Antologija sufijskih tekstova

Eva de Vitray Meyerovitch

naprijed

BIBLIOTEKA RELIGIJA I MISTIKA

Izdaje
ITRO »Naprijed«

Generalni direktor
GOJKO ŠTEKOVIĆ

Glavni urednik
MILAN MIRIĆ

Urednici
DANIEL BUČAN
MIRJANA DOBROVIĆ
RADA IVEKOVIĆ
FRANJO ZENKO
MILJENKO ŽAGAR

Eva de Vitray-Meyerovitch

ANTOLOGIJA SUFIJSKIH TEKSTOVA

Prevela s francuskoga
MIRJANA DOBROVIĆ

ZAGREB 1988

Naslov izvornika

Eva de Vitray-Meyerovitch
ANTHOLOGIE DU SOUFISME

© Éditions Sindbad, Pariz, 1978.

Recenzenti
DANIEL BUČAN
TARIK HAVERIĆ

SADRŽAJ

Sufizam / *taṣawwuf*
Čovjek dostojan Boga
Božji poziv
Put / *ṭarīqa*
1. Nauk
2. Spoznaja / *ma'rifa* i zrenje / *mušāhada*
3. Duhovno iskustvo
4. Božanska ljubav
5. Sufijski govor
Duhovni život
1. Molitva
2. Spominjanje Boga / *ḏikr*
3. Duhovni sklad / *samā'*
4. Posvemašnja srodnost
5. Životi i običaji sufija
6. Ljubav prema bićima
Fizička smrt i mistička »smrt« / *fanā'*
Jednost Boga / *tawḥīd* i jedinstvo bitka / *waḥdat al-wuǧūd*
Simbolizam koprene
Svijet — Božje zrcalo
Savršeni čovjek

UVOD

Razlike u transkripciji posljedica su raznih sustava transkribiranja što su ih prihvatili razni prevodioci: a također i raznih izgovora (arapski, perzijski, turski, itd.). Izvorni su samo oni naslovi koji su u » «. Naravno, ovi izvaci tekstova općenito nisu imali naslove, ali kako su tekstovi poredani tako da postupno daju stanovito znanje o sufizmu, prvu inicijaciju u muslimansku mistiku, dobili su naslove. Neki tekstovi — objavljeni na drugim jezicima a ne na francuskom, ili pak dosada neobjavljivani — ne sadrže u popratnoj bilješci ime prevodioca: preveo ih je autor ove Antologije. Zahvaljujemo izdavačima koji su nam odobrili preuzimanje tekstova.

Izdavač SINDBAD

U ovom izdanju arapska, turska i perzijska imena i nazivi transliterirani su prema sustavu transliteracije arabice što ga preporučuje International Organization for Standardization (ISO).

Urednik D.B.

Svaka bi antologija željela biti i prinos i dio: nekog znanja, neke estetike, a ponekad i neke unutarnjosti. Ona se gradi po cijenu često okrutnih odricanja — u skladu s nekom idejom vodiljom koja je strukturira, težeći sveobuhvatnosti djela nekog pisca, nekog razdoblja, neke kulture, ili neke vrste.

Naša je namjera bila nešto drukčija. Tekstovi koje smo izabrali — također uz radosti i žaljenja što ih sa sobom nosi taj dvosmisleni izraz — ne predstavljaju neku određenu zemlju ili neko određeno vrijeme: ako to i čine, to nije bio razlog njihova sabiranja. Mi smo prvenstveno nastojali da oni budu putokazi, oznake, na duhovnome putu, te da ponovo utiru put što su ga trinaest stoljeća slijedile stotine milijuna ljudi od Tangera do Djakarte, od Kaira do Lahorea. Jedno nas tu odmah začuduje: duboka zapretana jedinstvenost u tako velikoj raznolikosti vremena i mjesta. Jezici muslimanskog svijeta: arapski, perzijski, turski, a također javanski, pashtoski, urdski, volofski, peulski, srpski, hrvatski i drugi, mogu se razlikovati: ali »govor« se razlikuje vrlo malo i nikada u bitnome.

Qur'ān *»raznolikost govora i naroda« navodi kao jedan od Božjih znamena. Ali isto tako kaže da je krajnja Stvarnost, onostrano te mnoštvenosti, Jedna, Jedina, Vječna.*

Različitost naroda i jezika, pa dakle i različitost osjetljivosti na razini iskustva. Kao što su prirodni zakoni nepromjenjivi, ali

se očituju u promjenjivim podnebljima, tako će nam se i vječni i nepromjenjivi islam javljati u mnogim oblicima. Tako, džamija u Casamanci, Kordobi ili Istanbulu, ili pak oni skromni kameni krugovi u pustinji, odražavaju onu namjenu (niya) *koja svoju duhovnu vrijednost i zakonitu valjanost daje svakom činu muslimanskog života, i koja simbolizira, u vremenu i u prostoru, svoju geografsku i duhovnu usmjerenost: sagradene oko, i u funkciji* qible, *to jest okrenute prema Meki, one se postavljaju u odnos s nekom Transcendencijom koja se ne može ni zamisliti ni predočiti. Ako raspored i ukrašavanje grade predstavljaju arhitektovu zamisao, pa dakle i posebno videnje jednog razdoblja, ako je zapis kuranskih ajeta urezan u kamen, mramor ili štukaturu, stil se mijenja a sadržaj je transhistorijski, bezvremeni govor.*

Cijela muslimanska kultura sačinjena je od takvih konvergentnih priloga: ona je okupila nasljede Grčke: Arape, Sirijce, Perzijance, Turke, Španjolce, Egipćane, Afrikance, koji su je obogatili a da nisu razorili onu homogenost koja joj daje njenu vlastitu boju, i to unatoč premještanju u toku stoljeća velikih kulturnih središta: Kufa i Basra u 8. stoljeću, Bagdad a zatim Kairo s početkom 9. stoljeća, i da ne zaboravimo velika središta Sjeverne Afrike iz kojih zrače znanost i vjera, i značajan doprinos Irana, Indije i Otomanskog carstva.

Svuda ćemo naći stanovit broj konstanti koje ujedno uvjetuju i odražavaju neko videnje svijeta: zajednička duševnost koju u prvom redu stvara posredovanje objavljene riječi i nadahnutih Predaja. Mogli bismo se izvještiti da izmedu redaka, pod svim tekstovima koje navodimo, ma kako različiti bili po svom izvoru, nademo odredeno sjećanje ili nejasan spomen na ajete Svete knjige ili Prorokove izreke. I kada upotrijebljeni idiom nije arapski, ipak se sve reference grade na liturgijskom jeziku, bile one svjesne ili nesvjesne: bilo da ga prevodimo slobodno ili ne; bilo da je, još dublje, ta istinita riječ uobličila duh na nekoj razini smještenoj s onu stranu riječi. Jedan prijatelj musliman pričao mi je jednom o svojoj prabaki koja se, budući da je bila rodena u zemlji u kojoj se nije govorio arapski, žalila da ne shvaća smisao

kuranskih ajeta koje je ponavljala svakodnevno cijeloga svoga dugog života. Unuk joj je objasnio nekoliko odlomaka, našto je ona radosno uskliknula: »Ali tako sam ja to upravo uvijek i shvaćala!« Moć objave i poziva nekog teksta čija je ljepota neusporediva i neponovljiva tvori sâmo čudo (iʿǧāz) *na koje se poziva islam; ali radi se o još nečemu: o moći preobrazbe: i možda će neke stranice ove antologije omogućiti da se očituje ono na što sufiji misle, ili ono što oni proživljuju kada aludiraju na onu netaknutu točku duše koja prima Spoznaju.*

Tko su ti sufiji, to jest oni koji štuju taṣawwuf, *muslimansku mistiku, i čiji naziv potječe od vune* (ṣūf) *— tkanine kojom su se iz poniznosti pokrivali? I oni sami opiru se da na diskurzivan način objasne ono što je prije svega proživljeno pounutrenje osnovâ predaje. Jer — i to je vrlo značajna činjenica — nema istinskih sufija do onih koji se, ne samo duhom, nego također i doslovce pokoravaju božanskoj poruci pa prema tomu i propisima koje ona sadrži. Navest ćemo nekoliko definicija koje su iznijete u raspravama o sufizmu: iz njih možemo vidjeti da je »znanost« koja se traži suprotna »znanju«, da se ona postiže, uz pomoć milosti, tek poslije odredenih postupaka života kojih su postaje strogo odredene.*

Nitko ne sumnja da je sufizam u osnovi islamski, unatoč više ili manje proizvoljnim srodstvima koja mu je pripisivala zapadna orijentalistika. Da bismo to dokazali dovoljno je da se prisjetimo onoga što smo upravo rekli: produbljena meditacija i usrdno ispunjavanje dužnosti islamske vjere, uvijek i posvuda, služili su kao hrana ovoj duhovnoj predaji. Kritika se naprezala da pronađe neke moguće utjecaje neoplatonizma, vedante, gnoze ili kršćanstva na taṣawwuf. *Naravno, uspoređivanje struktura i stavova nije zabranjeno; ma kakav bio naziv vjere uz koju se veže, molitelj uvijek moli istog Boga i upućuje Mu svoje jadne ljudske riječi. Bilo bi čudno da se hodočasnici, slučajno, ne posluže istim stazama. Ali ovdje se ne radi o tome.*

Tekstovi koje smo sakupili pokazat će, nadamo se, duboko izvorno obilježje ove mistike, tako da bi se to moglo shvatiti kao poziv na odricanje zavičajnosti, na duhovno raz-središtenje.

Jedan od najvećih duhovnih učitelja sufizma, Ğalāl ad-Dīn Rūmī, taj izuzetni vidovnjak koji je u 13. stoljeću govorio o atomu izrazima koje ne bi osporio ni neki nuklearni fizičar, iznosi nam, u svojoj obimnoj teodiceji, Maṯnawī, *parabolu koja potkrepljuje našu namjeru. Izvjesni 'Alī iz Bagdada, priča nam Rūmī, nakon što je spiskao svoje nasljedstvo i molio Boga da mu pomogne, vidje u snu da je neko blago zakopano na određenom mjestu u Kairu. Ode, dakle, u taj grad, prepozna mjesto koje je vidio u snu, i poče se pripremati za kopanje, kad naide straža, uhiti ga i on priznade da je zatečen na ulici nakon redarstvenog sata stoga što traži blago koje je u snu vidio. Stražarski poručnik mu se naruga: »Vidim da nisi lopov, nego budala. Ja sam često sanjao da u nekog 'Alīja koji stanuje u određenoj kući i određenoj ulici u Bagdadu ima zakopano blago. Ali nisam tako lud kao ti da pođem na taj put!« 'Alī se vrati kući i u svom vlastitom domu otkri bogatstvo koje okonča njegovu bijedu. Ali, trebalo je da ostavi svoj zavičaj da bi ga otkrio.*

Na kraju plovidbe na koju vas pozivamo, možda ćemo naći skriveno blago mudrosti i ljubavi u najskrovitijem dijelu kulture koja nam nije bliska. To vrijedi za svako hodočašće; a pogotovo kad se radi o islamu, koji je već stoljećima predmet nepoznavanja što je mnogo opasnije od neznanja. Da i ne govorimo o pojednostavnjenim sudovima s kojima se sudaramo svaki čas (»Islam je religija Arapa«; ili »religija svetog rata«, itd.) navodimo, za primjer, samo ovu često ponavljanu tvrdnju: Bog je, za muslimana, samovoljan i strašan despot. Bilo bi ipak dostatno, umjesto neprestanog pozivanja na nepouzdana i polemička djela, da se jedan jedini trenutak posvetimo čitanju ili slušanju tekstova, islamskih molitvi, da bismo čuli sâm glas nježnosti, sućuti: zar se Allāh sâm ne označava tim svojstvima u Qur'ānu?

Na tom duhovnom putu mi smo, najbolje što smo znali, označili nekoliko točaka: stanovito poimanje vremena, isposničkih pravila, sveca, smrt, radost, rasprostranjenost ljepote u svemiru koji je svet, transcendentalnu psihologiju; i, ono što obuhvaća sve, jednost Božju, jedinstvo bitka, pa dakle i bitni univerzalizam islama.

S jednog na drugi kraj beskrajnoga prostranstva što ga pokriva islam i na kojem danas obitava 800 milijuna vjernika, veliki glasovi međusobno odjekuju, poput onih poziva na molitvu koji jedan drugom odgovaraju, s jednog minareta na drugi, u Kairu kao u Dakaru, u Fesu ili Djakarti. Poput mujezina koji svojoj zajednici ponavlja da vjersku službu valja pretpostaviti spavanju, ti glasovi koji su ušutjeli trude se da iz zaspalih duša izvuku bezbrižnost i zaborav: oni su nosioci buđenja. *Pitali smo te glasnike kakvu poruku nose, i stoga smo odgovore razvrstali prema temama a ne prema kronološkom, geografskom ili lingvističkom rasporedu. Bilješke, smještene na kraju ove knjige da ne bi remetile pažnju, ukratko iznose biografije sufijâ koji su nam tako govorili, i osvjetljavaju, ako je potrebno, stanovite izraze upotrijebljene u tom velikom kontrapunktu. Sretni smo što možemo prikazati značajne, većinom neobjavljene — uglavnom su sada prvi put prevedeni — ili teško pristupačne tekstove, (stara djela, rasprodana, itd.). Svjesni smo nesavršenstva u prijevodu, ali presretni ako smo, ipak, uspjeli propustiti nešto od ljepote, od dubine onoga što nam je darovano.*

Isto tako, uloga sufija jest izliječiti srce i iz njega odstraniti sve što zasljepljuje unutarnje oko. Oni se trude da svoje boravište uspostave u Duhu, pred Licem Onoga koji je Svevišnja Istina, sve dok ne budu Njime odvučeni od svega onoga što je drugo; sve dok se njihove bîti ne ugase u Njegovoj Bîti i njihova svojstva u Njegovim svojstvima. Među njima, gnostici, oni koji su dostigli cilj svoga putovanja, jesu, nakon Prorokâ, oni koji su na najvišem stupnju ljudskog savršenstva[1]. *Jer oni prenose, kako to divno kaže jedan od najvećih među njima*[2]*:* »Onu Svjetlost pomoćnicu koja je ishodište svakog rađanja.«

E. de V. M.

1. Objašnjenje riječi »sufi« Muḥammada 'Abduha, velikog reformatora i mislioca iz Egipta (gdje je bio veliki muftija) (1849—1905) u njegovu izdanju *Maqāmāt de Badī'u-z-zamān al-Hamaḏānī*.
2. Djalal ud-Din Rumi, *Odes Mystiques*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i Mohammeda Mokrija, Pariz, 1973, Klincksieck, oda 1003.

SUFIZAM *TAṢAWWUF*

Živo srce Islama u kojem se u vezi između učitelja i učenika ponovo ostvaruje, obostranom pogodbom, nagodba što potječe od Proroka preko silsile, *inicijacijskog lanca, simbola ovisnosti vazalske duše o svom Gospodaru*[1]*; proživljeno pounutrenje neke objavljene činjenice, povezano s vjernim poštovanjem obrednih čina: to je, naravno,* taṣawwuf.

Da ga opišemo? Arapske i perzijske rasprave daju nam brojne definicije. Najstarija, ona al-Huǧwīrījeva navodi nekoliko:

Božji Glasnik je rekao: »Onaj koji čuje glas sufija (*ahl at-taṣawwuf*) i ne kaže 'amen' na njihovu molitvu, pred Bogom je među onim bezbrižnima.« Pravo značenje te riječi, dodaje Huǧwīrī, bilo je predmetom brojnih rasprava i mnoge su knjige o tome napisane. Neki tvrde da se sufi tako zove jer nosi vunenu odjeću (*ǧamā'i ṣūf*); drugi, zato što je na prvom mjestu (*ṣaff-i awwal*); neki opet tvrde da to ime potječe otuda što sufiji drže da

1. Usp. *Mystique et Poésie en Islam*, Eva de Vitray-Meyerovitch, Desclée de Brouwer, Pariz, 1973, 2. izd., str. 9.

pripadaju *aṣḥab-i ṣuffa*. Neka Bog bude zadovoljan s njima[2]! Napokon, neki smatraju da je etimologija ove riječi *ṣafa* (čistoća). Ova objašnjenja pravog značenja sufizma nisu zadovoljavajuća premda se svako za sebe oslanja na istančana razmišljanja...

Rasprava zaključuje:

Sufi je ime koje dajemo i koje se nekada davalo svecima i duhovnim sljedbenicima. Jedan je od učitelja rekao: »Onaj koji je očišćen čistom ljubavi, i onaj koji je obuzet Voljenim i koji se odrekao svega ostaloga jest sufi.«

To ime nema korijena što odgovara etimološkim zakonima, jer sufizam je odveć suptilan a da bi bio izveden; ili, izvod jednoga u odnosu na drugo zahtijeva homogenost. Sve što postoji suprotno je čistoći (*ṣafa*) a ništa ne proizlazi iz svojih suprotnosti. Sufijima je značenje sufizma jasnije od Sunca i ne traži nikakvo objašnjenje ili naznaku. Dakle, cijeli je svijet tumač sufizma, bilo da priznaje ili ne priznaje to ime... *Čistoća* (ṣafa) *je stanje svetosti, a* taṣawwuf *se sastoji u pokušaju da se bez žaljenja podredi čistoći* (hikāyat li-s-ṣafa bilā šikāyat)[3].

Definicije što su ih predložili veliki učitelji sufizma samo su, dakle, približne, budući da ima onoliko »putova« koliko hodočasnika, i da duša opaža samo ono što je sposobna dokučiti. Ǧalāl ad-Dīn Rūmī ilustrira tu temeljnu istinu jednom prispodobom.

2. Ovaj izraz označava stanovit broj prvih Prorokovih sljedbenika koji su obitavali u njegovoj džamiji u Medini i odrekli se ovoga svijeta da bi se posvetili molitvi.
3. Al-Hujwîrî, *Kashf al-Mahjub* (»Otkrivenje...«), u prijevodu R. A. Nicholsona na engleski, London, 1911, Luzac, str. 30 i dalje.

Parabola o slonu

Spor o njegovu opisu i obliku

Indusi su bili doveli jednog slona; izložiše ga u mračnu prostoru.
Više osoba, jedna za drugom, uđe u mrak da ga vidi. Kako ga ne mogahu vidjeti očima, opipavahu ga rukom. Jedan položi ruku na slonovu surlu i reče: »Ovaj je stvor poput vodovodne cijevi.«
Drugi ga dodirnu za uho: učini mu se sličnim lepezi.
Uhvativši ga za nogu, treći izjavi: »Slon ima oblik stupa.«
Položivši mu ruku na leđa, sljedeći reče: »Zapravo, taj slon je poput prijestolja.«
Tako, svaki put kad bi netko čuo neki opis slona, poimao ga je prema dodirnutome dijelu.
Tvrdnje su im se razlikovale, već prema tome što su zamijetili: jedan ga je nazivao *dal*, drugi *alif*[4].
Da su svi bili opskrbljeni svijećom, njihove se riječi ne bi razlikovale.
Oko opažanja jednako je ograničeno kao i dlan ruke koji ne može obuhvatiti njegovu (slonovu) cjelinu.
Bit mora je jedno, morska pjena drugo; ostavi pjenu i gledaj bit mora.
Danju i noću, dolazeći iz mora, miču se mjehurići pjene; ti vidiš pjenu a ne more. Kako je to čudno!
Sudaramo se jedni o druge poput barki; oči su nam zaslijepljene; a voda je ipak bistra.
O ti, što si zaspao u barci tijela, vidio si vodu; razmišljaj o Vodi nad vodama.
Voda ima Vodu koja je potiskuje, duh ima Duha koji ga poziva[5].

Ǧalāl ad-Dīn Rūmī

4. Ova dva slova arapskog alfabeta, *d* i *a* imaju, prvo oblik kuta, a drugo oblik uspravne crte.
5. Galāl ad-Dīn Rūmī: *Maṯnawī*, III, 1259 i dalje.

O sufizmu, definicije

Ḏū-n-Nūn Egipćanin kaže: »Sufi je onaj čiji govor, kad govori, odražava stvarnost njegova stanja, to jest ne govori ništa što nije, i kad šuti njegovo ponašanje objašnjava njegovo stanje, i njegovo stanje jasno kazuje da je on pokidao sve veze ovoga svijeta.«

Abū-l-Ḥasan Nūrī kaže: »Sufizam je odricanje od svih samoživih užitaka.« To odricanje je dvojako: formalno i bitno. Odreknemo li se nekog užitka i u tom odricanju osjetimo užitak, odricanje je formalno; ali ako se užitak odriče sebe, užitak je utrnut, i to je ono pravo zrenje (kontemplacija), tj. *mušāhada*[6]. Tako je odricanje užitka čovjekovo djelo, a utrnuće užitka Božje.

Abū-l-Ḥasan Nūrī također kaže: »Sufi je onaj koji ništa nema u svom posjedu i koji nije ni od čega zaposjednut.« To je bit utrnuća (*fanā'*)[7] jer onaj čija su svojstva utrnuta niti posjeduje niti je zaposjednut, budući da se izraz »posjedovanje« može s pravom pridati samo postojećim stvarima.

Ibn al-Ǧallā kaže: »Sufizam je bit bez oblika«, jer oblik pripada ljudskom ponašanju (*mu'āmala*) dok je bit svojstvena Bogu. Kako se sufizam sastoji u odricanju svega što je ljudsko, on je nužno lišen oblika.

Šiblī kaže: »Sufi je onaj koji u oba svijeta vidi samo Boga.«

I 'Alī ibn Bundār aṣ-Sayrafī iz Nišapura kaže: »Sufizam se sastoji u tome što sufi ne razabire svoje vanjsko i unutarnje, nego sve vidi kao Bogu pripadajuće.«

Iznio sam, *dodaje Huǧwīrī*, nekoliko izreka šeika o sufizmu, da bi vam taj Put bio jasniji — Bog vam dao sreću! — i da možete reći sumnjivcima: »Kako možete poricati istinu sufizma?« Zadovoljavaju li se time da odbace ime, ne čine ništa teško, jer misli nemaju veze sa stvarima koje nose imena; i ako

6. Vidi u ovom djelu, str. 72.
7. Isto, str. 215 i dalje.

poriču bitne ideje oni odbacuju cijeli sveti Prorokov zakon i njegova svojstva. I zaklinjem vas u ovoj knjizi — Bog vam dao sreću kojom je blagoslovio Svoje svece! — da ove misli čuvate s dužnim poštovanjem i da ispunite njihove pravedne zahtjeve, tako da se možete suzdržati od svake uzaludne težnje i imati savršenu vjeru u same sufije[8].

Huǧwīrī

8. Al-Hujwîrî, *Kashf al-Mahjub*, u prijevodu R. A. Nicholsona na engleski, London, 1911. Luzac, str. 30 i dalje.

ČOVJEK DOSTOJAN BOGA

»Bog, *kaže* Qur`ān,* nije u čovjekove grudi smjestio dva srca.« *Ǧāmī ovako komentira tu izreku:*

»Neusporediva Uzvišenost koja ti je udijelila blagodat postojanja smjestila je u tebe samo jedno srce da njime samo voliš Boga samoga, i da se odrekneš svega ostaloga i posvetiš se samo Njemu, suzdržavajući se da ne dijeliš svoje srce[1].«

Spoznati Boga: to je krajnji čovjekov cilj i razlog stvaranja. Prorok islama izvještava nas da mu je Bog objavio kako ne bi bio stvorio nebesa da to nije bilo za njega – njega koji je arhetip i uzor Čovjeka koji je dosegao svoju punu duhovnu veličinu.

U jednoj drugoj nadahnutoj izreci (ḥadīṯ qudsī) *Bog kaže:* »Bio sam skriveno blago i htio sam da budem poznat, stoga sam stvorio svijet.«

Bog je čovjeku dao Svoj lik, udahnuo u nj Svoju dušu[2],

* Navodi iz *Qur'āna* prema izdanju »Prevod značenja Kur`āna«, u prijevodu Besima Korkuta, Sarajevo, 1984, u izdanju Starješinstva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji.

1. Nûr ud-Din Abd ur-Rahma Djâmi, *Lawaih*, u prijevodu Whinfielda i Kazvinija na engleski, London, 1906, Oriental translation fund, str. 20.
2. *Qur'ān*, XV, 29.

postavio ga za svoga namjesnika na Zemlji[3], *poučio ga nazivima svih stvari*[4], *povjerio mu je onaj »polog« ili »emanet«* (amāna) *odgovornosti kojim dobiva osobno dostojanstvo*[5]. *I mi ćemo se Njemu vratiti*[6]. *U vrijeme iskonskog ugovora* (miṯāq) *s još nerodenim ljudskim dušama sjeme Ademova roda koje se još nalazilo u prvobitnom Ademu, Bog je upitao klice tog budućeg čovječanstva:* »Zar Ja nisam Gospodar vaš? One su odgovorile: Jesi[7].« *Zato svako ljudsko biće po prirodi žudi za spoznajom Boga. U najskrovitijem dijelu njegovome, ono je svjesno te težnje za povratkom, jer, kaže Ġazālī,* »u dubini svoga bića ono je čulo pitanje: Zar Ja nisam Gospodar vaš? i odgovorilo je: Jesi[8].«

Duh je na svijet bio poslan u tjelesnom stanju da bi mogao ispuniti taj »polog«[9] *koji je njegova prava sudbina. Tako je, kaže* Qur'ān, *Bog naredio:* »Silazite svi! Od mene će vam uputstvo dolaziti«[10]. »Čovjek«, *kaže opet Ġazālī,* »treba zapravo na ovom svijetu, korištenjem svojih tjelesnih čula, steći stanovitu spoznaju o Božjim djelima i, tako posredno i o Bogu Sâmome«[11]. *Čemu taj »silazak« na nižu razinu postojanja, ako ne zato što je ta spoznaja, koju čovjek može imati o Bogu nakon što je živio na ovome svijetu, bogatija nego što bi bila da on tu nije došao. Tajna ljudskog života sastoji se u toj napetosti između želje za »povratkom« i nemogućnosti da ga učini bez spoznaje Boga. Potraga za krajnjom istinom podrazumijeva, dakle, svijest o pojavnom svijetu — otuda i onaj naglasak što ga islam stavlja na nužnost znanja:* »Crnilo znanstvenika«, *govorio je Prorok,*

3. *Qur'ān,* II, 30 i dalje.
4. Isto.
5. *Qur'ān,* XXXIII, 72.
6. *Qur'ān,* II, 156.
7. *Qur'ān,* VII, 172.
8. *Alchemy of Happiness* (*Alkemija sreće*), u prijevodu Claudea Fielda na engleski, Wisdom of the East, London, 1910, str. 43.
9. Napomenimo da Ġazālīju taj »polog« ili »emanet« (*amāna*) znači neminovnu čovjekovu obavezu da spozna djela Stvoriteljeva.
10. *Qur'ān,* II, 38.
11. *Alchemy of Happiness,* navedeni engleski prijevod, str. 43.

»jednako je dragocjeno kao i krv mučenika«, *i dodavao je* »da vrijedi ići u potragu za znanošću pa makar to bilo do Kine«. *Ali, ukoliko se radi o svjetovnim činjenicama, tu razinu valja nadići. Srce se treba očistiti od egzoterijskih načina spoznaje, jer te razine ne poznaju Put. Cijela teorija spoznaje u sufizmu počiva na nadmoći ezoterijske mudrosti* (ma'riſa) *nad diskurzivnom znanošću* ('ilm). *Ta spoznaja, ta gnoza, predstavlja u odnosu na sve što joj je prethodilo istinski prekid razine na kojoj je nužno posredovanje božanske milosti.*

Tako, duhovni put pretpostavlja najprije, s ontološke točke gledišta, da duša po prirodi bude dostojna Boga. Islam je uvijek optužívao taqlīd, *nepromišljeno podredivanje konformizmu. Jedna slavna Prorokova izreka kaže:* »Svatko je rođen 'čiste naravi' (fiṭra, *to jest dispozicija da traži i spozna Boga);* a roditelji ga učine židovom, kršćaninom ili zaratustrijancem.« *Očišćenje srca, u konačnici, ima za cilj da omogući čovjeku da* »postane ono što jest«.

Kako to divno kaže Ġazālī[12]*:* »Svako je srce unatoč pojedinačnim razlikama predodređeno da spozna stvarnost stvari, jer postoji nešto božansko (*amr rabbanī*) i plemenito čime se čak razlikuje od ostalih bitnosti svijeta, [jer on je] mjesto znanosti božanskih stvari.«

Pranarav / *Fiṭra*

Slavno djelo Ibn Ṭufayla, arapskog filozofa iz 12. stoljeća, pod naslovom Ḥayy ibn Yaqẓān, *to jest »Živi sin Budnoga«, imalo je ogroman uspjeh i bilo prevodeno na više jezika već od 1349. Zapad ga je upoznao pod naslovom* Philosophus autodidactus, *i Defoe se njime nadahnuo pišući svoga* Robinsona Crusoea. *Ovo nam djelo priča o napuštenom djetetu na pustom otoku. Tu ga je*

12. *Iḥyā' 'ulūm ad-dīn,* III, 361.

hranila gazela i malo-pomalo ono je steklo, bez ikakve izvanjske pomoći, najviše spoznaje. Kada je, mnogo kasnije, susrelo učenjaka upućenoga u vjerske nauke, ovaj je samo mogao ustanoviti da je Ḥayy, usamljenik, »sve ono što se u njegovom Zakonu navodilo o moćnom i velikom Bogu, njegovim anđelima, knjigama, poslanicima, sudnjem danu«[13], *spoznao bez učitelja; i što se njega tiče, otkrivenje samo potvrđuje istinitost onoga što je već bio otkrio. Jer — a to je osnovna crta islamske misli — nesklad između razuma i tradicije nije moguć.*

Jedna indonežanska legenda također obrađuje temu ishodišne naravi.

Ḥayy ibn Yaqẓān spoznaje Tvorca svijeta:

»Pošto je stekao znanje o tom Biću postojanog bitka, čiji bitak nije uzrokovan a koje je samo uzrok bivanja svih bića, ushtjedne znati posredstvom čega je došao do tog znanja, i kojom je sposobnošću opažao to Biće. Ispita sva svoja čula, čulo sluha, vida, mirisa, okusa i opipa, i vidje da sva ona ne opažaju ništa izuzev tijela, ili onoga što je o tijelu. Sluh opaža samo zvukove, a oni nastaju usljed treperenja zraka prilikom sudaranja tijelâ, vid opaža samo boje, čulo mirisa mirise, čulo okusa okuse, a čulo opipa tjelesna ustrojstva, tvrdoću i mekoću, hrapavost i glatkost. Isto tako, sposobnost uobrazilje ne dokučuje ništa izuzev onoga što ima dužinu, širinu i dubinu. Sva ova saznanja stiču se na osnovu svojstava tijelâ, a pobrojana čula ne mogu dokučiti ništa izuzev tijela. Jer, ta čula su sposobnosti rasprostrte u tijelima, i djeljive su s njihovim dijeljenjem. Tako čula ne dokučuju ništa osim tijela podložnih dijeljenju. Jer, kada je jedna takva sposobnost rasprostrta u djeljivoj stvari, i kada dokučuje neki predmet, nesumnjivo je da on biva podijeljen s dijeljenjem te sposobnosti. Posljedično

13. Ibn Tufayl, *Ḥayy ibn Yaqdhân*, u prijevodu Léona Gauthiera na francuski, Alžir, 1900, str. 109. Ponovno izdanje pod naslovom *Le philosophe sans maître*, Sned, Alžir, 1970.

tome, svaka sposobnost rasprostrta u nekom tijelu ne dokučuje ništa osim tijela i onoga što je o tijelu. No već se pokazalo da je to nužnobivajuće Biće izuzeto od odlika tijela u svakom pogledu, i posljedično tome nema puta da se ono dokuči osim pomoću nečega što nije tijelo, niti je sposobnost u tijelu rasprostrta, niti je išta što je na bilo koji način o tijelima ovisno, niti je unutar ili izvan tijelâ, njima pridruženo ili od njih odijeljeno. No već mu je bilo postalo jasno da ga je dokučivao vlastitom biti, i da je spoznaja tog Bića bila u njega utisnuta. Iz toga je proizlazilo da je njegova bit, kojom je dokučivao Biće, nešto netjelesno, čemu ne pristaju svojstva tijelâ, i da ništa izvanjsko i tjelesno što je na sebi opažao nije istina njegove biti, već da je istina njegove biti ono nešto čime je dokučivao nužnobivajuće Biće[14].«

*Ibn Ṭufayl**

»Čuvar rijeke«

Suman Kalidjaga, najvažniji među »devetoricom apostola«, *wali sanga*, za koje se smatra da su uveli islam na Javu i da su sami, bez ikakve sile, obratili njeno stanovništvo, postao je legendaran junak i primjeran lik. Kažu da je bio sin nekog visokog kraljevskog funkcionara Madjapahita, najvećeg i posljednjeg indonežanskog hindu-budističkog kraljevstva. Doba u kojem je živio Javanci nazivaju »vrijeme između vremenâ«: tada je, zapravo, stara indijska civilizacija iščezla pred islamom. Kada je stigao u Djaparu bio je savršen probisvijet koji je potkradao i svoju majku da bi pio i kockao. Kada je novac njegove majke bio potrošen, postao je drumski razbojnik, strah i trepet. Zvali su ga Raden Djaka Sahid.

14. Ibn Tufayl, *Ḥayy ibn Yaqdhân*, u prijevodu Léona Gauthiera na francuski, Sned, Alžir, 1970, str. 69—70.

* Prema prijevodu Tarika Haverića s arapskoga: Ibn Ṭufayl, *Živi sin Budnoga*, Sarajevo, 1985, Veselin Masleša, str. 125 i str. 81—83.

U to je vrijeme u Djaparu stigao Sunan Bonang, musliman, odjeven u blještavu odjeću, ukrašen nakitom, a nosio je štap sav od zlata. Ugledavši ga, mladi se lopov zaletio prijeteći pesnicom i htio ga orobiti. Bonang se samo nasmijao i rekao: »O Sahide! Mi živimo samo trenutak. Pogledaj ovo stablo.« Sahid se okrenu i vidje kako se stablo banane pretvorilo u zlato i kako su njegove grane ukrašene draguljima. Zadivilo ga je da čovjek koji je sposoban za takva čudesa ne žudi za bogatstvom. Rekao je Bonangu da više ne želi krasti, kockati, piti, nego da želi izučiti njegovo »znanje«. Bonang mu odgovori: »U redu, ali to je vrlo teško. Hoćeš li imati dovoljno hrabrosti i ustrajnosti?« Sahid potvrdi da će biti ustrajan do smrti. Bonang mu na to reče da ga čeka kraj rijeke sve dok se ne vrati, i ode.

Sahid ga je čekao na obali rijeke dvadeset, trideset ili četrdeset godina, izgubljen u svojim mislima. Oko njega su izrasla stabla, izgrađene kuće, prolazio je svijet, ugrožavale ga poplave, ali on se nije micao. Napokon, Bonang se vrati. Ali umjesto da ga poučava naucima islama, on reče Sahidu: »Bio si dobar učenik, sada o tome znaš više od mene.« Počne ga ispitivati o vjerskim pitanjima na koja je učenik savršeno odgovarao. Bonang mu dade novo ime — Kalidjaga, »čuvar rijeke« — i rekne mu da pođe propovijedati islam, što je ovaj činio s nečuvenim uspjehom.

Postao je musliman a da nikada nije čitao *Qur'ān,* niti ušao u neku džamiju, niti čuo kakvu molitvu. Postao je musliman jer je preinačio svoj život; nije preinačio svoj život zato što je postao muslimanom. Jer ako je čovjek svojom ishodišnom naravi (*fiṭra*) sposoban da spozna istinu — to jest islam, onda on zna i shvaća samo ono što je sposoban dokučiti pročišćenjem duha i srca.

Indonežanska legenda

»Čudesna bît«

Rođenjem si osuđen da postaneš prah, zašto onda na ovom ovdje svijetu podižeš visoke palače?
Bit ćeš zgažen u prašini; zašto onda gradiš palaču visoku poput neba?
Makar nagomilao i zlata i srebra, nećeš moći ni gutljaj vode popiti bez boli.
Pomiri se sa svojim stanjem, jer nitko se neće pobrinuti za tvoju bezbrižnost.
Tvoje je tijelo zavjetovano prašini, ali ne i tvoja duša ako je čista.
Nisu li se anđeli poklonili pred tobom[15]? Zar ne nosiš krunu »Božjeg namjesnika«[16]?
Nasljedniče Božjeg namjesnika, napusti nečista mjesta; protresi obamrlost svoje duše i zasluži raj.
Neograničena vlast čeka te u Egiptu. Zašto da kao Josip ostaneš na dnu bunara?
Ako nemaš vlasti nad svojom dušom, znači da njome umjesto Solomona vlada vrag.
Ti si vladar, na početku i na kraju. Ali, nažalost, čovjek vidi dvostruko.
Umjesto jednog, vidiš dva, umjesto dva, vidiš stotinu. Jedan, dva ili sto, ti si sve.
Nesretniče, ti imaš samo jedno srce natovareno sa stotinu bremena. Kako ćeš izaći nakraj s toliko dužnosti?
Dokad ćeš se brinuti o kruhu i odjeći, strahu i nemilosti, ljubavi za slavom?
Od iskona obdaren čudesnom biti, zakrpao si dronjcima svoju svilenu haljinu.
Ako se u svakom trenu trudiš da pristaneš na prisutnost, zaslužit ćeš ovaj poziv: »Pokloni se i približi[17]*.«

Farīd ad-Dīn 'Aṭṭār[18]

15. *Qur'ān,* XX, 115. 16. *Qur'ān,* II, 28. 17. *Qur'ān,* CXVI, 19.
* Qur'ān, CXVI, 19: »... molitvu obavljaj i nastoj da se Gospodaru svome približiš!«
18. Farid ud-Dîn Attar, *Le livre divin,* u prijevodu Fuada Rouhanija na francuski, Pariz, Albin Michel, str. 41.

»Na pučini svjetla«

»Na pučini svjetla« gori
Kao alem žiška mala;
Kad svemoćni svemir stvori,
Ta je žiška zatreptala.

Kol'ko bura i orkana
Gasilo je svojim bijesom,
Pa još nije pomrčana,
Još se blista sjajnim krijesom.

Mnogi um je poticala
Da dokuči iskru njenu,
Nu ona se odmicala,
Ostavljajuć svoju sjenu.

I vijekovi redom lete,
I umovi redom ginu;
Ali od te žiške svete
Niko iskre još ne skinu.

I ja eto za njom bludim,
I bludeći slatko sanjam;
Za njom čeznem, za njom žudim,
Njoj se divim, njoj se klanjam.

Ah, zalud su moje želje,
Do nje doći nigda neću;
Ko da shvati tajne velje:
Otkud miris šarnu cvijeću?

»Na pučini svjetla« gori
kao alem žiška sjajna;
Da je shvati svak se mori,
A svakom je — opet tajna.

Safvet-beg Bašagić-Redžepašić[19]*

Srce, zrcalo božanskoga

Bilo staro zrcalo kojem rđa pokriva naličje, pomućuje jasnoću i priječi da se u njemu otisnu naše slike. Obično, zrcalo je sposobno da prima slike i da ih odrazuje takve kakve jesu. Onaj koji htjedne obnoviti to staro zrcalo morat će se prihvatiti dva posla: trljanja i usjajivanja, to jest morat će odstraniti rđu koja ne bi trebala postojati; postaviti zrcalo licem prema istinitom. Poput slike i zrcala, ono će primiti pečat istinitog dotle da će se s njim poistovjetiti u jednom smislu, premda će u drugom od njega ostati različitim... Ta sposobnost vječno je djelatna u anđela, kao što postoji u čistoj vodi koja, po prirodi, odražava sliku na osobit način. Ali u čovjeku ona postoji kao moć a ne kao djelatnost. Potrudi li se da se bori protiv sebe samoga, dostići će obzorje anđela. Ako, popuštajući prohtjevima, ustraje u poticanju uzroka koji izazivaju nagomilavanje rđe na zrcalu duše, njegova sposobnost da zrcali istinito potpuno će se pomračiti[20].

Ġazālī

Ova askeza nije samo etičkog reda. Ona treba težiti tome da duhu omogući da se oslobodi svega što ga je odvlačilo od njega samoga kako bi u svojim dubinama (sirr) *pronašao Božansku bit skrivenu svojom samom blizinom. Zaslijepljen fantazmagorijom pojava, čovjek će uzalud tražiti osloboditeljsku spoznaju.*

* Safvet-beg Bašagić-Redžepašić, *Izabrana djela*, Svjetlost, Sarajevo, 1971, I. knjiga.
19. Na francuski preveo Jean Descat.
20. Vidi: Eva de Vitray-Meyerovitch, *Mystique et poésie en Islam*, Pariz, 1973, str. 137.

»Srce bijelo kao snijeg«

Svojstava svoga ja oslobodi se kako bi mogao razmišljati o svojoj čistoj bîti,
i razmišljaj u svom srcu o svim učenjima proroka, bez knjiga, bez profesora, bez učitelja.
Sufijska se knjiga ne sastoji od crnila i slova; ona nije ništa drugo do srce bijelo kao snijeg[21].

Rūmī

Pouka bizantskih i kineskih slikara

Ovu temu pasivnosti duha ilustrira parabola što ju je, nakon Ġazālīja, ispričao isti perzijski učitelj (Rūmī):

Jednog dana sultan pozva u svoju palaču slikare prispjele iz Kine i Bizanta. Kinezi su sebe smatrali najboljim umjetnicima; Grci su pak isticali nadmoćnost u svom umijeću. Sultan ih zaduži da freskama ukrase dva nasuprotna zida. Između dviju grupa natjecatelja što su oslikavali zidove razapeta je zavjesa tako da jedni nisu mogli znati što rade drugi. I dok su Kinezi upotrebljavali sve vrste boja i ulagali velike napore, Grci su samo neumorno izravnavali i izglačavali svoj zid. Kad je zavjesa bila dignuta, moglo se diviti veličanstvenim freskama kineskih slikara što su se odslikavale na suprotnom zidu blistavom poput zrcala. Tako, sve što je sultan vidio na zidu kineskih slikara činilo se još ljepšim u odrazu na zidu grčkih slikara.

21. Rūmī, *Maṯnawī*, II, 159.

I pjesnik objašnjava:

Grci su sufiji; oni nemaju učenja, knjiga, znanja.
Ali oni su usjajili svoja srca i očistili ih od želja, pohote, škrtosti i mržnje.
Ova čistoća zrcala nesumnjivo jest srce što prima bezbrojne slike.
Savršeni svetac čuva u svojim grudima beskrajan bezobličan oblik Nevidljivoga odraženog u zrcalu svoga srca[22].

Rūmī

Tako kaže i veliki mistik Abū Yazīd Bistamī:

Učen nije onaj koji svoje znanje posuđuje iz neke knjige i koji postaje neznalica čim zaboravi što je iz nje bio naučio. Doista je učen onaj koji prima, kad hoće, svoje znanje od svoga Gospoda, bez učenja i bez poučavanja[23].

Ġazālī

22. Rūmī, *Maṯnawī*, I, 3467 i dalje.
23. Ġazālī, *Iḥyā'*, III, 23.

Vid srca

Upitaše Abū Sa'īda ibn Abi-l-Ḫayra: »Kada čovjek biva oslobođen potreba?«

»Kad ga Bog oslobodi; ne zbiva se to ljudskim naporima, nego s pomoću i milošću Božjom. Prije svega, On u njemu stvara želju da stigne na taj cilj. Zatim, On mu otvara pokajnička vrata (*tawba*). I On ga baca na muke (*muǧāhada*) tako da se i dalje bori, za neko vrijeme, da se hvali svojim naporima, misleći da upravo napreduje i da nešto ostvaruje; ali zatim pada u očaj i više ne ćuti radosti. Tada, zna da njegovo djelo nije čisto, nego okaljano, kaje se zbog svojih pobožnih djela za koja je mislio da su njegova, i shvaća da je kriv zbog asocijacionizma (*širq*) pripisujući ih svojim vlastitim naporima. Kad mu to postane očito, osjećaj radosti prodire u njegovo srce. Tada mu Bog otvara vrata izvjesnosti (*yaqīn*) tako da on za neko vrijeme uzima bilo šta od bilo koga i prihvaća drskost i trpi poniženja i sa izvjesnošću zna Tko to tako čini, i u tom pogledu sumnja je odstranjena iz njegova srca. Tada mu Bog otvara vrata ljubavi (*maḥabba*) i tu se također samoživost javlja na neko vrijeme, te je izložen sramoti (*malāma*): što znači da se on u svojoj ljubavi prema Bogu bez straha suočava sa svime što mu se može dogoditi i ne obazire se na prigovore; nego misli 'ja volim', i nema odmora sve dok ne uvidi da ga Bog voli i održava u tom stanju ljubavi, i da je to ishod Božje ljubavi i milosti, a ne njegovih napora. Tada mu Bog otvara vrata jednosti (*tawḥīd*) tako da on shvaća da svako djelo ovisi o Bogu Svemogućemu. I uviđa da je sve On, da je sve od Njega stvoreno, i da je sve Njegovo; da je On svojim stvorenjima dao to samoljublje da ih stavi na kušnju, i da je On, u Svojoj Svemoćnosti, htio da se ona drže tog zbrkanog mišljenja, jer je svemoćnost Njegovo svojstvo, tako da kada razmatraju njegova svojstva, ona znaju da je On Gospod. Ono što je prije znao po čuvenju sada sâm od sebe spoznaje razmišljajući o Božjim djelima. Tada potpuno priznaje da nema prava reći 'ja' ili 'moj'. Na tom stupnju on sagledava svoju bijedu; želje ga napuštaju i on postaje slobodan i spokojan. On želi ono što Bog želi; njegove su želje iščezle, oslobođen je svojih potreba i pribavio je sebi mir i radost na oba svijeta... Prvo je nužna djelatnost, zatim spoznaja, tako da možeš znati da ništa ne znaš i da nisi ništa. To nije lako znati. To je nešto čemu se zaista ne može podučavati, nešto što se ne može sašiti iglom ili prikačiti koncem. To je dar Božji.

Važan je vid srca a ne riječ govora. Nikada nećeš pobjeći od svoga ja (*nafs*) dok ga ne ubiješ. Reći: 'Nema boga do Boga' nije dovoljno. Većina onih koji govore o svojoj vjeri u svom su srcu mnogobošci, a mnogoboštvo je jedini neoprostivi grijeh. Cijelo je tijelo puno sumnje i mnogoboštva. Trebaš ih odagnati da bi konačno bio spokojan. Sve dok se ne odrekneš svoga ja, nećeš vjerovati u Boga. Tvoje ja koje te drži daleko od Boga i zbog kojeg govoriš: 'Onaj je loše postupio prema meni, onaj dobro', naglasak stavlja na stvorenje; a sve to dolazi od mnogoboštva. Ništa ne ovisi o stvorenjima, sve ovisi o Stvoritelju. Ti to trebaš znati i obznaniti, i, nakon što si to obznanio, trebaš ostati čvrst. Ostati čvrst (*istiqāma*) znači da kada kažeš 'Jedan' nikada ne smiješ reći 'dva'. Stvoritelj i stvorenje su 'dva'... Ostati čvrst znači: kad već rekneš 'Bog', ti više ne trebaš ni govoriti ni misliti o stvorenim stvarima, kao da one ne postoje... Voli onoga koji ne prestaje biti kada ti to prestaneš da ti budeš takav da nikada ne prestaneš biti[24].«

Abū Sa'īd ibn Abī-l-Ḫayr

24. Abū Sa'īd ibn Abī-l-Ḫayr, navedeno u R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, 1921, Cambridge University Press, str. 52—53.

BOŽJI POZIV

Svaki duhovni putopis započinje Božjim pozivom duši da se trgne iz drijemeža bezbrižnosti i zaborava. U Qur'ānu, *V, 54, stoji:* »Koje On voli i koji Njega vole«. *On voli prvi, i On zove. Kako lijepo kaže Ǧalāl ad-Dīn Rūmī*:

Bog kaže: »Ja sam šum vode u ušima žednoga: Dolazim kao kiša nebeska.

»Ustani, o zaljubljeni, pokaži nešto nestrpljenja: voda šumi, žedan si, a spavaš[1]!«

Ḳako stoji u Qur'ānu:

Gospodar Vaš je rekao:
»Pozovite me i zamolite, Ja ću vam se odazvati[2]!«
I još:
A kada te robovi Moji za Mene upitaju,
Ja sam, sigurno, blizu:
odazivam se molbi molitelja
kad Me zamoli[3].

1. Rūmī, *Maṯnawī*, VI, 591.
2. *Qur'ān*, XL, 60.
3. *Qur'ān*, II, 186.

Prema sjedinjenosti

Počuj, o voljeni!
Ja sam Stvarnost svijeta,
središte i obodnica,
Ja sam mu i dijelovi i cjelina.
Ja sam Volja ustanovljena između neba i zemlje,
Ja sam u tebi stvorio dar opažanja
samo da bi ti bio predmet Moga opažanja,
Ako Me dakle opažaš, ti opažaš samoga sebe
ali ti Me ne bi mogao opaziti preko sebe.
Ti Mojim okom vidiš i Mene i sebe,
Svojim okom ti Me ne možeš pojmiti.

Voljeni,
Toliko sam te puta zvao,
i nisi me čuo!
Toliko sam ti se puta pokazao
a ti Me nisi vidio!
Toliko sam te puta dragao blagostima,
a ti nisi osjetio,
ukusnu hranu
ti nisi ni kušao.
Zašto Me ne možeš dosegnuti
preko predmeta koje pipaš?
Ili Me udahnuti s mirisima?
Zašto Me ne vidiš?
Zašto me ne čuješ?
Zašto? Zašto? Zašto?
Za tebe Moje slasti premašuju
sve druge slasti,
i užitak koji ti Ja pružam
premašuje druge užitke.
Za tebe Ja sam poželjniji
od svih drugih dobara.
Ja sam Ljepota,

ja sam Milost,
Voljeni, voli Me,
voli samo Mene, voli me s ljubavlju.
Nitko nije usrdniji od Mene.
Drugi te vole zbog samih sebe:
ja, Ja te volim zbog tebe,
a ti, ti bježiš daleko od Mene.

Voljeni,
ne jednači se sa Mnom,
jer približiš li se Meni,
znači da sam se Ja približio tebi.
Bliže sam tebi od tebe samoga,
od tvoje duše, tvoga daha.

Voljeni, pođimo k sjedinjenosti...
S rukom u ruci,
uđimo u prisutnost Istine,
neka nam ona bude sudac
i utisne svoj pečat na Našu sjedinjenost
zauvijek[4].

Ibn al-'Arabī

»Ti me ne bi tražio da me već nisi našao...«

»Sve dok nešto ne tražiš, ti to ni ne nalaziš, izuzev Voljenoga, ti ga ne tražiš prije nego što ga nađeš.«

Čovjek želi nešto što nije našao; traži to danju i noću. Ali njegova bi potraga bila začudna kad ne bi bila prekinuta čim je predmet njegove želje pronađen. Jer u ljudskom duhu ne može

4. Ibn al-'Arabī, u prijevodu Osmana Yahyija.

postojati želja usmjerena na već pronađeni predmet; čovjek ne može zamisliti sličnu želju, jer ga privlači novo. Traženje u vezi s već pronađenim svojstveno je Bogu; jer Bog Svevišnji ima u svojoj moći sve. — *Kun fa yakūn:* On kaže: »Budi! i ono bude« — On je »Onaj koji nalazi, Velikodušni«; jer onaj koji nalazi jest onaj koji je sve našao. Osim toga Svevišnji Bog je Tragač jer »On je Tragač i Gospodar«. Evo značenja te izreke: »O čovječe, sve dok si u toj prolaznoj potrazi (a ta vremenitost značajka je čovjekova) daleko si od cilja. Kad se tvoja potraga poništi u potrazi za Bogom i kad potraga što dolazi od Boga prevagne nad tvojom, tada postaješ pravi tražitelj u potrazi za Bogom[5].« *Rūmī*

Tragač za Istinom

Hoće li čovjek u potrazi za Bogom biti zadovoljan dalekom
postajom?
Ne, jer ne teži ničemu što bi bilo manje od sjedinjenosti.
Pravi tragač na svom licu nosi znak,
na njegovu čelu blista sjajna zraka.
Uvijek je prisan, uljudan, pun poštovanja,
odlučan, prema kritičarima popustljiv, štuje
istinskog prijatelja. Njegov cilj premašuje sve ciljeve:
ništa mu ne može biti zaprekom, strmina se njemu izravnava.
Pored svoje mete nema druge.
Privrženost obitelji ne odvraća ga od nje, niti ga kudi.
Lijepa je izreka što ga sama određuje: tragač za Istinom[6].
Takav je onaj koji Je traži; on svoju potragu pretvara u jedini
predmet svojih pogleda.

5. Rūmī, *Le Livre du Dedans*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch, Pariz, 1975, Sindbad, poglavlje 51.
6. *Ḥaqq:* Istina, krajnja Stvarnost, Bog.

Zatim, kida od svoje duše mane što su u njoj bile, te je tako
golu zaodijeva nečim suprotnim. Sluga Božji u svim
vremenima i na svim mjestima,
svojim zadanim obrednim obavezama,
dragovoljno dodaje i druge,
sve dok Istina ne bude njegov sluh, njegov vid,
njegov jezik i njegov govor i njegove ruke i njegove noge[7].
On umire prije svoje smrti da bi živio u svom Gospodu[8],
jer nakon te smrti zbiva se konačno preseljenje.
A da i nije bio pozvan sâm sebe poziva da položi račun,
budući da je u tome najbolja zamjena za Istinu[9].
Prije svoga bića on vidi Biće Istine
vidi ga kraj sebe na koju god se stranu osvrnuo.
Bog bijaše Sam i ništa drugo s Njime[10].
On je sada kao što je On bio, Zadnji kao Prvi[11]
bitno Jedan, i ničega nema osim Njega,
Unutarnjeg i Vanjskoga[12],
bez početka i bez kraja. Ma što vidio,
ti vidiš Njegovo Biće. U apsolutnom
Sjedinjenju, u Njemu nema zadrške. Kako
bi Bit Božja mogla biti skrivena pod velom? Jedini veo je
Njegova Svjetlost[13].

Šeiḫ Aḥmad al-Alawī[14]

7. Aluzija na proročku predaju (*ḥadīt qudsī*) u kojoj Bog kaže: »Moj se sluga neprestano Meni približava pobožnim djelima povrh onih koja su mu zadana sve dok ga Ja ne zavolim, i kad ga volim, Ja sam sluh kojim on čuje, vid kojim vidi, ruka kojom se bori i noga kojom hoda (Buḫārī, *Riqāq*, 37).
8. Aluzija na *ḥadīt:* »Umri prije nego što umreš.«
9. Vidi Iqbālov tekst, str. 79.
10. Aluzija na *ḥadīt* Prorokov.
11. i 12. To su četiri »najljepša Imena« Božja u *Qur'ānu*.
13. Vidi ovdje, str. 260.
14. Sheikh Ahmad al-Alawi, *Dîwân*, navedeno u *Un saint musulman du 20e siècle*, Martin Lings, Pariz, 1973, Editions Traditionnelles, str. 249—250.

Božja privlačnost

Kad iskreni molitelj primijeti u sebi prve učinke te božje privlačnosti što se sastoji u tome da ćuti užitak svaki put kad misli na blaženu vrhunsku Stvarnost, on treba uložiti sve svoje napore da uveća i ojača to iskustvo, a istovremeno odagnati sve što uz to ne ide. On, naprimjer, treba znati da, kad bi i cijelu vječnost proveo radeći na tom sjedinjenju, to ne bi ništa značilo, i da on ne bi ispunio svoj zadatak onako kako je trebalo.

Na lutnji moje duše, ljubav je dirnula jednu žicu
preobrazivši cijelo moje biće u ljubav;
Bezgranična vremena ne bi mogla naplatiti moj dug
zahvalnosti za jedan kratki časak ljubavi[15]. *Ǧāmī*

Duhovno rođenje

Kao što je dah Duha svetoga, udahnut Mariji, začeo božje dijete[16] *tako i*

kada Božja riječ (*Kalâm-al-ḥaqq*) prodire u nečije srce i kada božje nadahnuće ispunja njegovo srce i njegovu dušu, takva je njegova narav da se u njemu stvara duhovno dijete (*walad ma'nawī*) koje ima dah Isusa što uskrisuje mrtve[17].

Božji poziv, bilo da je zakriljen ili ne, udjeljuje ono što je udijelio Merjemi. O vi što ste nagriženi smrću unutar vaših tijela, vratite se iz ne-postojanja glasu Prijatelja. Uistinu, taj glas dolazi od Boga. Bog je rekao svetome: »Ja sam tvoj jezik i tvoje oči, Ja sam tvoja čula, Ja sam tvoje zadovoljstvo i tvoj gnjev. Idi, jer ti si onaj za kojeg je Bog rekao: 'Preko mene, on čuje i preko mene on vidi; ti si božja svijest.' Priliči li reći da ti imaš božju svijest? Budući da si svojim divljenjem postao 'Onaj

15. Djâmi, *Lawaîh*, u prijevodu Whinfielda i Kazwînîja na engleski, London, 1906, Oriental translation fund, str. 27.
16. *Qur'ān*, XXI, 91.
17. Komentar Ismaila iz Ankare o *Maṯnawī*, I, 1934 i dalje.

koji pripada Bogu', Ja sam tvoj, jer 'Bog će mu pripasti'. Ponekad ti kažem: 'To si ti', ponekad 'To sam Ja'. Ma što rekao, Ja sam Sunce što obasjava sve stvari[18].« *Rūmī*

Blizina Boga

Ako si prisan prijatelj moje duše, moje riječi pune značenja nisu jednostavna tvrdnja.
Ako ja u ponoć kažem: »Kraj tebe sam; hajmo, ne plaši se mraka, jer ja sam ti rođak«;
ove dvije tvrdnje za tebe su stvarnost, jer ti prepoznaješ glas svoga rođaka...
Kad žednome čovjeku kažeš: »Požuri! U ovom vrču ima vode, uzmi ga.«
Zar će žedan čovjek odgovoriti: »To je jednostavna tvrdnja; dalje od mene, o ti koji utvaraš toliko toga! Bježi daleko!
Ili pak pruži neko svjedočanstvo i dokaz da je ta tekućina vodena, da je voda što izvire iz nekog izvora«.
Ili pretpostavi da majka kaže čedu koje doji: »Dođi, ja sam tvoja majka, počuj, dijete moje!«
Hoće li dijete reći: »O majko moja, pruži mi dokaz, tako da me tvoje mlijeko može utješiti!«?
Kada u srcu zajednice postoji duhovna spoznaja (*dawq*) što od Boga dolazi, Prorokovo lice i glas su poput čuda koje tvori dokaz.
Kada Prorok izvana uzvikuje, u nutrini duša se zajednice klanja iz divljenja;
jer nikada na svijetu uho duše nije čulo sličan krik.
Duša, ta strankinja, trenutačnim opažanjem tog čudesnog glasa, čula je iz Božjih usta: »Uistinu, Ja sam kraj tebe[19].«
Rūmī[20]

18. Rūmī, *Maṯnawī*, I, 1934 i dalje.
19. Usp. *Qur'ān*, II, 186: »I kad te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu.«
20. Rūmī, *Maṯnawī*, II, 3573 i dalje.

Odgovor duše

Zar bi duša mogla ne uzletjeti kada joj od blažene Prisutnosti dolazi nježni poziv, sladak kao med, i kaže: »Ustani«? Zar bi riba mogla a da s kopna odmah ne skoči u vodu kad začuje šum oceana što stalno nadolazi u svježim valovima? Zar bi sokol mogao, zaboravivši lov, ne uzletjeti prema kraljevoj pesnici čim začuje kako odzvanja bubanj i označuje mu povratak? Zar bi sufi mogao a da ne zapleše, okrećući se oko samoga sebe kao atom, pred Suncem vječnosti, kako bi se izbavio ovog prolaznog svijeta? Leti, leti, ptico, prema svom rodnom kraju, jer pobjegla si iz krletke i tvoja su krila širom raskriljena. Udalji se od slane vode, pohitaj prema izvoru života[21]...

Rūmī

21. Rūmī, *Diwân-e Shams-e Tabriz*, u prijevodu Émilea Dermenghema u *L'Éloge du Vin*, Pariz, 1931, Véga.

Ṭarīqa, *arapski izraz koji znači »staza, cesta, put« u muslimanskoj je mistici zadobio dva susljedna shvaćanja: u prvom ta riječ označava metodu moralne psihologije u njegovanju svakog pojedinačnog dara, utirući duši put k Bogu, vodeći je kroz različite postaje doslovne primjene otkrivenoga zakona* (šarī'a) *do božje Stvarnosti* (ḥaqīqa). *U drugom pak shvaćanju izraz* ṭarīqa *označava sveukupnost potvrdenih obreda duhovnih vježbi za zajednički život u raznim muslimanskim bratovštinama i, šire, postao je sinonim za bratovštinu, zajednicu osnovanu na posebnim pravilima pod vodstvom jednog istog učitelja*[1].

Pripadnost jednoj od tih bratovština može dovesti do boravljenja u »samostanu« (takiyya) *uglavnom za više ili manje duga razdoblja, do ôsamâ* (čella), *vrlo rijetko za cijeli život, budući da su pripadnici uglavnom bili oženjeni.*

Uloga šeika, ili muršida (Pîr, *na perzijskom i turskom) kojem se duguje apsolutna poslušnost, sastoji se u tome da vježbe prilagodi duhovnim potrebama i sposobnostima učenikâ,* murīd.

1 Vidi Louis Massignon, *Encyclopedie de l'Islam*, čl. *ṭarīqa*; također *Mystique et poesie en Islam*, nav. dj. str. 24 i dalje

Ali veze izmedu učitelja i učenika sufija mnogo su čvršće nego one koje mogu povezivati s »ispovjednikom«: ne radi se samo o učenju odredene metode, u skladu sa sposobnostima ljudi koji teže duhovnom životu, nego o inicijacijskoj transmisiji, o božjem utjecaju (baraka) *jedinom koji može jednog predstavnika usporediti s »lancem«* (silsila) *koji potječe od Proroka samoga.*

Pravila što ih učenici moraju slijediti minuciozno su razradena, a različite »postaje« što ih na putu prode hodočasnik (sālik) *predmet su takvih potankosti čija psihološka tankoćutnost ostaje neusporediva.*

1. NAUK

Novak na Putu

Kad se novak pridruži šeicima u želji da napusti svijet, podvrgnu ga trogodišnjoj duhovnoj disciplini. Ako se prilagodi onome što se od njega traži, dobro je; inače, reknu mu da ne može biti prihvaćen u *ṭarīqu*. Prva je godina posvećena službi ljudima, druga Bogu, i treća bdijenju nad vlastitim srcem. Ljudima može služiti samo ako je sâm u položaju sluge, smatrajući sve druge gospodarima, što znači da on sve ljude, bez izuzetka, treba smatrati boljima od sebe, i da svoj zadatak mora ocijeniti tako da ih sve služi jednako. I Boga može služiti samo ako se odrekao svakog samoživog probitka, kako što se tiče sadašnjeg tako i budućeg života, i on obožava Boga iz čiste ljubavi prema Bogu, budući da onaj koji Boga obožava iz ovog ili onog razloga obožava sebe samoga, a ne Boga. I nad svojim srcem ne može bdjeti ako nije sabrao svoje misli i ako nije odagnao svaku brigu, tako da u zajednici s Bogom čuva svoje srce od naleta nemara. Kad novak stekne te sposobnosti, on može odjenuti *muraqqa'a* [*zakrpanu haljinu kakvu nose derviši*] kao pravi mistik, a ne oponašajući druge[2]. *Huǧwīrī*

2. Hujwîrî, *Kashf al Mahjûb*, engleski prijevod R. A. Nicholsona, London, 1911, Luzac, str. 54—55.

Šiblijevo naukovanje

Šiblī je bio učenik slavnoga Ğunayda iz Bagdada. Kada se obratio, došao mu je i rekao: »Kažu mi da ti posjeduješ biser božje spoznaje: daj mi ga ili mi ga prodaj.« Ğunayd odgovori: »Ne mogu ga prodati jer ti nemaš njegovu cijenu; a ako ti ga dam, dobio bi ga prejeftino. Ti ne znaš njegove vrijednosti. Baci se, naglavce, kao ja, u ovaj ocean, da bi mogao zaraditi biser očekujući strpljivo.«

Šiblī upita što bi trebao činiti. »Pođi prodavati sumpor«, reče mu Ğunayd. Nakon godinu dana, reče Šiblīju: »Ovo trgovanje donijelo ti je znanje. Postani derviš i bavi se samo prosjačenjem.«

Cijele jedne godine Šiblī je lutao bagdadskim ulicama proseći milostinju od prolaznikâ, ali nitko nije na njega obraćao pažnje. Tada se vrati Ğunaydu koji uzviknu:

»Vidiš li sada da nisi ništa u očima ljudî! Nikada nemoj svoju pažnju usmjeravati na njih i nikako se nemoj na njih obazirati. Neko vrijeme, bio si komornik i upravljao si jednom pokrajinom. Otiđi tamo i moli oprost od svih onih kojima si učinio nažao.«

Šiblī posluša i provede četiri godine kucajući od vratâ do vratâ sve dok nije dobio oprost od svih osim od jedne jedine osobe koju nije mogao naći. Po povratku, Ğunayd mu reče: »Tebi je još uvijek stalo do tvoga glasa. Vrati se i prosi još jednu godinu.«

Svakoga dana Šiblī je Ğunaydu donosio prikupljenu milostinju i Ğunayd ju je dijelio sirotinji, ostavljajući Šiblīja bez hrane sve do sljedećeg jutra. Nakon što je jedna godina tako prošla, Ğunayd ga je prihvatio kao učenika, pod uvjetom da drugima služi kao sluga. Na kraju te godine, Ğunayd ga upita: »Što ti sada misliš o sebi?« Šiblī odgovori: »Smatram se najnižim Božjim stvorenjem.« »Sada je«, reče Učitelj, »tvoja vjera jaḳa[3].«

3. R. A. Nicholson, *The Mystics of Islam*, London, 1963, Routledge and Kegan Paul Ltd., str. 34—35.

Jednost Boga i Put

Tri su stvari koje čovjek mora činiti. Tko god zanemari jednu među njima nužno će zanemariti sve i tko god se veže za jednu među njima nužno će se vezati za sve. Potrudi se, dakle, da shvatiš i posveti pažnju.

Prva je stvar da svojim duhom, jezikom i djelima svjedočiš da je Bog Jedan; i, nakon što utvrdiš da je Jedan, i nakon što utvrdiš da ti nitko ne može pomoći ili škoditi osim Njega, sva svoja djela posvećuješ Njemu samomu. Ako i najmanji dio svojih djela činiš za nekog drugog, tvoje misli i tvoje riječi bit će pokvareni, budući da razlog tvoga djelovanja za nekog drugog mora biti nada ili strah; a kada djeluješ iz nade ili straha od nekog drugog osim Boga, koji je Gospodar i Čuvar svih stvari, uzeo si drugog nekog boga da ga štuješ i obožavaš.

Na drugom mjestu, kad govoriš ili djeluješ sa iskrenom vjerom da nema drugog Boga osim Njega, ti u Njega polažeš svoje povjerenje, više nego u svijet ili u novac ili svog strica ili svog oca ili svoju majku ili bilo koga na Zemlji.

Na trećem mjestu, kad ustanoviš ove dvije stvari, to jest: iskrenu vjeru u jednost Boga i povjerenje u Njega, priliči da budeš zadovoljan Njime, a ne razjaren nečim što ti nije ugodno. Čuvaj se bijesa! Neka tvoje srce uvijek bude s Njime, neka On ne bude iz njega udaljen ni jedan tren[4].

Šaqīq Balḫī

»Poklonici Istine«

»Poklonici Istine« pripadaju dvjema vrstama. Oni iz prve se žene, imaju djecu, kuće, njive ali im srca nisu prezauzeta tim obavezama, koje su za njih tek koprene... Oni više ne vide sebe, nego samo Boga Uzvišenog i Zanosnoga; jer »poklonici-

4. Šaqīq Balḫī, navedeno prema R. A. Nicholson, *Mystics of Islam*, *nav. dj.*, str. 42–43.

ma Istine« biće svijeta je Biće Božje; u stvarnosti sve dolazi od Njega.

Druga vrsta »poklonika Istine« stalno obožava Boga; njih je ljubav prema Bogu i spoznaja Boga u Njegovoj Jednosti naprosto sažgala; i oni znaju svoje ja i poništavaju svoje ja, i tvrde da je njihovo ja jedno s Bogom; oni čuvaju svoje ja i uništeni su svojim ja, i preziru svoje ja i hvale svoje ja; ako jedu, jedu svojim ja, jer Božji je Glasnik (Bog ga blagoslovio i dao mu mir!) rekao: *»Man 'arafa nafsahu faqad 'arafa rabbahu.«* (Onaj koji poznaje svoje ja poznaje svoga Gospoda.)

Osim toga, kada svoj pogled usmjere »izvan« svoga ja, ma što vidjeli, vide svoje ja: sve što sagledaju, sagledaju svoje ja; »poklonicima Istine«, svijet i njihovo ja jedna su te ista stvar; što god vidjeli, oni svakako vide svoje ja. Tako Božji Glasnik (Bog ga blagoslovio i dao mu mir!) kaže: *»Ra'aytu rabbī bi 'aynī rabbī«*, što znači: »Vidio sam svoga Gospoda okom (milosrdnim) moga Gospoda.«

Lam'at kaže: *»La yar'a-Llāha ġayra-Llāh«*, to jest: »Nitko ne vidi Boga do Boga.« Božji poslanik (mir njemu!) kaže: *»Ra'aytu rabbī bi rabbī.«*: »Vidio sam Boga putem Boga.«

Prorok (mir njemu!) govori tako zato što svijet sa svim svojim dijelovima nema stvarnog postojanja. Budući da svijet nema stvarnog postojanja, on ne posjeduje ni moć ni djelo koji bi mu bili svojstveni. Ako su »poklonici Istine« izvrgnuti batinama ili ruglu, oni ta djela smatraju Božjim, a ne nečijim. Što se tiče njih samih, prema tome, sve što dokučuju — dokučuju zapravo svoje ja, jer Svevišnji Bog je rekao: *»Fa aynamā tuwallū fa thumma waǧhu-Llāh«*, to jest: »Kuda god se okrenete, pa tamo je Lice Božje« (*Qur'ān*, II, 115).

Stoga, »poklonici Istine« kažu da sva stvorenja nisu ništa drugo do naše ja; sva su ljudska bića naša braća. Vjerovanje i nevjerovanje, voljeni i neprijatelj, nečist i čist, nebo i pakao, gnjev i milosrđe, dobro i zlo, bogatstvo i siromaštvo, hvala i prijezir, sitost i glad, beznačajnost i veličina, smrt i život, bolest i zdravlje, pravda i nepravda — sve im je to jednako jer im je značenje izreke: *»Kuda god se okrenete, pa tamo je Lice Božje«* postalo krajnje jasno. Tko god shvati značenje riječi *»Kuda god se okrenete, pa tamo je Lice Božje«* postigao je potpunu spoznaju, i ma šta bilo ono što on gleda, *»Lice Božje«* će vidjeti. Ali Bog zna bolje[5]!

Hamza Fansūrī

Samozaborav

Onaj koji se ne preda traženju svoga »ja« pokazuje da je jadan i nekoristan.

»Mogu li ja, i stotina drugih poput mene, biti sluga onoga koji je sebe učinio pratiocem.«

...Budući da si izabrao Božje postojanje, zaboravi svoje postojanje. Budući da je tvoj cilj da vidiš Boga, odreci se svojih ciljeva. Budući da si zaljubljen u Božju uzvišenost, napusti svoj ponos i budi skroman ljubavnik, pazi da nikoga ne smetaš. Budi siromašan, potlačen, praštaj. Ostavi tiraniju, nepravdu tjelesnoj duši, toj ništavnosti. Jer ponos je koprena koja te dijeli od Boga i zapravo je kao Faraon koji se smatrao jednakim Bogu, Božjim sudionikom. Ishodište i bît svih zanimanja, iskušenja i privrženosti ovoga svijeta jest »ja« i »mi«. »Mi« i »ja« izvori su iz kojih sve dolazi. Kad potkrešeš stablo a korijen ostane, nove će grane izrasti. Potrebno je da ti u toj potrazi ni pred čim ne uzmičeš, bilo da se radi o spoznaji bilo o iskustvu, vladanju i upravljanju, emiratu ili položaju. Jer, o hodočasniče! brojni su zastori, a tmina koliko i svjetla. Trebaš sve to nadići, kao istinski čovjek. Sredstvo je bol i iskrenost, ljubav i želja. Bol treba uništiti užitak i čovjek će napredovati velikim koracima. Makar trudna žena znala stotinu nauka i metoda u vezi s porođajem, to joj neće nimalo pomoći u trenutku rađanja; i neće dijete iz nje izaći uz pomoć tih znanja. Više će joj bol pomoći da postigne svoj cilj, a ne

5. Hamzah Fansûri, *Sharâb-Ashiqîn* (Vino Zaljubljenih), prijevod na engleski Syed Muhammad Naguib al-Attas: *The Mysticism of Hamzah Fansûrî*, 1963, Singapur, str. 428 i dalje.

znanje i umijeće. Kad bol izazove jake napone dijete brzo stigne. U trenutku porađanja Isusa (spašen bio) bol je Mariju (spašena bila) doveo pod stablo palme i pomogao joj da porodi duh Božji. Tvoje tijelo i tvoja vanjština su kao Marija. Jer tjelesna duša (*nafs*) naliči ženi, a um (*'aql*) čovjeku. Tvoja vjera i tvoja spoznaja (*ma'rifa*) koji dolaze iz istinskog uma, to je tvoj Isus. Ako te božja bol tišti i neprestano zaokuplja, ta bol ti neće ostaviti vremena da se zaokupljaš drugim stvarima. I nema sumnje da će se iz tvoje duše slične Marijinoj, Isusovoj, roditi duh Božji. Kad to shvatiš ne trudi se previše da stekneš znanje i umijeća. Povećavaj svoju iskrenost i bol, kako bi uvijek bio uronjen u želju i ljubav. Odvoji se od svega što nije Voljeni, i ne radi ni na čemu drugom nego na tome da Ga vidiš, tako da prođeš kroz zastore...

Premda čovjek ne može naporima i silom postići da iz njega iščeznu »mi« i »ja«, i premda nema moći da otjera takva neprijatelja, ipak Bog kaže: »Kukaj i cvili preda Mnom zbog tog neprijatelja; jer otjerati ga možeš samo uz Moju apsolutnu moć. Takav je moj zakon, o slugo Moj! Premda si nemoćan pred njegovim neprijateljstvom, ipak potrudi se i nemoj se s njim pomiriti. Stalno ratuj protiv njega, koliko god možeš, bori se protiv njegova neprijateljstva i zazivaj Moju pomoć, Mene Boga, usrdno i ponizno. Kad tražiš moju pomoć, iz dubine duše i iskrena srca, Ja šaljem Svoju moć u tvoje ruke i tvoja ruka postaje jaka i njemu nadmoćna, tako da ti tom rukom skidaš glavu tom protivniku Mojom snagom i mačem iskrenosti. Dakle, zapravo ga ne ubijaš ti, Ja ga ubijam, i Ja ti čestitam i dajem kao ime i prezime »Haydar«[6] i junak. I kao nagradu dodjeljujem ti počasnu haljinu, poklone i kraljevstvo i vječnu vladavinu, jer takva je plaća za dužnost koju si ispunio. Ti bi mogao reći: »O moj Gospode! Nisam to ja učinio. Odakle bih bio mogao smoći toliko snage i moći da se suprotstavim takvom neprijatelju? Taj se protivnik suprotstavio Tebi, Bogu, i s Tobom se prepirao, govoreći: *'Ja sam bolji od njega; mene si*

6. »Lav Božji«, nadimak Alijev.

od vatre stvorio, a njega od ilovače' (*Qūr'an*, VII, 12). Tako slab i tanji od slamke, kako bih mogao pomaknuti takvu planinu, smrviti je u kamičke i baciti vjetru kao da je zemljana prašina?«

Svevišnji Bog kaže: »Kad se Moja snaga pridruži slamci, planine postaju manje od atoma. Kako si mi ti, u svojoj nemoći i slabosti posvjedočio svoju vjernost i, oslanjajući se na Mene, suprotstavio se takvom neprijatelju, i smatrao Me Prisutnim, Vidovitim i Moćnim, Ja sam ti, stoga, slabost pretvorio u snagu. Sve prihvaćam od tebe i tvoj sam dužnik. Ali zapravo sam sve to Ja učinio. Kao kad se otac iz nježnosti igra sa svojim djetetom, uzima mu ruku u koju je stavio teški teret svojom rukom i podiže teret; potom čestita djetetu i hvali ga, govoreći: »Kakav si ti samo junak! Bravo! Kakvu samo snagu imaš!« Premda je zapravo otac podigao teret, a ne dijete. Bilo bi začudno da Moja ljubav, moja velikodušnost, Moja nježnost, u Mene koji sam Stvoritelj, budu manje nego u tog stvorenja. Dakle, udjeljujem snagu Svojim slugama i vodim ih, kako bi uz Moju pomoć i Moje vođenje, odagnao neprijatelja. I Ja to od njih prihvaćam, Ja sam njihov dužnik, i Ja to njima pripisujem. Zauzvrat, dat ću im nagrade i bezbrojna i bezgranična dobročinstva, i slavit ću njihove hvale i čestitanja sa tisuću jezika, kunem se njihovim imenom. I svaka nevolja koju pustim na stvorenja, bit će iz ljubavi prema njima. I svaki gnjev što ga pokažem, i svaka patnja koju dosudim odmetnicima, osveta je za ove dobre sluge. Biti im na usluzi, usluga je Meni. Onaj koji ih je vidio, Mene je vidio. Onaj koji ih napada, Mene napada. Onaj koji ih izabere, Mene izabire. Prijateljstvo prema njima, prijateljstvo je prema meni. Neprijateljstvo prema njima, neprijateljstvo je prema meni. »Onaj koji te vidi Mene je vidio, onaj koji te napada, Mene je napao.« I Ja praštam ili bijedom kažnjavam samo da bih ih usrećio i pružio im zadovoljstvo. I ma kome Ja u paklu očitovao svoj gnjev i ma kome zadavao bola, razlog tome je bol i patnja što su Moje sluge od njih pretrpjeli. Jer Ja sam Bog, Meni nema ni protivna ni sličnoga. Stvorio sam sluge i

dopustio im da dođu k meni, kako bi oni postali zrcalo Moga postojanja. Veze koje postoje među njima nemoguće je opisati, jer tu ne može biti nikakvog odvajanja koje bi među njima našlo nekoga koji Mi je protivan ili neprijateljski. Onaj koji im svjedoči protivljenje i neprijateljstvo napada Me. Tko god želi postati sljedbenik Božji i s Njim govoriti treba posjećivati pravog sufija. »Onaj koji želi biti u društvu s Bogom treba biti u društvu s misticima.«

... Da bi objasnio ovu misao Svevišnji je Bog rekao Mojsiju: »Razbolio sam se a ti Me nisi obišao, Mene koji sam Bog, patio sam, zašto nisi došao da me vidiš?« Mojsije je odgovorio: »O moj Gospode! Ne razumijem to. Kako bi Ti mogao biti bolestan?« Svevišnji je Bog ponovio ove riječi. Mojsije (mir njemu) se začudi. Napokon, Bog mu reče: »Moj sluga je bio bolestan i ti ga nisi obišao. Nisi li znao da je njegovo ozdravljenje Moje ozdravljenje, i njegova patnja Moja patnja? Ako se zanimaš za njegovo zdravlje, i pokažeš mu svoju privrženost, zanimaš se za Moje zdravlje i Meni pokazuješ privrženost[7].«

Sulṭān Walad

Putokazi

Pitaš li, brate, koji su znakovi (*nišān*) — Puta, odgovorit ću ti jasno i nedvosmisleno. Čuvaj istinito i prekini s lažnim; okreni lice prema živom svijetu; zgazi dostojanstva; odstrani iz svojih misli svaku težnju za slavom i poznatošću; pokloni se Njegovoj službi; očisti dušu od zala i očvrsni je razumom; napusti ognjište onih koji puno govore i otiđi onima koji poštuju šutnju; putuj od Božjih djela Njegovim Svojstvima i od Njegovih svojstava Njegovoj spoznaji. U tom trenu preći ćeš u svijet tajni i stići na prag siromaštva; i kad budeš prijatelj

7. Sulṭān Walad, *Ma'ârif*, poglavlje 8.

siromaštva, tvoja mračna duša postat će pokajničko srce. Zatim, Bog će izvući siromaštvo čak iz tvog srca, i kad u njemu više ne bude siromaštva, ostat će u njemu Bog. Bāyazīd nije ni iz ludosti ni iz neznanja rekao: »Slava meni!«; kao što je jezik koji je izgovorio vrhunsku tajnu bio nijem od istine kad je rekao: »Ja sam Vrhunska Istina« — *Anā al-Ḥaqq*[8]. *Sanā'ī*[9]

Napredovanje na putu

Sabiranje, potom šutnja; pa gubitak govora i spoznaja; pa otkriće; pa otkrivanje (razgoljenje).

Ilovača, potom vatra; pa svjetlost i hladnoća; pa sjena; pa Sunce.

Popločani put, potom ravnica; pustinja, i rijeka; pa poplava; pa isušenje (prelaz preko Crvenog mora).

Pijanstvo, potom otrežnjenje; pa želja, i približenje; pa spajanje; pa radost.

Stezanje, potom otpuštanje; pa iščeznuće i odvajanje; pa sjedinjenost, pa izgaranje.

Zanos, potom opoziv; pa privlačenje i sklop; pa javljanje (božje); pa postavljanje (izbor).

Riječi (da sve to) pristupačne samo onima kojima ovaj ovdje svijet ne vrijedi ni pare.

I glas iza vrata, a zna se da ljudski razgovori utihnu u šapat čim im se približimo.

I posljednja misao što dolazi vjerniku, dok stiže na granicu, »to je moja sudbina« i »moje ja«.

Jer stvorenja su robovi svojih sklonosti, a istina o Bogu, kad Ga ustanove, jest (da je On) svet[10].

Ḥallāǧ

8. Ḥallāǧ je smaknut u Bagdadu 922. godine (nove ere) zato što je izjavio: »Ja sam Vrhunska Istina«; što je bilo smatrano bogohuljenjem. Ali sufiji u tome vide potvrdu da ništa osim Boga ne ostaje kad iščezne »ja«.

9. Sanâ'î, *Ḥadîqa*, str. 112—113, Jabreov prijevod, str. 279—280, šapirografirano, Pariz, 1973.

10. Hallâj, Diwân, prijevod Louisa Massignona, Pariz, 1955, Cahiers du Sud, str. 11.

Posljednja postaja na Putu

Sastaše se sve ptice svijeta, kako one poznate tako i one nepoznate, i ovako razgovaraše: »Nema na svijetu zemlje bez kralja; kako je onda ipak ptičijoj zemlji to uskraćeno? Tako više ne može; treba da udružimo svoje snage i potražimo kralja, jer nema dobre uprave u zemlji bez kralja...«

Otišle su, dakle, u potragu za Simorghom (*slavna ptica, simbol kralja, to jest Boga*). *Nakon pustih iskušenja i nakon što su prošle sedam dolina (potrage, ljubavi, spoznaje, odricanja, jednosti, zadivljenosti, utrnuća) »ja«, koje su ih dijelile od njihova cilja, napokon su dospjele na kraj svoga hodočašća. Ali sada ih ima samo trideset (na perzijskom:* sî morgh). *U toj igri riječi je poanta basne.*

»Želimo biti uništene vatrom«, rekoše ptice. ... Komornik milosti dođe da otvori vrata, zatim otvori još stotinu zavjesa jednu za drugom. Tada se tim pticama ukaza jedan (novi) svijet bez vela: najživlja svjetlost osvjetljavala je to očitovanje. Sve su sjele na *masnad* u blizinu, na klupu uzvišenosti i slave. Predočen im je zapis i rečeno da ga pročitaju do kraja. Taj ih je spis trebao alegorijski upoznati s njihovim žalosnim stanjem... u njemu su našle potpuno potvrđeno sve ono što su bile učinile... Duša tih ptica potpuno se poništi od straha i srama... Kada su tako bile očišćene i oslobođene svega, našle su potpuno novi život u svjetlosti *Simorgha*. Tako su ponovo postale sluge i po drugi put uronile u zaprepaštenje. Sve što su nekada mogle bile učiniti bilo je očišćeno i izbrisano iz njihova srca: Sunce je iz blizine okomito bacalo zrake na njih i njihova je duša bila blistava. Tada je u odsjaju njihova lica, ovih trideset ptica (*sî morgh*) svjetskih, promatralo lice duhovnog *Simorgha*. Ustale su da gledaju tog *Simorgha*, da nije bio nitko drugo nego *Simorgh*. Sve su zapale u zaprepaštenje; nisu ni znale jesu li ostale one ili su sve postale *Simorgh* i da je *Simorgh* zapravo bio trideset ptica (*sî morgh*). Kad su gledale

prema *Simorghu* dobro su vidjele da je na tom mjestu bio *Simorgh*, a kad bi gledale prema sebi, vidjele su da su one same bile *Simorgh*. Konačno, kad bi gledale odjednom na obje strane, uvjerile su se *da su one i Simorgh bile u stvarnosti samo jedno jedino biće*. To jedino biće bio je *Simorgh* i *Simorgh* je bio to biće. Nitko na svijetu nikada nije bio čuo nešto slično... Kao da ništa nisu shvaćale... molile su *Simorgha* da im razotkrije veliku tajnu... Tada, *Simorgh* im odgovori: »Sunce moje visosti je zrcalo; tko hoće vidi se u njemu; vidi u njemu i svoju dušu i svoje tijelo; vidi se čitav... Mada ste se krajnje izmijenile, vidite se kao što ste bile prije...

Sve što si znao ili vidio nije ni ono što si znao ni ono što si vidio i ono što si rekao ili čuo nije također to. Dok ste prolazile dolinama duhovnoga puta, činile dobra djela, vi ste zapravo djelovale samo mojim djelom, i tako ste mogle vidjeti dolinu moje biti i mojih savršenstava. Poništite se dakle u meni slavno i divno, kako biste se ponovo pronašli u meni...«

I ptice se uistinu poništiše zauvijek u *Simorghu;* sjena se izgubi u suncu, i to je sve[11]. *'Aṭṭār*

11. 'Attar, *Mantic Uttair* ili *Govor Ptica*, religioznofilozofska pjesma, u prijevodu Garcina de Tassyja, Pariz, 1863, str. 37 i str. 233 i dalje, novo izdanje u tisku, Sindbad, Pariz.

Teubei-nesuh

(Pokajanje jednog grešnog pjesnika)

Gospode, evo, na sedždu ti padam,
Pred vječnom tvojom klanjam se dobrotom
I molitve ti u stihove skladam,
Proseć: *»Oh, daj mi smisao za ljepotom!«* —
Gospode, evo, na sedždu ti padam.

Ti znaš da bijah nevin poput rose
I poput lijera u proljeću ranom;
Al ljudi, mêd što pod jezikom nose,
Otrov mi dadoše u bokalu pjanom,
Mada sam bio nevin poput rose.

I tada s tvoga skrenuo sam puta
I zatrtao kroz pustoš i tamu,
Ah, strast mi razum u okove sputa,
Da ropski dvori njenu crnom plamu —
I s tvoga ja sam zabasao puta.

Vjeru i nadu iz srca izgubih,
I moju ljubav pomrčao je grijeh —
Postadoh sarhoš osori i grubi,
Sav ideal mu što je vinski mijeh,...
Ah, svoju vjeru i nadu izgubih!...

I slavih Bakha kao sveto biće,
Veneri pete jezikom samo lizo —
Vlastitim zubom ja sam svoje žiće
Komad po komad kao zvijer grizo,
Slaveći Bakha ko božansko biće.

Svačiji prezir pratio je mene,
Od sjene moje druzi mi bježahu,
I sve me čiste klonule se žene...
Vaj, teško mi je bilo siromahu,
Jer ljudski prezir pratio je mene.

Ja sada bježim pod okrilje tvoje
I tvog Kur'āna, tvoje vječne riječi;
Gospode, grijehe odriješi moje
I bolesnu mi dušu izliječi —
Ta ja se klanjam pod okrilje tvoje.

Gospode, razum prosvijetli mi sada
I daj mi snage, daj mi volju jaku
Demone sve što može da savlada...
Nek tvoja milost svijetli mi u mraku,
Gospode, razum prosvijetli mi sada!

Raspiri moje stare vjere plamen,
Vrati mi ljubav i sve stare dane,
Da tresnem čašom o ledeni kamen
I noktom zgrebem Venerine čare —
O raspiri mi stare vjere plamen!...

Gospode, evo, na sedždu ti padam,
I kajem grijehe pred tvojom dobrotom —
I molitvu ti u stihove skladam,
Proseć: »Ah, daj mi smisao za ljepotom!« —
Gospode, evo, na sedždu ti padam[12]!...

*Musa Ćazim Ćatić**

12. Na francuski preveo Jean Descat.

* »Milan Šenoa, Franjo Horvat Kiš, Musa Ćazim Ćatić«, Matica hrvatska, Zagreb, 1966.

Gnoza i znanje

Poznavanje gnoze (ma'rifa) *i znanje* ('ilm), *i razlika među ovim izrazima.*

Teolozi nisu ustanovili razliku između *'ilm* i *ma'rifa* osim kad kažu da Bog može biti nazvan *'ālim* (znalac), ali ne *'ārif* (gnostik), budući da je ovaj potonji epitet lišen božjeg blagoslova. Ali sufijski šeici daju ime *ma'rifa* (gnoza) svakoj spoznaji povezanoj s iskustvom (religijskim) i osjećajem (*ḥāl*) ako onaj koji je ima izražava svoj osjećaj; a onoga koji ima taj osjećaj nazivaju *'ārif*. S druge strane, naziv *'ilm* daju svakoj spoznaji koja je lišena duhovnog značenja i vjerskog iskustva, i onoga koji zadržava takvo znanje nazivaju *'ālim*. Dakle, onoga koji zna značenje i stvarnost neke stvari oni nazivaju *'ārif* (gnostik) a onoga koji jednostavno zna govorni izraz i čuva ga u svom pamćenju ne čuvajući duhovnu stvarnost oni nazivaju *'ālim*. Stoga, kada sufiji žele ocrniti nekog suparnika nazivaju ga *danišmand* (onaj koji ima znanje). U očima prostog puka, to bi bilo za osudu, ali sufiji ne smatraju da kude tog čovjeka zato što je stekao znanje, oni ga kude što je zanemario vjeru i vjerske dužnosti, jer *'ālim* ovisi o sebi samome, a *'ārif* ovisi o svom Gospodu[1]. *Huǧwīrī*

1 Hujwīrī, *Kashf al-Maḥjūb*, u prijevodu R. A. Nicholsona na engleski, London, 1911, Luzac, str. 382–383.

O gnozi, definicije

Dū-n-Nūn Egipćanin kaže: »Gnoza je zapravo providnostno Božje priopćenje duhovne svjetlosti najdubljim dubinama našeg srca«, to jest, sve dok Bog, u Svojoj providnosti, ne obasja čovjekovo srce i sve dok ga čuva od zaraze, tako da mu sve stvorene stvari ne vrijede ni zrno gorušice, zrenje božjih tajni, kako unutarnjih tako vanjskih, ne ulijeva mu radosti; ali kad Bog to učini, svaki od njegovih pogleda postaje čin zrenja (*mušāhada*).

Šiblī kaže: »Gnoza je stalno divljenje (*hayra*). Divljenje je dvojako: 1. u pogledu biti; 2. u pogledu svojstva. Prvo je iz mnogoboštva i bezbožnosti, jer nijedan gnostik nema sumnji o bitnoj naravi Boga; a drugo je gnoza, jer je svojstvo Boga s onu stranu razuma.« Šiblī također kaže: »Istinska gnoza jest nesposobnost da se postigne gnoza.«

Abū Yazīd kaže: »Gnoza se sastoji u tome da se zna da čovjekova pokretnost i nepokretnost ovise o Bogu[2].«

Huǧwīrī

Tri vrste spoznaje Boga

Upitaše Dū-n-Nūn al-Miṣrīja: »Tko je Znalac (*'ārif*)?« On odgovori: »Jedan među njima, različit od njih.«

Govorio je: »Postoje tri vrste spoznaje Boga. Prvo, spoznaja da je Bog Jedan, koju imaju svi vjernici; drugo, spoznaja izvedena iz dokaza i prikaza, koja pripada filozofima, retoričarima i teolozima; i treće, spoznaja svojstava božje Jednosti, koja pripada Božjim svecima, onima koji razmišljaju o Bogu u svojim srcima, tako da im On otkriva ono što ne otkriva nikome drugom na svijetu. Istinska spoznaja Boga jest Božje obasjanje srca čistim sjajem spoznaje (*to jest, sunce se može vidjeti samo pomoću sunčeve svjetlosti*). Što čovjek više

2. *Isto*, str. 274 i dalje.

poznaje Boga, njegova je zadivljenost dublja i veća« (*jer što je bliže suncu, više je zaslijepljen suncem, sve dok ne stigne dotle da on više nije on*).

Upitaše ga o svojstvima onih koji poznaju Boga. On odgovori: »Znalci (*'ārif*) vide bez spoznaje, bez intuicije, bez obavijesti, bez zrenja, bez opisa, bez otkrivenja, i bez zastora. Oni nisu oni, i oni ne postoje sami po sebi, nego onoliko koliko sami postoje po Bogu. Kreću se onako kako ih Bog pokreće, i njihove su riječi Božje riječi što prelaze preko njihova jezika, njihov je vid Božji vid što je prodro u njihove oči. Prorok (mir njemu) govorio je o tim svojstvima kad je izvijestio da je Bog rekao: »Kad volim slugu, Ja Gospodar, Ja sam onda njegovo uho, tako da preko Mene čuje, i njegov jezik, tako da preko Mene govori, i njegova ruka, tako da preko Mene uzima.«

Dū-n-Nūn je znao pričati kako je za vrijeme jednoga svoga putovanja sreo ženu i upitao je koji je cilj ljubavi. »Glupane, uzviknula je ona, ljubav nema cilja.« On ju je upitao: »Kako to?« Ona odgovori: »Jer je Voljeni bez cilja[3].«

Dū-n-Nūn al-Miṣrī

Znanost spoznaje najviša je znanost

Većina ljudi nimalo se ne brine o dostojanstvu ove znanosti, ne znaju njene tananosti, ne znaju opasnost koju ona krije i odvojeni su od njenih tananih tajni. Nitko je ne poznaje osim (od Boga) povlaštenih srdaca. Ta »znanost« je temelj na kojem su sazdane druge znanosti. Njome se dokučuje dobro i dostojanstvo obaju svjetova; njome sluga spoznaje nedostatke svoje *nafs* (tjelesne duše), dobročinstvo svoga Gospodara, veličinu njegova Gospodstva i savršenost Njegove moći.

3. Navedeno prema R. A. Nicholsonu, *Translation of Eastern Poetry and Prose*, Cambridge, 1922, University Press, str. 137—138.

Njome duboka tajna (*sirr*) slugina odlijeće, obdarena krilima spoznaje, u područje tananosti cijele božanske moći, kruži oko izvora veličine i uzdiže se prema vrtovima božje svetosti[4].

Aḥmad ar-Rifā'ī

Poklonici spoznaje

Znajte da je Prorok (mir njemu!) rekao: *»Al-ma'rifa sirrī«*, što znači: »Spoznaja (mistička) je moja tajna.«

Božji Poslanik također je rekao: *»Lā taṣiḥḥu aṣ-ṣalātu illā bi--l-ma'rifa«*, što znači: »Molitva vrijedi samo uz spoznaju.«

Znajte da se svi Proroci, sveci, filozofi i skolastički teolozi slažu u tome da je Bog Jedan, a ne dva; Vječan, a ne nov; Stvoritelj a ne stvoreno; bez oblika i bez boje; Postojan a ne kratkotrajan; da nije ni odvojen od nečega, niti pridodat nečemu; ni otcijepljen od nečega, niti pomiješan s nečim; nikakva se usporedba ne može na Njega primijeniti, ne postoji ni Njegov suparnik ni Njegov sudionik; Njegova mjesta nema, On nije podređen vremenu, On je bez početka i bez kraja — nijedan od ovih izraza ne može mu se pridati.

Skolastički teolozi i doktori teologije slažu se u tome, ali »sljedbenici Puta« idu dalje, tvrdeći da je On bez kraja i granica. »Bez kraja i granica« valja shvatiti tako da se o Njemu ne može govoriti ni »iznad« ni »ispod«, ni »sprijeda« ni »straga« — to jest, da je On biće izvan šest pravaca. Njegova beskrajnost je poput prostranog oceana i poput sitnog sjemena. Stoga »sljedbenici Puta« kažu da je Bog, Uzvišeni i Svevišnji, dostatan samome sebi u Svojoj punini (*ṣamad*[5]) vječnoj i da obuhvaća sve. Kako kaže Svevišnji Bog: *»Innahu bi kulli šay'in muḥīṭ«*: »Zaista On je sveobuhvatan«.

4. Aḥmad al-Rifā'ī: *Ḥāla*, str. 68—69, navedeno prema Mostaphi Tahraliju: *Ahmad al-Rifâ'î (512—578/1118-1182). Sa vie, son oeuvre et sa tarîqâ*, Pariz, 1973, doktoratska teza.

5. Vidi *Qur'ān*, CXII, 2. Višeznačna riječ »samad«, ima naboj koji je nemoguće izraziti na francuskom, neki je prevode sa »impénétrable«. Vidi o tome bilješku Denise Masson: *Qor'ân*, str. 978, Pariz, 1967, Gallimard.

Doktori teologije kažu da pod »sveobuhvatan« treba razumjeti da samo Njegovo znanje obuhvaća sve. A »sljedbenici Puta« kažu da Njegova bit i Njegovo znanje ujedno obuhvaćaju sve, budući da On nije odvojen od Svoga znanja, jer Uzvišeni i Svevišnji Bog nije nalik ljudskom biću, koje može biti odvojeno od svoga znanja.

Osim toga, Svevišnji Bog je, usljed Svoje biti i Svoga znanja, nama blizu, ali narav Njegove blizine odveć je nepojmljiva da bi je ljudi shvatili. Postoje četiri značenja blizine: prvo značenje je blizina s obzirom na *vrijeme*; drugo, blizina u odnosu na prostor; treće, blizina s obzirom na svojstva; četvrto, blizina u odnosu na Boga Svevišnjeg. Ali blizina u odnosu na Boga, rekli smo, izuzetno je teško shvatljiva. Narav blizine s obzirom na vrijeme je kao što kažu: »Doba Muhammeda (Bog ga blagoslovio i mir mu dao!) bliže nam je od doba Isusova (mir njemu!). Narav blizine s obzirom na mjesto je kako kažu: »Mjesec nam je bliži od zviježđa Vlašića.« Narav blizine s obzirom na svojstva je kako kažu: »Bayazīd (Neka Bog bude zadovoljan njime!) bliži je Božjem vjesniku od 'Utbe i Šaybe (prokleti bili!); mada je Bayazīd udaljeniji od Proroka (što se tiče vremena) nego 'Utba i Šayba, Bayazīd je bliži Proroku svojim svojstvima.« Ali Božja blizina u odnosu na svijet sa svim njegovim dijelovima nije sličan ovoj, mada je istina da je Svevišnji Bog rekao: *»On je s vama gdje god bili«* (*Qur'ān*, LVII, 4). I Svevišnji Bog kaže dalje: *»Jer mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice«* (*Qur'ān*, L, 16 (i također: *»A i u vama samima — zar ne vidite?«* (*Qur'ān*, LI, 21).

Stoga »sljedbenici Puta« kažu da je...Bog blizak svim Svojim stvorenjima, ali da je Njegova blizina dodijeljena isključivo »poklonicima spoznaje« i Njegovom obožavatelju[6].

Hamza Fansūrī

6. Hamzah Fansûri, *Sharâb ul- 'Ashiqîn* (Vino Zaljubljenih), engleski prijevod Syed Muhammad Naguib al-Attas: *The Mysticism of Hamzah Fansûri*, Singapur, 1963, str. 431—433.

Zrenje / *mušāhada*

Prorok je rekao: »Pazite da vaši stomaci budu gladni i jetre žedne i odrecite se svijeta, kako biste možda mogli vidjeti Boga vašim srcima.« Isto tako kaže: »Obožavaj Boga kao da Ga vidiš, jer ako Ga ti i ne vidiš, On vidi tebe.« Bog kaže Davidu: »Znaš li što to znači spoznati Me? To je viđenje srca koje Me zre.« Izrazom »zrenje« (sagledavanje, neposredno viđenje, kontemplacija, tj. *mušāhada*) sufiji označavaju duhovno viđenje Boga, bilo javno bilo tajno, ne pitajući se ni kako ni na koji način ...

Život kontemplativnih traje onoliko koliko uživaju u zrenju (*mušāhada*): vrijeme koje prožive svojim očima (*mu'āyana*) ne smatraju životom, jer je to njima zapravo smrt.

Neki sufiji krivo su pretpostavljali da duhovno viđenje i zrenje stvaraju predodžbu (*ṣūra*) Boga koja se maštom oblikuje u duhu, polazeći bilo od pamćenja bilo od razmišljanja. To je čisti antropomorfizam (*tašbīh*) i očita zabluda. Bog nije konačan, te mašta ne može biti sposobna da Ga predoči niti um može shvatiti Njegovu narav ... Oni koji govore o zrenju na ovom ili na onom svijetu kažu samo da je ono moguće, a ne da su u njemu uživali ili da još i sada uživaju, budući da je zrenje svojstvo srca (*sirr*) i ne može se izraziti jezikom, osim metaforički. Zato je šutnja znamen zrenja, dok je govor znamen svjedoka očevica[7]. *Huǧwīrī*

7. Hujwîrî, *Kashf al-Mahjûb*, engleski prijevod R. A. Nicholsona, London, 1911, Luzac, str. 329 i dalje.

Viđenje Boga

Priča se da je Sarī as-Saqatī govorio: »O Bože, ma kakva bila kazna koju mi možeš zadati, nemoj me kazniti poniženjem da budem od Tebe zastrt, jer, ne budem li zastrt od Tebe, moja muka i bol bit će umanjeni mišlju i viđenjem Tebe; a ako si zastrt mom vidu, čak će mi i Tvoja velikodušnost biti smrtna. Nema u paklu gore i teže podnošljive kazne od kazne da budeš zastrt. Da je Bog bio otkriven u paklu stanovnicima pakla, vjernici grešnici ne bi nikada mislili na raj, budući da bi ih viđenje Boga ispunilo takvom radošću da ne bi osjećali tjelesne boli. Ni u raju nema savršenijeg užitka od otkrivenja. Kad bi stanovnici raja uživali sve užitke što ih raj nudi i druge užitke stostruko, a bili zastrti od Boga, njihova bi srca bila posve slomljena. Tako Bog dopušta srcima onih koji Ga vole da Ga uvijek vide, kako bi ih ta slast učinila sposobnim da podnesu sve jade; i oni u svojim viđenjima kažu: »Smatramo da su sve muke poželjnije od one da budemo zastrti od Tebe. Kad je Tvoja ljepota otkrivena našim srcima mi ne mislimo na boli.«

Zapravo, postoje dvije vrste zrenja. Prvo proizlazi iz savršene vjere, drugo iz opojne ljubavi, jer opojnost čovjekove ljubavi postiže takav stupanj da je cijelo njegovo biće obuzeto mišlju o svom Voljenom i da ne vidi ništa drugo. Muḥammad ibn Wāsi' je rekao: »Nikada nisam ništa vidio a da u tome nisam vidio Boga«, to jest, zahvaljujući savršenoj vjeri. Šiblī je rekao: »Nikada nisam vidio ništa drugo do Boga«, to jest u ljubavnom zanosu i žaru zrenja. Jedan mistik vidi neko djelo svojim tjelesnim očima i, dok gleda, promatra Pokretača svojim duhovnim očima; drugi je očaran ljubavlju Pokretača daleko od svih stvari, tako da vidi samo Pokretača. Jedna od ovih metoda je demonstrativna (*istidlālī*), druga ekstatička (*ǧaḏbī*). U prvom slučaju očiti dokaz izveden je iz dokaza Boga; u drugom, onaj koji vidi očaran je i zanesen željom: njemu su dokazi zastor, jer onaj koji nešto spozna ne brine ni o čemu drugome, i onaj koji nešto voli ne gleda ništa drugo, nego odbija da se suprotstavlja Bogu i da se miješa u Njegove

naredbe i djela. Kad zaljubljeni odvraća svoj pogled od stvorenih stvari, on neizbježno Stvoritelja vidi srcem svojim. Bog je rekao: *»Reci vjernicima neka obore poglede svoje* (*Qur'ān*, XXIV, 30), to jest neka zatvore svoje oči tjelesne prema tjelesnim željama i svoje oči duhovne prema stvorenim stvarima. Onaj koji je najiskreniji u umrtvljivanju najčvršće je ukorijenjen u zrenju. Sahl ibn'Abdallāh iz Tustara je rekao: »Zatvori li neko svoje oči prema Bogu makar i na tren, neće biti dobro vođen cijeloga svoga života, jer gledati drugo osim Boga, znači biti podređen drugome a ne Bogu, a onaj tko je prepušten milosti drugoga osim Boga izgubljen je. Zato život kontemplativnih traje onoliko koliko oni uživaju u zrenju: vrijeme što ga provedu u očnom gledanju oni ne smatraju životom, jer njima je to zapravo smrt. Tako je Bayazīd, kad su ga upitali za njegovu starost, odgovorio: »Četiri godine.« Upitaše ga: »Kako to može biti?« A on odgovori: »Sedamdeset godina ovaj mi je svijet skrivao Boga, ali vidio sam Ga tijekom ovih četiriju posljednjih godina: razdoblje u kojem smo zastrti od Njega ne pripada životu[8].« *Huǧwīrī*

Svjedok

Jesi li živ, mrtav, ili umireš? Potrebno je da ti posvjedoče tri svjedoka. Prvi je svjedok tvoja vlastita svijest: gledaj se, dakle, vlastitom svjetlošću. Drugi je svjedok svijest drugoga[9], gledaj se, dakle, svjetlošću drugoga. Treći je svjedok svijest i bit Boga; gledaj se, dakle, svjetlošću Boga. Ako bez nemira stojiš pred tom svjetlošću, smatraj se onoliko živim i vječnim koliko je i On! Stići do vlastitog dostojanstva, to je postojanje; vidjeti Božju bit bez zastora, to je život. Vjernik se ne zadovoljava samim svojstvima; Muhamed se zadovoljio samo Božjom biti.

8. Hujwīrī: *Kashf al-Mahjūb*, navedeno prema R. A. Nicholsonu: *The Mystics of Islam*, London, 1961, Routledge and Kegan Paul, str. 54—56.
9. Vidi *ḥadīṯ* »vjernik je zrcalo vjernika«.

Šta je »uzašašće« (*mi'rāǧ*)[10]? Tek traženje svjedoka, potvrda nekog svjedoka, licem u lice, pravednog svjedoka, a bez te bi potvrde naše postojanje bilo poput cvijeta bez boje i mirisa. Nitko u njegovoj prisutnosti ne može stajati bez nemira; onaj koji može, zaista je od čista zlata. Ne gubi ni tračak svjetlosti koju sadržiš, čvrsto stegni čvor svoga bića. Ljepše je uvećavati svoj vlastiti sjaj, i osjećati njegovu divotu na sunčevoj svjetlosti! Ponovo stvori svoj stari oblik, ispitaj sama sebe, stvori živo biće. Samo tako »živo« biće dostojno je hvale, inače je vatra postojanja tek dim[11]. *Iqbāl*

10. Radi se o »noćnom putovanju« za kojeg je Prorok Muhamed bio uznešen na nebesa (*Qur'ān*, XVII, 1). Simbol duhovnog ostvarenja na ljestvici bića (izvorno značenje riječi *mi'rāǧ*). Tako je Ǧalāl ad-Dīn Rūmī rekao: »Mi'rāǧ, *to je samo biće čovjekovo: on se u njemu uzdiže polazeći izvana, što su tmine, prema unutra, što je svijet svjetlosti, a iznutra prema Tvorcu*« (vidi *Ma'ārif* Sulṭāna Walada, perzijski tekst, str. 121). I Rūmī upozorava na zamku prostranstvenoga mišljenja:
Nije usporedivo s usponom čovjeka prema mjesecu, ne, ali je usporedivo s usponom šećerne trske do šećera.
Nije usporedivo s usponom pare prema nebu; ne, ali je usporedivo s usponom zametka do razuma (*Maṯnawī*, IV, 553—554).
11. Mohammad Iqbal, *Le Livre de l'Eternité*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i Mohammada Mokrija, Pariz, 1962, Albin Michel, str. 29—30.

3. DUHOVNO ISKUSTVO

Pogled jednog sufija

Našao sam se u džamiji i utonuo u meditaciju. Vidio sam Rašīd-i Qubā'īja: njegovo lice nije htjelo napustiti moje srce. Rekoh sebi: »Prijatelj i neprijatelj, obojica se usko vežu uz srce. Sve dok ne budem postao stran svemu onome što je drugo a ne Bog, neću naći oslobođenje, i moje srce neće biti potpuno. Potrudit ću se. Zauzet ću svoje srce Bogom, tako da se moje srce više ničim drugim ne zaokuplja.« Vidio sam oblik svoga srca kako se javlja mom pogledu, tako da sam cijelo vrijeme dolazio od njega i išao k Bogu, ujedno polazeći od njegova cijeloga obujma i od svih njegovih dijelova. Što znači da sam od njegove grimizne boje išao prema Bogu da bih vidio odakle ta grimizna boja i njeni dijelovi rubinske boje crpu svoju hranu. Vidio sam da svaki grimizni dio ima pet čula povezanih uz Boga i da ona svoju hranu crpu od Boga; isto tako svi dijelovi moga srca hrane se Bogom. Vidio sam sve dijelove svijeta, događaje i predmete, i da svaka stvar što postoji, predstavnici i rizničari Božji, crpu svoju hranu iz čistih duhovnih bića i čula. Vidjeh, tako jasno kao što mjesec raste, svaku duhovnu predodžbu ovoga svijeta, kako izranja s nogama i rukama i crpe svoju hranu iz svijeta duhova. Isto tako, u svakoj predodžbi, opazio sam da su jedna druga vrata širom otvorena, *ad infinitum*. Tako, možemo samo zamisliti

čuda koja bih bio vidio da su se otvorila Božja vrata. Tako, prvo dođosmo iz svijeta događaja, zatim dođosmo iz svijeta događaja u svijet duhovnih bića i čula. Dakle, ovaj svijet crpe svoju hranu iz svijeta duhova, a svijet duhova hrani se u svijetu Božjih svojstava. Svaki je svijet prosjak što prosi milostinju od drugog svijeta, ispružene ruke poput prosjaka, nadajući se da će u svoj dlan primiti nešto što dolazi od tog drugog svijeta. Tako, što smo bliži Božjoj prisutnosti, taj svijet je čišći; prvo, svijet uma, zatim svijet duha, zatim svijet Božjih svojstava; zatim se s onu stranu Božjih svojstava nalazi svijet stotina tisuća duhova, što izviru u zanosu radosti i nezamislive sreće. Božja prisutnost je neizreciva i nedokučiva. Zatim promatram svaki dio svoga srca, i vidim da se svaki dio napaja Bogom, da svaki dio odvojen kruži okolo kao blještava utvara, stropoštavajući se neprestance, obješen o opstanak.

Postao sam umoran od meditacije i gledanja. Rekoh sebi: »Prestat ću gledati, da vidim kuda ide moj pogled i gdje ga Bog nosi.« Vidio sam da je Bog u svakom trenutku upravo davao stvarima oblik, i umnažao užas pogleda, tako da mi se činilo da će mi oči iskočiti iz očnih šupljina, da će mi mozak prsnuti izvan lubanje, da će mi krv izbiti iz žila. Zatim, kad se oblak obasjao i led otopio, otkrio sam beskrajan i čudesan svijet. S jedne strane, vidio sam kako se predodžba javlja kao trn, a potom odlijeće. Možda je to ne-biće, taj čudesni svijet bez granica; možda su raj i pakao ništavilo, možda su oni koji su u raju i paklu poništeni. Možda je predodžba radosti raj, a predodžba patnji u svijetu ne-bića pakao, dok bi biti nesvjestan tih dvaju stanja, i prodrijeti u ne-biće bilo biti u čistilištu.

Opazio sam da moja meditacija malo-pomalo opada, i da me svladava san. Rekoh sebi: »Možda je to stoga što se ni najmanje ne trudim.« Tako sam se odmah vratio meditaciji, sve dok nisam zaspao. Kad spavam čini mi se da sličim stablu jer sam u zemlji. Ako sam, dok spavam, nesvjestan, to je kao da sam u ne-biću. Kad se probudim, izgleda kao da sam digao glavu iz zemlje. Kad malo promatram sebe samoga, čini se kao da sam velik. Kad gledam svojim očima, i mičem svojim

tijelom, čini se kao da iz mene rastu grane. Kad se još više napregnem da bih meditirao, čini se kao da dajem život cvijeću. Kad svojim jezikom izgovaram molitvu Bogu, čini se kao da nosim plodove. Tako, zastor za zastorom je dignut; sve veći je napor što ga ulažem, sve čudesnije su stvari koje kao da izbijaju iz mene; kao da su sve te stvari bile u ustima ne-bića, i kao da je ne-biće položilo svoja usta na moja[1].

Bahā' ud-Dīn Walad

Iskustvo sufija

Iskustvo izvjesnog 'Abd ul-Mu'mina opisano je šeiku[2] na sljedeći način:

»Nebesa i zemlja i pakao i raj sve je prestalo postojati za mene. Kad gledam oko sebe nema ih nigdje. Kad sam u nečijoj prisutnosti, ne vidim nikoga ispred sebe: uistinu, moje vlastito postojanje ne postoji za mene. Bog je beskonačan. Nitko ga ne može nadići; i ovo je krajnja granica duhovnoga iskustva. Nijedan svetac nije mogao ići dalje od toga.«

Nato je šeik odgovorio:

»Opisano iskustvo potječe iz stalno promjenjiva života *qalba*[3]; čini mi se da onaj koji do njega drži još nije prošao ni četvrtinu brojnih 'postaja' *qalba*. Treba preći i tri ostale četvrtine da bi se svršilo s iskustvima te prve 'postaje' duhovnoga života. Iznad te 'postaje' postoje druge 'postaje' poznate pod imenima *rūḥ*, i *sirr-ḫāfī, sirr-aḫfā*, a svaka od tih 'postaja' koje, zajedno, tvore ono što tehnički nazivamo *'ālam amr*, ima vlastita stanja i karakteristična iskustva. Nakon što pređe ove 'postaje', onaj koji traži istinu postupno prima obasjanja 'Božjih imena' i 'Božjih pridjeva', i napokon obasjanje Božje biti.«

1. Bahâ' ud-Dîn Valad, *Ma'ârif*, u prijevodu Arberryja, objavljeno u izdanju *Islamic Studies*, Karači, ožujak 1962, str 98—100.
2. Sheikh Ahmad de Sarhand, veliki sufijski učitelj iz 17. stoljeća.
3. »Srce«, u paskalskom značenju riječi.

Ma kakav mogao biti psihološki temelj u ovom odlomku ustanovljenih razlika, ovaj nam bar daje neki pojam o cijelom svemiru unutarnjeg iskustva kakva ga je vidio jedan veliki reformator sufizma. Po njemu ovaj *'ālam amr* (to jest »svijet upravljačke snage«) mora se preći prije nego što se dosegne ono jedinstveno iskustvo što simbolizira čistu objektivnost. Stoga i kažem da suvremena psihologija nije ni dotakla predmet. Osobno, ne gajim veliku nadu što se sadašnjega stanja stvari tiče, bilo u biologiji, bilo u psihologiji. I sâm analitički kriticizam, uz stanovito shvaćanje organskih uvjetovanosti slika u kojima se ponekad religiozni život očitovao, uopće se ne čini sposobnim da nas odvede živim korijenima ljudske osobnosti. Pretpostaviti da su slike na temu spolnosti igrale neku ulogu u povijesti religije, ili da je religija osiguravala imaginativne načine da se izbjegne neugodna stvarnost, ili pak da joj se prilagodi, takvi načini razmatranja stvari ne mogu nikako štetno djelovati na krajnji cilj religioznog života, to jest, na ponovnu izgradnju svršenog ega: da bi se to postiglo valja ga dovesti u dodir s vječnim životnim procesom, i dati mu tako metafizički položaj koji mi tek djelomično shvaćamo u gotovo nesnosnom ozračju naše sadašnje sredine...

Istina je da su religijski i znanstveni procesi, mada impliciraju različite metode, istovjetni s obzirom na krajnji cilj. Oba imaju zadatak da dokuče stvarnost. Zapravo, religija daleko više želi da dokuči krajnju stvarnost od znanosti. Za obje, put prema čistoj objektivnosti prolazi preko onoga što možemo nazvati pročišćenjem iskustva. Da bismo ovo shvatili trebamo ustanoviti razliku između iskustva kao naravne činjenice, značenja ponašanja koje normalno možemo promatrati iz stvarnosti, i iskustva kao značajnoga za unutarnju narav stvarnosti. Kao naravna činjenica, ono (iskustvo) se objašnjava na svjetlu svojih antesedenata, psiholoških i fizioloških; kao značajno za unutarnju narav stvarnosti, da bismo rasvijetlili što ono predstavlja moramo primijeniti različite kriterije... Znanstveni i religijski procesi u jednom su

smislu uporedni jedan drugome. Oba su uistinu deskripcije istoga svijeta, s jedinom razlikom da je u znanstvenom procesu položaj Ja nužno isključiv, dok u religijskom procesu položaj Ja obuhvaća suparničke težnje i razrađuje jedan uključivi stav iz kojeg proizlazi neka vrsta sintetičke transfiguracije njegovih iskustava. Pažljivo proučavanje naravi i cilja ovih procesa stvarno komplementarnih pokazuje da su oba usmjerena prema pročišćenju iskustava u svojim sferama.

Odlomak što sam ga naveo prema velikom indijskom svecu pokazuje da učenik koji se bavi religijskom psihologijom radi na pročišćenju jednako Humeu, Einsteinu, i da njegovo značenje objektivnosti ima jednaku oštrinu kao i ono znanstvenikovo u njegovoj sferi djelovanja. On prelazi iz iskustva u iskustvo, ne kao običan gledatelj, nego kao onaj koji iskustvo stavlja pod sito kritike i koji se, prema pravilima posebne tehnike, usvojene na polju svoga istraživanja, trudi da iz sadržaja svoga iskustva odstrani sve subjektivne, psihološke ili fiziološke elemente kako bi konačno postigao ono što je apsolutno objektivno. Ovo konačno iskustvo predstavlja otkriće novog životnog procesa — izvornog, bitnog, spontanog. Vječna tajna ja jest u tome da ja, u času kada postiže to konačno otkriće, priznaje ovo bez truna oklijevanja kao krajnji temelj svoga bića. Ipak, iskustvo je u sebi samome lišeno tajne. U njemu nema također ničega čuvstvenoga. Zapravo, kako bi osigurala potpuno ne-čuvstveno obilježje iskustva, sufijska tehnika jako pazi na zabranu upotrebe glazbe u obredu, na isticanju nužnosti svakodnevnih molitvi bratovštine da bi neutralizirala moguće anti-društvene učinke samotnjačkog zrenja. Napokon, proživljeno iskustvo je iskustvo savršeno naravno i ima biološko značenje od najviše važnosti za ja. Čovjekov ja uzdiže se više od čistoga razmišljanja i pomaže njegovu prelaznom značaju usvajajući vječno[4]. *Iqbāl*

4. Mohammad Iqbāl, *Reconstruire la pensée religieuse de l'Islam*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch, Pariz, 1955, Librairie d'Amérique et d'Orient-Adrien Maisonneuve, 11 rue Saint-Sulpice, Pariz, str. 207 i dalje.

Postaje putnikâ prema Bogu

Prvi stupanj je polazak na put onoga koji je odlučio (da napreduje). Drugi stupanj je njegov ulazak u izbjeglištvo (dobrovoljno progonstvo). Treći stupanj je njegov dolazak u zrenje koje dovodi do same biti sjedinjenja na putu utrnuća.

Ḥadīṯ u vezi sa značenjem prvoga stupnja: *»Božji poslanik je rekao: »Hodajte! Osamljeni će stići prvi!« Upitaše ga: »O Božji poslaniče! što znači osamljeni?« On odgovori: »Oni koji drhte, koji drhte pri pomisli na Boga; pomisao na Boga podignut će njihove terete, tako da će postati lagani na Dan Uskrsnuća.«*

Ḥadīṯ u vezi sa značenjem ulaska u izbjeglištvo: *»Potraga za Bogom izbjeglištvo je.«*

Ḥadīṯ u vezi sa značenjem dolaska u zrenje: *»Predaja kaže da je Gabrijel Božjem poslaniku postavio sljedeće pitanje: »Što znači dobročinstvo?« Ovaj mu je odgovorio: »Da štuješ Boga kao da ga vidiš; ako Ga ne vidiš, bar On vidi tebe.«*

1. Dionica početaka / *bidāyāt*

1. Buđenje / *yaqẓa*. Bog je rekao: *»Ja vam savjetujem samo jedno: ustanite iskreno prema Allāhu ...* (*Qur'ān*, XXXIV, 46). Ustati prema Bogu znači probuditi se iz pospanosti, iz bezbrižnosti, izvući se iz mulja mlakosti. Do toga dolazi čim se srce obasja životom, čim se ugleda svjetlo obavijesti.

2. Povratak Bogu / *tawba*. Bog je rekao: *»A oni koji se ne pokaju — sami sebi čine nepravdu«* (*Qur'ān*, XLIX, 11). Tri su uvjeta povratka Bogu: pokajanje, traženje oprosta i zator (grijeha).

3. Ispit savjesti / *muḥāsaba*. Bog je rekao: *»Allāha se bojte, i neka svaki čovjek gleda šta je za sutra pripremio!«* (*Qur'ān*, LIX, 18). Putem ispita savjesti moguće je ići tek nakon što se odlučno poduzme ostvarenje povratka Bogu.

4. Pokajanje / *ināba*. Bog je rekao: *»I povratite se Gospodaru svome«* (*Qur'ān*, XXXIX, 54). Pokajanje tvori troje: povratiti se Bogu preobraćen, budući da Mu se vraća uz traženje oprosta; povratiti Mu se s vjernošću, budući da Mu se vraća s obećanjem; povratiti Mu se svojim načinom bivanja, budući da Mu se vraća uzvraćajući Mu.

5. Razmišljanje / *tafakkur*. Bog je rekao: *»A tebi objavljujemo Qur'ān da bi objasnio ljudima ono što im se objavljuje, i da bi oni razmislili* (*Qur'ān*, XVI, 44). Znaj da je razmišljanje istraživanje što ga vodi unutarnji vid u cilju postizanja željenog predmeta.

6. Meditacija / *taḍakkur*. Bog je rekao: *»... a pouku će prihvatiti samo onaj koji se Njemu obraća«* (*Qur'ān*, XL, 13). Meditacija je viša od razmišljanja, jer razmišljati znači tražiti a meditirati znači naći.

7. Izbjegavati opasnost / *i'tisam*. Bog je rekao: *»Svi se čvrsto Allahova užeta držite i nikako se ne razjedinjujte!«* (*Qur'ān*, III, 103).
Držati se Allahova užeta znači biti Mu vjeran u poslušnosti, čekajući Njegove naredbe; držati se užeta Božjeg znači izdignuti se iznad svake uobrazilje i osloboditi se svakog oklijevanja.

8. Bijeg / *firār*. Bog je rekao: *»Zato požurite Allahu!«* (*Qur'ān*, LI, 50). Bijeg se sastoji u tome da se pobjegne od onoga što nije, onome što nikada nije prestalo biti.

9. Isposništvo / *riyāḍa*. Bog je rekao: *»... i oni koji od onoga što im se daje udjeljuju, i čija su srca puna straha...«* (*Qur'ān*, XXIII, 60). Isposništvo se sastoji u tome da se duša privoli da prigrli ono što je istinito.

10. Čujnost / *samā'*. Bog je rekao: *»Da Allah zna da od njih može biti ikakva dobra, učinio bi da čuju«* (*Qur'ān*, VIII, 23). Bitna točka čujnosti jest budenje pažnje.

2. Dionica dveri / *abwab*

1. Tuga / *ḥuzn*. Bog je rekao: *»...pa su se vratili suznih očiju, tužni«* (*Qur'ān*, IX, 92). Biti tužan znači patiti zbog nečega što vam je izmaklo, ili patiti zato što je nešto nedostupno.

2. Strah / *ḫawf*. Bog je rekao: *»Boje se Gospodara svoga koji vlada njima«* (*Qur'ān*, XVI, 50). Bojati se, znači biti istrgnut iz spokojstva mira razmatranjem primljene objave.

3. Brižnost / *išfāq*. Bog je rekao: *»Prije smo medu svojima strahovali, govoriće...«* (*Qur'ān*, LII, 26). Brižnost se sastoji u stalnom osjećanju razumijevanja a istovremeno i sućuti.

4. Poniznost / *ḫušw*. Bog je rekao: *»Zar nije vrijeme da se vjernicima srca smekšaju kad se Allāh i Istina koja se objavljuje spomene?«* (*Qur'ān*, LVII, 16). Poniznost se sastoji u tome da duša prestaje da plamti i narav prestaje da gori zbog nečega velikog ili strašnog.

5. Mirnoća / *ihbāt*. Bog je rekao: *»A radosnom viješću obraduj poslušne, čija srca, kad se Allāh pomene, strah obuzme, i one koji strpljivo podnose nevolje«* (*Qur'ān*, XXII, 35). Mirnoća je početak stana spokojstva. To je dolazak na mjesto sigurno (u zaklon) od povratka natrag i oklijevanja.

6. Odricanje / *zuhd*. Bog je rekao: *»Bolje vam je ono što Allāh ostavlja kao dozvoljeno«* (*Qur'ān*, XI, 86). Odricanje se sastoji u tome da se potpuno napusti želja za nečim.

7. Savjesnost / *wara'*. Bog je rekao: *»I haljine svoje očisti!«* (*Qur'ān*, LXXIV, 4). Savjesnost se sastoji u najvećem odricanju iz opreza, ili u suzdržavanju iz poštovanja.

8. Posvećenost Bogu / *tabattul*. Bog je rekao: *»I spominji ime Gospodara svoga i Njemu se potpuno posveti«* (*Qur'ān*, LXXIII, 8). Posvetiti se, znači odvojiti se dokraja od svega (da bi se posvetilo isključivo nečemu). Činjenica da je Bog rekao *Njemu* poziv je na apsolutno lišavanje.

9. Nadanje /*rağā'*. Bog je rekao: *»Vi u Allāhovom poslaniku imate divan uzor za onoga koji se nada Allāhovoj milosti i nagradi na onom svijetu (Qur'ān*, XXXIII, 21).

10. Težnja / *raġba*. Bog je rekao: *»I molili su Nam se u nadi i strahu« (Qur'ān,* XXI, 90). Težnja je povezanija uz stvarnost od nade. Ona je viša od nade, jer nada je želja kojoj nedostaje izvjesno ostvarenje, dok je težnja koračanje na putu izvjesnog ostvarenja.

3. Dionica ponašanja / *mu'āmalāt*

1. Budnost / *ri'āya*. Bog je rekao: *»Ali oni o njemu ne vode brigu onako kako bi trebalo (Qur'ān,* LVII, 27). Budnost se sastoji u tome da se (nešto) brižno čuva.

2. Usmjeriti svoju pažnju / *murāqaba*. Bog je rekao: *»Ni rodbinstvo ni sporazum, kada je vjernik u pitanju, ne poštuju i sve granice zla prekoračuju (Qur'ān*, IX, 10). Usmjeriti svoju pažnju, znači stalno gledati predmet prema kojem težimo.

3. Poštovanje / *ḥurma*. Bog je rekao: *»A ko poštuje Allahove svetinje, uživaće milost Gospodara svoga« (Qur'ān*, XXII, 30).

4. Iskrenost / *iḫlāṣ*. Bog je rekao: *»Iskreno ispovijedanje vjere dug je Allahu!« (Qur'ān*, XXXIX, 3). Iskrenost se sastoji u tome da se djelovanje očisti svake primjese.

5. Popravak / *tahḏīb*. Bog je rekao: *»A pošto zade, on reče: Ne volim one koji zalaze« (Qur'ān*, VI, 76)[5]. Popravak je dokaz onih koji su na počecima: jedan od putova isposništva.

6. Ispravnost / *istiqāma*. Bog je rekao: *»Zato se Njemu iskreno klanjajte (Qur'ān*, XLI, 6). Činjenica da je Bog rekao *Njemu* poticaj je na savršenu osamljenost.

[5] Riječ je o Abrahamovom dugo nome putu, vidi u ovom djelu str. 288 do 289

7. Uzdanje u Boga / *tawakkul*. Bog je rekao: *»U Allaha se pouzdajte, ako ste vjernici!« (Qur'ān*, V, 23). Uzdati se u Boga, znači sve svoje povjeriti Onome koji je Gospodar svega i otpočinuti uz Njegovo vođenje.

8. Prepuštanje Bogu / *tafwīd*. Bog je rekao, prenoseći riječi vjernika iz faraonske obitelji: *»A ja Allahu prepuštam svoj slučaj. Allah uistinu robove svoje vidi« (Qur'ān*, XL, 44). Prepuštanje Bogu napućuje na nešto najosjetljivije i ima daleko veću širinu od uzdanja u Boga. Zapravo, u Boga se uzdajemo nakon pokušaja (ljudskim) sredstvima, a Bogu se prepuštamo i prije i poslije takva pokušaja. Takav je i stav savršenog odricanja.

9. Povjerenje / *tiqa*. Bog je rekao: *»A kad se uplašiš za njegov život* povjeri *ga rijeci (Qur'ān,* XXVIII, 7). Povjerenje je zjenica onog oka »uzdanja u Boga«, središnja točka kruga »prepuštanja Bogu«, i najdonji sloj srca potpune pokornosti.

10. Potpuna pokornost / *taslīm*. Bog je rekao: *»... i dok se sasvim ne pokore« (Qur'ān*, IV, 65).

4. Dionica kreposnih navika / *aḫlāq*

1. Strpljivost / *ṣabr*. Bog je rekao: *»Strpljiv budi! ali, strpljiv ćeš biti samo uz Allahovu pomoć« (Qur'ān*, XVI, 127). Strpljivost se sastoji u tome da se uzdržavamo od jadanja, unatoč skrivenoj nestrpljivosti.

2. Zadovoljstvo / *riḍä*. Bog je rekao: *»A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna!« (Qur'ān,* LXXXIX, 28). Zadovoljstvo je izraz koji znači da sluga zastane ma gdje ga Bog zaustavi, ne pitajući...

3. Zahvalnost / *šukr*. Bog je rekao: *»A malo je zahvalnih medu robovima Mojim« (Qur'ān*, XXXIV, 13). Zahvalnost je izraz koji označava priznavanje dobročinstva, jer je ona put koji

vodi spoznavanju Dobročinitelja; u tom je smislu Bog Islam i vjeru, u *Qur'ānu*, nazvao zahvalnošću.

4. Sram / *ḥayā'*. Bog je rekao: *»Zar on ne zna da Allah sve vidi?«* (*Qur'ān*, XCVI, 14). Sram nastaje iz poštovanja vezanog uz ljubav.

5. Istinitost / *ṣidq*. Bog je rekao: *»A kada je borba već propisana, bolje bi im bilo da su prema Allahu iskreni«* (*Qur'ān*, XLVII, 21). Istinitost je izraz koji označava zbiljnost stvari u njenoj izvornosti, na koncu njena stvaranja i u opažanju koje o njoj imamo.

6. Pretpostavljam (sebi) / *īṯār*. Bog je rekao: *»I više vole njima nego sebi, mada im je i samima potrebno«* (*Qur'ān*, LIX, 9). Pretpostavljanje (sebi) sadrži isključivo ustupanje i slobodu izbora.

7. Ćud / *ḫulūq*. Bog je rekao: *»Jer ti si, zaista, najljepše ćudi«* (*Qur'ān*, LXVIII, 4). Oni koji se bave tom znanošću slažu se u tvrdnji da je sufizam ćud: biti rastrošan u dobrom ponašanju a izbjegavati loše.

8. Skromnost / *tawāḍu'*. Bog je rekao: *»A robovi Milostivoga su oni koji po Zemlji mirno hodaju«* (*Qur'ān*, XXV, 63). Skromnost se sastoji u tome da se ponizno pokloni pred prisilnom snagom istinitoga.

9. Plemenitost srca / *futuwa*. Bog je rekao. *»To su bili momci, vjerovali su u Gospodara svoga, a Mi smo im ubjeđenje još više učvrstili«* (*Qur'ān*, XVIII, 13). U biti plemenitost srca je u tome da sebi ne priznaješ nikakvu nadmoćnost niti ikakvo pravo.

10. Biti na pučini / *inbisāṭ*. Bog je rekao: *»Ti, koga hoćeš, u zabludi ostavljaš, a kome hoćeš, na pravi put ukazuješ«* (*Qur'ān*, VII, 155). Biti na pučini znači pustiti slobodno svoju narav i čuvati se zaziranja što ga uzrokuje sramežljivost.

5. Dionica načela / *uṣūl*

1. Namjera / *qaṣd*. Bog je rekao: *»A onome ko napusti svoj rodni kraj radi Allaha i Poslanika Njegova, pa ga stigne smrt, nagrada od Allaha njemu je sigurna«* (*Qur'ān*, IV, 100). Namjera je neopoziva odluka o isključivom posvećenju poslušnosti.

2. Odlučnost / *'azm*. Bog je rekao: *»A kada se odlučiš, onda se pouzdaj u Allaha«* (*Qur'ān*, III, 159). Odlučnost se sastoji u ostvarenju namjere milom ili silom.

3. Volja / *irāda*. Bog je rekao: *»Reci: Svako postupa po svom nahođenju«* (*Qur'ān*, XVII, 84). Volja je jedan od zakona ove znanosti (to jest spoznavanja duhovnoga puta) i jedno od načela koja upravljaju sveukupnošću njenih sastavnica. Sastoji se u tome da se dragovoljno odgovori pozivima stvarnosti.

4. Pristalost / *adab*. Bog je rekao: *»I oni koji se Allahovih propisa pridržavaju«* (*Qur'ān*, IX, 112). Pristalost se sastoji u točnom pridržavaju propisa...

5. Izvjesnost / *yaqīn*. Bog je rekao: *»Na Zemlji su dokazi za one koji čvrsto vjeruju«* (*Qur'ān*, LI, 20). Izvjesnost je prijevozno sredstvo onome koji se preda tom putu. Ona je vrhunac stupnjeva običnih ljudi i, kažu, prvi korak povlaštenih.

6. Bliskost / *uns*. Bog je rekao: *»A kada te robovi Moji za mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu«* (*Qur'ān*, II, 186). Bliskost je izraz radosti tihe zbog blizine.

7. Sjećati se Boga / *ḏikr*. Bog je rekao: *»A kada zaboraviš, sjeti se Gospodara svoga«* (*Qur'ān*, XVIII, 24), to jest kada zaboraviš sve što nije On i kada zaboraviš sebe samoga u činu sjećanja, zatim kada zaboraviš čin sjećanja u samom činu sjećanja, zatim kada zaboraviš svako sjećanje u stvarnom spomenu što ga Bog ima o tebi. Sjećati se, znači osloboditi se bezbrižnosti i zaborava.

8. Siromaštvo / *faqr*. Bog je rekao: *»O ljudi, vi ste siromasi, vi trebate Allaha« (Qur'ān,* XXXV, 15). Siromaštvo je izraz koji označava činjenicu izuzeća viđenja vlasništva.

9. Bogatstvo / *ġinā'*. Bog je rekao: *»I siromah si bio, pa te je imućnim učinio« (Qur'ān,* XCIII, 8). Izrazom bogatstvo označava se činjenica da se posjeduje sve što je potrebno.

10. Pasivni put / *maqām al-murād*. Bog je rekao: *»Ti nisi očekivao da će ti knjiga biti objavljena« (Qur'ān,* XXVIII, 86). Većina onih koji se bave ovom znanošću probali su i *murād* i *murīd* (različita bitka) i smatraju da je prebivalište *murāda* iznad prebivališta *murīda*[6].

6. Dionica dolinâ / *awdiya*

1. Dobročinstvo / *iḥsān*. Bog je rekao: *»Zar nagrada za dobro učinjeno djelo može biti išta drugo do dobro?« (Qur'ān,* LV, 60). Dobročinstvo označava činjenicu da Boga štuješ kao da ga vidiš.

2. Znanje / *'ilm*. Bog je rekao: *»Kojeg smo onome što smo Mi znamo naučili« (Qur'ān,* XVIII, 65). Znanje je ono što počiva na nekom dokazu i što potire neznanje.

3. Mudrost / *ḥikma*. Bog je rekao: *»On daruje mudrost* kome hoće, a onaj kome je mudrost darovana — darovan je blagom neizmjernim« (Qur'ān,* II, 269). Mudrost je izraz koji označava činjenicu da se svaka stvar stavi točno na svoje mjesto.

6. *Murīd*, to jest onaj koji hoće ili želi Boga, nalazeći se tako na aktivnom Putu. *Murād*, to jest ono što Bog hoće ili želi i što se, tako, nalazi na *pasivnome* Putu (bilješka francuskoga prevodioca ovoga teksta).

* U Korkutovu prijevodu stoji *znanje*.

4. Vidovitost / *baṣīra*. Bog je rekao: *»Ovo je put moj, ja pozivam k Allahu, imajući jasne dokaze, ja, i svaki onaj koji me slijedi (Qur'ān,* XII, 108). Vidovitost je ono što te oslobađa smetenosti.

5. Pronicavost / *firāsa*. Bog je rekao: *»To su zaista pouke za one koji posmatraju« (Qur'ān,* XV, 75). Biti pronicav, znači biti mudar; sastoji se u tome da se zapaža ono što je u nečem nevidljivo, ne razmišljajući induktivno ili pak polazeći od neke indukcije, ne pozivajući se ni na kakvo iskustvo.

6. Smjernost / *ta'zīm*. Bog je rekao: *»Što vam je da ne očekujete da Bog bude štovan?« (Qur'ān,* LXXI, 13).* Smjernost se sastoji u tome da se prizna veličina i da se pred njom ponizi.

7. Nadahnuće / *ilhām*. Bog je rekao: *»A ja ću ti ga donijeti — reče onaj koji je učio iz Knjige — prije nego što okom trepneš« (Qur'ān,* XXVII, 40). Nadahnuće je stan onima koji primaju (Božju) poruku.

8. Smirenost / *sakīna*. Bog je rekao: *»On uliva smirenost u srca vjernika« (Qur'ān,* XLVIII, 4). Izraz *sakīna* označava troje. Prvo je *sakīna* Izraelovih sinova. Drugo je ona koja govori kroz usta onih koji primaju (Božju) poruku. Treća je *sakīna* što je Bog spušta u srce Prorokovo i srce vjernikâ.

9. Mir / *tuma'nina*. Bog je rekao: *»A ti, o dušo smirena...« (Qur'ān,* LXXXIX, 27). Mir je odmor koji očvršćuje savršenu sigurnost koja sliči viđenju.

10. Zaokupljenost / *himma*. Bog je rekao: *»Pogled mu nije skrenuo, nije prekoračio« (Qur'ān,* LIII, 17). Zaokupljenost je ono što pobudu apsolutno upravlja prema predmetu, (premda) onaj tko je njome pogođen više nije u stanju da sobom vlada i zapravo se više ne može od nje odvratiti.

* U Korkutovu prijevodu: »Šta vam je, zašto se Allahove sile ne bojite?«

7. Dionica mističkih stanja / *aḥwāl*

1. Ljubav / *maḥabba*. Bog je rekao: *»Allah će ... dovesti ljude koje On voli i koji Njega vole«* (*Qur'ān*, V, 54). Ljubav je privrženost srca, (podijeljena) između zaokupljenosti i bliskosti, u davanju i odbijanju, na isključiv način.

2. Ljubomora / *ġayra*. Bog je rekao, prenoseći Salomonove riječi: *»Vratite im ih (konje)! — i on ih poče gladiti po nogama i vratovima«* (*Qur'ān*, XXXVIII, 33). Ljubomoran čovjek više ništa ne podnosi ma koliko da se trudi i teško se zadovoljava jer je tolika njegova pohlepa.

3. Čežnja / *Šawq*. Bog je rekao: *»Onaj ko se boji susreta s Allahom – pa, doći će, sigurno, Dan obećani«* (*Qur'ān*, XXIX, 5). Čežnja je silovit polet srca prema nečemu odsutnome.

4. Tjeskoba / *qalaq*. Bog je rekao, prenoseći Mojsijeve riječi: *»Požurio sam k Tebi, da budeš zadovoljan«* (*Qur'ān*, XX, 84). Tjeskoba je nemir uzrokovan čežnjom koja gubi strpljenje.

5. Žeđ / *'aṭaš*. Bog je rekao prenoseći riječi Svoga Prijatelja (Abrahama): *»I kad nastupi noć, on ugleda zvijezdu i reče: Ovo je Gospodar moj!«* (*Qur'ān*, VI, 76). Žeđ je metaforički izraz požude za nečim čemu se nadamo.

6. Zanos / *wağd*. Bog je rekao: *»Osnažili smo njihova srca kad su se digli«* (*Qur'ān*, XVIII, 14). Zanos je plam koji izbija u suočenju s nečim uznemiravajućim.

7. Zapanjenost / *dahaš*. Bog je rekao: *»A kad ga one ugledaše, zadiviše se ljepoti njegovoj ...«* (*Qur'ān*, XII, 31). Zapanjenost je čuđenje koje zahvaća slugu kad ga iznenadi nešto što nadilazi njegovu pamet, ili njegovu postojanost, ili njegovo znanje.

8. Zaluđenost / *haymān*. Bog je rekao: *»A Musa se onesviješćen strovali«* (*Qur'ān*, VII, 143). Zaluđenost je gubitak vlasti nad

sobom zbog iznenadnog zadivljujućeg čuđenja ili zaprepaštenja. Zaluđenost je trajnija i čvršća od zapanjenosti i dublje označuje onoga koga pogodi.

9. Munja / *barq*. Bog je rekao: *»Kada je vatru ugledao ...«* (*Qur'ān*, XX, 10). Munja je početak što tinja i poziva slugu da uđe na ovaj Put. Razlika između munje i zanosa je u tome što zanos nastaje tek nakon što se na taj Put uđe; zanos je popudbina, dok je munja dopuštenje.

10. Duhovna spoznaja / *ḏawq*. Bog je rekao: *»Ovo je lijep spomen«* (*Qur'ān*, XXXVIII, 49). Duhovna spoznaja je nešto još trajnije od zanosa i sjajnije od munje.

8. Dionica skrbničkih veza / *wilāyāt*

1. Treptaj oka / *laḥẓ*. Bog je rekao: *»Pogledaj u ono brdo, pa ako ono ostane na svom mjestu, vidjet ćeš Me!«* (*Qur'ān*, VII, 143). Treptaj oka je pogled kradomice.

2. Trenutak / *waqt*. Bog je rekao: *»Zato si, o Musa, u pravo vrijeme došao«* (*Qur'ān*, XX, 40). Trenutak je izraz koji označava obuhvatnost postajanja.

3. Čistoća / *ṣafā'*. Bog je rekao: *»I oni su zaista u Nas od onih odabranih dobrih ljudi«* (*Qur'ān*, XXXVIII, 47). Čistoća je izraz koji označava odsutnost nemira.

4. Vedrina / *surūr*. Bog je rekao: *»Reci: Neka se zato Allahovoj blagodati i milosti raduju!«* (*Qur'ān*, X, 58). Vedrina je izraz koji označava potpunu radost; ona je čišća od veselja, jer u veselju ponekad ima i tuge.

5. Tajna / *sirr*. Bog je rekao: *»Tà Allah dobro zna šta je u dušama njihovim«* (*Qur'ān*, XI, 31). Štovatelji tajne su *oni koji nezamijećeni prolaze* o kojima govori predaja.

6. Uzdah / *nafas*. Bog je rekao: *»Čim se osvijesti, reče: Hvaljen neka si!«* (*Qur'ān*, VII, 143). Uzdah je i nazvan tako zbog olakšanja što ga postiže onaj koji tako ponovo uzima dah.

7. Dobrovoljno progonstvo / *ġurba*. Bog je rekao: *»A zašto je među narodima prije vas bilo samo malo čestitih, koji su branili da se na Zemlji nered čini, koje smo Mi spasili?«* (*Qur'ān*, XI, 116). Dobrovoljno progonstvo je izraz kojim se označava čin izdvajanja od svojih bližnjih.

8. Potonuće / *ġaraq*. Bog je rekao: *»I njih dvojica poslušaše, i kad ga on čelom prema zemlji položi«* (*Qur'ān*, XXXVII, 103). To je stanje onoga koji je dospio u sredinu boravišta i koji je prešao granicu rasula.

9. Odsutnost / *ġayba*. Bog je rekao: *»I okrenu se od njih i reče: O Jūsufe, tugo moja!«* (*Qur'ān*, XII, 84).

10. Čvrstoća / *tamakkun*. Bog je rekao: *»I neka te nikako ne obmanu oni koji čvrsto ne vjeruju«* (*Qur'ān*, XXX, 60). Čvrstoća je iznad mira: na neki način ona upućuje na vrhunac postojanosti.

9. Dionica činjenica / *ḥaqā'iq*

1. Otkrivenje* / *mukāšafa*. Bog je rekao: *»I objavio robu Njegovu ono što je objavio«* (*Qur'ān*, LIII, 10). Otkrivenje je povjeravanje tajne među bliskim prijateljima, to je dokučivanje onostranog skidanjem koprene.

2. Zrenje / *mušāhada*. Bog je rekao: *»U tome je, zaista, pouka za onoga ko razum ima ili ko sluša a priseban je«* (*Qur'ān*, L, 37). Zrenje, to je odlučno skidanje koprene.

* Ne misli se na otkrivenje kao Objavu, već na svako ekstatičko sagledanje duhovne zbilje.

3. Viđenje / *mu'āyana*. Bog je rekao: *»Zar ne vidiš kako Gospodar tvoj sjenu rasprostire?«* (*Qur'ān*, XXV, 45). Tri su vrste viđenja: organima vida, zatim okom srca i onda okom duha.

4. Život / *ḥayāt*. Bog je rekao: *»Zar je onaj koji je bio u* zabludi, *a kome smo Mi dali život . . .«* (*Qur'ān*, VI, 122). Prvi život je život znanja i izbavlja od smrti neznanja; drugi je život usredotočenje; treći je život otkriće.

5. Hvatanje / *qabḍ*. Bog je rekao: *»A poslije je (sjenu) malo-pomalo Sebi privlačimo«* (*Qur'ān*, XXV, 46). To je stan onih koji su ljubomorno čuvani, Bog ih čuva po strani kako bi ih ostavio za Sebe samoga.

6. Širenje / *basṭ*. Bog je rekao: *»Da vas tako razmnožava«* (*Qur'ān*, XLII, 11). Širenje se (za Boga) sastoji u tome da izjave sluge usmjeri na putove znanja.

7. Pijanstvo / *sukr*. Bog je rekao, prenoseći riječi Svoga Sugovornika (Mūsu): *»Gospodaru moj, ukaži mi se da Te vidim!«* (*Qur'ān*, VII, 143). Pijanstvom se izražava prestanak samoposjedovanja pod naletom osjećaja. Ono je dio stanova koji zaista pripadaju zaljubljenicima.

8. Bistrina / *ṣaḥw*. Bog je rekao: *»I kad iz srca njihovih nestane straha, oni će upitati: Šta je to rekao Gospodar vaš? — Istinu — odgovoriće«* (*Qur'ān*, XXXIV, 23). Bistrina je viša od pijanstva, ona je bliža stanu širenja. To je stan što se diže iznad čekanja, oslobođen potrage i svake tjeskobe.

9. Sjedinjenost / *ittiṣāl*. Bog je rekao: *»Zatim se približio, pa nadnio, blizu koliko dva luka ili bliže«* (*Qur'ān*, LIII, 9). Izbezumio je umove i naprosto presjekao ispitivanje rekavši *ili bliže*. Prvi stupanj je sjedinjenost onoga koji se grčevito drži Boga; zatim dolazi sjedinjenost zrenja, a onda sjedinjenost otkrića.

10. Odvojenost / *infiṣāl*. Bog je rekao: *»Allah vas podsjeća na Sebe i Allahu se vraća sve«* (*Qur'ān*, III, 28). Ništa među stanovima ne sadrži toliko raznolikosti kao odvajanje. Prvo je odvajanje od dvaju stvorenih svjetova; drugo je odvajanje od viđenja odvajanja; treće je odvajanje od sjedinjenosti.

10. Dionica vrhovnih boravišta / *nihāyāt*

1. Spoznaja / *ma'rifa*. Bog je rekao: *»Kada slušaju ono što se objavljuje Poslaniku, vidiš kako im liju suze iz očiju jer znaju da je to Istina«* (*Qur'ān*, V, 83). Spoznaja se sastoji u shvaćanju same stvari, takve kakva jest.

2. Utrnuće / *fanā'*. Bog je rekao: *»Sve što je na zemlji prolazno je, ostaje samo Gospodar tvoj«* (*Qur'ān*, 26—27). Poništenje je iščeznuće onoga što je s ove strane Boga, na razini znanja, zatim na razini poricanja, zatim na razini stvarnosti.

3. Besmrtnost / *baqā'*. Bog je rekao: *»Allah je dobar i vječan«?!?* (*Qur'ān*, XX, 73). Besmrtnost je izraz koji se primjenjuje na ono što ostane nakon poništenja tvrdnji i njihova pada.

4. Ostvarenje / *taḥqīq*. Bog je rekao: *»Zar ne vjeruješ?* — *Vjerujem* — *odgovori Ibrahim, ali bih da mi se srce smiri* (*Qur'ān*, II, 260). Ostvarenje se sastoji u pročišćenju tvog prtljaga (ali da je u njemu sve) koje dolazi od Boga, zatim po Bogu, zatim u Bogu.

5. Prikrivanje / *talbīs*. Bog je rekao: *»A da ga melekom učinimo, opet bismo ga kao čovjeka stvorili i opet bismo im učinili nejasnim ono što im nije jasno«* (*Qur'ān*, VI, 9). Skrivanje se sastoji u tome da se lažnim tvrđenjem izmijeni nešto što čvrsto postoji.

6. Nalaženje / *wuğūd*. Bog je u *Qur'ānu* na više mjesta upotrijebio riječ *naći* na eksplicitan način. Tako je, naprimjer, rekao: *»Naći će da Allah prašta i da je milostiv«* (*Qur'ān*, IV, 110). *»A zateći će da ga čeka kraj njega Allahova* kazna« (*Qur'ān*, XXIV, 39). Nalaženje znači usvojiti stvarnost činjenice.

7. Skidanje / *tağrīd*. Bog je rekao: *»Izuj, zato, obuću svoju!«* (*Qur'ān*, XX, 12). Skidanje se sastoji u tome da se oslobodimo obraćanja pozornosti na tvrdnje.

8. Osamljenje / *tafrid*. Bog je rekao: *»I oni će saznati da je Allah, doista, oličena istina«* (*Qur'ān*, XXIV, 25). Osamljenje je izraz koji označava pročišćenje aluzije na Boga čineći je samo u odnosu na Njega, zatim Bogom, a zatim polazeći od Boga.

9. Usredotočenje / *ğamm*. Bog je rekao: *»I nisi ti* bacio *kad si* bacio, *nego je Allah* bacio« (*Qur'ān*, VIII, 17). Usredotočenje je ono što uništava rasulo, prekida aluziju i uzdiže se iznad vode i ilovače.

10. Jednost / *tawḥīd*. Bog je rekao: *»Allah svjedoči da nema drugog boga osim Njega«* (*Qur'ān*, III, 18). Jednost se sastoji u tome da se Bog udalji od onoga što dolazi od bića.

Nitko stvarno ne svjedoči o Bogu da je On Jedini — budući da Ga svatko tko sebi umišlja da to čini poriče.

Monoteističko ispovijedanje vjere onoga koji navodi sličan pridjev — samo je prazna fraza poništena Jedinim.

Sam Bog čini Jedinog! Samo On sjedinjuje Svoju Jednost! — A čovjek koji to pokuša zaslužuje pridjev ateista[7].

'Abdallāh al-Anṣārī al-Harawī

7 'Abdallāh al-Anṣārī al-Harawī, *Les Etapes des Itinerants vers Dieu* (*Manāzil as-Sā'irīn*), u prijevodu S. de Laugier de Beaurecueila, bilten IFAO-a, 1962, Kairo.

Devet nebeskih sfera

Ujutro, mjesec se neki na nebu pojavi,
siđe s neba i pogleda me:
poput sokola što grabi pticu za vrijeme lova,
taj mjesec me očara i odnese na nebeske visine.
Kad pogledah sebe, ne vidjeh se više,
jer u tom mjesecu moje tijelo milošću postade slično duši.
I dok putovah svojom dušom, ne vidjeh ništa do mjeseca,
sve dok ne bi potpuno otkrivena tajna vječnog Bogojavljenja.
Devet je nebeskih sfera posve utonulo u taj mjesec
a barčica moga bića posve utonula usred toga mora.
More se razlomi u valove, i opet se pojavi um;
izreče poziv; i tako to bi.
More postade pjena, i u svakom mjehuriću njenom
nešto se uobličavalo, nešto se otjelovljivalo.
A svaki mjehurić otjelovljene pjene što primi znamen od tog mora,
odmah se rastvori i postade duh usred tog Oceana[8].

Rūmī

8. Rûmî: *Diwân-e-Shams-e-Tabrîz*, 649.

4. BOŽANSKA* LJUBAV

Opijanje

U spomen Voljenog bića vina[1] smo pili i opili se još prije no što su vinogradi stvoreni[2].
Pun mjesec[3] mu je čaša; a ono je sunce što oko sebe srp jedan okreće[4]. Koliko zvijezda zablista ako se samo izmiješa[5]!
Bez njegova mirisa ja ne bih nikada pronašao put do njegovih krčmi. Bez njegova sjaja, nikakva ga mašta ne bi mogla pojmiti.

* U smislu: uzajamne ljubavi Boga prema čovjeku i čovjeka prema Bogu.

1. Vino je često simbol božanske ljubavi.
2. »Prije nego što su vinogradi stvoreni«, tj. prije postojanja vremenskog svijeta. Aluzija na pranagodbu (*mīṯaq*) *Qur'ān* VII, 172. Nakon što je Bog upitao buduće duše još nezačete od Adama: »Zar Ja nisam Gospodar vaš?« (*Alastu bi-Rabbikum*) one su odgovorile: »Jesi«. Čovječanstvo je, dakle, dalo svjedočanstvo o iskonskom obožavanju.
3. Simbol savršena čovjeka u kojem se Bog odrazuje kao u zrcalu, kao sunce u mjesecu.
4. Riječ *adāra* može značiti okruživati ili činiti da nešto kruži, prikazati u krugu. U ovom stihu postoji dvostruki niz istančanih slika koje kruže oko te riječi i okupljaju sve zvijezde neba: mjesečev krug i srp, Sunce, zvijezde; s druge strane, niz slika u vezi s vinom; čaša koju vinotoča šalje od ruke do ruke (bilješka Emilea Dermenghema, str. 132).
5. Savršeni čovjek, ispunjen spoznajom Boga kao što je čaša ispunjena vinom, prenosi to vino *murīdu* (učeniku) i ljudima, već prema njihovim sposobnostima. On je mjesečev srp koji upućuje *murīda*, a ljudima je zvijezda vodilja, (bilješka Emilea Dermenghema, str. 149).

Vrijeme je od njega tako malo sačuvalo da je poput tajne skrivene duboko u grudima.
Spomene li se njegovo ime u plemenu, svu čeljad obuzme pijanstvo u kojem nema ni srama ni grijeha.
Uspelo se pomalo iz dubina vrčeva i uistinu je ostalo samo ime da njega podsjeća.
I dođe li jednom u dušu čovjekovu, radost ga silna obuzima, a tuga nestaje.
I sam pogled na zapečaćene vinske vrčeve dovoljan je da gosti budu pijani[6].
Poprskaju li takvim vinom grobnu zemlju, mrtvom se duša vraća i tijelo mu oživljuje.
Ležeći u sjeni[7] uz zid svoga vinograda, već umirući bolesnik ponovo nalazi snagu.
Kraj krčmi, nepokretni hodaju i nijemi govore pri spomenu njegova okusa.
Kad se lahor njegova mirisa proširi Istokom, na Zapadu čovjek bez čula mirisa postaje sposoban da ga osjeti.
Onaj koji drži pehar[8], dlanom ovlaženim vinom, neće zalutati u noći; on u ruci drži zvijezdu.
Rođeni slijepac progleda čim ga u svoje srce primi. Na šum njegova cijeđenja i gluhi pročuje.
Ako nekoga među konjanicima[9] što jašu prema predjelu na kojem ono nastaje ubode neka otrovna životinja, otrov mu neće škoditi.
Ako vrač[10] ispiše slova njegova imena na čelo opsjednutoga, ova će ga slova izliječiti.

6. Uzvanici, oni koji su se zaputili (*sālikūn*) na Put Božji. Poklopac na vrčevima je trag božanskog zračenja u srcu Njegova sluge. Vrč, duša čovjekova (komentar Nabolosija u *Khamrīya* Ibn ul-Fâridha, str. 163).
7. *Sjena*, svijet uobrazilje savršenog čovjeka; ona dolazi sa Zapada svjetova na Istok Sunca jednosti. *Zid njegova vinograda* znači svjetove mogućnosti što ih dokučuju opažanje i um, i koji su kao neki zid između zemaljskoga života i onoga svijeta.
8. Dlan onoga koji drži pehar, to je ruka novaka iskrenoga kad je stavlja u ruku savršenog čovjeka.
9. Oni koji su se zaputili na Put.
10. Vodič.

Izvezeno na vojnoj zastavi[11] ovo ime opija sve one koji pod tom zastavom hode.
Uzvanika ćud ono blaži i na razuman put vodi one koji razuma nemaju.
Ruka koja nije poznavala darežljivost, darežljiva postaje, i onaj koji ne znade za uzvišenost duše nauči da se obuzdava, čak i u bijesu.
Uzmogne li i najgluplji među ljudima dotaknuti poklopac njegova vrča, uspjet će shvatiti smisao njegovih savršenstava.
Kažu mi: »Opiši ga, ti koji toliko znaš o njegovim svojstvima.«— Da, uistinu znak kako ga valja opisati.
To je prozirnost a nije voda, to je prozračnost a nije zrak, to je svjetlost bez vatre i duh bez tijela.
Njegova je riječ[12] oduvijek postojala prije svih postojećih stvari, dok još nije bilo ni oblika ni slika.
Po njemu ovdje postoje sve stvari, ali one ga mudro zastiru onome koji ne shvaća.
Moj duh se u njemu tako izgubio da su se oba blisko pomiješala; ali to nije tijelo koje je ušlo u drugo tijelo.
Vino a ne vinograd: Adam mi je otac, vinograd a ne vino: njegova je majka moja majka[13].
Čistoća vrčeva uistinu dolazi od čistoće misli; a misli, on ih razvija.
Učinjena je razlika; ali sve je jedno; naši su duhovi vino a naša tijela vinograd.
Prije njega nije bilo »prije«, i nakon njega nema »nakon«; početak vjekova pečat je njegova postojanja.

11. Vojna zastava, to je Put (*tarīqa*) što ga utire sufijski šeik i kojim hodaju *muridūn* prelazeći postaje do spoznaje svoga Gospodara (Nabolosijev komentar, nav. dj.).
12. Riječ (*ḥadīṭ*) to je unutarnja riječ Boga... koji posreduje za vrijeme stvaranja i na početku svih stvari (Nabolosijev komentar, str. 204).
13. Adam je oživljen dahom duha božanskoga. Eva je izašla iz tvarnog tijela Adamova. Pjesnik želi naznačiti da smo svi proizašli iz jednog postojanja Adamova i jednog ne-postojanja Evinog. Prema sufijskoj metafizici, stvorenja, odrazi istinskog Bića koje svoje svjetlo baca na ne-biće, sudjeluju u jednome i drugome. (Bilješka Emilea Dermenghema).

Dok vremena još ne bje, bilo je pod prešama. Zavjet[14] našeg oca došao je tek nakon njega; ono je kao siroče.
Takve ljepote nadahnjuju hvale njemu u skladnoj prozi i pjevnim stihovima.
Tko ga još ne poznaje, veseli se kad čuje da ga spominju, kao što se Nu'min[15] ljubavnik veselio imenu Nu'minom.
Kažu: »Zgriješio si pijući ga.« — Ne, nikako, kriv bih bio da nisam pio ono što sam pio.
Sretnih li onih u samostanu! Koliko su se samo tim vinom opijali! Pa ipak, nisu ga pili, ali namjeravali su da ga piju.
Još prije mladenaštva, spoznao sam njegovo pijanstvo; i ono će ostati u meni kad moje kosti već prah budu.
Uzmi ga čistoga, toga vina, ili ga miješaj samo sa slinom Voljenoga; svaka bi druga mješavina bila kriva.
Ima ga za tebe u krčmama; idi i uzmi ga u njegovoj divoti. Kako je samo lijepo piti ga uz zvuk muzike!
Jer nikada nigdje njega nema uz tugu, kao što ne idu skupa žalost i svirka.
Opiješ li se ovim vinom, pa makar to bilo samo na jedan tren, vrijeme će biti tvoj ponizni rob i ti ćeš imati moć.
Živio na zemlji nije tko pijanstvo doživio nije, i nema razuma onaj koji ne umre od njegova pijanstva.
Neka plače nad sobom onaj koji je svoj život izgubio a da ga nije okusio[16].

'Umar ibn al-Fāriḍ

Ono je ljubav

Vino je vječna božanska ljubav što se javlja u očitovanjima stvaranja. Bog (Slava Mu!) kaže (*Qur'ān*, V, 54): *»Koje On voli i koji Njega vole«*. Sunce »kojih on voli« odražava se u mjesecu

14. *'Ahd* znači zavjet, ili vezu aluzija na nagodbu (*miṯāq*). Vidi bilješku 2, str. 97
15. Ime jedne Arabljanke slavne po svojoj ljepoti.
16. Omar ibn ul-Fâridh, *Al-Khamriya*, u prijevodu Emilea Dermenghema: *L'Eloge du vin*, Pariz, 1931, Véga.

onih »koji Njega vole« i to je uvijek ista svjetlost, svjetlost jednoga koji je uvijek iste naravi kao i drugi. I to vino je opet svjetlost koja svijetli na svakom mjestu, to je vino istinskog postojanja i istinitog poziva. Svaka stvar je pila toga vina i u njoj se javlja sjena i ono što sjenu daje. Ono je ljubav od koje klija svako zrno i ono je vino kojim se opija duh, i ono je postojanje koje premašuje sve velikodušnosti. Ono je poziv *»kun fa yakūn«*[17]. »Budi — i ono bude«, odakle proizlazi svako kretanje i svaka čvrstoća. Ono je tvar koja održava sve tvari[18].

Nābulūsī

Vino pijanstva

Posljednje noći, vidjeh anđele kako kucaju na vrata krčme i kako mijese Adamovu ilovaču i prave pehare.
Oni koji obitavaju iznad svete koprene, čisti iz svijeta anđeoskoga,
bili su društvo meni, prosjaku s ulica, i pili smo vino pijanstva.
Nebesa ne mogaše podnijeti teret tajne,
te pustiše da ta sreća zapadne mene luđaka.
Svađe sedamdesetidvije sekte, udijeli im svima jedan izgovor:
ne vidjevši istine, njihovi huškači zalutali su na put priviđenja.
Da bi Bogu zahvalili na miru što se uspostavio između mene i Njega, sufiji su plešući ispraznili pehar zahvalnosti.
Ne obdaruje vatra svijeću svojim smijehom,
naprotiv, od vatre plamti noćnjak.
Nitko nikada nije tako dobro kao Hafez odstranio koprenu koja prekriva lice misli,
otkako se uz pomoć pera od trstike trudimo da sredimo kovrče riječi[19].

Ḥāfiẓ

17. Fiat: *Qur'ān*, III, 47
18. Nabolosi: *Commentaire de la Khamriya d'Ibn ul-Fâridh*, u prijevodu Emilea Dermenghema, *L'Eloge du Vin*, Pariz, 1931, Véga.
19. Ḥāfiẓ Širāzī, pjesma u prijevodu R. Lescota, u *Anthologie de la poésie persane (11e–20e s.)*, tekstove izabrao Z. Safâ, Pariz, 1964, Gallimard, str. 261

»Moja je duša koprena Njegove ljubavi«

Moja je duša koprena Njegove ljubavi,
moje je oko zrcalo Njegove milosti
ni pred Zemljom, ni pred nebeskim svodom,
ne poklanjah se; ali Njegova su dobročinstva
svinula duh što preohol bje da se ponizi.
Tko sam ja da bih se uputio u
taj hram obožavanja u koji nikakav grijeh
ne može pristupiti već ga samo zefir ophodi?
Pa ipak: preprljava je moja halja:
neće li to povrijediti Prečistog, Svevišnjeg?
On je prošao kraj ruže
a ona Mu ukrala miris i boju.
O blažena zvijezdo koja otkri
tajnu noći i dana:
mojim očima, Njegovo lice,
mojoj duši, Njegovu ljubav[20]!

Ḥāfiẓ

»Nijedan smrtnik nije te mogao vidjeti«

Nijedan smrtnik nije te mogao vidjeti,
pa ipak Te tisuće zaljubljenih žele;
nema slavuja koji ne zna
da u pupoljku spava ruža.
Ljubav je ondje gdje dopire
sjaj Tvoga lica: na zidovima samostana
i na podu krčme,
isti je neugasivi plam.
Ondje gdje isposnik pod turbanom
slavi Allaha, noću i danju,
gdje crkvena zvona na molitvu zovu,
gdje se nalazi Kristov križ[21].

Ḥāfiẓ

20. *Isto.* 21. *Isto.*

Istine ljubavi

Ar-Rifā'ī iznosi sljedeću zgodu: »Priča se da je neki čovjek upitao 'Abd al-Wāḥida b. Zayda: 'Reci mi djelo što najizravnije vodi Bogu i što je najzaslužnije pred Njim?' — 'Da voliš ono što Bog voli', odgovori mu 'Abd al-Wāḥid. Ovaj čovjek zatim upita: 'Objasni mi kakva je ljubav'. 'Abd al-Wāḥid zaplaka a potom reče: 'Hoćeš li to moći izdržati?' — 'Koliko Bog hoće', odgovori čovjek. 'Abd al-Wāḥid mu nato poče opisivati nešto o ljubavi i njenim istinama, našto se čovjek onesvijesti. Kad se povrati, reče: 'Slava Bogu! Tko bi toga bio dostojan? Tko bi bio sposoban za takvu ispravnost (*istiqāma*) u istinama ljubavi?' Zatim 'Abd al-Wāḥid dodade: 'Koliko je samo srdaca težilo svome Voljenome a da nitko to nije znao, pa čak ni kad su dospjeli kraj svoga Voljenoga!'«

»Priča se«, kaže još ar-Rifā'ī, »da je Abū Yazīd (Bayazīd) jednoga dana govorio jezikom zaljubljenih. Došla je jedna ptica, približila se i stala kraj njega. Potom je počela udarati kljunom o zemlju sve dok joj nije prokrvario te je na koncu i umrla[22].«

Aḥmad ar-Rifā'ī

Nagodba

»Bog je«, kaže ar-Rifā'ī, »u Knjizi proroka naveo svojstva čistih. Bog kaže: 'Slugo moj! Preko mene ti si me našao, preko Mene došlo je do nagodbe ljubavi između Mene i tebe, preko Mene si postao jedan među Mojim slugama, preko Mene ti Me poznaš, i preko Mene ti Me zazivaš; i kad Me hvališ, preko Mene izgovaraš moj *ḏikr* (molitvu), preko Mene želiš moje društvo, preko Mene moći ćeš gledati, na onom svijetu, Moje

22. Ahmad al-Rifâ'î: *Hâla*, u prijevodu M. Tahralija, navedeno u *Ahmad al-Rifâ'î (512–578/1118–1182), sa vie, son oeuvre et sa tarîqâ*, Pariz, 1973, doktoratska teza, str. 233–234.

Lice. Slugo Moj! Tvoja duša (*nafs*) Moja je, tvoj duh (*rūh*) Moj je, tvoje je srce Moje, sve tvoje (*kulliyya*) Moje je. Dadneš li mi sve, Ja ću ti dati sve i bit ću s tobom u svemu'[23].«

Aḥmad ar-Rifā'ī

Hvalospjev ljubavi

Ljubav lebdi iznad dosega ljudskoga duha;
ona izmiče sjedinjenju i odvajanju:
svuda gdje neko biće izaziva maštu,
Slika je prazna i poimanje slijepo.

Skrivena je koprenom slave i sama obitava neovisnost savršenstva: koprene njene biti svojstva su koja su sama sadržana u toj biti. Njena uzvišenost je ljubavnik njene ljepote i njena je ljepota sadržana u njenoj uzvišenosti. Zauvijek je u ljubavi sa sobom samom i ništa je drugo ne dira: u svakom času ona podiže koprenu s lica ljubaznosti i u svakom času sklada novi hvalospjev svojoj ljubavi.

Ljubav pjeva hvalospjev usred koprene.
Zaljubljeni! Poslušaj njene riječi.
U svakom času, ona sklada nove pjesme,
u svakom času ona iznosi nove hvalospjeve.
Cijeli je svijet odjek njene pjesme:
zar je glas ikada bio ljupkiji i jači?
Svemir zna njenu tajnu:
čuva li odjek neku tajnu?
Tu tajnu svaki atom ponavlja:
pa zar treba da o tom govorim?

23. Ahmad al-Rifā'ī: *Halâ*, navedeno prema Tahraliju, *nav. dj.*, str. 237–238.

U svakom času, na svim jezicima, ljubav šapuće svoju tajnu svome uhu; u svakom času, svim ušima, ona sluša svoje riječi prošaptane svojim jezikom. U svakoj minuti, svim očima, ona otkriva svoju ljepotu svome pogledu; u svakoj sekundi, u svim vidovima, ona sebi samoj daje svoje biće za svjedoka.

Znaš li koje to riječi ljubav šapće na uho?
»Ja sam ljubav: u cijelome ovom svijetu nemam stana.
Ja sam *anqa* (feniks) Zapada: nevidljiva se šuljam.
Uzeh i nebo i Zemlju, okom i čelom:
nemam ni luka ni strijele, ne pitaj kako.
Kao Sunce, u svakom sam atomu otkrivena,
pa ipak u transcendentnosti svjetlosti obitavam nepoznata.

U svakom je jeziku moja riječ, ja čujem svim ušima:
čudne li tajne, nemam ni jezika ni uha!
Jer Ja sam Sama svaka stvar što živi,
na nebu ni na Zemlji ništa Mi nalik nije'[24].«

'Irāqī

24. 'Irāqī: *Lama'at*, u prijevodu A. J. Arberryja, *Le soufisme*, francuski prijevod Jeana Gouillarda, Pariz, 1952, *Cahiers du Sud*, str. 121–122.

»U ocean Tvoje ljubavi«

O Prijatelju, u ocean Tvoje ljubavi
želim se baciti, utopiti se i preći preko;
oba svijeta pretvorit ću u svetkovinu
proći ću njima, veseliti se, i preći preko.

Želim se baciti u ocean i utopiti se,
ne želim više biti ni *a*, ni *d*, ni *m*,
želim biti slavuj u prijateljevu vrtu,
brati ruže, i preći preko.

Želim biti slavuj i pjevati,
želim zadobiti srca, izgubiti duše (na kocki)
želim odsječenu svoju glavu držati u ruci,
želim ti je pokloniti, na tvom prolazu, i preći preko.

Želim biti slavuj, a zatim otići
trčati za srcima
i potom, ispunjen ljubavlju, neprestano,
trljati lice u prašini, i preći preko.

Milost tebi, Gospode, vidjeh Tvoje lice
popih iz pehara Tvoje sjedinjenosti;
sada, želim posvuda rasuti
taj »grad-tvoga-i-moga«, i preći preko.

Yunus je lud od Tvoje ljubavi, Gospode,
među najskromnijima je od neizlječivih...
U Tebi je moj jedini lijek,
želim ga od Tebe zamoliti, i preći preko[25]. *Yunus Emre*

25. Yunus Emre, u prijevodu Perteva Boratava.

»Dočepali ste se mog razuma«

Dočepali ste se mog razuma, moga vida, moga sluha, moga duha, moje utrobe, cijeloga mene.
Izgubio sam se u vašoj izuzetnoj ljepoti. I više ne znam gdje mi je mjesto u oceanu strasti.
Savjetovali ste mi da skrijem svoju tajnu, ali potok mojih suza sve je otkrio.
Kad me strpljenje napustilo, kad se očaj skončao, kad sam izgubio moć da u svojoj postelji uživam u blagosti sna,
otišao sam pred kadiju ljubavi i rekao mu: strogo su moji prijatelji sa mnom postupali i optužili su moju ljubav kao obmanu.
Ipak, svjedoka za svoju ljubav imam i učitelji potkrepljuju moje izjave i priznanja o nesanici, ljubavi, žalosti, tuzi, želji, mršavljenju, bljedoći i suzama.
Čudne li stvari! Tražim ih[26] posvuda strasno, a oni su sa mnom.
Oko mi plače, a oni su u njegovoj zjenici. Srce žali zbog odvojenosti, a oni su u mom naručju.
Oduzmu li mi prava na njihovu ljubav, bijednik sam što nema ništa ni za sebe ni na sebi.
Prognaju li me u tamnice za počinak, vratit ću im se posredovanjem posrednika[27]. *Sidi Abū Madyan*

»Žrtvovat ću Tebi tisuće duša«

Žrtvovat ću Tebi tisuće duša: što mi je do moje duše,
Ti si moja duša koju trebam: što mi je do svemira!

Ti si duša među dušama, Ti si vrelo mladosti,
Ti si moja religija i moja vjera: što mi je do vjere!

26. *Konvencionalni plural*
27 Sidi Abû Madyan: *Dîvân*, francuski prijevod Emilea Dermenghema i Bachira Messikha, str 60, Damask, 1938, Chawâr

Povio sam svoju ranu; znao sam ruku što me ranila;
Voljeni mi je sada važan: što mi je do rane!

Skrio sam svoju bol: Tvoja je ljubav sve u meni razotkrila;
otkad Te vidim u svoj jasnoći, što mi je do tajne!

Hoće li ikada biti lijeka mojim patnjama? Tko mi može
pomoći?
Ići ću k Tebi opterećen boli: što mi je do lijekova!

Dodite, ispunimo se ljubavi, okrećimo se veselo...
ja, ležim, pijan: što mi je do okretanja!

Sulica strijele ljubavne probode srce moje,
htio bih umrijeti od ljubavi: što mi je do strijele i sulice!

Što učinih s dušom svojom i srcem svojim? U ljubavni
oganj ih bacih,
sve sam zaboravio, pa čak i vjernost: što mi je do sumnji!

Uzletio sam s tornja ljubavi i leteći prešao silne prostore
i sreo Prijatelja: što mi je do čari putovanja!

Uronio sam u ocean; tamo sam našao sedef i
pretvorio se u biser: što mi je do oceana!

Kako je moje boravište Sinaj gdje zrem Lice njegovo,
zar mi treba Mojsije? Što mi je do ja i do ti!

Sjetismo se jadnog Yunusa i rekosmo:
»Nažalost! karavan je već prošao, bez njega!«

Stigao sam na kraj moga puta: što mi je do
karavana[28]! *Yunus Emre*

28. Yunus Emre, u prijevodu Perteva Boratava.

Zora ljubavi

To je tek zora ljubavi, treba se još uspeti
uz planinu;
ne plaši se: tek si na početku svojih muka.
Jutarnjim karavanom odjeknuo je uzvik:
»Probudite se, o lijeni, krećemo a vi spavate!«
Ova jalova zemlja neće ti dati ni trave ni plodova:
čemu onda u nju sijati zrnje želje, kopati i mučiti se?
Vrijeme je dragocjenije od Josipove ljepote; čemu ga
rasipati, o Mīr? Jer ono nema povratka.

Jedne sam se večeri našao u radionici puhačâ stakla i upitao ih:
»Proizvodači pehara, ne biste li slučajno imali jednu čašu
u obliku srca?« Spopade ih smijeh: »Zalud tražiš,
o Mīr, svaki pehar što ga vidiš, obao ili poluobao, svaka čaša
bila je srce koje smo mi rastopili u vatri i napuhali u pehar.
Ovdje je sve što vidiš: čaše nema.«

Ti si tek mjehurić pjene
u rijeci kojom udara oluja;
kad jedanput progledaš
svijet će ti se snom činiti[29]. *Moḥammad Taqī Mīr*

29. Mohammad Taqi Mir: *Diwân.*

Ljubav i sunce

O prijatelji, počujte:
ljubav je nalik suncu
a srce bez ljubavi
slično je crnom kamenu.

Što bi moglo niknuti iz srca kamenoga?
Tko ga nosi na jeziku tek otrov ima,
i riječi su mu, i one najslađe,
okrutne poput rata.

Srce bogato ljubavi žarkò je
i postaje nježno kao svijeća;
srca kamena su poput zime:
zime crne, zime ledene.

Pred vratima našeg Kralja,
u službi našeg Gospodara
zvijezde zaljubljenih
naliče stražarima.

Yunus, odbaci sve poslove,
i sve brige ovoga svijeta.
Čovjek se prije svega mora moći ispuniti ljubavlju:
nakon toga, moći će se proglasiti dervišem[30]. *Yunus Emre*

30. Yunus Emre, u prijevodu Perteva Boratava.

U potrazi za voljenim

Kad Te ovdje ne bih vidio u svoj Tvojoj Visosti
što bi značilo to da vidim ili ne vidim svijet?

U mnogostrukim Tvojim oblicima Ti si samo jedno:
nisam našao nikoga tko je poput Tebe.

Muku i patnju, tugu, bol i ukor,
spoznao sam u svom srcu za Tebe, i njihovu ranu.

Iskusio sam mnoge muke, ljubavi, zbog Tvoje ravnodušnosti,
ali vidim da među nama nije bilo koprene.

Danju i noću, o Dard, tražim Onoga
kojeg nitko na ovome svijetu niti nađe niti vidje.

Ma koliko mi život trajao
bit ću u potrazi za Tobom;
Ma koliko dugo mi život trajao
to će biti moja molitva.

Sam Bog zna kraj
koji mi je određen:
voljeni je pun strasti
a ja sam ispunjen nestrpljenjem.

Samo Tvome srcu, ljubavi,
moja duša teži;
i sve što želim
Voljeni, Tvoja je želja.

Gdje je moje srce, o Dard,
bacilo svoj pogled?
Ma šta gledao
Ne vidim nikoga do Tebe. *Ḫwāǧa Mīr Dard*

Žrtve ljubavi

Dušu svoju mogu izložiti grabežu:
jer sad sam našao Dušu duša;
Robu svoju mogu izložiti grabežu:
što mi sada znače dobit i gubitak?

Sumnje svoje mogu sada izložiti grabežu:
jer sam se odrekao svoga ja,
oslobodio se koprene što mi je zastirala oči,
i postigao sjedinjenost s Prijateljem.

Jezik svoj mogu izložiti grabežu:
jer lišio sam se sada svoga ja,
cijelo je carstvo moga bića zaposjeo Prijatelj,
i sada samo On govori mojim jezikom.

Palaču svoju mogu izložiti grabežu:
jer skršio sam sve svoje veze,
uzletio sam prema Prijatelju
i sišao u palaču ljubavi.

Lijek svoj mogu izložiti grabežu:
jer, sit dvojstva,
zasitio sam se za stolom Jednosti
i pio vina boli što od Prijatelja dođe.

Svijet svoj mogu izložiti grabežu:
jer tek kad me moje biće napusti
Prijatelj mi dolazi
i moje se srce ispunja svjetlošću.

Vrt svoj mogu izložiti grabežu:
jer umoran sam od snova neskončanih,
umoran od zima i ljeta
a našao sam najčudesniji vrt.

Yunus, kakve to slatke riječi izgovaraš,
riječi poput šećera i meda,
Cijelu svoju košnicu mogu izložiti grabežu,
jer nađoh med nad medovima[31]. *Yunus Emre*

Otkrivenje božanske ljubavi

U ime Boga, Milostivog, Samilosnog!

Hvala Bogu koji je srca Svojih Svetaca oslobodio pohota ovoga svijeta i njegovih lažnih pričina, koji je očistio njihovo tajno mišljenje od svakog zrenja koje se ne odnosi na Njegovu prisutnost; i koji je ta srca Sebi izabrao za Svoje obožavanje na zemlji, zastrt Svojom Svemoćnošću; i koji se mistički otkrio njima, Svojim Imenima i Svojim Svojstvima, tako da su se ta srca zagrlila u susretu sa zrakama Njegove spoznaje; i koji im je razotkrio uzvišenost Svoga lica, tako da su se ta srca istopila u plamenima Njegove ljubavi; a zatim se iskrao iz njihovih srdaca, tako da su lutala opasnom pustinjom Njegove Veličanstvenosti i Plemenitosti.

Kad god bi ta srca zatreperila na prizor pravi Njegove božanske uzvišenosti, žar razmišljanja i njegova uvida obavijala bi ih zapanjenošću.

Kad god su ta srca bila u iskušenju da se udalje, shrvana tugom, iz šatora ljepote dopirao bi glas što ih je pozivao na strpljivost.

O ti što očajavaš za zaslugom milosti istine, reče taj glas, čuvaj se svoga neznanja i nestrpljivosti!

Jer srca su ostala između odbijanja i primanja; između potiskivanja i prihvaćanja, nakon što su se utopila u Njegovoj spoznaji, i nakon što su se istopila u ognju Njegove ljubavi.

Neka Bog obaspe Svojim blagoslovom Muḥammada, pečat proroštva, za savršenstvo njegova proroštva; njegove sljedbeni-

31. Yunus Emre, u prijevodu Perteva Boratava.

ke, gospodu među stvorenjima; njegove imame koji istinu i siromašne vode Njemu!

Neka im Bog svima dade mir!

I zatim:

Ljubav pripada Bogu.

To je najsavršenija, krajnja među postajama, vrh vrhunaca stupnjeva prema...

Pa ipak, neki učeni (*'ulamā*) poricali su tu mogućnost, govoreći: ljubav nema smisla izvan svoje vrijednosti u ustrajanju na putu podređenja Bogu — neka je Uzvišen! A sama stvarnost ljubavi nešto je nevjerojatno, osim u nekih osoba i u izuzetnim slučajevima.

Poričući ljubav ti učeni su poricali i bliskost, žarku želju, blagost povjerenja i sve ono na što smo obavezani kad volimo, sve što iz toga proistječe.

Neophodno je srušiti sve što obavija taj poredak stvari.

Stoga ćemo u sadašnjoj knjizi našega djela iznijeti uvjerljive tekstove o božjem zakonu o ljubavi, njenoj stvarnosti i njenim uzrocima.

Zatim ćemo pokazati kako nitko nije dostojan ljubavi, osim Boga — neka je Uzvišen! Dokaz će nam biti to što je vrhunska radost zrenje licem u lice Boga — neka je Uzvišen! Iznijet ćemo i razloge s kojih radost zrenja Boga licem u lice, na onom svijetu, beskrajno nadilazi spoznaju koju ovdje o tome imamo.

Ustanovit ćemo razloge koji će učvrstiti našu potrebu da volimo Boga; razloge što ih imamo da želimo Boga; razloge bitne nesposobnosti· umova da spoznaju Boga — neka je Uzvišen!

Preći ćemo na izlaganje o pravoj vrijednosti žarke želje: na izlaganje o Božjoj ljubavi prema Svome slugi.

I doći ćemo na ajet iz *Qur'āna* o znamenima slugine ljubavi prema Bogu — neka je Uzvišen!

Ustanovit ćemo značenje Božje bliskosti. Objasnit ćemo kakvu ushićenost pruža ta bliskost. Iznijet ćemo kazivanje iz Božje knjige koje određuje pravu vrijednost zadovoljstva.

Dat ćemo dokaz njegove savršenosti, a zatim i njegove stvarnosti. Pokazat ćemo da molitva, strah grijeha, uopće ne proturječi zadovoljstvu. Isto je i s brigom o izbjegavanju prilika za neposluh (božanskim nalozima).

Zatim će doći priče, različiti govori ljubavnika.

Cijela Zemlja hrpa je suhoga blata, blata poput ljudskih tijela. Ma kakva bila carstva ovoga svijeta, koje narodi toliko štuju, ona su prašina što je otpala s tog suhoga blata. I ta je prašina jedno dobročinstvo Boga Svevišnjega, nešto što je On dopustio.

Apsurdno je, dakle, voljeti jednoga od slugu Boga Svevišnjega, zbog njegove moći, vlasti što djeluje iz njegove osobe, zbog njegova utjecaja, zbog njegove velikodušnosti; a ne voljeti Boga Svevišnjega zbog istih razloga. I snaga i moć samo su u Boga, Plemenitoga, Velikodušnoga!

On je Vladar, Pobjednik, Znalac, Gospodar nebesa čiji smotak On drži u Svojoj desnici.

Zemlja, pravo da se na njoj nešto posjeduje, i sve što se na njoj nalazi, zatvoreno je u Njegovoj šaci. Čuperci kose što strše s glave svih stvorenja sadržani su u Njegovoj moćnoj pesnici. Kad bi Bog uništio ta stvorenja sve do posljednjega, Njegovo carstvo ne bi bilo lakše ni koliko mrav teži. Kad bi ih umnožio na tisuće, to stvaranje Mu ne bi predstavljalo nikakav trud.

Jer nikakav Ga umor ne dotiče, nikakav Mu napor nije težak, u Njegovim očitovanjima.

Nema moći do Njegove. Nema moćnika bez pomoći Njegove moći.

Njegova je ljepota, sjaj, veličina, plemenitost, snaga, vlast!

Bude li čovjek u iskušenju da misli da je onaj koji sadrži moć voljen zbog punine njegove moći, neka pazi da ne zaboravi kako nitko ne može biti voljen zbog punine svoje moći, nitko osim Boga, i jedino Boga.

Što se tiče svojstva koje zaklanja mane i nesavršenosti, koje čisti od prostaštva i sramote, recimo da je ono jedan od uvjeta ljubavi. Također i jedan od zahtjeva ljepote, savršenstva

predodžbi skrivenih od Proroka, od onih čija je vjera najdublja. Pa i oni, makar da su bez greške, bez taloga, savršene svetosti, potpune čistoće, ni oni se ne bi mogli začeti bez Jedinoga, Onoga koji je istina, Kralja Presvetoga.

Samo Njemu pripada uzvišenost! Samo je On dostojan obožavanja!

Stvoreno biće, ma kakvo bilo, nije izuzeto ni od grijeha ni od nesavršenstava. Naprotiv, njegova je sudbina da bude slabo, da bude stvoreno ni iz čega, da bude beznačajno, da se pogiba pod nužnostima. Ono je sva mana, sva nesavršenost.

Savršenost pripada Bogu, Jedinome! Tko god nije On, ima tek onoliko savršenosti koliko mu je Bog odmjerio. A onaj čija je savršenost odmjerena ne može prema drugima biti potpuno savršen.

Savršenost je najmanji stupanj Svemoćnosti Božje.

Bog nije sluga ovisan o nekome drugom. On nije ničiji pomoćnik. Bilo bi, dakle, posve besmisleno pripisivati savršenstvo bez mane ikome do Bogu.

Jer u savršenstvu Njemu nema ravnoga. Nema u Njemu nikakve mane. Zaštićen je od svakoga grijeha.

Bilo bi predugo nabrajati načine na koje je On svet, izuzet, u Svojoj bitnoj istini, od svakog taloga. Ovi su pojmovi tajne nauka otkrivene samo upućenima. Mi se na tome nećemo zaustavljati.

Uz ovu napomenu, recimo samo to da ako postoje neka ljepota i neko savršenstvo dostojni ljubavi, njihova se stvarnost ispunjuje samo u Bogu.

Tako dakle, voljeti se može ono što je lijepo.

Ali lijepo je, u apsolutnom značenju te riječi, samo Jedno koje nema jednakoga, Jedini koji nema sličnoga, Vječni koji nema istoga, Bogati koji nema potreba, Svemoćni koji čini što Mu se sviđa, koji sudi kako On hoće.

Nitko se ne opire Njegovim nalozima. Nitko ne odgađa njegove presude.

Lijep je samo Sveznajući, čijem znanju ne može umaknuti ni koliko mrav teži na nebesima ni na Zemlji; Pobjednik,

vladarske pesnice iz koje se neće izvući vratovi oholih...

Lijep je samo Vječni čije postojanje nema predvremena; Vječni, čije trajanje neće imati kraja; Neophodan po Svom Biću, oko čije prisutnosti ne kruži mogućnost ne-bića; Onaj koji živi i u životu se održava Sam za sebe; koji svako stvorenje održava u životu; Gospodar Svemogući nebesa i Zemlje; Tvorac minerala, životinja i biljaka.

Lijep je samo Onaj koji Sam ima Moć; koji naređuje kerubinima nosačima Prijestolja; Jedini; Onaj koji Sam ima Carstvo; Udjelitelj svake milosti, svake moći, svakog savršenstva; Onaj čija uzvišenost zasljepljuje umove kad primaju poruku.

Lijep je samo Onaj pri čijem opisu jezici ostaju nijemi. Ustoličavanje znanja upućenih dokaz je nemogućnosti da Je spoznamo.

A najuzoritiji proročanski dar Proroka dokaz je nemoći da ga se opiše.

Bog je to otkrio Mojsiju — mir njemu: »Zasigurno laže onaj koji misli da ima Moju ljubav a zaspi, daleko od Moje misli, čim ga noć omota svojim tminama.«

Zar svako biće koje voli ne teži susretu sa svojim prijateljem?

Evo me tu, posve blizu, našao me je onaj koji Me tražio!

Mojsije — mir njemu! — kaže:

»Gospode, gdje si da bih se uputio Tebi?« »Ako si s tom namjerom krenuo, odgovori mu Bog, već si stigao.«

... Svaki će čovjek za svoj dio ljubavi primiti samo onoliko koliko želi njegova duša, duša koja unaprijed uživa u njenom oku.

Onaj koji vidi samo gospodara kuće, posjednika kraljevstva, i ničim nije bio podređen do Njegovom ljubavi, u punoj čistoći, i punoj istini, bit će primljen na mjesto istine, posve kraj Kralja Svemogućega[32].

Ġazālī

32. Ghazâli. *Le Livre de l'Amour de Dieu*, u prijevodu G. Laurèsa; prema Halabijevu izdanju. Kairo. 1358 1939. iz *Ihjā* navedeno prema Emileu Dermenghemu u *Mahomet*. Pariz. 1955. Le Seuil. str. 143 i dalje.

Raj je igračka za djecu. Jedan jedini atom Božje ljubavi vredniji je od stotinu tisuća rajeva.

Bayazīd Bistāmī

5. SUFIJSKI GOVOR

Izreke sufija

Predaja kaže da je Svevišnji Bog, sutradan nakon Uskrsnuća, rekao jednom od Svojih robova, posramljenom duhovnim svojim siromaštvom i bijedom: »Jesi li poznavao tog i tog mudraca ili tog i tog upućenog u tajne, na tom i tom mjestu? — Da, poznavao sam ga«, odgovorio je ovaj. A Allāh je odlučio: »Onda ti iz ljubavi prema njemu praštam.«

Moja je vrijednost, u nizu Tvojih obožavatelja, premalena da bih napredovao u težnji za stupnjevima sjedinjenosti s Tobom.
Ali u mome su srcu upisana imena prosjaka pred Tvojim vratima; za popis mojih djela, to je dovoljan pečat privole.

Upitaše Manṣūra Ḥallāğa: »Što je *murīd* (učenik)?« On odgovori: »*Murīd* je onaj koji najprije sve svoje napore usmjeruje dvoru Uzvišenoga, sve dok u njega ne stigne ne dopušta sebi nikakva odmora niti se ikome posvećuje.«

Zbog Tebe sam žurio i po zemlji i po moru; prošao sam pustinjama i prešao planine mnoge.
Od svega na što sam nailazio okrenuo sam svoje lice sve dok nisam našao pristupa svetištu sjedinjenosti s Tobom.

Abū-Hāšim sufi — neka je sveta njegova tajna misao! — rekao je: »Iz podnožja njena iščupati planinu vrškom igle lakše je nego iz svoga srca istjerati rugobu oholosti.«

Ne hvali se da si bez oholosti zato što je ona nevidljivija od mravlje nožice po mrkloj noći na crnom kamenu.
Izbaci oholost iz srca, ne smatraj da je to lako;
jer lakše je iz zemlje iglom iščupati planinu.

Egipćanin Ḏū-n-Nūn — neka je sveta njegova tajna misao! — dođe jednome magrebskom učitelju da ga malo ispita. Učitelj mu reče: »Zašto si došao? Ako si došao da stekneš znanje starih i suvremenih, to nije moguće, jer, sve to, zna samo Tvorac. Ako si došao da Njega tražiš, pa tamo odakle si pošao On se već nalazio.«

Nekad sam Te zamišljao da si izvan mene; pretpostavljao sam da si cilj moga puta.
Sad kad sam Te našao, znam da si Ti bio onaj što sam ga napustio prvim mojim koracima.

Učitelj Herat kaže: »On na putu prati onoga koji Ga traži; i, nakon što mu uzme ruku, potiče ga da Ga slijedi.«

On kojemu ne znam ni imena ni znaka uzeo mi je ruku i povukao me za Sobom.
I On je, sada, moja ruka i moja noga; ma gdje išao, idem plešući i šireći ruke.

Izreka Marufa iz Kharka — neka je sveta njegova tajna misao!: »Mistik je na ovome svijetu gost; zahtjevi gosta spram domaćina nedolični su, jer dobro odgojen gost ne zahtijeva.«

Ja sam Tvoj gost, u redu ljudi dobre volje što tu sjede, zadovoljan svime što od Tebe dolazi.

Prikovavši oko nade za stol Tvoje velikodušnosti, čekam Tvoje milosti, ali ih ne zahtijevam.

Upitaše Bayazīda — neka je sveta njegova tajna misao!: »Što je drevni zakon? U čemu se sastoji božanski zakon?« On odgovori: »Drevni zakon se sastoji u tome da se povučemo iz svijeta; božanski zakon, da se živi uz Gospodara.«

O ti što me, u vezi sa zakonom ushićenih, ispituješ o drevnim i božanskim zakonima!
Prvi se sastoji u tome da okreneš od ovoga svijeta svoje lice; drugi, da nađeš put što vodi k Gospodaru.

Abū Sa'īd Ḫarrāzu pripisuju ovu izreku: »Tko god misli da do Boga može stići vlastitim naporima uzalud se muči; tko god umišlja da do Boga može stići bez napora proći će samo put namjere.«

Nitko nije patnjom dokučio blago mističke sjedinjenosti i, kako je to čudno! nitko bez patnje nije to blago zreo.
Svi koji su trčali nisu u dolini ulovili divljeg magarca; ali je magarca ulovio samo onaj koji je trčao.

Izreka Abū-l-Ḥusayna Nūrīja — neka je sveta njegova tajna misao!: »Onaj kojemu se Svevišnji Bog skriva neće Njemu stići ni uz vodiča ni uz ikakve upute.«

Dok Onaj koji očarava moje srce ne pokaže Svoje lice izvan koprene, nitko s Njega ne može skinuti tu istu koprenu.
S druge strane, kad bi se sav svijet pretvorio u koprene, ni od čega straha ne bi bilo tamo gdje bi On Svoju ljepotu uresio tako da je otkrije.

Izreka Abū Bakra iz Wāsiṭa — neka je sveta njegova tajna misao!: »Tko god kaže da je blizu Boga udaljen je od Njega, i tko god kaže da je daleko od Boga nalazi se, svojim poništenjem, pod koprenom Postojanja božjeg.«

Tko god kaže da je blizu te duše svijeta, njegova umišljenost blizine uzrokovana je njegovom udaljenošću.
Naprotiv, onaj koji kaže da je daleko od Njega, udaljenost mu se zapravo sastoji u tome što je umotan u koprenu božje blizine.

Izreka Abūl-Ḥasana Qušanǧīja — neka je sveta njegova tajna misao!: »Ništa na svijetu nije gore od prijatelja čije prijateljstvo želi uzvrat ili pak skriva neku namjeru.«

Zaljubljeni koji traži nadoknadu za odsutnost Prijatelja ili koji se stalno želi nasloniti na vrata sjedinjenosti s Njim, nema na svijetu goreg od njega, jer od Prijatelja želi nešto posve drugo a ne samog Prijatelja.

Upitaše učitelja Abū Sayda ibn Abī-l-Ḫayra — neka je sveta njegova tajna misao!: »U čemu se sastoji sufizam?« On odgovori: »Ono što ti je u glavi, napusti; ono što ti je u ruci, daj; ono što te zadesi, ne izbjegavaj.«

Ti želiš, mistikom, pobjeći od sebe samoga. Treba da iz svoje glave izbaciš želju i strast,
da daš sve što u ruci držiš i da podneseš ranu od stotinu dokaza a da se smjesta ne makneš.

Učitelj Abū-l-Ḥasan Ḫurqānī — neka je sveta njegova tajna misao! — reče jednog dana svojim učenicima: »Što je na ovome svijetu najbolje? — O učitelju, recite to vi sami, odgovoriše oni.« Abū-l-Ḥasan reče: »To je srce potpuno ispunjeno spomenom na Boga.«

Skromno mi je srce: ma kakvu misao začelo, na list duha upisa samo spomen na Tebe.
Tvoj ga je spomen toliko osvojio da u njemu nije ostalo mjesta ni za šta drugo.

Izreka Yūsufa ibn Ḥusayn ar-Rāzīja — neka je sveta njegova tajna misao!: »Sve što je dobro nalazi se u jednom jedinom stanu čiji je ključ poniznost i podređenost; sve što je loše nalazi se u jednom jedinom stanu čiji je ključ samoživost i taština.«

Izreka Abū Bakra Warrāqa — neka je sveta njegova tajna misao!: »Upitamo li pohlepu tko joj je otac, odgovorit će: sumnja u vezi s nalozima Svemogućega. Upitamo li je što joj je posao, odgovorit će: zarađivati prezir i poniženje. Upitamo li je koji joj je cilj, odgovorit će: biti plijen muka i opsjena.«

Izreka Ibrāhīma Ḫawaṣṣa — neka je sveta njegova tajna misao!: »Ne muči se tražeći ono što ti je određeno kao dovoljno, oduvijek, to jest kruh svagdašnji; ne dopusti da se izgubi ono što je dovoljno da ti tražiš, to jest podređenost Božjim nalozima, Njegovim naredbama i Njegovim zabranama.«

Izreka Abū ʿAlī Rudbārīja — neka je sveta njegova tajna misao!: »Najtješnja je tamnica društvo u kojem su tvoji protivnici.«

Premda mistici nalaze tamnicu svuda gdje nema mirisa što se isparava iz sjedinjenosti s Prijateljem,
nijedna tamnica, zaljubljenome koji uzdiše, nije tješnja od društva onih koji nisu poput njega.

Jednoga je dana pred učiteljem ʿAbd-al-Ḫāliqom Ġuǧdawānījem — neka je sveta njegova tajna misao! — jedan derviš izjavio: »Dadne li mi Svevišnji Bog da biram između raja i pakla, izabrao bih pakao; jer ja želim raj, a pakao je volja Boga Svevišnjega.« Učitelj odbaci njegovo mišljenje rekavši: »Čemu služi vjerniku da izabere? Gdje god nam On rekao da idemo, idimo! Gdje god nam rekao da ostanemo, ostanimo!«

Ne čini ništa bez pristanka gospodara, ti koji se proglašavaš slugom Božjim!
Svuda gdje gospodar izabire, čemu bi služilo robovima da izabiru?

Izreka Ḥaṣrīja — neka je sveta njegova tajna misao!: »Sufi je onaj koji se, kada napusti svoje prirodno postojanje, u njega više nikada ne vraća, jer *ono što je propadljivo ne uskršnjuje*, nego koji se nakon toga, kada postigne pravi život i bude uvjeren u vječnost nakon poništenja, više nikada ne poništava.«

Blažen onaj koji se, kada iščezne iz alegorijske slike ovoga svijeta, više nikada ne vraća vlastitom postojanju.
Potom, kada nađe pravo postojanje, zahvaljujući onoj nježnoj biti, vrata utrnuća u Bogu zauvijek se otvaraju pred njim[1].

Ğāmī

O nekim izrazima

Sufiji upotrebljavaju tehničke izraze namijenjene otkrivanju ili skrivanju značenja: tako mogu olakšati shvaćanje nekih teških točaka novacima, a istovremeno prikriti tajne svoga učenja onima koji nisu upućeni. U svojoj slavnoj raspravi o »otkrivenju«, Huǧwīrī objašnjava stanovit broj tih izraza razlikujući značenja dodana nekim parovima riječi.

Ḥāl i *Waqt*. *Waqt* (vrijeme) izraz je koji je vrlo blizak sufijima; to je ono čime čovjek postaje neovisan od prošlosti i budućnosti, kao, naprimjer, kada neki utjecaj što dolazi od Boga siđe u njegovu dušu i učini njegovo srce »spojenim« (*muǧtamiʿ*): nema sjećanja na prošlost i ne misli na ono što još

1. Djâmi, *Behârestân*, u prijevodu Henrija Masséa. Pariz, 1925, Geuthner

nije bilo. Posjednici *waqta* kažu: »Naša spoznaja ne može dokučiti budućnost i prošlost, i mi smo sretni s Bogom u sadašnjosti (*andar waqt*). Bavimo li se sutrašnjicom, ili u svoj duh propustimo misao u vezi s njom, bit ćemo zastrti (daleko od Boga). Besmisleno je misliti o onome što je nedokučivo. Tako je Abū Saʿīd Ḫarrāz rekao: »Zaokupljajte svoje dragocjeno vrijeme samo s najdragocjenijom od svih stvari, a najdragocjenija od ljudskih stvari je stanje života izmedu prošlosti i budućnosti.« I Prorok je rekao: »Imam vrijeme (*waqt*) s Bogom i za tog vremena nijedan kerubin i nijedan prorok ne mogu se takmičiti sa mnom«, to jest, »u kojem se osamnaest tisuća svjetova ne prikazuje mome duhu i nemaju vrijednosti u mojim očima.« Stoga, u noći svoga uzašašća (*miʿrāǧ*), kad je kraljevstvo neba i Zemlje bilo razastrto pred njim u svoj svojoj ljepoti on nije ništa gledao (*Qurʾān*, LIII, 17).

»Vremena« (*awqāt*) onoga koji je sjedinjen s Bogom su dvojaka: jedno je stanje izgubljenosti (*faqd*) a drugo u stanju nalaženja (*waǧd*), jedno u mjestu sjedinjenosti a drugo u mjestu odvojenosti. U oba slučaja, njime se vlada (*maqhūr*) budući da njegovu sjedinjenost kao i odvojenost ostvaruje Bog. Kad neki čovjek više nema moći htijenja, sve što čini ili pokušava dolazi od »vremena« (*waqt*).

Kažu da je Ğunayd pričao: »Vidio sam derviša kako sjedi pod stablom mimoze u pustinji, na nekom tvrdom i neudobnom mjestu, i upitao sam ga zašto ostaje tako nepomičan. On je odgovorio: 'Imao sam "vrijeme" i ovdje ga izgubio; sada sjedim i jadikujem.' Upitao sam otkada je tu. On mi reče: 'Dvanaest godina. Zar mi šeik neće posvetiti jednu molitvu kako bih imao sreću da ponovo nađem svoje "vrijeme"?' Napustio sam ga, kaže Ğunayd, bio na hodočašću i molio za njega. Moja je molitva bila uslišena. Po povratku, nađoh ga na istom mjestu. 'Zašto,' rekoh mu, 'ne odeš odavde budući da je tvoja želja ostvarena?' On mi odgovori: 'O šeiku, smjestio sam se na ovom očajnom mjestu gdje sam izgubio svoje blago: zar bi bilo pravedno da napustim mjesto na kojem

sam pronašao svoje blago i na kojem uživam u društvu Božjem? Neka šeik ide u miru, jer ja ću svoj prah pomiješati s prahom ovoga mjesta, kako bih se na uskrsnuće mogao ustati iz tog praha koji je stan moje sreće'.«

Nitko ne može dospjeti u stvarnost »vremena« vlastitim izborom, jer »vrijeme« je nešto što ne spada u mogućnosti ljudskog postignuća, niti se može postići svojim naporima, niti se ne prodaje na tržnici, pa makar ga i životom svojim htjeli platiti, a volja nema te moći ni da ga privuče ni da ga odbaci. Šeici kažu: »Vrijeme je oštar mač«, jer svojstvo je mača da siječe, a »vrijeme« siječe korijene budućnosti i prošlosti, i briše iz srca brigu o jučer i sutra. Mač je opasan drug: svoga gospodara čini kraljem, ili ga pak uništava.

Ḥāl — duhovno stanje — jest ono što silazi na »vrijeme« (*waqt*) i ukrašava ga, kao što duh ukrašava tijelo. *Waqt* treba *ḥāl*, jer je *waqt* uljepšan s *ḥāl* i po njemu postoji. Kada posjednik *waqt*-a ude u posjed *ḥāl*-a, on više nije podložan promjenama i postaje čvrst (*mustaqīm*) u svom stanju: jer kad ima *waqt* a nema *ḥāl*, može ga izgubiti, ali kad se uz njega veže *ḥāl*, sve njegovo raspoloženje postaje *waqt* i to ne može biti izgubljeno...

Onaj koji je u *ḥāl*-u o tome ne govori ništa, ali sva njegova djela govore o stvarnosti njegova *ḥāl*-a. Kad *ḥāl* dolazi od Boga čovjeku, on odstranjuje sva osjećanja u srcu tog čovjeka. Tako je Abraham posjedovao *ḥāl*: nije bio svjestan odvajanja tako da ga je pogodila tuga, a ni sjedinjenosti, tako da je bio ispunjen radošću. Sunce, Mjesec i zvijezde doprinijele su njegovu *ḥāl*-u, ali je on, gledajući ih, bio neovisan: ma što vidio, vidio je Samoga Boga, te kaže: »Ne volim one koji zalaze[2].« Stoga, svijet postaje čas pakao za posjednika *ḥāl*-a, zato što zre odsutnost (*ġayba*) i srce mu je ranjeno gubitkom voljenoga; čas, opet, njegovo je srce poput raja u blaženstvu zrenja, i svaki mu čas donosi neki poklon i sretnu poruku od

2. *Qur'ān*, VI, 76.

Boga. Osim toga, posjedniku *ḥāl*-a svejedno je bio zastrt žalošću ili razotkriven srećom: jer on je uvijek na mjestu viđenja.

Ḥāl je svojstvo željenog cilja (*murād*), a *waqt* je položaj onoga koji želi (*murīd*). Potonji je sa sobom u užitku *waqt*-a, a prvi s Bogom u slastima *ḥāl*-a. Koliko su samo udaljeni jedan od drugoga ta dva stupnja!

Maqām i *tamkīn*. Postaja (*maqām*) označava ustrajnost tražitelja u ispunjavanju svojih obaveza prema predmetu svoga traženja, uz stalan napor i čistu namjeru. Tko god želi Boga ima jednu postaju (*maqām*) koja je, u početku njegove potrage, sredstvo kojim traži Boga.

Tamkīn označava obitavalište duhovnih posvećenika u stanu savršenstva i na najvišem stupnju. Oni koji se nalaze na postajama mogu napustiti svoju postaju, ali nemoguće je ići iznad stupnja *tamkīn*, jer je *maqām* stupanj početnika, a *tamkīn* mjesto odmora za posvećene; *maqāmāt* su stupnjevi na putu, dok je *tamkīn* odmor u svetištu. Početak ljubavi je traženje, ali je njen kraj mir: voda teče koritom rijeke, ali kada stigne u ocean, ona prestaje teći.

Muḥāḍara i *mukāšafa*. *Muḥāḍara* označava prisutnost srca u istančanostima prikazivanja, dok *mukāšafa* označava prisutnost duha (*sirr*) u području viđenja. *Muḥāḍara* se odnosi na očitovanja znamena (*ayāt*) Božjih, a *mukāšafa* na očitovanja zrenja. Značaj *muḥāḍara* je stalna meditacija o Božjim znamenima, dok je značaj *mukāšafa* u stalnoj zadivljenosti beskrajnom Božjom veličinom. Postoji razlika između onoga koji meditira o božanskim djelima i onoga koji je zaslijepljen božanskom uzvišenošću: jedan je učenik prijateljstva, drugi sljedbenik ljubavi.

Uns i *hayba*. *Uns* (bliskost) i *hayba* (preponizni strah) dva su stanja derviša koji putuju Putem prema Bogu. Kad Bog srcu

čovjeka očituje svoju slavu, tako da Njegova uzvišenost (*ǧalāl*) prevladava, onda čovjek osjeća strah (*hayba*), ali kada prevladava Božja ljepota, on osjeća bliskost (*uns*). Razlika je između onoga koji je spaljen Njegovom uzvišenošću u ognju ljubavi, i onoga koji je Njegovom ljepotom obasjan u svjetlosti zrenja[3].

Ḥuǧwīrī

Simbolički govor

Sve što vidimo u vidljivome svijetu
kao da je odsjaj sunca ovoga svijeta...
Kada ove riječi (slikovite) čuje osjetilno uho,
one, najprije, označuju vidljive predmete.
Duhovni svijet je beskrajan,
kako bi ga riječi mogle dokučiti?
Kako bi se tajne zanosnog viđenja
mogle objasniti riječima?
Kad mistici govore o tim tajnama,
oni ih izražavaju slikama,
jer su predmeti čula kao sjene ovoga svijeta,
a ovaj je svijet poput novorođenčeta, a onaj tamo
poput hraniteljice:
vjerujem da su ove riječi najprije bile namijenjene
tim tajnama u svojoj izvornoj upotrebi.
Tek kasnije, one su pridijevane čulnim predmetima
pučkom upotrebom
(ta šta puk zna o predmetu tih tajni?)
a kada je um svoj pogled svrnuo prema svijetu,
prenio je neke izraze što otuda dolaze.[4]
Mudar čovjek cijeni analogiju

3. Hujwīrī: *Kashf al-Maḥjūb*, engleski prijevod R. A. Nicholsona, London, 1911, Luzac, str. 367 i dalje.
4. To jest, duhovni predmeti predmetima vidljivima (komentar Lāhiǧījev)

kada svoj duh okrene prema riječima i tajnama.
Premda se ne mogu postići savršene analogije,
ipak bez predaha nastavi s potragom.
U tom području, nitko suditi te ne može,
jer taj skup nema poglavara osim »Istine« — *Ḥaqq*[5].
Pa ipak, sve dok uspijevaš da sačuvaš sebe samoga,
pazi, budi na oprezu!
I drži se izraza upotrebljenih u zakonu.
Sloboda[6] mistika sadrži tri »stanja«:
poništenje, opijenost, ljubavni žar.
Svi oni koji iskušaju ova tri »stanja«
znaju upotrebu ovih riječi i njihovo značenje.
Ali ako nisi iskusio ta »stanja«,
ne budi nevjerni neznalica ponavljajući ih nesvjesno.
Ta mistička »stanja« nisu prazne uobrazilje,
a svi ljudi ne dospijevaju do tajni mističkoga puta.
O prijatelju moj, uzaludno brbljanje ne dolazi od ljudi
iskrenih,
da upoznaš ta stanja potrebno je otkrivenje ili vjera...
...Koje je to more kojem je govor obala?
Koji to biser nalazimo u njegovim dubinama?
Biće je ocean, govor je obala,
školjke su slova, biseri spoznaja srcem.
U svakom je valu tisuće kraljevskih bisera
predaje, riječi svetaca, tekstova.
U svakom trenu iz njega izvire tisuću valova,
pa ipak, njegova se voda ni za kap ne smanjuje.
Spoznaja se rađa u tom moru,
a ono što obavija njegove bisere, slova su i glas.
Kako je to alegorija koja prikazuje te tajne
dobro je pribjeći stanovitoj ilustraciji.
Čuo sam da se priča kako u mjesecu Nisanu
biserne oštrige isplivavaju na površinu Omanskog mora;

5. Jer su te tajne zamjetljive samo u toku mističkih stanja.
6. To jest kada su mistici izvan sebe i nesposobni da nadziru svoje izraze.

dižu se iz dubina voda
i postavljaju se, otvorenih usta, na površinu.
Magla se s tog mora diže
i ponovo pada kao kiša po Božjem nalogu — *Ḥaqq*.
Tada, nekoliko kapi prodre u otvor svake školjke,
i svaka se usta zapečate kao sa stotinu veza.
Zatim svaka školjka siđe u bezdan sa srcem ispunjenim,
i svaka kap kiše postaje biser.
Ronilac zaranja u oceanske dubine,
i donosi odande sjajne bisere.
Obala je tvoje tijelo, more je tijelo bića,
magla je milost, kiša spoznaja imena.
Ronilac u tom moru ljudski je um,
koji sadrži stotine bisera umotanih u njegove vijuge.
Srce je poput vrča spoznaje,
glas i slova su školjke spoznaje srca.
Duša polijeće poput iznenadne munje[7]
i donosi ova slova pažljivome uhu.
Slomi školjku, pokupi kraljevski biser,
odbaci daleko ljusku, uzmi slatki badem.
Rječnici, etimologija, morfologija,
samo su omoti slova.
Tko tim stvarima posveti svoj život
Ni u šta je protratio dragocjeni život.
Od oraha, dobio je tek suhu ljusku.
Ne može se naći jezgra a da se ne slomi ljuska.
Pa ipak, orah bez ljuske ne zrije:
iz egzoteričke spoznaje nastaje slatka
spoznaja vjere.
O dušo brata moga, poslušaj moj savjet!
Cijelim svojim srcem, cijelom svojom dušom, traži tu spoznaju vjere...
Pročisti pločice tvoga srca,
da bi se k tebi pridružio anđeo.

7. Igra riječi uz *nafs* što znači ujedno dušu i vjetar: vjetar odnosi sedefne oštrige prema obali.

Dobij od njega tu spoznaju koja je tvoje nasljedstvo,
započni obrađivati svoje polje za žetvu onostranu.
Čitaj Božju knjigu — *Ḥaqq* — i knjigu tvoje duše, i knjigu nebesa[8].

Maḥmūd Šabestarī[9]

Metaforički govor

Mistici namjerno metaforama izražavaju svoja otkrića i svoja duhovna stanja; premda su te slike ponekad začudne, to ne umanjuje ovu namjeru. Mistici su upriličili govor što ga ne razumiju oni koji nemaju njihovo duhovno iskustvo, tako da kada izražavaju svoja stanja ili postaje, onaj koji je u istom stanju shvaća značenje njihovih izraza, a onome koji nije u tome sudionik značenje je zabranjeno... Neki mistici su izrazili različite stupnjeve mističkog zrenja simbolima odjeće, kovrča kose, obraza, madeža, vina, plamenova, itd. koji su neupućenome tek blještava prividnost. Kovrčom su označili mnoštvo stvari koje skrivaju lice Voljenoga; madež se odnosi na jednost; vino predstavlja ljubav, žarku želju i pijanstvo duhovno; plamen, zračenje božanske svjetlosti u srcu onoga koji slijedi put. Odjeća svjedoka znači ljepotu apsolutne biti[10].

Lāhiǧī

Proročki govor

Proroci se služe konkretnim govorom jer se obraćaju mnoštvu i jer se pouzdaju u shvaćanje mudroga koji bi ih čuo. Ako i govore slikovito onda je to zbog obična čovjeka i zato što im je poznat stupanj pronicavosti onih koji uistinu

8. *Qur'ān*, XLI, 53: »*Mi ćemo im pružiti dokaze Naše u prostranstvima svemirskim, a i u njima samim.*«
9. Maḥmūd Šabestarī, *Golšān-e-Rāz*, stihovi 719—739 i 564—595.
10. Lâhiji, *Commentaire de Golshân-e-Râz*, preveo i naveo Emile Dermenghem u *L Eloge du Vin*, Pariz, 1931, Véga, str 62.

shvaćaju. Tako Prorok, govoreći o darežljivosti, kaže da ništa nije dao nekima koji su mu bili najdraži, iz straha da ih ne baci u pakleni oganj. Tako se izrazio o duhom siromašnome koji je rob pohlepe i prirodnih sklonosti.

Isto tako, sve što su Proroci donijeli iz znanja zaodjenuto je oblicima pristupačnima najopćenitijim umnim sposobnostima, tako da se onaj koji ne ide u dubinu stvari zaustavi na tom odijelu smatrajući ga nečim najljepšim što postoji, dok čovjek istančanoga shvaćanja, ronilac koji lovi bisere mudrosti, zna pokazati s kojeg je razloga takva božanska Istina zaodjenuta takvim i takvim zemaljskim oblikom; on procjenjuje odjeću i tkaninu od koje je napravljena i po njoj prepoznaje sve što ona skriva, i tako doseže znanje koje ostaje nepristupačno onima koji nisu imali spoznaju tog reda.

Otkako proroci, poslanici i njihovi sljedbenici znaju da na svijetu i u njihovim zajednicama ima onih koji posjeduju tu pronicavost, u svojim se prikazivanjima oslanjaju na konkretni govor, tako da izabrani iz njega izvlači i ono što izvlači običan čovjek i još više, već prema tome koliko se izraz »izabrani« (*ḫass*) stvarno na njega primjenjuje i izdvaja ga od slijepca, i time se (tim neposrednim shvaćanjem) znalci razlikuju jedni od drugih[11].

Ibn al-'Arabī

Oblici i značenja

Oblici otkrivaju duboko značenje i objašnjavaju ga, jer svi ne dolaze do značenja i ne vide ljepotu značenja pred svojim očima. Oblik vidi oblik i duša vidi dušu. Dakle, nužno je oblikom zaodjenuti značenje, tako da oni koji poznaju samo oblik otkriju postojanje značenja i malo vjeruju u to značenje. Nebesa su stvorena u vrlo uzvišenom obliku kako bi se shvatilo kakve su visine duše.

11 Ibn ul-Arabi: *La Sagesse des Prophetes*, u prijevodu Titusa Burckhardta. Pariz, 1974, Albin Michel, str. 178—179.

Ima nebesa u kraljevstvu duše
koja upravljaju nebom ovoga svijeta.

Dakle, budući da je uzvišenost nebesa pripisana duši i nema drugih oznaka, njena je visina preko prostornih mjera. Ona je duhovna. Isto je kada kažeš: »Ovaj je čovjek viši od onoga.« Ta superiornost ne ovisi o izgledu, nego o štovanju, vrijednosti, stupnju savršenstva. Ili kao kad kažeš: »Dinar je jači od dirhama.« Ta njegova superiornost ne ovisi o obliku, nego o vrijednosti i cijeni. Stavimo li dirham na terasu neke kuće, a dinar ispod terase, dinar ostaje jači a dirham slabiji, jer takva superiornost ne ovisi o obliku. Kako u duhovnome svijetu i bez oznaka, ima apstraktnih visina, oni koji se drže samo oblika nisu sposobni da ih opaze. Zato uzvišenost nebesa simbolizira te visine, tako da bismo znali što je visina. Isto tako, zemlja je simbol koji omogućuje da se shvati nizina. Kad ne bi postojalo visoko i nisko u apstraktnom svijetu, ove dvije dimenzije ne bi postojale ni u materijalnom svijetu. Isto tako, kad ti se dogodi duhovno stanje (*ḥāl*), opisuješ ga tako da te shvate. Ako ti se takvo duhovno stanje nije dogodilo, ti ga ne možeš opisati. Isto tako, čuda i čudesa prikazuju se u izvjesnom obliku. Ona su namijenjena onima koji poriču i ne poznaju čisto duhovna čuda i čudesa. Tako, kada učitelj ostvaruje preobražaj u nekoga učenika, bilo da uskršnjuje njegovo mrtvo srce, bilo da otvara njegove slijepe oči tako da njegove tmine posve postanu svjetlost: on u zlato pretvara njegovo bakreno srce: on u njemu razbujava stotine tisuća vrtova mudrosti i ružičnjaka spoznaje, znanja i viđenja, te se u njemu pojavljuju hurije i palače. Dakle, učenik koji je vidio kako njegov učitelj u svakom času izvršava ova ili ona čuda i čudesa, nema baš nikakva zanimanja za čudo koje bi se sastojalo u tome da se pogodi što je sinoć jeo ili što će sutra raditi, i zar bi ga mogao cijeniti?

Dakle, ova jasna čuda namijenjena su slabima koji ne mogu uspjeti u shvaćanju duhovnih čuda. Tako, uobličeno čudo

potopa i Noe simbolizira potop duše; preobražaj i proždiranje zemlje što ih je izazvao Bog simboliziraju pojave u svijetu duša. Duša stotina tisuća osoba, prostih i loša ponašanja, koje su se protivile Božjim nalozima i koje se nisu Njemu podredile, bile su preobražene. Ovaj preobražaj duše ne može opaziti bilo tko. Preobražaj oblika bio je jasan kako bi oni koji slabo vide i koji vide samo oblik ipak shvatili donekle i znali što je to preobražaj duše. Dakle, sve što ima oblik, bilo dobro, bilo loše, stvoreno je zbog apstrakcija koje postoje u nevidljivome svijetu, tako da oni koji su privrženi obliku opaze jedan dio tih apstrakcija. Stabla, vrtovi, žive vode kao da su neki izljev iz raja duhovnoga; a vidljive ljepote, mladići i žene, također svjedoče o postojanju hurija. Mir i radost znak su radostî i mira s onoga svijeta. *»Reci: beznačajna su dobra ovoga svijeta«* *(Qur'ān)*[12]. *Sulṭān Walad*

12. Sulṭān Walad, *Ma'ārif.*

DUHOVNI ŽIVOT

Qur'ān, *neprestano ponavljana meditacija božje riječi — što je molitelj mora čitati kao da je objavljena njemu samome, nakon što se prethodno posvetio obrednim očišćenjima — poslužit će kao hrana duhovnome životu svakog pobožnoga muslimana, a s još važnijeg razloga i sufijima koji su se tome posvetili s toliko ljubavi i strahopoštovanja da su neki i umrli slušajući te molitve . . .*

Predaje (ḥadīṯi) *Prorokove također su predmet meditacije; ima ih dvije vrste: Muhamedove izreke što su ih prenijeli svjedoci kojih je istinitost bila brižno provjerena i koje objašnjavaju njegovo ponašanje* (sunna) *i njegovo tumačenje o događajima ili objavljenim tekstovima, s jedne strane; svete predaje* (qudsī), *s druge strane, koje su nadahnute izravno Poslaniku i u kojima Bog govori kroz njegova usta.*

Rekli smo da je izvorni sufizam nalagao štovanje obrednih običaja: post, hodočašće, molitvu. Molitva zauzima bitan položaj, bilo da se radi o pet molitvi što ih svaki vjernik moli sam ili u zajednici, bez posrednika, svaki dan; bilo da Bogu upućuje svoja spontana zazivanja od kojih su neka i sačuvana — i u kojima naziremo ponešto poniznosti, »prisutnosti srca«, »šutnje« (šawq) *i povjerljivog prepuštanja Bogu.*

1. MOLITVA

Al-Fātiḥa[1]

U ime Allaha,
Milostivog,
Samilosnog!

Tebe Allaha,
Gospodara svjetova,
hvalimo,
Milostivog, Samilosnog,
Vladara Dana sudnjeg.

Tebi se klanjamo
i od Tebe pomoć tražimo!
Uputi nas na pravi put,
na put onih kojima si milost Svoju darovao,
a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali,
niti onih koji su zalutali[2]!

Qur'ān

1. »Pristup«: uvodna sura *Qur'āna*, smatra se sažetkom svete knjige, izgovara se na početku svake *rak'a*, svake obredne molitve kao i u mnogim drugim prilikama.
2. *Qur'ān*, I.

O svjetlosti

Allah je izvor svjetlosti nebesa i Zemlje!
Primjer svjetlosti Njegove je udubina u zidu
u kojoj je svjetiljka,
svjetiljka u kandilju,
a kandilj je kao zvijezda blistava
koja se užiže blagoslovljenim drvetom maslinovim,
i istočnim i zapadnim,
čije ulje gotovo da sija kad ga vatra ne dotakne;

Sama svjetlost nad svjetlošću!
Allah vodi ka svjetlosti Svojoj onoga koga On hoće.
Allah navodi primjere ljudima,
Allah sve dobro zna.

U džamijama koje se voljom Njegovom podižu
i u kojima se spominje Njegovo ime
hvale Njega, ujutro i naveče,
ljudi koje kupovina i prodaja ne ometaju da Allaha spominju
i koji molitvu obavljaju i milostinju udjeljuju,
i koji strepe od Dana u kom će
srca i pogledi biti uznemireni,

da bi ih Allah lijepom nagradom za djela njihova nagradio
i da bi im od dobrote Svoje i više dao.
A Allah daje kome hoće, bez računa.
A djela nevjernika su kao varka u ravnici
u kojoj žedan vidi vodu,
ali kad do tog mjesta dođe, ništa ne nađe,
a zateći će da ga čeka kraj njega Allahova kazna
i On će mu potpuno isplatiti račun njegov
jer Allah veoma brzo obračunava,

ili su kao tmine nad dubokim morem
koje prekrivaju talasi sve jedan za drugim,

iznad kojih su oblaci,
sve tmine jedne iznad drugih,
prst se pred okom ne vidi,
a onaj kome Allah ne da svjetlo
neće svjetla ni imati.

Zar ne znaš da Allaha hvale svi
koji su na nebesima i na Zemlji,
a i ptice širenjem krila svojih;
svi znaju kako će Mu se moliti
i kako će Ga hvaliti.
A Allah dobro zna ono što oni rade.

Samo je Allahova vlast
na nebesima i na Zemlji,
i Allahu se sve vraća[3]!

Qur'ān

Prijestolje

Allah je
nema boga osim Njega
Živi i Vječni!

Ne obuzima ga ni drijemež ni san!
Njegovo je ono što je
na nebesima i ono što je na Zemlji!

Ko se može pred Njim zauzimati za nekoga
bez dopuštenja Njegova?!
On zna šta je bilo prije njih
i šta će biti poslije njih,
a od onoga što On zna
drugi znaju samo onoliko koliko On želi.

3. *Qur'ān*, XXIV, 35—42.

Moć njegova obuhvata
i nebesa i Zemlju
i Njemu ne dojadi održavanje njihovo;
On je Svevišnji, Veličanstveni[4]!

Qur'ān

On je Bog

Da ovaj Qur'ān kakvom brdu objavimo,
ti bi vidio kako je strahopoštovanja puno
i kako bi se od straha pred Allahom raspalo.

Takve primjere navodimo ljudima
da bi razmislili.

On je Allah!
Nema drugog boga osim Njega.
On je poznavalac nevidljivog
i vidljivog svijeta,
On je Milostivi, Samilosni!

On je Allah!
Nema drugog boga osim Njega!

Vladar, Sveti, Onaj koji je bez nedostatka,
Onaj koji svakog obezbjeđuje,
Onaj koji nad svim bdi,
Silni, Uzvišeni, Gordi.
Hvaljen neka je Allah,
On je vrlo visoko iznad onih koje smatraju
Njemu ravnim!

4. *Qur'ān*, II, 255.

On je Allah, Tvorac,
Onaj koji iz ničega stvara,
Onaj koji svemu daje oblik,
On ima najljepša imena.
Njega hvale oni na nebesima i na Zemlji,
On je Silni i Mudri[5]. *Qur'ān*

Ḥadīṯ qudsī

O sluge Moje, Sebi sam zabranio nepravdu i objavljujem vam da je i vama zabranjujem. Ne budite, dakle, nepravedni jedni prema drugima. O sluge Moje, svaki među vama je zalutali, osim onoga što ga Ja vodim na pravi put: molite Me, dakle, da vas na taj put vodim, i Ja ću vas odvesti. O sluge Moje, svaki među vama je gladan, osim onoga što ga Ja hranim; molite Me, dakle, da vas hranim, i Ja ću vas hraniti. O sluge Moje, svaki je među vama go, osim onoga što ga Ja oblačim, molite Me, dakle, da vas oblačim, i Ja ću vas oblačiti. O sluge Moje, vi griješite i noću i danju a Ja praštam sve grijehe, molite Me da vam oprostim, i Ja ću vam oprostiti. O sluge Moje, uzalud biste se trudili da Mi naudite i uzalud da Mi od koristi budete.

O sluge Moje, kad biste od prvoga do posljednjega, čovjeka ili duha, bili tako pobožni kao što je onaj koji je među vama srca najčišćega, to nimalo ne bi povećalo moje kraljevstvo.

O sluge Moje, kad biste od prvoga do posljednjega, čovjeka ili duha, bili tako pokvareni kao što je onaj koji je među vama srca najpokvarenijega, to nimalo ne bi umanjilo Moje kraljevstvo. O sluge Moje, kad biste od prvoga do posljednjega, čovjeka ili duha, stajali na jednom jedinom mjestu zemlje, moleći Me za milost i kad bih svakome od vas

5. *Qur'ān*, LIX, 21–24.

uslišio molitvu, to nimalo ne bi umanjilo Moje posjede, baš kao što se ni ocean ne umanjuje kad se u njega zaroni igla. O sluge Moje, računat ću samo vaša djela; po njima ću vas nagraditi. Tko sreću nađe neka zahvali Bogu a tko se izgubi neka sam sebe pozove na odgovornost.

Svako djelo što Mog obožavatelja približava Meni bit će mi ugodnije od ispunjavanja dužnosti što sam mu ih propisao. Moj obožavatelj neće prestajati da Mi se približava molitvama povrh onih zadanih tako da ću ga voljeti, a kad ga budem volio, bit ću uho kojim će slušati, oko kojim će vidjeti, ruka kojom će kucati, noga kojom će hodati[6]. *Ḥadīṯ*

Prorokove izreke — *ḥadīti*

Abū Hurayra izvještava: Prorok se jednoga dana javno pokazao narodu i jedan mu je čovjek prišao i rekao: »Što je to vjera (*imān*)?« »Vjerovanje u Boga, Njegove anđele, u drugi život, u proroke i uskrsnuće«, odgovori mu Prorok. »A što je islam?« nastavi onaj čovjek. »Islam je«, odgovori Prorok, »činjenica da obožavaš Boga, da mu nikako ne pridaješ sudionike, da obavljaš molitvu, da plaćaš zakonsku desetinu, da postiš za ramadana.« »Što je dobročinstvo (*iḥsān*)?« opet će onaj čovjek. »Obožavati Boga kao da Ga vidimo. Ako Ga i ne vidite, On, svakako, vidi vas«, odgovori Prorok.

'Abdallāh ibn Mas'ūd je rekao: »Prorok se izrazio ovim riječima: 'Samo su dvije osobe kojima je dopušteno zavidjeti: ona kojoj je Bog dao bogatstvo i koja ima hrabrosti da svoje dobro potroši za istinu; ona kojoj je Bog dao mudrost i koja je primjenjuje na ljude i uči ih mudrosti'.«

6. Bukhari, *Ṣaḥīḥ*, IV, 296, *hadīṯ qudsī*, u kojem kroz usta Prorokova govori Bog; po predaji Abū Hurayre.

Prema Anasu, Prorok je rekao: »Onaj koji moli — nasamo je s Bogom.«

Ibn 'Abdallāh je rekao: »Jedne smo noći bili uz Proroka. Pogledao je Mjesec i rekao nam: 'Vidjet ćete Gospodara kao što vidite ovaj Mjesec, i nećete se mučiti da Ga vidite. Ako možete izbjeći da ne budete odvraćeni od molitve prije izlaska Sunca i prije njegova zalaska, molite.' Zatim je Prorok izgovorio ove retke iz *Qur'āna*: *I Veličaj Gospodara svoga i zahvaljuj Mu prije sunčeva izlaska i prije zalaska* (L, 39).«

Božji poslanik je rekao: »Anđeli se smjenjuju uz vas, jedni noću, drugi danju; okupljaju se na molitvu zorom i na onu večernju. Oni koji su uz vas proveli noć uspinju se na nebo. Bog, premda zna bolje od njih na čemu je, tada ih pita: 'Kad ste odlazili kako su bili Moji obožavatelji?' 'Upravo su molili, a i našli smo ih bili kako mole', odgovoriše anđeli.«

Abu Horaira iznosi da je Prorok rekao: »Ima sedam vrsta osoba koje će Bog štititi Svojom sjenom onoga dana kada ne bude druge sjene osim Njegove: *imām* (vladar) pravedni; mladić koji je rastao u obožavanju Gospodara; čovjek čije je srce privrženo džamijama; parovi koji se vole u Bogu uzajamnom ljubavlju, koji se zbog Njega sjedinjuju i zbog njega razdvajaju; onaj koji, ženi visokoga položaja i lijepoj, što ga salijeće, odgovara 'Bojim se Boga'; onaj koji udjeljuje milostinju tako da mu ljevica ne zna što daje desnica; napokon onaj koji, u samoći, hvali Boga toliko da je sav u suzama.«

Neko je upitao Proroka: »O Abū-l-Qāsime, što je duša?« Uzviknuo je: »Pitat ćete o duši. Reci: *Duša je jedno od djela Božjih. Ali oni su od znanja dobili tek neznatan dio« (Qur'ān).*

Ḥadīṯ

Prorokova molitva

O Bože moj! Pusti svjetlo u moje srce, svjetlo u moj grob, svjetlo u moje uho, svjetlo u moj vid,
svjetlo u moju kosu,
svjetlo u moju kožu, svjetlo u moje tijelo,
svjetlo u moju krv,
svjetlo u moje kosti, svjetlo ispred mene, svjetlo iza mene, svjetlo poda me, svjetlo nad mene, svjetlo zdesna i svjetlo slijeva.
O Bože moj! Uvećaj moju svjetlost, daj mi svjetlost, učini me svjetlošću, o svjetlosti svjetala, milosrđem Tvojim, o Milostivi!

'Alijeva molitva

'Alī ibn Abī Ṭālib, Prorokov rodak i zet.

Neka je slava mome Gospodaru, Njemu Obožavanome, jedinome kojeg valja obožavati, mom Gospodaru, Vječnome, koji postoji zanavijek, koji nas voli, Onome čija blagost i moć obuhvaćaju cijeli svemir, Upravitelju svjetova, Svjetlosti stvaranja. Njemu naše obožavanje, njemu sve naše obožavanje. Postojao je prije svega i postojat će nakon što sve što živi bude prestalo živjeti. Ti si Obožavani, Gospodaru moj, Ti si Učitelj koji voli i prašta. Tvoje praštanje i milosrđe nemaju granica, o moj Gospodaru; Ti si pomoć ucviljenomu, Utjeha svakoj žalosti, Utjecište svakome srca slomljenoga... Ti si Prijatelj siromahu i zaduženomu. O moj Gospodaru, Ti si Tvorac, a ja sam tek tvoje stvorenje; Ti si moj Vladar, ja sam samo tvoj sluga; Ti si Onaj koji pomaže, a ja onaj koji usrdno moli. Ti si, o moj Gospodaru, moje Utjecište; Ti si Onaj koji prašta, a ja sam grešnik; Ti si Milostiv, znaš sve, voliš sve; tražim tapkajući u mraku; tražim spoznaju Tebe i Tvoju ljubav. Udijeli mi, Gospodaru moj, Svoje poznanstvo, Svoju ljubav i Svoju milost; oprosti mi moje grijehe, o moj Gospodaru, i pusti me k Sebi.

Poziv na molitvu

Ṣufyān Ṯawrī, slavni teolog i isposnik iz 2. stoljeća hidžre, rekao je: »Bog zorom pušta vjetar koji zasipaju pozivi i molbe upućene Gospodaru Svemogućemu.« *Također je rekao:* »Kad se noć spušta, glasnik pod prijestoljem viče: 'Ustajte, Božji obožavatelji!' Oni ustaju i zahvaljuju. Zatim drugi glasnik usred noći poziva: 'Pobožne duše, probudite se!' One se bude i mole sve do osvita dana. U zoru, glasnik ponovo zove: 'Vi koji se za oprost trebate moliti, ustajte!' Oni ustaju i mole Boga za oprost. Kad se sunce diže, posljednji glasnik zove: 'Lakoumni ljudi, ustajte!' Oni ustaju iz svojih kreveta, poput mrtvih uskrslih iz grobova.
Golubica je zagukala u noći na jednoj grani.
Spavao sam. Bože moj! Bože moj! Ljubav je moja lažljivica: istinsku ljubav ona ne bi preduhitrila...
Ja sam ljubavnik suha srca, ali ona lije suze!«

Ṣufyān Ṯawrī

Duša molitve

Neko upita (učitelja Ğalāl ad-Dīna Rūmīja): »Postoji li kraći put do Boga nego što je molitva?« On odgovori: »Opet molitva. Ali molitva nije samo taj vanjski oblik. To je tijelo molitve, jer se stroga molitva sastoji od početka i kraja, a sve što ima početak i kraj jest tijelo. *Takbīr*[7] je početak molitve, a *salām*[8] njen kraj. Isto tako, ispovijedanje vjere (*šahāda*) nije samo u tome da se to kaže usnama: jer *šahāda* ima početak i kraj, i sve što je izraženo slovima i glasovima i što ima početak i kraj jest oblik, jest tijelo. A duša molitve je neuvjetovana i

7 Svaka obredna molitva, i unutar te »službe« svaka kretnja, započinje izražavanjem krajnje Božje veličine: *Allāhu akbar.*
8. Obredna molitva završava se željom za spas (*salām*) svijeta.

beskrajna, ona nema ni početka ni kraja. Napokon, samo su Proroci donijeli molitvu (spas njima!), a Prorok, koji nas je molitvi naučio, rekao je: 'S Bogom imam trenutke koje ni poslani prorok, ni anđeo blizak Bogu ne mogu dosegnuti.' Dakle, duša molitve nije samo njen oblik: ona priprema za utonuće u Boga i za gubitak svijesti. Tako svi oblici ostaju izvana. I u duši više nema mjesta, tada, čak ni za Gabriela koji je čisti duh[9].«

Rūmī

Rabijina molitva

O Bože moj, sve što si mi namijenio od zemaljskih stvari, daj Svojim neprijateljima; a sve što si mi namijenio u budućem životu, daj Svojim prijateljima; jer meni si Ti dovoljan.

O Bože moj, ako Te obožavam zbog straha od pakla, spali me u paklu, i ako Te obožavam iz nade u raj, isključi me iz raja; ali ako Te obožavam jedino iz ljubavi prema Tebi, nemoj me lišiti Tvoje vječne ljepote.

O Bože moj, jedina moja briga i sva moja želja na ovome svijetu, među svim stvorenim stvarima, jest da mislim na Tebe, a u budućem životu, od svih stvari u budućem životu, jedino želim da Tebe sretnem. Sa mnom je tako kao što rekoh; a Ti, čini sve kako Ti hoćeš.

Rabī'a bint Ismā'īl al-'Adawiyya

9. Rumi *Le livre du Dedans* u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch. Pariz, 1975. Sindbad poglavlje 3

Molitva Ibn Mašīša

'Abd as-salām ibn Mašīš je bio učitelj Abū-l-Ḥasana aš-Šaḍilīja, osnivača značajne tarīqe, *poznate u Sjevernoj Africi.*

O Bože, blagoslovi onoga iz kojeg dolaze duhovne tajne, iz kojeg izbijaju svjetlosti, u kojem se sjedinjuju istine, i u kojem su pohranjena znanja Adamova, tako da su stvorenja postala nemoćna: razumni griješe prema njemu, i nitko ga od nas ne shvaća, ni njegovi prethodnici, ni sljedbenici. Vrtovi svjetova nebeskih procvali su njegovom ljepotom. Spremišta nadobličnih svjetova (*ǧabarūt*) preplavljuju od dotoka njegovih svjetlosti. Nema stvari koja ne nosi njegov pečat, jer bez posrednika, iščezava sve što ovisi o njemu... O Bože, on je Tvoja tajna što obuhvaća sve i koja Te dokazuje, i Tvoja zadnja koprena pred Tobom među Tvojim rukama. O Bože, pridruži me njegovoj rodbini, sudi mi njegovim računom, i daj da ga upoznam znanjem koje će me izliječiti od utjecaja neznanja i koje će me napojiti vodama milosti. Odvedi me na njegov put prema Tvojoj prisutnosti štiteći me Tvojom pomoći. Udri sa mnom po taštini kako bih je poništio[10]. Izlij me u mora jednosti (*aḥadiyya*) i utopi me u bit oceana božanske samoće (*waḥda*) tako da ni ne vidim, ni ne čujem, ni ne nalazim, ni ne osjećam osim preko nje[11]. *Ibn Mašīš*

10. Aluzija na ajet iz *Qur'āna* (XXI, 18): »Nego istinom suzbijamo laž i istina je uguši i laži nestane.«
11. Navodi Jīlī: *Al-Insān l-Kamīl*, u prijevodu Titusa Burckhardta: *De l'Homme universel*, Lyon, 1953. Deveta knjiga, str. 6. Pretisak: Pariz 1975, Dervy-Livres.

Zazivanje

Čovjek u ovom raznobojnom svijetu stalno cvili poput lutnje. Želja da nađe prijatelja koji bi ga shvaćao troši ga i nadahnjuje pjesmom što kida srce. Ali kako bi ovaj svijet, sačinjen od vode i gline, mogao imati srce? Ocean i zemlja, planina i grančica, sve je gluho i nijemo; gluhi i nijemi su nebo, Sunce, Mjesec. Premda je na nebeskom svodu mnoštvo zvijezda, jedna je usamljenija od druge; poput nas, svaka je nemoćna i poput nas luta u plavom beskraju. Poput karavana koji nije uzeo dovoljno namirnica za put: nebesa mu se čine bezgraničnim a noći predugima. Nije li ovaj svijet žrtva, a mi njeni lovci? Ili smo tek zaboravljeni zatočenici? Nikakav glas ne odgovori mojim jecajima. Gdje dakle čovjek može naći prijatelja koji bi ga shvatio?

Vidio sam da dan ovoga svemira koji se proteže u drugim pravcima, čija svjetlost obasjava palaču i kolibu, crpi svoje postojanje iz okretanja jednog planeta, i ne traje duže no što treba da se kaže: bio je i otišao je. O sretnog li dana koji ne pripada vremenu, čije jutro nema ni podneva ni večeri, dan od čije svjetlosti duša postaje sjajna, dan koji nam omogućuje da zvuk vidimo kao i boju! Svjetlošću njegovom sve odsutne stvari postaju prisutnima; on traje vječno. O Gospodaru, smiluj mi se jednim takvim danom, oslobodi me ovog dana bez žara.

Kome je objavljen ovaj redak *tasrīra*[12]? Za koga dakle luta ova planetna sfera? Onaj koji zna tajnu »Bog uči imenima[13]«, tko je on? Koga je, dakle, opio taj peharnik i taj pehar? Koga si izabrao među svim ljudima svijeta? Koga si učinio pouzdanikom skrivenih tajni? O Ti čija nam strijela probode srce i koji si rekao »Zovi Me«, kome je to rečeno[14]? Tvoje je

12. *Qur'ān*, XXXI, 20: *»Kako ne vidite da vam je Allah omogućio da se koristite svim onim što postoji na nebesima i na Zemlji?...«* Riječ je o čovjeku pretjerana dostojanstva.
13. *Qur'ān*, II, 31: *»I pouči On Adema nazivima svih stvari.«*
14. *Qur'ān*, XL, 60: *»Pozovite Me i zamolite, Ja ću vam se odazvati.«*

lice moja vjera i moj *Qur'ān;* zar ćeš mojoj duši uskratiti jedno od Tvojih očitovanja? Gubitkom stotinu zraka ne smanjuje se bitnost Sunca!

Za naše je doba razboritost poput okova na stopalu. Gdje je ona moja nestrpljiva duša? Godinama se postojanje vrti oko sebe dok ovamo ne siđe nestrpljiva duša. Ne budeš li mučio tu jalovu zemlju ona neće postati pogodnom za sjeme želje. Ako iz te neplodne zemlje ponekad izbije srce smatraj to Božjom milošću! Ti si moj Mjesec: prodri u moju mračnu noć, pogledaj načas tmine moje duše! Zašto bi plamen izbjegavao suhe grančice? Zašto bi se munja bojala pasti?

Živio sam u odvojenosti od Tebe: pokaži mi onkraj tog plavetnog svoda; otvori mi zatvorena vrata, zemlju učini pouzdanicom neba! Upali vatru u mojim grudima; ostavi tamjan i spali drvo, zatim ponovo u nju stavi moj tamjan i raspiri po svijetu njegov dim; podjari toplinu moga pehara, osvrni se na mene. Tražimo Te a Ti si daleko od naših očiju; ne, nisi, mi smo slijepci, a Ti si prisutan. Ili odgrni tu koprenu tajne, ili nas oslobodi ove duše nesposobne da vidi. Stablo moga duha očajava što nosi lišće i plodove: pošalji dakle sjekiru, ili pak jutarnji lom. Dao si mi um, daj mi onda i ludilo, pokaži mi put unutarnjeg zanosa. Znanost počiva u mišljenju; ljubav svija svoje gnijezdo u srcu budnome. Ne uzima li znanost od ljubavi, ona je samo pozornica misli; a taj prizor samo je čarolija, kao i ona Samīrījeva[15], znanost bez Duha svetoga puko je vračanje. Bez božanske svjetlosti mudrac ne nalazi puta i umire skršen teretom vlastitih umišljaja. Bez Božje svjetlosti život je puka patnja, razum nerazuman, vjera tiranija. Od ovoga svijeta planina i dolina, mora i pustinja, mi tražimo viđenje a on nam odgovara: »Oduvijek!« Daj predah tom srcu što luta, i vrati Mjesecu puninu njegova sjaja. Premda iz moje zemlje uspijevaju samo govori, jezik čežnje nikad nema

15. Po muslimanskoj predaji, Samīrī je načinio zlatno tele i zaveo Židove u Mojsijevoj odsutnosti (usp. *Qur'ān,* XX, 85).

kraja! Pod ovim nebeskim svodom strancem se osjećam: s onu stranu neba ponovi mi: »Uistinu, Ja sam blizu tebe[16]«, tako da se, poput Sunca i Mjeseca, izgube četiri prostorna pravca, taj Sjever, taj Jug, da se izbavim te vračarije jučerašnjeg i sutrašnjeg, da pređem Sunce, Mjesec, Vlašiće.

Ti si vječni sjaj a mi, slični iskrama, trajemo tek trenutak ili dva, i to ako su nam pozajmljena! O ti koji ne znaš za borbu života i smrti, tko je taj sluga što zavidi Bogu? Nestrpljiv rob što osvaja obzorja i ne zadovoljava se ni prisutnošću ni odsutnošću! Ja sam prolazan, učini me vječnim; ja sam zemaljski, učini me nebeskim. Učini me čvrstim u riječi i djelu; putovi su vidljivi, daj mi da njima hodam. Ovo što kažem dolazi s jednog drugog svijeta, ova knjiga pripada jednom drugom nebu. Ja sam ocean i mrtvilo me nije dostojno: gdje je onda onaj koji će sići u moje dubine? Jedan se svijet zaustavio na mojoj obali, ali na njenim rubovima nije mogao vidjeti otjecanje valova. Ja očajavam za učiteljima starih vremena, govorim za dane koji dolaze[17]. *Iqbāl*

Dozivanje

Bože moj, siromašan sam u svome bogatstvu, pa kako ne bih bio siromašan u svome siromaštvu?

Bože moj, neznalica sam u svome znanju, pa kako ne bih bio još veća neznalica u svome neznanju?

Bože moj, Ti si objavio dobrotu i milost prema meni prije nego što je moja nemoć i počela postojati; pa zar ćeš mi ih uskratiti sada kada postojim?

Bože moj, ako se dobro u meni očituje, Tvoj je to dar;

16. *Qur'ān,* L, 16: *»Mi stvaramo čovjeka i znamo šta mu sve duša njegova haje, jer Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice.«* Ajet o kojem meditiraju svi islamski mistici.
17 Mohammad Iqbāl, *Le Livre de l'Eternité,* u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i Mohammada Mokrija, Pariz, 1962, Albin Michel, str. 19—22.

Tebi slava za to! Ako se zlo u meni očituje, Tvoja je to pravda, i na Tebi je da poduzmeš nešto protiv mene!

Bože moj, kako bi me mogao prepustiti meni samome, kad se Ti brineš o meni? Kako bih mogao biti tlačen, kad si Ti moja pomoć? I kako bih mogao biti razočaran, kad si Ti moj skrbnik?

Bože moj, kako si mi blizu, a kako sam ja daleko od Tebe!

Bože moj, kako je Tvoja milost prema meni velika! Čemu onda ta koprena što me od Tebe dijeli?

Bože moj, znam iz raznolikosti otisaka i rasporeda postaja da je Tvoja volja da Te ja upoznam preko svake stvari kako Te ne bih previđao ni u jednoj.

Bože moj, kako Te prizivati onim što Te samim svojim bićem treba? Zar bi se ono što je drugo a ne Ti moglo očitovati onako kako se Ti ne bi mogao očitovati i čime bi postalo sposobno da Tebe očituje? Kad si Ti to bio odsutan pa da bi bilo potrebno pribjegavati nekom znamenu koji Te označava? Kad si se Ti to udaljio da bi otisci bili potrebni da se dođe do Tebe?

Bože moj, slijepo je oko koje Te ne vidi, Tebe koji bdiješ nad svakim bićem. I promašaj je svaki ugovor sluge koji ne dijeli Tvoju ljubav!

...O Ti koji si svojim voljenima priuštio blagost Tvoga društva: eto stoje pred Tobom, nezasitni!

O Ti koji si Svoje prijatelje ogrnuo odjećom Tvoje plemenitosti: eto ih velikih od Tvoje veličine!

Ti koji se sjećaš prije ikakva sjećanja u drugih!

Ti koji si počeo širiti Svoja dobročinstva, prije nego su se prema Tebi okrenula lica Tvojih slugu!

Ti koji si darežljiv u Svojim darovima prije svake molbe!

Bože moj, traži me milosrđem Tvojim tako da Ti se pridružim; privuci me Svojom darežljivošću kako bih se Tebi okrenuo!

Bože moj, nada se moja ne gasi kad sam neposlušan; i strah moj ne jenjava kad slušam.

Bože moj, svemir me gura prema Tebi; a znanje o Tvojoj velikodušnosti drži me pred Tobom.

Bože moj, zar da budem razočaran kad si Ti moja nada; i zar da budem prezren kad se Tebi prepuštam?

Bože moj, kako bih se uzdizao kad si me u nevolju posadio? i kako se ne bih uzdizao kad si me uz Sebe vezao?

Bože moj, Ti si Onaj izvan Kojeg nema božanstva: Ti si učinio da te svaka stvar upozna, a nijedna Te nije ne poznavala.

Ti si tražio susret sa mnom u svakoj stvari; vidio sam Te očitovanog u svakoj stvari;

jer Ti si jasan u svakoj stvari!

O Ti koji, Svojim milosrđem, upravljaš na Svom prijestolju; i prijestolje nestade u tom milosrđu; isto kao što su svjetovi nestali u prijestolju. Pomračio si otiske i izbrisao »druge« oceanima svjetlosnih sfera!

O Ti koji se zastireš u dubinama Svoga sjaja, kako bi najdublja dubina svijesti opazila Tvoju veličinu!

Kako bi Ti mogao biti skriven, kad si Ti Onaj koji je očit? Ili, kako bi Ti mogao biti odsutan, kad si Ti Svevideći, Prisutni[18]? *Ibn 'Ata al-Iskandarī*

Tužaljka

Umirem, pa ipak ne umire u meni
žar moje ljubavi prema Tebi,
a Tvoja ljubav, jedini moj cilj,
nije smirila groznicu duše moje.

Samo prema Tebi duh moj ispušta jauk;
u Tebi je sva moja težnja,
premda je Tvoje bogatstvo daleko iznad
siromaštva moje skromne ljubavi.

18. Ibn 'Ata al-Iskandarī: *al-Ḥikam al-'Ata'iyya*, Kairo, 1906. Tekst preveo Abd al-Jalîl: *Aspects intérieurs de l'Islam*, Pariz, 1949, Le Seuil, str. 176 i dalje.

Tebi obraćam svoju molitvu
i u Tebi tražim svoj posljednji odmor
Tebi se uspinje moja gluha tužaljka,
Ti salijećeš moju tajnu misao.

Ma kako dugo trajala bolest moja,
ta dosadna nemoć,
nikada ljudima neću reći
o teretu koji si mi Ti natovario.

Jedino je Tebi očita
teška muka moga srca,
nitko drugi, ni bližnji ni susjed, nikada ne sazna
prekomjernost moje muke.

Groznica gori u mom srcu
i cijeloga me razara;
uništila mi je snagu i oslonac
i polako sažgala dušu.

Ne vodiš li Ti putem
konjanika izmorena svojim teretom?
Ne oslobađaš li smrtnoga koraka
putnika lutalicu?

Nisi li Ti upalio svjetionik i za one
koji nađoše ispravan pravac
ali u rukama svojim ne nosiše
ni najmanju iskru njegova plamena?

Oh! Daj mi dakle Tvoju milost
da bih uz tu pomoć živio
i s Tobom bez muke prebrodio
nesnosnosti moga siromaštva[19].

Ḏū-n-Nūn al-Miṣrī

19. Ḏū-n-Nūn al-Miṣrī, navod Abū Nu'ayma, *Ḥilya*, IX, str 390, Kairo, te navod A. J. Arberryja: *Le soufisme*, prijevod na francuski Jeana Gouillarda, Pariz, 1952, Cahiers du Sud

Zaklinjanje

O Bože! Ti dolaziš u pomoć na svaki poziv; priskoči onda i na moje jauke: usrdno molim Tvoju pomoć; pred tolikim brigama nemam više strpljivosti, pomozi mi, Ti koji pomažeš drugima! Plačem razbaštinjene djece, istrošenim grudima potlačenih staraca, skitnicama kojima je drum uzglavlje, beznađem zatočenih u bunaru, pozivom »Pravedniče!« svih onih koji Te zaklinju, pozivom »O Gospode! o Gospode!« grešnika, odlučnim dokazom što pokorava srce, znamenom božjim koji duši daje život, čistoćom branitelja vjere, prorocima Tvojim koji znaju tajne, siromašnima koji stoje pred zatvorenim vratima, palim ranjenicima što se u svojoj krvi kupaju, onima koji su daleko od kuće i bližnjih, onima koji nisu mogli slijediti karavan, litanijom koju izgovara novak, uzdahom kojim žar iz glave izlazi, rosom isplakanih suza, *Qur'ānom*, svjetiljkom onih što obožavaju zoru, jasnoćom Tvojom koja je za zastrte ljude, milošću Tvojom koju dijeliš bez mjere, činom vjere što ga redovnik obavlja, pomoći koju Bog dobročinitelj udjeljuje, izabranima koji su izabrali samoću, čestitima koji nisu pretrpjeli nikakvu ljagu, svakim dobrim djelom koje si primio, svakim Tebi ugodnim zazivanjem, posljednjim uzdahom što prelazi preko Tvog prijestolja, Tvojim nadmoćnim Imenom koje nadilazi Tvoje prijestolje, molim te! smiluj se mom okrvavljenom srcu...

Ti si Onaj kojem se ne govori: »Tko si ti?«; Ti, Ti jesi, ali izvan Tebe postoji samo ne-biće; pod koprenom Tvoje jednosti, Ti se skrivaš; nebu si dao moć da upravlja; nitko ne zna ni kraj, ni početak, ni alfu, ni omegu Tvoga božanstva; Tvom dvoru, bilo u nadi bilo u strahu, dolazi se samo apsolutno pokoran; zatvorio si i pokrenuo nebo; dao si nam ovaj svijet i život i opstanak; uzmeš li nam živote ili dadneš opstanak, Ti znaš što činiš, čini dakle kako Te volja. Tako i ja, milošću Tvojom, stojim pred Tobom[20]...

Niẓāmī

20. Nizâmî, *Le Roman de Chosroes et Chîrîn*, u prijevodu Henrija Masséa, Pariz, 1970, G. P. Maisonneuve et Larose, str. 156—157.

Rob

Gospodaru, Tvoj sam rob najpokorniji; nemoj me dati na prodaju kad ostarim.

Premda si ne mogu pripisati ni najmanje djelo odanosti, ipak kosa mi je osijedjela u vjeri u islam.

Ako me prodaš zapalit ćeš mi dušu; bit će to zagrljaj pakla.

Što bi se i moglo očekivati od čovjeka kojem je vatra sažgala dušu? Što može mrav na dan Uskrsnuća?

Tebe koji znaš tajne, zaklinjem Te imenom Tvoje slave da me ne prognaš među napuštene, da me ne okrećeš kao vosak u ruci Svoga bijesa, da mi ne uskratiš Svoju dobrotu.

Zaboravi sve što učinih, i dobro i zlo; milošću Tvojom izbavi me moga ja,
jer djela što iz mene izlaze, bilo da su dobra ili loša, samo kuju željezni okov za moj vrat.

Ako ne želiš da me probudiš, smatraj me mrtvim u mom snu bezbrižnome.

Ja sam nizak i zalutao; Ti si Svevišnji; podigni me iz moje niskosti.

Dugačkom sam rukom podređen Tvojoj moći; pokaži mi put koji vodi k Tebi!

Otvori mi Tvoja vrata, učini me Tvojim robom unatoč mojoj oronulosti. Očaraj moje srce, učini da izgubim svijest o sebi, tako da utonem u Tebe.

Mnoge sam nepravde sebi učinio. O moj Gospodaru, spasi me od mene samoga!

Izbavi me moga ja ako me želiš spasiti, jer sve što Ti hoćeš, Ti i možeš.

Ne dopusti da se ni časa bavim sobom; učini me nesvjesnim tog ja. Prezri moje ja; ne želim ga više.

Nisam svjestan sebe samoga; ne poznajem ni dobro ni zlo. Budući da si Ti tu, zašto bih se bavio svojim ja?

Tebe koji znaš moje stanje, zaklinjem Te da me izvučeš iz ovog vrtloga krvi.

Kad me lišiš moga ja, priveži me uz Tebe, ne dopusti da se ikada vratim sebi.

Smatraj me psom; ne tjeraj me s Tvoga praga, jer dopustiš li mi da ostanem, jedna kost bit će mi dovoljna. Nađem li kost na Tvome pragu, poklonit ću je ptici *Homa*[21] koja je nebo što se okreće.

Rano ujutro »Bosonogi« otputova, pijan od nekog mutnog vina ali bistar u svojoj duši.

Putujući nađe komad papira na kojem je bilo ispisano ime Allahovo.

Sve što je na ovom svijetu imao vrijedilo je tek zrno ječma. S time je kupio mošusa. Sretne li kupnje!

Kad je pala noć, ovaj tragač Boga namirisa ime Allahovo tim mošusom.

Te noći u osvit zore usni san u kojem mu se božanski glas obrati ovim riječima:

»Podignuo si Moje Ime iz prašine, namirisao Ga i očistio s punim obožavanjem.

Mi ćemo ti zato dati pristup istini; učinit ćemo te čistim i mirisnim.«

Gospodaru! Rječiti 'Attār[22] je obilno natapao Tvoje Ime mirisom svoga pjesništva.

Naravno, njegova je rječitost bila bespotrebna, jer oduvijek je Tvoje Ime bilo mirisno.

Ipak, dobrotom Svojom, učini ga prašinom Tvoga praga, i udijeli mu Imenom Svojim slavu.

On nema druge nade osim Tvoje dobrote, budući da si ne može pripisati nikakvo djelo odanosti[23]. *'Aṭṭār*

21 *Homa*, legendarna ptica, simbol veličine, hrani se kostima.
22. *'Attār* znači: »Onaj koji se bavi trgovinom mirisa.«
23. *'Attār*, *Le Livre divin*, u prijevodu Fuada Rouhanija, Pariz, 1961, Albin Michel, str. 436 i dalje.

Plamen

O Ti što nali božansko vino u moj pehar,
daj da njegova toplina bit moju otkrije,
daj da mi ljubav bude načelo života.
Daj da od žara moga daha izbije
iz pepela moga smion plamen.
Kad budem mrtav, od moga praha učini svjetiljku,
da razbuktavana mojom boli gori u pustinji[24]. *Iqbāl*

Zazivanje hodočasnika na pragu svete zemlje

Evo me, evo me[25]! O moja tajno i moje uzdanje! Evo me, evo me, o cilju moj i smislu moj!
Zovem Te... ne, Ti me zoveš k Sebi! Kako bih Te mogao zvati »to si Ti« (*Qur'ān*, I, 4) da mi Ti nisi šaputao »to sam Ja«?
O biti nad biti moga postojanja, o cilju mojih težnji, o Ti izgovaranje moje, i moje izražavanje, i moje tepanje!
O sve svega moga, o moj sluhu i moj vidu, o cjelino moja, sastavu moj i dijelovi moji!
O sve svega moga, ali sve jednog svega zagonetka je, i ja zamračujem sve svega moga želeći ga izraziti!
O Ti u kojem je zastao moj duh, već umirući od zanosa, postao si zalog u mom užasu!
Oplakujem svoj jad, odvojen od svoga zavičaja, iz posluha, a moji neprijatelji sudjeluju u mojim jadanjima.
Da se približim, nek me strah udalji, i ja treptim od želje što se pripila u dubinu utrobe moje.

24. Mohammad Iqbāl: *Message de l'Orient*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Achene, Pariz, 1956, Les Belles Lettres, str. 85–86.
25. *Labbayka, labbayka.* »Evo me, evo me«: uzvik je što ga ponavljaju hodočasnici kad stignu u Meku na hodočašće

Što bih s tim Ljubljenim što me obuzeo sva, Gospodaru! bolest je moja umorila moje liječnike.
Kažu mi: Izliječi se Njime! A ja pitam: može li se bolest liječiti tom istom bolešću?
Ljubav me moja prema mome Gospodaru izjela i sažgala, kako bih se svome Gospodaru mogao žaliti na svoga Gospodara?
Svakako, ja to slutim, i moje srce to zna, ali ništa ne bi moglo to izraziti osim mojih treptaja okom.
Ah! nevolja mom duhu zbog mog duha, jao meni zbog mene, sam sam izvor svoje nesreće!
Poput utopljenika kojem samo prsti izviruju da bi zvao upomoć, na prostranom moru.
Nitko ne zna što mi se dogodilo, osim Onog koji se rastalio u mom srcu.
On zna koje me zlo pogodilo, i od njegove volje zavisi hoću li mrijeti ili oživjeti!
O krajnji zahtjevu, i nado, o Prijatelju moj, o živote moga duha, o vjero moja i ovozemaljska sudbino!
Reci mi »iskupio sam Te«, o sluhu moj, o vidu moj!
Dokle toliko odgađanje, u mom udaljavanju, tako daleko?
Premda se mojim očima skrivaš u nevidljivom, srce moje promatra tvoje uzdizanje, na udaljenosti, izdaleka[26].«
Ḥallāǧ

Šutnja

Ova molitva nije molitva, Gospodaru, ako Te moje srce ne vidi licem u lice.
Okrećem se spram *qible* iz ljubavi prema Tvom licu, inače bih odbacio i molitvu i *qiblu*.

26. Hallâj, *Diwân*, u prijevodu Louisa Massignona, Pariz, 1955, Cahiers du Sud, str. 3–5.

U molitvi cilj mi je da se jadam,
da Ti povjerim svoju bol zbog odvojenosti od Tebe.
Kakva bi to bila molitva kad bi, dok sam uz Tebe u džamiji,
moje srce ostajalo na bazaru.
U istinskoj molitvi naličimo anđelima.
Ali ja sam još uvijek plijen zvijeri i demona.
Stidim se ove lažne molitve
i ne usuđujem se pogledati spram Tebe[27]! *Rūmī*

Božji odaziv

Jedne noći, neki je čovjek uzvikivao »Allah« sve dok mu usne ne postadoše slatke hvaleći Njega.
Demon mu reče: »O čovječe mnogorječivi, gdje je odaziv »Evo me« (*labbayka*) svim tim »O Allāhu«?
Nikakav odaziv ne stiže s božanskog prijestolja. Koliko li ćeš puta ponavljati »Allāh« tako tužan?«
Ove riječi slomiše srce tog čovjeka. On legne da spava i u snu vidje u zelenilu Ḫādira[28] kako mu govori:
»Slušaj, prestao si hvaliti Boga: zašto oklijevaš da ga zoveš?«
On odgovori: »Nikakav 'evo Me' nisam čuo kao odaziv.
Nato će Ḫādir: »Ne; Bog kaže: 'Tvoj Allāh' je Moje 'evo Me'; a to tvoje zaklinjanje, tvoja bol, tvoj žar — Moj je glasnik tebi. Tvoj strah i tvoja ljubav uzao su što obuhvaća Moju milost.
Pod svakim tvojim 'O Gospodaru!' mnoga su Moja 'evo Me'[29].« *Rūmī*

27. Rûmî, *Maṯnawī*.
28. Tajanstveni lik, simbol savršenog duhovnoga učitelja, u muslimanskoj legendi poznat pod imenom Ḫādir ili Khezr. U ovom stihu, riječ zelenilo aludira na njegovo ime koje znači »zeleni čovjek«, i na njegovu povezanost s duhovnim životom i rastom.
29. Rūmī, *Maṯnawī*, III, 189 i dalje.

2. SPOMINJANJE BOGA / *ḎIKR*

»I spominji Gospodara svoga ujutro i naveče u sebi, ponizno i sa strahopoštovanjem i ne podižući jako glas, i ne budi nemaran[1].«

»One koji vjeruju i čija se srca, kad se Allah pomene, smiruju — a srca se doista, kad se Allah pomene, smiruju[2]!« »On čini da se noć i dan smjenjuju, to je pouka za onoga koji hoće da razmisli ili želi da bude blagodaran[3].« *Bog traži da Ga onaj koji vjeruje neprestano zaziva, da misli na Njega, budan radeći ili pak ležeći; takvome obećaje:* »Sjećajte se vi Mene i Ja ću se vas sjetiti[4].«

Ovo »spominjanje«, ḏikr, *stanovito je »ozračje« duhovnoga života, osjećanje prisutnosti Onoga koji je rekao:* »Kuda god se okrenete, pa tamo je Allahova strana. — Allah je, zaista, neizmjerno dobar i On sve zna[5].« *On je* »bliži čovjeku od njegove žile kucavice[6]«. *U obavljanju* taṣawwufa *ovaj naziv odredenije označava vježbe sabiranja, koje se nekad obavljaju u osami uz izgovaranje litanija u kojima se nabrajaju najljepša*

1. *Qur'ān*, VII, 205.
2. *Qur'ān*, XIII, 28.
3. *Qur'ān*, XXV, 62.
4. *Qur'ān*, II, 152.
5. *Qur'ān*, II, 115, 247; III, 73; IV, 130; V, 54; XXIV, 32.
6. *Qur'ān*, L, 16.

Božja Imena — ove su vježbe dio uputa što ih učitelj daje učeniku i razlikuju se već prema tome koji je »stupanj« učenik dosegnuo; a nekad su te vježbe zajedničke. Za ḏikr *se u promjenjivim razmacima okupljaju učenici* (murīd), *derviši ili* fuqarā' *oko učitelja* šeika *ili* Pīra, *ili, kad je ovaj odsutan, oko njegova poslanika* (muqaddam). *Premda se tekstovi što se upotrebljavaju u tu svrhu razlikuju od bratovštine do bratovštine, svi su sastavljeni na isti način: izgovaranje kuranskih molitvi, posebno* Fātiḥe[7], *nekih ajeta, najčešće onih o svjetlosti i prijestolju*[8], *ponekad mističkih pjesama, psalama s kadencama Božjih Imena, stanovitih izreka, kao naprimjer:* »Tražim oproštenje od Allāha Beskrajnoga, izvan Kojeg nema drugog božanstva, do Njega Živoga, Budnoga.« *Ponekad, obuzeti mističkim »stanjem«* (ḥāl) *sudionici se njišu ili plešu (»organizirani« ples —* samā', *koji nije spontan, postoji samo kod stanovitih* ṭarīqa[9]). *Glazba, sasvim prirodno, ima veliko značenje; kao i stanovita disciplina disanja i visine zvukova (novija znanstvena istraživanja potvrduju važnost ove discipline za psihu).*

Poslije smrti...

Kad se čovjek zbliži s *ḏikrom* odvaja se od svega drugoga. Tako je, po smrti, odvojen od svega što nije Bog. U grobu, nema ni supruge, ni dobara, ni djeteta, ni prijatelja. Ostaje mu samo *ḏikr*. Ako mu je *ḏikr* blizak on u njemu uživa i veseli se što su zapreke koje su ga od njega odvraćale uklonjene... tako da otkriva da se osjeća kao da je sam sa svojim Voljenim. Tako čovjek, poslije smrti, nalazi svoj užitak u toj bliskosti. Zatim, pod Božjom zaštitom, diže se iz misli o susretu u sam susret[10].

Ġazālī

7 Vidi u ovom djelu, str. 138.
8. Vidi u ovom djelu, str. 139 i 140.
9. Vidi u ovom djelu, str. 173 i dalje.
10. Ġazālī, *Iḥyā'*, III, 64.

Ḏikr: metode i tehnika

Dionica o unutarnjem ḏikru *koji se obavlja u srcu* (aḏ-ḏikr al--qalbī) *koji je viši od govornog* ḏikra (aḏ-ḏikr al-ǧahrī).

Znaj da se *ḏikr* obavlja na dva načina: srcem i jezikom. Oba ta oblika imaju zakonitu osnovu u *Qur'ānu* i u *sunni*.

Ḏikr jezikom, budući da sadrži govor sastavljen od zvukova i slova, ne može se obavljati u svakom trenutku. Trgovačke i slične djelatnosti nužno ga zabranjuju, za razliku od *ḏikra* srca, jer ovaj *ḏikr* uzima u obzir značenje govora izvan svih izgovora slova i značenja i, tako, ništa ne priječi onoga koji moli u sebi.

»Moli Allāha u srcu, u tajnosti
koju ne shvaćaju stvorenja, bez slova i bez glasa!
Ovaj je *ḏikr* najbolji od svih bajalica i od njega
dolazi slava duhovnih ljudi.«

Stoga su naši učitelji *naqšabandī*[11] više voljeli *ḏikr* srcem, jer je srce »mjesto iz kojeg Allāh gleda«, gospodar praštanja; srce je »sjedište vjere« kao i »rudnik tajni« i »zbir svih svjetlosti«; kad je ono sveto cijelo je tijelo sveto; kad je pokvareno ono kvari cijelo tijelo, kao što nam je objasnio izabrani Prorok. Sluga je vjernik tek uključenjem srca u zahtjeve vjere i nijedno djelo obožavanja ne može se takvim smatrati ako nema odgovarajuće namjere. Vjerski se poglavari slažu u tome da su djela udova prihvaćena samo djelom srca, ali, naprotiv, djelo srca može biti prihvaćeno bez djelâ udova; tako oni uče da vjera ne može biti prihvaćena ako djela srca nisu prihvaćena.

Vjera *imān* jest iskreni pristanak srcem. Allāh je rekao: *»Njima je On u srca njihova vjerovanje usadio i svjetlom Svojim ih osnažio« (Qur'ān,* LVIII, 22). Rekao je: *»A to su oni čija je*

11 *Tarīqa naqšabandiyya* jedna je od najznačajnijih.

srca Allah prekalio u čestitosti« (Qur'ān, XLIX, 3) pa opet: *»I spominji Gospodara svoga ujutro i naveče u sebi (Qur'ān*, VII, 205), to jest, »u svom srcu«, koje tumačenje podupire jedan drugi ajet: *»I među sobom govore: Trebalo bi da nas Allah već jednom kazni za ono što govorimo!« (Qur'ān*, LVIII, 9).

Pjesnik Aḫṭal je rekao:
»Uistinu, riječ je u srcu
a jezik je samo dokaz protiv srca.«

Allāh je rekao: *»Molite se ponizno i u sebi Gospodaru svome« (Qur'ān*, VII, 55). 'Ayša[12] — neka Allāh bude njome zadovoljan! — priča da je Prorok — neka Allāh moli za njega i spasi ga! — rekao: »*Ḏikr* (tajni) sedamdeset puta nadmašuje *ḏikr* (govorni). Na Sudnji dan Allāh će okupiti stvorenja da ponovo polože račun i anđeli čuvari doći će s onim što su primijetili i zapisali. Allāh će reći: »Pogledajte ne ostaje li još štogod u korist moga sluge?« Anđeli će odgovoriti: »Ništa nismo zaboravili od onoga što smo saznali i zapamtili, sve smo uračunali i upisali.« Allāh će reći slugi: »Ostaje ti još jedno u Mene, i za to te nagrađujem; to je tajni *ḏikr (aḍ-ḏikr al-ḫāfī)*.« Isto tako u pouzdanim se predajama iznosi da je Allāh — neka je Uzvišen! — rekao: »Blizu sam misli što je o Meni Moj sluga ima i s njim Sam kad Me spominje (*ḏakaranī*); spominje li Me u svojoj duši, Ja ga spominjem u još boljem društvu.« Jedna druga predaja iz »male zbirke« (*al-Ǧami' aṣ-ṣaġīr*) Ṣuyūṭijeve kaže: »Najbolji *ḏikr* jest tajni *ḏikr*, i najbolje je bogatstvo ono koje je dostatno.« Dalje, opet, jedna predaja kaže: »*Ḏikr* što ga anđeli čuvari ne čuju nadmašuje sedamdeset puta onaj koji čuju.« Ova predaja koja potječe od 'Ayše prenosi al-Bayhaqīja koji kaže: »Smatra se dobrim« u (smislu izvornosti). Napokon, recimo da su predaje u vezi s vrijednošću tajnoga *ḏikra* brojne.

12. Prorokova supruga. Prenijela je njegove brojne izreke (*ḥadīṯ*).

Jedan komentator kaže u vezi s tekstom iz *Qur'āna* (XXXV, 32): *»Bit će onih koji će se prema sebi ogriješiti«*: to su oni koji mole samo jezikom. *»Bit će onih čija će dobra i loša djela podjednako teška biti«:* to su oni koji mole srcem. *»Bit će i onih koji će Allahovom voljom, svojim dobrim djelima druge nadmašiti«:* to su oni koji ne zaboravljaju svoga Gospodara (tako da se Njega ne moraju prisjećati *ḏikrom*).

Jedan od Znalaca je rekao: *»Ḏikr* srca je mač moliteljâ: njime oni pobjeđuju svoje neprijatelje i potiskuju nevolje koje im se nameću. Uistinu, kad slugu spopadne nevolja i kad se on srcem utekne Allāhu, Allāh odmah otklanja sve što slugu muči.«

Prorok je rekao: »Kad Allāh nekome želi dobro On otvara bravu srca njegova i u njega unosi izvjesnost.«

Šeik Abū Sa'īd al-Ḫarrāz je rekao: »Kad Allāh za prijatelja hoće jednog od Svojih slugu, On mu otvara vrata Svoga *ḏikra*, otvara mu vrata Blizine, zatim ga uzdiže na prijestolje Jednosti, zatim mu razgrće koprenu i uvodi ga u kuću Jedinstvenosti i razotkriva mu Uzvišenost i Veličanstvenost, te ovaj ostaje »bez sebe« *(bi-lā huwa)*. Tada na neko vrijeme postaje utrnut i stječe božansku zaštitu, zaštićen je od svake težnje za svojim ja.«

Ḫālid ibn Ma'dān je rekao: »Svaki čovjek ima na svome licu dva oka kojima vidi ovozemaljske stvari, i u svome srcu dva oka kojima vidi onaj svijet. Želi li Allāh dobro nekom slugi, On mu otvara oči srca da bi Njegov sluga vidio sve što mu je On obećao a čega nema ovdje na zemlji; hoće li Allāh drukčije, ostavlja ga onakvoga kakav jest.«

Aḥmad ibn Ḫidrawayh je rekao: »Srca su vrčevi: ako su ispunjena istinom, višak njihove svjetlosti prelijeva se na udove, a ako su ispunjena zabludom, na udove se prelijeva višak njihovih tmina.«

Ḏū-n-Nūn Miṣrī je rekao: »Izmirenje srca i na sat vremena bolje je od vjerskih djela drugih vrsta obdarenih težinom (divovi i ljudi). Ako anđeo ne ulazi u kuću u kojoj je slika,

kako kaže jedna predaja, kako će Božji svjedok ući u srce koje sadrži crte nekog drugog pored Njega?«

Jedan duhovni čovjek je rekao: »Jedan atom djelâ srca vredniji je od planina djelâ udova.«

Dionica o metodi **ḏikr** *u učiteljâ* **naqšabandija:**

Znaj da se *ḏikr* srca obavlja na dva načina;
1. s Imenom Vrhunske Biti (Ismu-ḏ-Ḏāt);
2. s izrekom o poricanju i potvrdi (*an-nafyu wa-l-iṯbāt*).

Ime Biti je *Allāh*. U tom odnosu čistog označivanja Sebe, Allāh je rekao: *»Ja sam, uistinu, Allāh.« (Qur'ān*, XX, 14). Isto tako u vezi s izravnom i određenom upotrebom tog Imena kao sredstva *ḏikra*, rekao je: *»Reci: Allah! Zatim ih ostavi neka se lažima svojim zabavljaju.« (Qur'ān*, VI, 91).

Reci »Allāh« i pusti svemir i ono što on sadrži
ako želiš dokučiti sveopće.
Jer sve što je izvan Allāha, ako to dobro shvaćaš,
čisto je ništavilo, bilo da se shvaća analitički ili sintetički.
Znaj da ste ti i svi svjetovi
bez Njega, izgubljeni bez traga!
Ono što nema svoga bića od sebe samoga
bez Njega je čista nemogućnost.
Znalci koji su se utrnuli u Njemu
znaju samo za Svemoćnoga,
za onoga koji transcendira transcendencije,
a ono što je »drugo-a-ne On« vide kako iščezava
kako u sadašnjosti tako u prošlosti i budućnosti.

Ḏikr srcem ima jedanaest pravila:

1. stanje obredne čistoće postignute pranjem, jer Prorok je rekao: »Pranje briše grijehe«;
2. ispunjava molitve od dvije *rak'e;*

3. usmjerenost lica spram *qible* na osamljenom mjestu, u skladu s proročkom izrekom: »Najbolji je položaj kad se usmjeriš prema *qibli*«, a također u skladu s učenjem što ga je Prorok dao ʿAlīju: »Valja da *ḏikr* stalno obavljaš u samoći«;
4. položaj podupiranja na stranu suprotno od one na koju se podupire u obredu molitve (dakle sjedimo podupirući se petom desnog stopala podvijenog unutra, dok lijevo stopalo ostaje vani oslonjeno na vrške prstiju s ispravljenom petom). Takva su se položaja pridržavali Sljedbenici Prorokovi. Takav je položaj prikladniji stanju poniznosti i pogodniji za usredotočenje čula;
5. traženje oprosta za sve svoje grijehe predočavajući sebi njihovu težinu na sintetički način, sa sviješću da Allah vidi biće i da ga ne prestaje gledati; tako sebi predočavamo Allahovu beskrajnost i uzvišenost, kao i strogost Njegove zabrane i Njegove prigušivačke moći, a istovremeno se oslobađamo svih svjetovnih misli. U tom stanju izgovaramo: *»Astaġfiru-llāh«* (Molim Allāha za oprost), i istovremeno srcem razmatramo značenje tih riječi. Tako postupamo pet puta, ili petnaest puta, ili dvadeset pet puta, što je još bolje. Obavljanje *istiġfāra* (traženje oprosta) u vezi je sa sljedećom predajom između ostalih: »Onome tko se posveti obavljanju *istiġfāra*, Allāh udjeljuje izlaz kroz svaka vrata i olakšanje u svakoj boli, kao i dobra koja mu dolaze na nepredvidiv način«;
6. izgovaranje *Fātiḥe* jedanput, i sūre *al-iḫlāṣ* (CXII sūra *Qur'āna*) tri puta, darujući ih duhu Gospodara Muhameda — i duhovima svih učitelja *tarīqa naqšabandiyya;*
7. zatvorimo oči, stisnemo usne; priljubimo jezik o nepce prema grlu u savršenom miru; tako protjerujemo čudne misli koje donosi pogled. Ovo je pravilo u skladu s nalogom što ga je Prorok dao Aliju kad ga je poučavao u obavljanju *ḏikra:* »O ʿAlī, zatvori oči!«
8. duhovni čin zvan »privrženost grobu« (*rābiṭatu-l-qabr*) koji označava poštovanje smrti: vidiš sebe mrtva, okupana, zamotana u mrtvački plašt; vidiš kako te nose u grob i zakapaju; tvoji bližnji i tvoji prijatelji otišli su i ostavili te sama

i ti tako znaš da ti ništa ne bi moglo donijeti korist osim tvojih dobrih djela. Ovo je pravilo u skladu s proročkom izrekom: »Budi na ovom svijetu poput stranca i putnika i ubrajaj se među stanovnike grobova«;

9. inicijacijski čin zvan »privrženost duhovnom učitelju« (*rābiṭatu-l-muršid*); ovim činom učenik svoje srce stavlja nasuprot učiteljevom i čuva njegovu sliku u svojoj svijesti, čak kad je ovaj i odsutan: on zamišlja da je učiteljevo srce vrč i da duhovno strujanje (*fayḍ*) s njegova »obuhvatnog mora« dolazi u njegovo vlastito srce i da tako prima *baraku,* jer je učitelj veza koja osigurava božansko spajanje (*tawaṣṣul*) i tako proizlazi iz raznih kuranskih redaka i predaja da je Allah — neka je Uzvišen! — rekao: *»O vjernici, Allaha se bojte i nastojte da Mu se umilite«* (*Qur'ān*, V, 35) i još: *»O vjernici, bojte se Allaha i budite s onima koji su iskreni!«* (*Qur'ān*, IX, 119). S druge strane, Prorok je rekao: »Čovjek je s onim koga voli«; a isto tako: »Budi s Allahom; ako u tome ne uspijevaš, budi s onima koji su s Njime.«

Rečeno je: »Utrnuće (*fanā'*) u šeiku preduvjet je za utrnuće u Allāhu.«

Upozorenje: Onaj koji u predočavanju oblika svoga šeika nalazi pijanstvo ili zanosni gubitak svijesti treba odustati od slike i usmjeriti se prema samom stanju koje iz toga za njega proizlazi.

10. Usredotočenje svih tjelesnih čula, čuvajući ih od svakog drugog zanimanja i svake sugestije što dolazi iz samoga bića, usmjerujući sve svoje sposobnosti opažanja Allāhu — neka je Uzvišen! Zatim kažemo: »Ti si moj cilj i ja tražim samo Tvoje zadovoljstvo.« Nakon toga, izgovaramo Ime Biti u srcu, tako da njime prolazi riječ Allāh, i promišljamo njeno značenje, naime to da se radi o Biti kojoj nema slične (*aḍ-ḍātu bi-lā miṯāl*). Ipak, svjesni smo pritom da Allāh gleda biće i da ga obuhvaća sa svih strana, u skladu s proročkom izrekom (u definiciji *iḥsān* zvanoj vrlinom obožavateljskog savršenstva): »Obožavaj Allāha kao da Ga vidiš jer ako Ga i ne vidiš, On vidi tebe«;

11. očekivanje učinka (eventualnog) zaživanja nakon njegova prestanka, ostajemo još neko vrijeme nepomični prije nego što otvorimo oči. Tako, ako dođe do »zanosnog gubitka svijesti« (*ġayba*) ili »duhovne otmice« (*ǧaḍba*), da se izbjegne prekidanje tog stanja.

Upozorenje: Ako je u toku zazivanja *ḏākir*[13] ometen nekim »strepnjama« (*qabḍ*) ili mislima što ometaju usredotočenje srca valja otvoriti oči i ometanje će prestati; ako ne prestane, neka molitelj svojim jezikom izgovori: »Allāh me gleda, Allāh je tu pokraj mene« (*Allāhu nāẓirī, Allāhu ḥāẓirī*) tri puta.

Ako rastresenost ipak potraje, molitelj će prekinuti *ḏikr* i posvetiti se »privrženosti duhovnome učitelju«. Ako to nije dovoljno, obavit će malo ili čak veliko obredno pranje, a zatim će izmoliti dvije *rak'e* i »traženje oprosta« upotpunjeno ovom molbom: »O Ti koji popravljaš sve što je slomljeno, O Ti koji sve teško činiš lakim, O Družbeniče svakog stranca, O Bližnji svakog osamljenoga, O Ujedinitelju svake podjele, O Ti koji obraćaš svako srce. O Ti koji obraćaš svako stanje! Nema Boga do Tebe! Slava Tebi, uistinu sam među nepravednima! Molim Te da mi udijeliš olakšanje i izlaz, da me ispuniš ljubavlju prema Tebi u srcu, tako da u svom srcu nemam nikakve želje ni brige, i da me Ti štitiš i pružaš milosrđe! Tvojim Milosrđem, O Najsamilosniji među Samilosnima!« Tom molbom bit će odagnate sve uznemirujuće misli, ako hoće Allāh, Najviši.

Znaj da učitelji ovog uzvišenog puta na tehnički način shvaćaju neka nježna središta ljudskoga bića (*al-laṭā'ifu-l-insāniyya*), kako bi učenicima olakšali prelazak puta.

Kao sredstvo za *ḏikr* u odnosu na ova nježna središta oni upotrebljavaju božansko Ime Allāh (obično označeno epitetom »Ime božanske Visosti«) kako bi ostvarili takozvano stanje »bitne otmice u pravom smislu« (*al-ǧaḍbatu-l-mu'āyanatu-ḏ-ḏatiyya*).

13. Onaj koji obavlja *ḏikr*.

1. Prvo od tih nježnih središta (*laṭā'īf*) je »srce« (*qalb*) za koje se smatra da se nalazi odmah ispod lijeve sise, da je nagnuto prema slabini te da je u obliku »šišarke«. Smatra se kao da se takvo »srce« nalazi pod Adamovim (spas njemu!) stopalom (*qadam*). Svjetlost koja odgovara ovom središtu je »žuta«. Kad svjetlost ovog nježnog središta izlazi sa strane njegova ramena i uzdiže se, i kad dođe do drhtanja (*iḥtilāǧ*) ili nekog moćnog gibanja (*ḥaraka*) zazivatelj će prijeći u točku koja odgovara nježnom središtu koje se naziva »duh« *rūḥ*;

2. »duh« (*rūḥ*) simbolički je smješten na dva prsta širine ispod desne sise, prema grudima. Ovo nježno središte je ispod »stopala« Noina i Abrahamova i njegova »svjetlost« je »crvena«. Tako će *ḏikr* biti u »duhu« a »zastoj« (*wuqūf*) u »srcu«. Ako dođe do nekog gibanja koje ometa *ḏākira*, doći će do prijelaza na točku koja odgovara nježnom središtu zvanom »tajna« (*sirr*);

3. »tajna« (*sirr*) je također smještena na dva prsta širine poviše lijeve sise. Smatra se kao da je ovo nježno središte pod »stopalom« Mojsijevim. Njegova »svjetlost« je »bijela«. U tom središtu radi *ḏikr*, dok je zastoj u »srcu«. Ako dođe do nekog ometanja, *ḏākir* će prijeći do točke koja odgovara nježnom središtu zvanom »skriveno« (*ḫāfī*);

4. »skriveno« je simbolički smješteno odmah poviše desne sise prema grudima. Ova je točka pod Isusovim »stopalom«. »Svjetlost« ovog središta je »crna«. Ako *ḏākir* osjeti neko ometanje, prijeći će na točku koja odgovara nježnom središtu zvanom »najskrivenije« (*al-aḫfā*);

5. »najskrivenije« (*al-aḫfā*) simbolički je smješteno usred grudi. Smatra se kao da je ovo središte pod »stopalom« našeg Proroka Muhameda. Njegova »svjetlost« je »zelena«. Djelovat će se kao što je rečeno prethodno, to jest kao za sva naznačena nježna središta, *ḏākir* će obavljati svoj *ḏikr* dok će »zastoj« uvijek biti u središtu zvanom »srce«.

Izrazom »stopalo« razumijevamo *qadam*, izrazom *sunna* staza, a izrazom *tarīqa* Put.

Onaj koji postigne uspon (*taraqqī*) prema jednom od tih

nježnih središta i tamo ustanovi posebnost i odgovarajuće stanje crpit će svoj »napitak« (*mašrab*) kraj Proroka pod čijim se »stopalom« nalazi ono nježno središte o kojem se radi.

Zatim, *ḏākir* prelazi na »poricanje i potvrđivanje« (*an-nahya-iṯbāt*) koje predstavlja izreka *Lā ilāha illā-Llāh*:Nema boga do Boga (Apsolutnog i Sveopćeg).

Način primjene ove izreke je sljedeći:

Ḏākir će priljubiti svoj jezik o nepce grla (*saqfu-l-ḥalq*) i, nakon što je udahnuo, zadržat će svoj dah. Tada će početi izgovaranjem sloga *lā* (»Ne« ili »ne«), zamišljajući ga kao da je pod pupkom; odatle će ovaj slog povlačiti prema sredini nježnih središta i produžit će ga sve dok ne dostigne točku koja odgovara nježnom središtu »logičke« ili »razumske duše« (*an-nafsu-n-nātiqa*); ovo posljednje središte simbolički je smješteno u prvoj moždanoj komori (*ad-dimāġ*) zvanoj »glavni« (*ar-ra'īs*).

Zatim će *ḏākir* pristupiti artikuliranju riječi *ilāha* (Bog) započinjući u zamišljaju s fonetskim dijelom koji se zove *hamza* (u transkripciji je to apostrof) od mozga i spustit će ga sve do desnog ramena da bi ga pustio da oteče prema točki što odgovara nježnom središtu zvanom »duh« (*rūḥ*).

Zatim će *ḏākir* pristupiti izgovaranju *illā-Llāh* (osim Boga), puštajući u zamišljaju *hamza illā* od desnog ramena prema »srcu« (*al-qalb*) gdje će *ḏākir* iznenaditi riječju *Allāh*, što je u prethodnoj transkripciji predstavljena bez A, zbog elizije koja dovodi do spajanja ovih elemenata izreke; snaga zadržanog daha iznenadit će tako »malu crnu točku srca« (*suwaydu-l-qalb*) da bi iz nje izvukla učinak (*aṯar*) i toplinu (*ḥarāra*) prema ostatku tijela i da ova toplina spali sve pokvarene dijelove tijela, dok će čisti dijelovi tijela biti obasjani svjetlošću imena *Allāh*.

Ḏākir će razmatrati izreku *Lā ilāha illā-Llāh* u smislu da nema ničega »obožavanog« (*ma'būd*), ni željenog (*maqṣūd*), ni postojećeg (*mawǧūd*) osim Allāha. Od tih triju prihvaćanja

prva (Nema obožavanog) odgovara početku (*mubtadī*), druga (Nema željenog) »onome koji je usred Puta« (*mutawassiṭ*) a treća (Nema postojećeg) »svršetku« (*muntahī*).

Dok *ḏākir* izgovara negativni dio ove izreke, on poriče postojanje svih usputnih stvari (*muḥdaṯāt*) što se predočavaju njegovu pogledu ili mišljenju, te će on dakle promatrati stvari pogledom utrnuća (*bi-naẓari-l-fanā'*); dok izgovara potvrdni dio, on potvrđuje u svom srcu i svom viđenju stvarnost istinskog Bića — neka je Uzvišeno! — te će dakle istinsko Biće promatrati »pogledom trajanja« (*bi-naẓari-l-baqā*).

Na kraju ove izreke kada se zaustavi na jednom neparnom taktu izgovorit će: *Muḥamadun rasūlu-llāh*: »Muhamed je Allāhov Poslanik« iz srca iznad lijeve sise, razumijevajući time suglasnost s Prorokom i ljubav prema njemu. Zatim će popuštati svoj dah onoliko koliko osjeća potrebnim i »zaustavit će se« na neparnom taktu: tri, pet, ili sedam, itd.... sve do dvadeset i jedan. U naših se učiteljâ to naziva »brojani zastoj« (*uqūfu-l-'adadī*). Kad popusti dah, *ḏākir* će jezikom ali tiho izgovoriti: »Bože moj, Tebi se upravljam i Tvoje zadovoljstvo tražim« (*Ilāhī Anta maqṣūdī wa riḍā-ka maṭlūbī*).

Kad *ḏākir* stigne na dvadesetiprvi put pojavit će mu se učinak ovog *ḏikra* srcem. Taj učinak će mu doći iz ukinuća svoje ljudskosti i svojih misli stvorenja kao i iz gubitka bića u »bitnoj božanskoj otmici« (*al-ğaḏbatu-l-ilāhiyyatu-ḏ-ḏātiyya*). Tada će mu se u srcu pojaviti djelatna vrlina ove »božanske otmice«, koja se sastoji u usmjerenosti (*tawağğuh*) srca prema Presvetome svijetu (*al-'alāmu-l-aqdas*) izvoru bitne ljubavi date biću kao i samog proizišlog učinka. Biće će otuda izvući korist već prema svojim »sklonostima« (*isti'dād*). I ta je »sklonost« dar Božji dat duhovima prije no što se vežu uz tijela, dar koji dolazi iz bitne blizine a potječe od pamtivijeka[14].

Šeyḫ al-Naqšabandī

14. Šeyh Muḥammad Āmīn al-Kurdī aš-Šāfi'ī al-Naqšabandī, *Tanwīr al-qulūb*, Kairo, 3. izdanje, str. 548—558, navedeno u: *Petite Philocalie de la prière du coeur*, u prijevodu Jeana Gouillarda, Pariz, 1953, Cahiers du Sud, str. 317—335.

3. DUHOVNI SKLAD / *SAMĀ'*

»U kadencama glazbe skriva se tajna; otkrijem li je, uzburkat će svijet«, *rekao je Ğalāl ad-Dīn Rūmī utemeljitelj bratovštine Mawlawī u 13. stoljeću, poznate na Zapadu pod imenom »vrteći derviši« zbog plesa značajnog za njihov red. A o rebābu* (*gusle*) *je rekao:* »Tek suha struna, suho drvo, suha koža, ali iz njega izlazi glas Voljenoga[1].«

Sufisti duboko značenje samā'*e vežu uz pranagodbu između Boga i ljudskog roda. Jednoga su dana upitali velikog učitelja Ğunayda zašto se sufisti zanosno gibaju pri slušanju glazbe:* »Kada je Bog, *odgovori on*, u vrijeme pranagodbe upitao klice kičmi Adamovih 'Zar Ja nisam Gospodar vaš?', milina je obuzela njihove duše. Kad čuju glazbu u njima se budi ovo sjećanje i pokreće ih[2].« *Duhovna glazba potvrđuje se kao sredstvo nadahnjujuće spoznaje, jer nastaje iz »zahvalnosti, iz reminiscencije u platonskom smislu. Cilj nije slast slušanja ljupkih melodija, nego* »dokučivanje božanske aluzije« *kako kaže Ḥallāğ: glazba je buđenje duše, ona ukida vrijeme, jer ga*

1. Usp. *Mystique et poésie en Islam*, str. 83.
2. *Ṭabaqāt al-Kubrā*, Kairo, I, 63.

pretvara u sjećanje. Tako Abū 'Uṯmān al-Hīrī piše »utjecaji nevidljiva svijeta, slušni kao i vidni, proizvode moćan učinak na srce kada su s njim u skladu, to jest kada je srce čisto[3].«

Samā' *je istinski liturgijski obred, mističko sudjelovanje, uključivanje u širinu svetog kozmosa u kojem sve slavi hvalu Boga[4]. I kada se, u plesu Mawlavija derviši na zvuk frule od trske* (ney) *prepuste vrtnji, time se simbolizira vrtoglavi ophod planeta, kao i svega onoga što se vrti u prirodi. Učitelj njihove bratovštine vidi cijeli svemir kako se pridružuje njihovoj pobjedničkoj radosti:*

»Vidim... vode kako izbijaju iz svojih izvora...
grane na stablima kako plešu kao pokajnice,
lišće koje tapše rukama kao glazbenici[5].«

Čini se da sufiji podjednako upotrebljavaju izraze što dolaze iz područja psihologije i glazbe. Zbog poimanja svijeta koje se temelji na skladnosti makrokozmosa i mikrokozmosa[6], glazbeni rječnik upotrebljavat će na raznim razinama isti izraz — maqām, *naprimjer – koji će čas označavati stanje ili stupanj bića, čas razvoj melodije. Tako će, kad se govori o glazbenoj »ljestvici«, muslimanski mislioci često utjecati toj slici da označe uspon svega stvorenog; i tako će jedan suvremeni filozof, poput Mohammada Iqbala, komentirajući taj ontološki pojam spontano upotrijebiti glazbeni simbol:* »Stvarnost je bitno duh. Ali, naravno, postoje stupnjevi duha. Cijelom ljestvicom Bića uzdiže se nota 'ja' koja se malo-pomalo uzdiže sve dok ne postigne svoje savršenstvo u čovjeku[7].«

Instrumentalna glazba upotrebljavat će se, dakle, kao pomoć duhovnome životu. Što se tiče glasa, znamo ogromnu ulogu

3. Usp. Aflâkî, *Manâqib ul-Arifîn*, francuski prijevod C. Huart, sv. 2, str 151–152.
4. Usp. dalje u ovoj knjizi »kozmička pohvala«, str 191
5. *Maṯnawī*, IV, 3265–68.
6. Vidi u ovoj knjizi, str 291.
7. *Reconstruire la pensée religieuse de l'Islam*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch. Pariz, 1955, str. 80–81 i 120.

psalmodijskog čitanja koje je pravo umijeće, tağwīd, *i štuje odredena pravila. Iznad umjetnosti ili tehnike, ono ima za cilj preobrazbu cijeloga čovjeka u glazbeni instrument, svjedočeći o vjeri u Jedinoga. Ono je, poput* samā'e *staza koja vodi prema Bogu[8].*

Frulina žalopojka

Slušaj frulu od trske i njenu žalopojku,
  slušaj kako pjeva o odvojenosti:
odsjekli su me od sitine i otada
  moje jadanje ucvjeljuje i muško i žensko.
Pozivam srce što se kida zbog odvojenosti
  da bih mu otkrio bol želje.
Svako biće udaljeno od svog izvora
  žudi za vremenom kad će biti s njim sjedinjeno.
Vatra a ne vjetar: takav je zvuk frule. Strada
  tko nema tog plamena!
Ljubavna vatra u trski, ljubavni žar u vinu[9]!
Ney, družbenica onome koji živi odvojen od Dragoga,
  čiji uzvici razdiru naše koprene,
ona, otrov i protuotrov, povjerenik i zaljubljeni,
  Tko ikada vidje njoj sličnoga[10]? *Rūmī*

8. Vidi »La musique et l'Islam«, Éva de Vitray-Meyerovitch, u *Axes*, prosinac 1973 – siječanj 1974.
9. U mističkoj poeziji vino uvijek simbolizira božansku ljubav.
10. Rūmī: *Maṯnawī*, I, 1 i dalje.

Sjećanje

Ibrāhīm ibn Adham, kralj Balḫa, slavni mistik koji se odrekao svoga kraljevstva, noću sluša svoje glazbenike:

Slušajući zvuke *rabāba* cilj mu je bio, kao tolikim
žarkim zaljubljenicima u Boga, da se sjeća božanskog
nagovora[11].
Jer zvuk trublje i prijetnja bubnja sliče
pomalo na onu posvemašnju trubu.
Zato su filozofi rekli da te harmonije primamo
iz nebeske sfere,
i da je ta melodija koju ljudi slušaju u društvu
sa svetošću(?) melodija obrtanja sfere.
Ali pravi vjernici kažu da su utjecaji raja
svaki neugodni zvuk učinili divnim.
Svi smo mi bili dijelom Adama, svi smo čuli
te melodije u raju.
Premda su voda i glina (naših tijela) spustile
na nas sumnju, nešto nam se iz tih melodija
vraća u sjećanje.
Ali, pomiješani s ovom zemljom žalosti, kako
bi nam ti oštri ili teški zvukovi mogli
priuštiti iste slasti?
Zato što je *samā'* hrana ljubavnika Božjih,
jer sadrži sliku mira.
Iz slušanja zvukova i pjesama, duševne slike izvlače
veliku snagu; uistinu, postaju oblicima (u mašti)[12]. *Rūmī*

11. »Božanski nagovor« kojeg se sjećaju žarke duše je ona izjava Svemoćnosti božanske: *»Zar Ja nisam Gospodar vaš?«* (*Qur'ān*, VII, 172), ali isto tako i Glas Božji (*Kalām al-Ḥaqq*) što ga mistik čuje u svom srcu kao trubu duhovnog uskrsnuća.
12. Rūmī, *Maṯnawī*, IV, 731 i dalje.

Kozmički ples

Stotinu valova lomi se u oceanu pod vjetrom *samā'e*
svako srce nije dostojno da živi *samā'u*
srce sjedinjeno s oceanom srdaca
pod tim vjetrom drhti i traži *samā'u*.

Tvoji smo domaćini i domaćini *samā'e*
o dušo sljedbenikâ i sultanu *samā'e!*
Ti si ocean blagosti i rudnik *samā'e:*
neka za tebe bude ukrašen dvor *samā'e!*

O danu, svani! atomi plešu
s dušama, izgubljenim u zanosu, plešu.
Na uho ću ti šapnuti kuda vodi ples.

Svi atomi što nastavaju zrak i pustinju
dobro znaju da su obuzeti poput nas
i da je svaki atom sretan il' nesretan
zaglušen suncem posvemašnje Duše[13]. *Rūmī*

13. Rūmī, *Ruba'iyat* (Katreni).

Slika mira

Samā' je mir dušâ živih,
onaj tko to zna mir duševni ima.
Tko želi da ga probudimo,
onaj je što je spavao usred vrta.
Ali onome tko u tamnici spava
šteta je da bude probuđen.
Prisustvuj *samā'i* tamo gdje su svatovi,
a ne u žalosti, na mjestu tuge
Onaj koji ne zna njenu pravu bit,
kojemu je skrivena ta ljepota
mjesecu slična,
takvome i nije mjesto u *samā'i*, ta
šta će mu bubanj s praporcima?
Samā' je stvorena za sjedinjenost s Voljenim.
Onima čije je srce okrenuto spram *qible,*
to je *samā'* ovoga i onoga svijeta.
A k tome i ono kolo plesača u *samā'i*
koji se okreću i u svojoj sredini imaju vlastitu *ka'bu.*
Žudiš li za rudnikom blagosti, tu se on nalazi
i ako se zadovoljavaš mrvom šećera, dar je besplatan[14]!

Rūmī

14. Rūmī, *Odes Mystiques*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i Mohammeda Mokrija, Pariz, 1973, Klincksieck, oda 339, str. 156—157.

Samā' je riječ božanska

Izvor našeg postojanja je naše slušanje Njegova *fiat (Kun)*. Prvo što smo od istine čuli Njegova je riječ, i iz Nje je nastao život. Tako je i na (mističkom) Putu; ako ne dođe do zanosa pri izvođenju *samā'e* i ako taj zanos ne ostvari egzistencijalnu jednost, onda to nije prava *samā'* iz onog reda na koji se pozivaju Božji ljudi. Kad Bog još nepostojećoj stvari kaže »*Kun*! Budi!« — to je zapravo ono što ostvaruju poklonici *samā'e*. Riječ koju čuju i koja proizvodi sjedinjujući zanos i ispunja njihova srca božanskom spoznajom odgovara riječi *fiat* koja je proizvela život (*wuğūd*) postojanje; (*waǧd*) zanos. Oni smatraju da zanos prethodi postajanju. »Opća« *samā'*, transcendentna, može biti božanska, duhovna ili prirodna. Prva sadrži tajne. Za njih, sve što postoji dolazi iz Božjih riječi i Božje su riječi neprolazne. Tome odgovaraju izvedbe koje također ne mogu prestati. Izvođenja se zbivaju u njihovoj »tajni« (*sirr*) najtananijoj točki duše — samim postojanjem tih riječi. Bog je rekao: »Svaki put kad im od njihova Gospodara dolazi riječ koja izražava, oni je slušaju.« Ova »postaja« *samā'e*, do koje ne dolaze svi a koju neki prelaze, odgovara Božjim Imenima koja su neizbrojna. Za svako Ime postoji jedan jezik i za svaki jezik jedna riječ. A bit je jedna, i govornika i slušatelja. Kad se oglasi poziv mi se odazivamo. Tako je On rekao: »Molite Me i Ja ću vas uslišiti.« On nas čuje, te nakon molitvenog klanjanja kažemo: »Bog čuje onoga koji Ga hvali.« Jedni govore po Bogu a drugi iz sebe samih, ali u dubini je to isto jer u postojanju ima samo Boga; nema govornika i slušatelja osim Boga, neka je Uzvišen!

Duhovna *samā'* sastoji se u djelovanju božanskih pera na knjigu postojanja. Postojanje je razvijeni list i svijet je knjiga; pera govore, umovi čuju, riječi se upisuju i nastaje potvrda, i bit potvrde je bit razumijevanja...

Prirodna *samā'* temelji se na četiri stvarnosti. Priroda je četvorna sa subjektima, objektima, aktivima i pasivima; postoje četiri pravca, četiri soka kojima odgovaraju četiri

osnovna muzička zvuka koji ih pokreću i pribavljaju glazbeni užitak. Uživanje u ovim zvukovima i njihov učinak na naravi vuku korijen iz riječi Božje. Tko god čuje zvuk što odgovara njegovu temperamentu ne može umaknuti njegovu utjecaju[15].

Ibn al-'Arabī

Pjesma svijeta

Molio sam: »Tražim utjehu u Bogu« i »Slava Bogu«. Isto kao što čovjek stojeći pred svojim Gospodarom upućuje Njemu stotinu tisuća hvala i blagoslova, i hvali Ga, i, jecajući i jadajući se, nudi Mu svu ljubav srca svoga; isto, možemo reći da su te riječi što ih ja izgovaram, i moji pogledi puni tuge, usporedivi s melodijama na lutnji, *rabābu*, bubnju i fruli kojima jedan slavan čovjek slavi svoju voljenu. Lutam od mjesta do mjesta, kao čovjek što svira *rabāb* i prolazi gradom; i vidim da Bog, svakog sata, puni pehar moga pogleda vinom, da pijem Njegovu ljepotu. U mojoj koži i mom tijelu, i u svakom čarobnom stvorenju što vidim, Bog me cijeloga ispunja tom milinom, tako da se razgaljujem... Ponovo upravih svoj pogled na kutak prostrane arene Božjeg gnjeva. Opazih stotinu tisuća glava odsječenih od trupa, i osakaćene udove. S druge strane, vidjeh stotinu tisuća žičanih instrumenata, haljina, pjesama, stihova, ljubavnih pjesama; i u još jednom kutku vidjeh stotinu tisuća sluga kako plešu, stojeći u zanosu, nudeći svojim tjelesnim rukama bukete duha ubrane u vrtu bliskosti. I vidjeh da su svi duhovi bili samo atomi koji su poletjeli, i stali pred Boga i odletjeli od Boga, poput prašine što neprestano treperi u zračećoj Božjoj svjetlosti[16].

Bahāu-d-Dīn Walad

15. Ibn al-'Arabī, *Futuḥāt Makkiyya*, Kairo, 1270-1854, II, 408, Boulaq, u prijevodu Émilea Dermenghema: *Mahomet*, str. 167 i dalje, Pariz, 1955, Le Seuil.
16. Bahāu-d-Dīn Walad, *Ma'ārif*, engleski prijevod A. J. Arberry, objavljen u *Islamic Studies*, Karači, ožujak 1962, str. 97–98

Tajna plesa *mawlawīja*

Reče neki kralj ovako dervišu: »Čemu ta mantija i
čemu ta kapa na glavi?«
Derviš odgovori: »O kralju slavna roda!
Mantija je moj grob, kapa grobna molitva.«
Kralj reče: »Kako je moguće da mrtvac govori, o oče?
Tako nešto još nitko na ovome svijetu nije čuo.«
Derviš: »Zar nisi, o kralju, čuo da u grobu postoji
niz pitanja na koja se odgovara?«
Kralj: »Zar mrtvac da pleše na ovome svijetu?
Tko je taj koji mu priprema mjesto za ples?«
Derviš: »Čim odjekne zvuk trube mrtvi će
ustati i zaplesati.«
Kralj: »O prijatelju, reci mi tajnu kružnog plesa *mawlawīja*.«
Derviš: »Što se tiče tajni ovo bi moglo biti dovoljno: treba
da odeš odakle si došao.«
I reče još: »To je tajna ishodišta i povratka; izlaganje
o njoj najdraže je našem učitelju.«
Kralj: »Odgovori, dakle, koja je tajna učitelja
koji je poput Sunca u svom znamenju.«
Derviš: »Slušaj me, o kralju svijeta! Reći ću ti to i
izložit ću ti njegovu tajnu.
Još prije nego je svijet stvoren, dok nijedno
stvorenje ni čovjek nije postojao,
taj Bog bio je skriveno blago[17], ništa osim Njega
postojalo nije, o kralju!
S Njim su bili samo Njegova imena i svojstva.
Sve drugo je po svojoj biti bilo ništavilo.
Zaželi da bude poznat po svojim svojstvima,
dade nalog i stvori sa *kaf* i *nun*[18],

17. Aluzija na *ḥadīṯ qudsī* (u kojem Bog govori u prvom licu): »Bio sam skriveno blago i htio sam da budem poznat. Stvorio sam svijet da bi me on poznavao.«
18. Ova dva slova tvore imperativ stvaranja, *fiat: K. n. (kun)*.

Stvori Sebi, o kralju, jedno zrcalo; i Bog vidje Sebe
sa svojim svojstvima.
Čovjek je to Božje zrcalo, gledaj ga oštroumno;
što vidiš jest Bog sa Svojim svojstvima.
Reklo bi se da je ta čista bit jedna točka;
iz brzine njena okretanja sve moguće dolazi.
Znaj da taj krug ima dvije različite strane;
stavi jednu na desno i drugu na lijevo.
Desna je strana vanjski svijet, lijeva strana
unutarnji svijet.
Nasuprot Njemu mjesto je čovjekovo; čovjek
je zrcalo Samilosnog.
Točka se kreće duž zamišljenog kruga, okreće
se i vraća sebi samoj.
Kad točka dođe na svoje polazište, svi
ogranci iščeznu sami od sebe.
Sve što je drugo a ne Bog, rekli bismo,
moguća bića su točka.
Ona se okreću duž zamišljenog kruga kao što se
znanost okreće u znanje.
Kad se moguća bića vrate svom ishodištu,
sve što je drugo a ne Bog iščezne,
ostaje samo Njegova čista bit[19]. *Mehmet Ćelebi*

19. Mehmet Ćelebi: *Diwān*, u prijevodu M. Moléa objavljenom u »La danse extatique en Islam«: *Sources orientales/6*, Pariz, Le Seuil, str. 248—250.

Simbolizam plesa

Učitelji sufiji smatraju da biće ima oblik kruga. Pretpostavimo da je Bit Jedinoga točka, a da se svijet i čovjek mogu usporediti s krugom što ga stvara ta točka (svojim okretanjem):

»Tim pravcem, od početka do kraja,
putuju stvorenja.«
Šabestarī, *Golšan-e-raz*, stih 16.

On tvori obodnicu kruga; s desne strane točke nalazi se vanjski svijet, s lijeve unutarnji svijet; točka koja se nalazi točno nasuprot njoj nazvana je »stupanj čovjeka«. Svijet i čovjek duguju svoju pojavu očitovanju točke biti i kreću se duž kruga postojanja. Prema riječima *»Onako kako smo prvi put iz ništa stvorili, tako ćemo ponovno u ništa vratiti** (*Qur'ān*, XXI, 104), oni se pojavljuju na sceni i opet je napuštaju da bi se vratili prema točki; u skladu s riječima *»Njemu se sve vraća«* i *»Njemu će se sve vratiti«* (*Qur'ān*, XL, 3; V, 18), oni se vraćaju na polazišnu točku:

»Stvari se vraćaju svom ishodu
sve postaje isto, i skriveno i vidljivo.«

Premda cijeli svijet i čovjek putuju duž zamišljenog kruga, svi ne znaju za to ishodište i taj povratak. Među svima, samo proroci, prijatelji (Božji) i gnostici savršeno poznaju to ishodište i taj povratak. Ali i među njima postoje dvije grupe. U prvu spadaju oni čiji je duh, nakon što je napustio ishodišnu točku, prošao brojne postaje prije nego što je zadobio ljudsku narav i koji su, još prije nego su postali ljudi, znali te stvari. Predaja: »Bio sam prorok dok se Adam još nalazio između

* U Korkutovu prijevodu stoji »tako ćemo ponovo iz ništa stvoriti«.

zemlje i gline« izražava to stanje stvari. U drugu grupu spadaju oni čiji duh, nakon što se odvojio od istinskog ishodišta (*mabda' haqīqī*) i nakon što je prošao brojne postaje, to nije znao prije nego što je zadobio ljudsku narav; tek nakon što su dosegli ljudski svijet doznaju da su se pojavili iz tog ishodišta, da su došli u ljudski svijet, da tu neće ostati i da će se svome ishodištu vratiti. Oni »putuju« opskrbljeni tim znanjem i najprije iznutra prolaze stupnjeve srca i duha da bi na kraju ponovo pronašli svoje istinsko ishodište. Kad pronađu tu tajnu, njima se otkriva Bog Svevišnji pod imenom Mira; jezikom tog Imena, On ih pozdravlja govoreći: »Mir vama, o sluge! Očvrsnuo sam vaše spoznaje protiv neizvjesnosti i doveo vaše shvaćanje na njegov vrhunac.« U tom času shvaćaju da je njihovo znanje povezano s istinskim izvorom, te su oslobođene neizvjesnosti i sumnje. Epifanija imena Mir (*salām*) učinila je da njihovo znanje s izvjesnošću (*salāmat*) postigne taj stupanj. Zato se taj stupanj naziva »pouzdano znanje« (*'ilm al-yaqīn*). Zatim im Svevišnji Bog povjerava svjetlost viđenja i zrenja te oni tako postižu postaju »pouzdanog iskustva« (*'ayn al-yaqīn*). Tada znaju kako je, nakon što se pojavio u istinskom ishodištu, njihov duh prošao razne postaje uma, duha, neba i dijelova i kako je stigao do stupnja čovjeka, ono što su neki proroci i neki prijatelji (Božji) već znali prije nego što su ušli u tijela. Kao i ovi posljednji, i oni sada vide sve stupnjeve sa »izvjesnom znanošću«. Bog ih ponovo uči o utjecaju epifanije Imena Mira i navodi poredak tog vlastitog Imena na svakom stupnju. Šeik Ṣadr ad-Dīn[20] kaže objašnjavajući to Ime: »Svaki stupanj dio je tog imena.« Također ih pozdravlja tim Imenom i kaže: »Mir vama, sluge moje! Vaša je izvjesnost zaštićena od sumnji i tmina tajnog asocijacionizma. Vi ste sagledāli stupnjeve i istine takve kakve jesu očima vaše izvjesnosti. Znajte da vam ta izvjesnost (*salāmat*) dolazi od Mira što vam ga Ja šaljem.«

20. Ṣadr ad-Dīn Konyawī, umro oko 672. godine hidžre. Zet Ibn al-'Arabīja.

Zatim im udjeljuje svjetlost »pouzdane istine« (*ḥaqq al-yaqīn*); s tom svjetlošću putuju duž kruga koji se proteže između početka tog postojanja i njegova svršetka. Kad ih njihovo putovanje dovede do istinskog ishodišta, oni vide da je ishodište bit povratka, svršetak bit početka, a ono između bit izvanjskog, znaju da je to bio stupanj *»Blizu koliko dva luka ili bliže«* (*qaba qawsayn*) (*Qur'ān*, LIII, 9) i postižu istinski uspon. Također na tom stupnju, Bog Svevišnji otkriva im se pod imenom Mira i kaže: »Sluge Moje, oslobođeni ste svega što vas je vezivalo uz biće i svake spone; zahvaljujući Mome Miru što sam vam ga poslao, postigli ste sigurnost iskustva. Gledajte dakle pogledom 'izvjesne istine': vi vidite točku, krug, luk i obodnicu. Sagledajući ih vi vidite da je bit točke, kruga, luka, obodnice jedna; ona putuje i okreće se u njima, kao što se točka okreće duž zamišljenog pravca«, kao što kaže pisac *Ružičnjaka tajni* (Šabestarī, stih 15):

»Sve što izgleda drugo (a ne Bog) proizvod je tvoje mašte.
To je samo krug što se vrti velikom brzinom.«

O tome bi se moglo puno toga reći; uđemo li u pojedinosti, tajnama i izrekama ne bi bilo kraja. Ali, kako ovaj predgovor ima određeni cilj, hajmo prema njemu!

Cilj je da pokažemo kako su šeici, želeći da novaci što lakše shvate ove tajne, pravili usporedbe s vidljivim stvarima ovoga svijeta, tako da im se duhovne stvari otkriju po analogiji. Tako je neki šeik Jedinu bit usporedio s točkom koja se okreće velikom brzinom i tako pojavljuje u obliku kruga. Taj krug je nestvaran, on ne postoji; ono što se javlja kao krug zapravo je točka: »Rasprostre se Bit božanska: bića su u Njoj.« Drugi također uzimaju točku; nakon što opiše krug, ta se točka, kažu oni, opet vraća na polazište. Desno od te točke, oni postavljaju vanjski svijet; takvom slikom oni objašnjavaju tajne, kao da se radi o obodnici kruga. Ali naš Štovani Učitelj, naš Voditelj na ovom i drugom svijetu, naše Sunce sjajno, Svjetlost naših misli, izlaže ove tajne u obredima koje je On ustanovio. Tako je šeik, koji dolazi na njegovo mjesto i tu ostaje, sličan Točki ishodištâ Bića. Derviši koji se nalaze s lijeve strane, koja simbolizira

unutarnji svijet, usporedivi su s odvojenim duhovima koji su spremni da se pojave. Oni stižu s te strane, tiho i bez gibanja, približuju se šeiku koji predstavlja Točku ishodištâ Bića, izražavaju mu hvalu i položivši ruke na svoje grudi nadahnutim govorom mole za njegovo dopuštenje da pređu na desnu stranu i da se tamo okreću oko središta svog bića, svatko po svom umijeću. Božji namjesnik, šeik, nalaže im jezikom tajne: »Okreći se oko središta svoga bića i djeluj na svoj način«; oni odgovaraju: »Čuli smo tvoj nalog i poslušali smo: počeli smo se okretati oko naših arhetipa i djelovati u službi središta svoga bića«; oni postupno napreduju i prolaze sredinu kruga što simbolizira vanjski svijet da bi stigli na mjesto nasuprot šeika koje simbolizira stupanj čovjeka. Jedno od pravila ponašanja tog Puta jest da se ne zaustavlja na tōm mjestu, nego da se nastavi bez zastoja. Sada prolaze lijevom stranom kruga, stupanj po stupanj, i stižu na stupanj Točke. Ovaj put, šeik, koji je Božji namjesnik, predaje im Mir Božji i izlaže tajnu Imena Mira govoreći: »Mir Božji vama koji se okrećete u krugu privrženosti! Bog je vaš sluh i vaše namjere zaštitio od neposlušnosti i vratio vas je sigurnosti istinskog ishodišta. Upitamo li se: »On bi mogao prenijeti Mir Božji svojim slugama ostajući na svom mjestu; što onda znači činjenica da se šeik upućuje prema njima?« — Činjenica da se šeik približava nekoliko koraka prema onome koji mu je nasuprot, nakon što je napustio svoje mjesto, aluzija je na stupanj silaska. »Silazak« u sufijskih šeika označava činjenicu da sluga, nakon što se lišio svoga bića, silazi u *fanā'*[21], dok se Bog približava Svom slugi s mirom, milošću i blagonaklonošću. S tim u vezi su riječi: »Onome koji Mi se približi za stopu, Ja se približujem za lakat« kao i predaja[22]: »Kad prođe polovina ili trećina noći Bog silazi na nebo ovoga svijeta i kaže: Ima li nekog tko moli? Bit će uslišen.« Isto je sa zaljubljenikom koji je napustio svoj stupanj i koji se okreće prema božanskoj

21. *Fanā'*: »iščeznuće« ljudskih svojstava u Bogu.
22. Muslim, *Musāfirīn*, 170.

visosti i približava središtu stvarnosti; Bog se sa Svoje strane približava zaljubljeniku polazeći s vrhunca Svoje moći i sa stupnja apsolutne transcendencije. O tome Ibn al-Fāriḍ kaže:

»Ako si noću postao jedini, ujutro na 'silasku'
nalaziš ono za što sam rekao da je moja bit[23].«

To jest, »ako si se, izašavši iz stupnja čovjeka, našao jedinim i odvojenim i ako si zapao u zanos, možeš reći one riječi što sam ih ja rekao o mojoj biti na stupnju 'silaska'. Tako nazivamo mjesto na kojem, nakon što je napustio svoje mjesto, šeik izgovara pozdrav, 'stupanj silaska'. Kad je dostignut taj stupanj, i prvi ophod završen, započinje se drugi, tako da oblik odgovara sadržaju koji je gore izložen. U ovom drugom ophodu, postiže se više topline, žara, zanosa, čuvstva i mističkih otkrića nego u prvom, jer je većina sudionika postigla stupanj 'pouzdanog iskustva'.« Također u ovom ophodu, kada to stanje stigne svome vrhuncu, šeik, Božji namjesnik, šalje njima Mir Božji u skladu s tim stanjem stvari i izlaže im njegove tajne i posebnosti govoreći: »Mir Božji je na vama, o vi koji putujete putem ljubavi i prijateljstva. Vosak je dignut s oka vašeg vida i vi vidite tajne ophoda i istinsko središte.«

Nakon tog pozdrava, oni započinju treći ophod. U ovom ophodu, oni uživaju u utonuću u Boga prema svojim stupnjevima i svojim umijećima. Većini se tajna riječi *»Na koju se god stranu okrenete Lice je Božje«* (*Qur'ān*, II, 115) otkriva s »pouzdanom istinom«; nekima s »pouzdanim znanjem«. Nakon što je završen ovaj ophod, šeik hita s pozdravom; kad stignu na mjesto koje simbolizira »Stupanj silaska« šalje im mir po treći put: »Mir Božji vama, o ljubavnici i gnostici! Vaši su ophodi završeni i vaše su tajne postigle zrelost. Bog je učinio

23. *Tā'iyya kubrā*, stih 226.

da u čistoći dospijete do stvarnosti izvjesnosti i zrenja Gospodara svjetova.«

Takva je tajna trostrukog ophoda i trostrukog pozdrava kojim se završava svaki ophod[24]. *Ismā'īl Anqarawī*

Pjesma vremena

Sunce je u mojim njedrima, zvijezde u naborima
moje odjeće.
Udubiš li se duhom u mene, nisam ništa. Pogledaš li
u sebe, ja sam ti.
U gradu i selu, u palači i kolibi,
ja sam bol i ono što je smiruje, radost sam beskrajna.
Mač sam što razdire nebesa, izvor sam života.
Džingis-Kani i Tamerlani tek šaka su
moga praha.
Metež Evrope usporediv je jedva s mrvom
mojih odjeka.
Čovjek i njegov svemir tek su jedna od mojih skica,
krvlju njegova srca bojim svoje proljeće.
Ja sam goruća vatra, raj Svevišnjega.
Pogledaj taj čudni prizor: ujedno sam i nepokretan i
pokretan.
U mom današnjem peharu, vidiš kako se zrcali sutra.
U mom srcu vidiš skriveno tisuće sjajnih svjetova,
vidiš tisuće zvijezda što kruže i tisuće svodova nebeskih.
Ja sam odjeća čovječanstva, i halja božanstva.

24. Ismā'īl Anqarawī, *Minhağ al-Fuqārā*, odlomak 10, prijevod M. Moléa objavljen u »La danse extatique en Islam«: *Sources orientales/6*, Pariz, 1963, Le Seuil, str. 262—270.

Sudbina je jedna od mojih tvorevina, pa i ljudska
sloboda od mene dolazi.
Ljubavnik si Laylin, ja sam pustinja tvoje ljubavi.
Ja sam poput duha, iznad tvoga traženja.
Ti si tajna srca moga, ja sam tajna tvoga.
Očitujem se duhom tvojim, skriven sam u duhu tvom.
Ja sam putnik, a ti moj cilj. Ja sam polje, a ti
moja žetva.
Ti si muzika svakog sklada. Ti si duh života.
O protuho od vode i gline, pogledaj beskraj
svoga srca:
ocean bez granica, sadržan u peharu.
S tog visokog valovlja uzdiže se oluja[25]. *Iqbāl*

Hvalospjev

U raju gdje rijeke
teku tekući ime Božje,
slavuj širi svoj ćurlik:
vjernik sluša svoga Boga.

U raju gdje grančice
pjevuše ime Božje
ruža ne širi svoga mirisa
već širi ime Božje.

Oni koji jedu i oni koji su žedni,
proroci, krojači nebeskih halja,
andeli što dobrotu siju,
svi uzdišu ime Božje.

25. Mohammad Iqbal: *Message de l'Orient*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Achenae, Pariz, 1956, Les Belles Lettres, str. 92—93.

Potpornji stupovi neba,
uzdižu se u čistoj svjetlosti,
grmovi srebrna lišća
ruke su što ih privlači Bog.

Hurije čista lica,
riječima blagosti i mira,
lutaju gore među zelenilom,
pjevajući sveto ime Božje.

Pred pravednikom što ulazi u nebo,
s tapijom u ruci,
osam se vrata ječeći otvara,
ona ječe ime Božje.

Čuvari svetih vrata,
ili krojači nebeskih halja,
pijači ambrozije, svi baš svi,
žeđ gase Bogom.

Istrči pred čistu ljubav,
Yunuse, ne odlaži za sutra
da se u Njegovoj prisutnosti,
na tvojoj usni, javi šapat: Bog[26]!

Yūnus Emre

26. Yūnus Emre, u prijevodu Nimeta Arzika, *Anthologie de la poésie turque* Pariz, 1968, Gallimard, str 13.

Kozmos svjedok

O Bože, nikada uhom svojim slušao nisam krik divljih životinja ni šuštanje stabala, ni žuborenje vode, ni ptičji pjev, ni pištanje vjetra ni stropoštavanje grmljavine a da u tome nisam opažao svjedočanstvo Tvoje jednosti (*waḥdaniyya*) i dokaz Tvoga neusporedivoga značaja. Ti si Svemoćan, Sveznajući, Mudar, Pravedan, Istinit, u Tebe nema ni poraza, ni neznanja, ni ludila, ni nepravde, ni laži. O Bože, prepoznajem Te u dokazu djela Tvojih ruku i u svjedočanstvu Tvojih djela: daj mi, o Bože, da tražim Tvoje zadovoljstvo svojim zadovoljstvom i radosti Oca u svom djetetu, sjećajući se Tebe u svojoj ljubavi prema Tebi, u vedrom spokojstvu i čvrstoj odlučnosti[27].

Dū-n-Nūn al-Miṣrī

Kozmička pohvala

»Sedam nebesa i Zemlja i oni koji se tu nalaze slave Njega i nema te stvari koja Ga ne slavi, ali vi ne shvaćate njihovo slavljenje[28].« »Zar ne znaš da se i oni na nebesima i oni na Zemlji Allāhu klanjaju, a i Sunce, i Mjesec, i zvijezde, i planine, i drveće, i životinje...[29]« »I grmljavina veliča i hvali Njega, a i meleki, iz strahopoštovanja prema Njemu[30].« »Allāhu se pokorava sve što je na nebesima i na Zemlji, htjeli ili ne htjeli, a i sjene njihove, ujutro i u sumrak[31].« »Zar ne znaš da Allāha hvale svi koji su na nebesima i na Zemlji, a i ptice širenjem krila svojih;

27. Dū-n-Nūn al-Miṣrī, navedeno iz Abū Nu'aym: *Hilya*, Kairo, IX, str. 342, navod iz A. J. Arberry: *Le soufisme*, Pariz, 1952, Cahiers du Sud, str. 59. Francuski prijevod Jeana Gouillarda.
28. *Qur'ān*, XVII, 44.
29. *Qur'ān*, XXII, 18.
30. *Qur'ān*, XIII, 13.
31. *Qur'ān*, XIII, 15.

svi znaju kako će Mu se moliti i kako će Ga hvaliti. A Allāh dobro zna ono što oni rade[32].«

Misticima Bog govori preko svakog atoma nebesa i Zemlje o Svojoj svemoćnosti, tako da oni čuju kako sve proglašava Njegovu svetost, pjeva Njemu hvale i ispovijeda vlastitu nemoćnost i sve to savršeno jasnim jezikom. Ovaj jezik bez slova i zvukova ne opažaju oni kojih je sluh lišen prikladnog organa. Ne mislim na izvanjski organ, koji se zanima samo za zvukove i koji imaju i čovjek i magarac; ne držim do onoga što i životinje imaju, već govorim o sluhu koji opaža riječi bez slova i zvukova i koje nisu ni arapske ni strane. Kaže li netko: »To je nešto čudesno i teško shvatljivo. Opiši mi njegovu prirodu i kako i čime ti atomi saobraćaju, kako pjevaju Njemu hvale, kako proglašavaju Njegovu svetost i kako ispovijedaju svoju nemoćnost«, valja znati da mistici imaju tajni razgovor sa svakim atomom nebesa i Zemlje, razgovor bez granica i ograničenja, jer se sastoji u riječima koje proizlaze iz mora Božjih riječi, mora bezgraničnoga... Taj se razgovor bavi tajnama vidljivoga i nevidljivoga svijeta. Stoga, širenje tajni je sramotno, a grudi plemenitih grob su tajni[33]. *Ġazālī*

32. *Qur'ān*, XXIV. 41.
33. Ġazālī, *Iḥyā'*, IV, 221—226 i dalje.

Duhovna čula

Bog je čovjeku dao pet čula da bi mogao usvajati vanjske stvari ovoga svijeta, i tim vanjskim čulima odgovaraju unutarnja čula. Ova unutarnja čula posebno su razvijena u upućenih. Kad se »ja« mistika predanog Putu očisti od svojih nečistoća, čula postaju međusobno zamjenjivima. On može čuti svojim očima i vidjeti svojim ušima[34]. Ne valja dakle s predrasudom osuđivati one koji zanos traže u glazbi i poeziji. Postoji nježna »tajna« u svakom pokretu i zvuku ovoga svijeta. Upućeni uspijevaju shvatiti ono što kaže vjetar koji puše, stabla koja se njišu, voda koja teče, muhe koje zuje, vrata koja škripe, pijev ptica, zvučanje struna, svirku frule, uzdah bolesnika, jecaj ucviljenoga, i sve ono što im privlači pažnju[35].

Šayḫ 'Alī al-Ḥawwāṣ[36]

34. Vidi Rūmī: »Moje srce ima pet čula; dva su svijeta prizor čula srca« (*Maṯnawī*, II 3551) i 'Umar Ibn al-Fārid:

»Oko mi je govorilo dok je jezik gledao, moje je uho
razgovaralo i moja je ruka slušala,
i dok je moje uho bilo oko što zre sve što je bilo pokazano,
moje je oko bilo uho što sluša pjesmu«.

(*Tā'iyya*, u *Studies in Islamic Mysticism* R. A. Nicholsona, str. 248—52).

35. Vidi što je iznijeto o Proroku (Usp. Suyūṭī, *Al-ǧāmi aṣ-Ṣaġīr*): *»Neki je bolesnik ležao, jecajući, u njegovoj prisutnosti; Jedan od sljedbenika rekao mu je da prestane jecati i da bude strpljiv, našto mu Prorok reče: 'Pusti-ga da jeca, jecanje je jedno od Imena Boga...«*

36. Šayḫ 'Alī al-Ḥawwāṣ: *Tawq al-Ḥamāma*, odlomak posvećen sjedinjenosti.

4. POSVEMAŠNJA SRODNOST

Svaka sufijska zajednica tvori nedjeljivo bratstvo: murīd, *učenik, zove se »šeikovim sinom«. Učenici se međusobno smatraju braćom koja se vole iz ljubavi prema Bogu: duhovna sklonost sjedinjuje ih čvršće nego što bi ih sjedinjavale krvne veze.* »Njihova veza ne može biti prekinuta, jer radi se o povezanosti duša. Tako, *kaže Abū Sa'īd ibn Abī-l-Ḫayr, slavni perzijski mistik,* makar jedan bio na Istoku a drugi na Zapadu, oni ipak nalaze radost i utjehu u međusobnim razgovorima, pa i onaj koji živi u kasnijem naraštaju od drugoga poučen je i utješen riječima svoga prijatelja[1].«

Isti sufi zapisao je upute što ih trebaju poštivati članovi njegove bratovštine. One tvore tipično pravilo što se u duhu ne razlikuje od reda do reda. Evo nekoliko bitnih:

»Neka svoju odjeću drže čistom i sebe uvijek čistima.

Neka ispunjavaju svoje zajedničke molitve; neka puno vremena posvećuju noćnoj molitvi i neka zorom zazivaju Boga i zaklinju Ga za oprost. Neka *Qur'ān* čitaju koliko god mogu i neka između večernje molitve i molitve pred spavanje ponavljaju neku litaniju.

1. Vidi R. A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, str. 56.

Neka prihvaćaju siromašne i one koji su u nevolji, i neka strpljivo podnose to što im služe. Neka ne jedu ništa što ne bi jedni s drugima podijelili[2].«

Cijela sufijska književnost odražava ovo vrlo posebno ozračje; dominantne note su bliskost duša (jedan divan izraz, teško prevodiv, služi da je prikrije: uns. *Isto je i s onim što označava duhovni sklad, duhovnu »osmozu«, između bića koja se slažu istim dubokim stvarnostima: kaže se da su ona* ham-dam, *doslovno, »istoga daha«.) Sklonost što ih privlači jedne drugima i koja otkriva njihovu istinsku narav čini da* »svaka ptica svome jatu leti[3]«; *ona potiče tragača, kojeg i Bog sam traži, prema svome učitelju. Ta sklonost je* »također i nagonska kao ona u novorođenčeta prema svojoj majci[4].«

Ova se nježnost ne ograničava samo na tariqi: *ona je posvemašnja: ona se proteže na najsiromašnije, na najponiznije, na najrazbaštinjenije. Sufijske pričice često naglašavaju dobrotu prema nižoj braći, životinjama. Ona u sebi nosi potpunu popustljivost prema svim bićima.*

Napokon, a to je i vrlo značajno obilježje, sufijski učitelji uvijek su bili istančani psiholozi, puni čvrstog zdravog razuma, i veliki poznavatelji ljudske naravi. To se naročito izražava u zabavnom humoru koji ovim svjedočanstvima daje neponovljivu draž.

2. *Mystique et poésie en Islam*, str. 27.
3. *Maṯnawī*, I, 639.
4. *Maṯnawī*, IV, 3642 i dalje.

Sjena nepoznatog stabla

Jednog dana neki se čovjek zaustavi pred nekim stablom. Vidje lišće, grane, čudne plodove. Svakoga je pitao kakvo je to stablo i kakvi su to plodovi. Nijedan mu vrtlar nije mogao odgovoriti: nitko nije znao ime tog stabla, niti njegovo porijeklo. Čovjek reče sebi: »Ne poznam to stablo, niti ga shvaćam; ipak znam da su moje srce i moja duša otkako su ga vidjeli postali svježi i zeleni. Hajmo dakle u njegovu sjenu[5].«

Rūmī

Bliskost dušâ

Tvoja je duša tako bliska mojoj
da znam i ono što sanjaš.

Prijatelj poznaje najdublje misli prijatelja:
kako bih bio vjeran prijatelj kad ih ne bih znao?
Prijatelj je prijatelju poput bistre vode;
u njoj vidim i moje dobitke i moje gubitke.

Odvratiš li se od mene makar i na čas
istoga časa osjećam gorčinu u ustima.

Poput sna što teče srcima,
ne vidiš li da ja tečem svim tim srcima?

Sve što možeš misliti, ja znam:
tako je tvoje srce blisko mome!
Imam još i bližih simbola:
približi se više i reci moj simbol.

5. Rūmī, *Maktūbāt* (Pisma).

Dođi, kao derviš, usred nas
ne šali se, ne kaži da sam već prisutan:
u središtu tvoje kuće, ja sam poput stupa,
na visini tvog krova, glave plitke poput oluka,

usred tvoga skupa, okrećem se poput pehara,
za najžešćih tvojih bitaka, param poput strijele.

Dam li život za tebe, kakvog li dobitka!
Za svaki život, stotinu svemira!
U toj je kući, tisuće mrtvih,
a ti sjediš i govoriš: »Evo mog područja.«

Šaka prašine kaže: »Bila sam kosa«,
druga šaka prašine kaže: »Bila sam kosti«,

jedna šaka kaže: »Bila sam stara«,
druga šaka kaže: »Bila sam mlada«,

a jedna šaka prašine reći će ti: »Stani,
bila sam netko tko je bio sin nekoga.«

Ti si zapanjen, a ljubav iznenada stiže
i kaže ti: »Približi se, Ja sam, vječno Živi[6].«

Rūmī

6. Rūmī, *Diwān-e Šams-e Tabrīzī*.

Mir

Stigao si do glavnih kula srca: zaustavi se tu.
Budući da si vidio taj Mjesec, zaustavi se tu.
Toliko si vukao te svoje prnje
na sve strane, iz neznanja: zaustavi se tu.
Život je protekao, a o milosti tog Mjeseca
toliko si čuo govoriti: zaustavi se tu.
Pogledaj tu ljepotu, njeno te viđenje čini
nevidljivim ili vidljivim: zaustavi se tu.
Mlijeko što teče tvojim grudima ono je što si pio na grudima:
zaustavi se tu[7].

Rūmī

Jedna jedina duša

Sretnog li časa u kojem smo sjeli, ti i ja,
različiti oblikom i licem, ali jedne jedine duše, ti i ja.
Boje gaja i pjev ptica udijelit će nam besmrtnost,
kad u vrt uđemo, ti i ja.
Nebeske zvijezde doći će da nas gledaju:
pokazat ćemo im Mjesec i njegovu svjetlost, ti i ja.
Ti i ja, oslobođeni sebe, bit ćemo sjedinjeni u zanosu,
sretni i bez ispraznih riječi.
Nebeskim pticama srce će pucati od zavisti
tamo gdje se budemo veselo smijali, ti i ja.
Ali čuda li velikog, pa ti i ja, stisnuti u istom gnijezdu,
mi smo sada jedan u Iraku a drugi u Korasanu, ti i ja[8].

Rūmī

7. Rūmī, *Odes Mystiques*, u prijevodu E. de Vitray-Meyerovitch i M. Mokrîja, str. 93, Pariz, 1973, Klincksieck.
8. Rūmī, *Diwān-e Šams-e Tabrīzī*.

Rabī'a al-'Adawiyya: njeno rođenje i mladost

Rabī'a al-'Adawiyya rođena je u Basri u 8. stoljeću (2. stoljeće po hidžri).

One noći u kojoj je Rabija došla na svijet u kući njena oca, koji je bio vrlo siromašan, nije bilo ničega: čak ni kapi ulja ni komada tkanine da se zamota čedo. Rabija je bila njegova četvrta kći, zato su je tako i nazvali (»Četvrta«). »Otiđi u susjeda i zamoli malo ulja da upalim svjetiljku«, reče njegova žena. Ali, otac se bio zakleo da nikada ni od koga ništa neće tražiti. Zato je otišao i samo naslonio ruku na susjedova vrata, a potom se vratio. »Ne otvaraju«, rekao je. Jadna žena gorko je plakala. Sav tjeskoban, otac ipak zaspa i u snu vidje Proroka.

»Ne žalosti se«, reče mu Prorok, »ova djevojčica što se rodila kraljica je među ženama, ona će moliti za sedamdeset tisuća članova moje zajednice. Otiđi sutra do Isa-e Zadana, upravitelja Basre. Zapiši na komadić papira ovo: — Svake noći ti mi upućuješ sto blagoslova, i svake noći Petkom, četiristotine. Jučer je bio Petak a ti si me zaboravio. Da se

iskupiš, daj ovom čovjeku četiristotine dinara pošteno stečenih.«

Probudivši se, Rabijin se otac rasplaka, zapisa što mu je Prorok rekao i posla upravitelju poruku po komorniku.

»Dajte siromašnima dvije tisuće dinara u znak zahvalnosti što me se učitelj sjetio«, naredi upravitelj kada saznade poruku. »Dajte također četiristotine dinara šeiku i recite mu: — Volio bih da dođeš da te mogu vidjeti. Ali mislim da nije prikladno da se čovjek poput tebe uznemirava da bi došao k meni. Radije bih očešao bradu o tvoj prag. Ipak, preklinjem te Bogom, ako ti išta ustreba, samo mi reci.« Rabijin otac uze zlato i kupi sve što mu je bilo potrebno.

Kad je Rabija bila nešto starija umrli su joj i otac i majka; u Basri je vladala glad, a njene su sestre bile rastresene. Rabija se iskrala van, i pala šaka nekom zločestom čovjeku koji ju je prodao za šest dirhama. Gazda joj je davao teške poslove. Jednog dana, hodala je putem a neki joj se stranac približi. Rabija pobježe. Trčeći ona pade koliko je dugačka i iščaši ruku.

»Gospode Bože«, uzviknu ona prisloniv̌ši lice o zemlju, »strankinja sam, siroče bez oca i majke, nemoćna zatočenica, slomljene ruke. Ipak, ne žalim se. Sve što želim Tvoj je užitak, znati jesi li ili nisi zadovoljan sa mnom.« »Ne plači«, reče joj neki glas. »Sutra ćeš imati takav 'stupanj' da će ti i nebeski kerubini zavidjeti.«

I Rabija se vrati svom gazdi. Danju je postila i služila Bogu, noću je stojeći molila sve do zore. Jedne noći, njen se gazda probudi iz sna i, gledajući kroz prozor svoje sobe, vidje Rabiju kako se klanja govoreći: »O Gospode, Ti znaš da je želja srca moga da se pokorim Tvojim nalozima i da je svjetlost očiju mojih u tome da Tebi služim. Kad bi o meni ovisilo ne bih ni na čas prestajala da Ti služim; ali Ti si me podredio jednom stvorenju.« Tako je molila. Njen gazda vidje kako iznad njene glave visi svjetiljka bez ikakva lanca; njena je svjetlost obasjavala cijelu kuću. Vidjevši to, prestravio se i razmišljao sve do zore. Kad je svanulo, pozvao je Rabiju, posvjedočio

svoju dobrohotnost i oslobodio je. »Dopusti mi da odem«, reče ona. On prihvati. I ona ode u pustinju. Tu se pridruži pustinjacima služeći Bogu. Zatim odluči da ode na hodočašće te se uputi u pustinju, privezavši zavežljaj svojih stvari na magarca. Usred pustinje, magarac umre.

»Dopusti da nosimo tvoj teret«, rekoše joj ljudi iz karavana. »Samo nastavite, reče ona. Nisam došla uzdajući se u vas.« I ljudi odoše, a Rabija osta sama. »O moj Bože, uzviknu ona, zar tako kraljevi postupaju sa ženom strankinjom i nemoćnom? Pozvao si me u svoj dom, zatim si usred puta dopustio da umre moj magarac, ostavivši me samu u pustinji.«

Tek što je završila svoju molitvu, magarac se pomaknu i ustade. Rabija mu stavi svoj zavežljaj na leđa i nastavi put. (Pripovjedač ove priče priča da je nakon nekog vremena vidio da se taj magarčić prodaje na sajmu.)

Neko je vrijeme putovala pustinjom a zatim se zaustavila. »O Bože, moje je srce umorno. Kuda to idem? Gruda sam gline, a Tvoj dom je molitva! Trebam Te ovdje.« I Bog se obrati neposredno njenom srcu. »Rabija, zar nisi vidjela kako je Mojsije molio da Me vidi? Poslao sam nekoliko mrvica objave na planinu, i planina se srušila[1]. Zadovolji se ovdje imenom Mojim!«

Jednog proljetnog dana, ona ode u svoju sobu i pognu glavu meditirajući. Služavka joj reče: »O gospodarice, dođi da vani vidiš čudesna djela Božja.« Ona odgovori: »Neću, uđi ti da se predaš zrenju njihova Stvoritelja. Zrenje Stvoritelja priječi me da se predam zrenju onoga što je On stvorio.«

Priča se da je ona jedanput postila sedam dana i sedam noći, ne spavajući nimalo, te da je svaku noć provodila u molitvi. Gotovo da je umrla od gladi, kad netko donese zdjelicu hrane. Ona ode po svjetiljku i, vrativši se, vidje da je mačka prevrnula zdjelicu. »Odoh po vrč vode da prekinem post«, reče za sebe. Dok je tražila vrč, ugasila se svjetiljka. Pokušala je piti u

1. *Qur'ān*, VII, 143.

mraku, ali vrč joj izmakne iz ruku i razbi se u komadiće. Ona stade jecati i uzdisati: »O moj Bože! Što mi to činiš, meni jadnici?« Tada začu glas: »Uistinu, ako to želiš, dat ću ti bogatstvo cijeloga svijeta, ali ću povući iz tvog srca tvoju ljubav prema Meni, jer nebeska ljubav i zemaljsko bogatstvo ne mogu zajedno biti u jednom srcu. O Rabija, ti želiš i Ja želim. Ja i tvoja želja ne možemo biti zajedno u jednom jedinom srcu.« Rabija reče: »Kad sam čula to upozorenje, odvojila sam svoje srce od svake zemaljske nade. Trideset godina molila sam kao da je svaka molitva posljednja što je molim, i toliko sam se udaljila od ljudi da, iz straha da bi mi netko mogao duh odvratiti od Boga, zorom uzvikujem: — O Bože, učini da budem zauzeta Tobom, kako me oni ne bi učinili da budem zauzeta njima.«

Jednoga dana su Ḥasan iz Basre, Mālik ibn Dīnār i Šakīk iz Balkha došli u posjet bolesnoj Rabiji. Hassan reče: »Nitko nije iskren u svojoj umišljenosti da voli Boga ukoliko strpljivo ne podnosi udarce svoga Gospoda.« Rabija reče: »To zaudara po samoljublju.« Nato će Šakīk: »Nitko nije iskren u toj svojoj umišljenosti ukoliko ne zahvaljuje za udarce svoga Gospoda.« Rabija će: »Može i bolje.« Mālik ibn Dīnār reče: »Nitko nije iskren u svojoj umišljenosti u ljubav prema Bogu ukoliko se ne veseli udarcima svoga Gospoda.« Rabija će: »Može još bolje.« Oni joj rekoše: »Onda kaži ti.« Ona reče: »Nitko nije iskren u svojoj umišljenosti u ljubav prema Bogu ukoliko ne zaboravi udarce dok misli na svoga Gospoda.«

ʿAbd al-Wāḥid ibn ʿĀmir priča da su on i Sufyān Ṭawrī išli kod bolesne Rabije da vide što je s njom. »Nadahnula me je takvim obožavanjem, kaže on, da se nisam usudio progovoriti, te sam molio Sufyāna da započne. Sufyān joj je rekao: — Da Mu uputiš molitvu On bi ti olakšao patnju. Rabija se licem okrenula prema njemu i rekla: — O Sufyāne, zar ne znaš tko je tu patnju meni želio? Zar to nije sam Bog? Sufyān odgovori: — Jest. A ona reče: — Onda, budući da to znaš, zar mi naređuješ da od Njega tražim nešto protivno Njegovoj volji? Nije dobro protiviti se onome što voli ljubljeni. Nato će Sufyān: — Što

onda želiš, Rabija? Ona odgovori: — Ti si među onima dobro upućenima, pa zašto me onda nešto tako pitaš? Slava Bogu, već dvanaest godina želim jesti svježe datule i nikad ih nisam probala, premda su, kao što znaš, u Basri datule jeftine. Sluga sam, ta što bi sluga sa svojom željom? Ako ja želim a moj Gospod ne želi, to je nevjerstvo. Ti trebaš željeti ono što On želi da bi postao istinski sluga. Ako ti On sam nešto da, to je onda druga priča.«

Rabija je znala reći: »Onaj koji obožava svoga Gospodara iz straha ili u nadi u nagradu kakvu, loš je sluga.« Upitaše je: »Zašto Ga onda ti obožavaš?« Ona odgovori: »Zar nije dovoljno već to što nam je dopušteno da Ga obožavamo?« Isto tako, znala je reći: »O moj Bože! Obožavam li Te iz straha od pakla, spali me u paklu; obožavam li Te u nadi u raj, isključi me iz raja; ali ako Te obožavam zbog Tebe Jedinoga, nemoj mi skrivati Tvoju neprolaznu ljepotu!« Neki je čovjek rekao Rabiji: »Počinio sam mnoge grijehe; pokajem li se, hoće li se Bog okrenuti prema meni?« Ona odgovori: »Neće! Ali ako se On okrene prema tebi, ti ćeš se pokajati[2].«

Abū-l-Qāsim al-Ǧunayd: Najbolji učenik[3]

Šeik Ǧunayd imao je jednog učenika kojeg je volio više od svih drugih, što je u drugih učenika pobudilo ljubomoru; šeik je — poznavajući njihova srca — to shvaćao.

»Bolji je od vas i ponašanjem i pameću, reče im. Prepustimo ga iskušenju, tako da i vi to shvatite.«

I tada Ǧunayd naredi da mu donesu dvadeset ptica i reče učenicima: »Neka svaki od vas uzme jednu pticu, neka je

2. Engleski prijevod R. A. Nicholsona, *Translation of Eastern Poetry and Prose*, Cambridge, 1922, University Press, str. 134—136.

3. Sedam sljedećih tekstova izvodi se iz ʿAṭṭārovih *Sjećanja o svecima*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch. Izdavač Seuil upravo je ponovo objavio prijevod iz 19. stoljeća (Pavet de Courteille) s predgovorom Eve de Vitray-Meyerovitch.

odnese negdje gdje ga nitko ne vidi, neka je ubije, a zatim ponovo donese.«

Svi učenici tako odoše, ubiše ptice i donesoše ih mrtve, svi — osim omiljenog učenika; on je donio živu pticu.

»Zašto je nisi ubio?« upita Ǧunayd.

»Zato što je učitelj rekao da se to treba učiniti negdje gdje nas nitko ne može vidjeti«, odgovori učenik. »Ali, kuda god sam išao, Bog vidi.«

»Vidite li sada stupanj njegova shvaćanja?« uzviknu Ǧunayd. »Usporedite ga sa shvaćanjem ostalih.«

Učenici zamoliše Boga za oprost. *ʿAṭṭār*

ʿAbd Allāh ibn al-Mubārak, ʿAlī ibn al-Muwaffaq i hodočašće

ʿAbd Allāh je živio u Meki. Jedne godine, nakon što je obavio hodočasne obrede, zaspa, i u snu vidje kako dva anđela silaze s neba.

»Koliko je hodočasnika došlo ove godine?« upita jedan anđeo drugoga. »Šesto tisuća«, odgovori ovaj. »Koliko je hodočasnika Bog uslišio?« »Nijednoga.«

»Čuvši te riječi«, priča ʿAbd Allāh, »sav sam pretrnuo. — Pa kako! uzviknuo sam. Zar su svi ti ljudi što su došli iz udaljenih krajeva, iz svake duboke usjekline, prelazeći široke pustinje, zar je sav taj trud uzalud?« 'Ima u Damasku sluga imenom 'Alī ibn Muwaffaq', reče anđeo, 'koji nije došao na hodočašće, ali njegovo je hodočašće uslišeno i svi su njegovi grijesi oprošteni.'

»Na te riječi probudio sam se«, nastavlja ʿAbd Allāh, »rekavši: — Trebam dakle otići u Damask da vidim tu osobu. Otišao sam u Damask i tražio njen stan. Zvao sam glasno i netko je izašao. 'Kako se zoveš?' upitao sam i čuo: ''Alī ibn Muwaffaq.' 'Želim s tobom govoriti', rekao sam. 'Govori'. 'Čime se baviš?' 'Postolar sam.' Ispričao sam mu svoj san. 'Kako se ti zoveš?' upita on. ''ʿAbd Allāh ibn Mubārak', rekoh

ja. On uzviknu i onesvijesti se. Kad je došao svijesti, rekoh mu: 'Sad mi ti ispričaj svoju povijest.'

I ovaj ispriča: 'Već trideset godina želim ispuniti jedno hodočašće. Uštedio sam tristopedeset dirhama na plodovima svoga rada i odlučio da ove godine odem u Meku. Jednoga dana moja dobra supruga zatrudni; osjeti miris hrane iz susjedstva. 'Donesi mi te hrane', zamoli me ona. Pokucao sam na vrata mojih susjeda i objasnio stanje. Susjeda se rasplakala. 'Djeca mi nisu već tri dana ništa jela, reče ona. Danas sam vidjela mrtvog magarca i odrezala komad mesa i skuhala. To ne bi bila dobra hrana za vas.' Srce mi je u grudima gorjelo slušajući njenu priču. Uzeo sam tristopedeset dirhama i dao joj ih. — Potroši ovo na djecu, rekao sam. To je moje hodočašće.' — 'Pravo je anđeo rekao u mom snu, zaključi ʿAbd Allāh, i nebeski kralj s pravom je tako prosudio. *ʿAṭṭār*

Abu Isḥāq Ibrāhīm ibn Adham, kraljević prosjak

Jednoga dana Ibrāhīm susretne prosjaka koji se žalio na svoju sudbinu.

— Pretpostavljam da si vrlo jeftino kupio svoje prosjaštvo, reče mu on.

— Šta! Zar se prosjaštvo prodaje?, upita prosjak zapanjen.

— Naravno, odgovori Ibrāhīm. Ja sam ga kupio u zamjenu za kraljevstvo Balḫa. I dobro sam učinio.

»Otkako si ušao na Put, jesi li ikada upoznao radost?« upitaše Ibrāhīma.

»Da, više puta«, odgovori on. »Jedanput kad sam bio na jednom brodu; kapetan me nije poznavao. Bio sam odjeven u dronjke, kosa čupava, i bio sam u stanju zanosa nepoznatom svima koji su bili na brodu. Rugali su se sa mnom i ismijavali me. Bio je tu i neki lakrdijaš koji mi je vukao i čupao kosu, ili

me pak udarao, tek da mu prođe vrijeme. Postigao sam ono što sam želio i osjećao se savršeno sretnim što sam tako ponižavan. Moja je radost dosegnula svoj vrhunac onoga dana kad mi se taj lakrdijaš približio i pomokrio na mene.

Isto tako, jedanput sam došao u džamiju da spavam, ali me nisu pustili da uđem, a bio sam tako slab i iscrpljen da se nisam mogao dignuti. Uhvatili su me za noge i izvukli van. Kako je ta džamija imala tri stepenice, glava mi je udarala o svaku od njih i potekla je krv. Na svakoj stepenici bila mi je objavljena po jedna tajna. Uzviknuo sam: — Ah! Samo kad bi džamija imala više stepenica pa da moja sreća bude još veća!

Drugi put, bio sam zamotan u krzneni kaput pun buha što su me strašno grizle. Najednom, sjetih se lijepih odijela što sam ih ostavio u riznici svoje palače. I moja duša u meni uzviknu: — Šta je sad to? Tako sam shvatio da sam postigao zadovoljenje svoje želje.«

Jednoga dana Ibrāhīm prođe kraj nekog pijanca čija su usta bila prljava. Otišao je po vodu i oprao mu usta.

»Zar da se prljava ostave usta koja su izgovorila ime Božje? Bilo bi to nepoštovanje«, rekao je sebi Ibrāhīm.

Kad se pijanac probudi, ispričaše mu da mu je isposnik iz Korasana oprao usta. »Kajem se«, reče čovjek. A Ibrāhīm je u snu čuo: »Oprao si jedna usta iz ljubavi prema Meni. Ja sam zato oprao tvoje srce.« *'Aṭṭār*

Abū Ḥafs Haddād i sućut

Kada Abū Ḥafs stiže u Meku, vidje mnoštvo hodočasnika, siromašnih i nevoljnih. Zaželi im nešto dati, i ta ga njegova sućut toliko uzbudi da diže kamen i uzviknu:

»Gospode, u ime Tvoje uzvišenosti, ako Ti nešto ne dadneš, razbit ću sve svjetiljke u džamiji.«

I poče obilaziti Ka'bu. Odmah mu se približi neki čovjek i dade kesu zlata, te ga on podijeli siromasima.

Ispunivši hodočašće, vrati se u Bagdad. Dočekaše ga Ǧunaydovi učenici.

»Kakav si nam poklon donio s putovanja?«, upita Ǧunayd.

»Možda je jedan od naših učenika nesposoban da živi kako bi trebalo«, odgovori Abū Ḥafs. »Ono što ću vam ispričati može biti moj poklon. Ako u nekog brata opaziš nedostatak dobra ponašanja, otkrij u sebi izgovor za njega i oprosti mu u svojim očima. Ako prašina nerazumijevanja ne bude otpuhnuta tim oprostom, i ako si ti u pravu, pronađi bolji izgovor i ponovo mu oprosti u svojim očima. Ako i to bude bez učinka, nastavi otkrivati nove izgovore, sve do četrdeset puta. Ako tih četrdeset izgovora ne pokrije grešku koju je počinio, onda sjedi i reci sebi: — Kako je samo tvoja duša tvrdokorna i neznalica! Kako si samo tvrdoglav, nepristojan i nepoučen! Tvoj ti brat nudi četrdeset izgovora zato što te je uvrijedio, a ti ne prihvaćaš nijednoga! Perem ruke od tebe. Ti znaš što hoćeš; čini kako te volja.«

Gunayd se zadivio ovim riječima i upitao: »Tko, dakle, može imati takvu snagu duše?« *'Aṭṭār*

Mālik ibn Dinār i raskalašeni mladić

U Mālikovu susjedstvu živio je mladić dosta izopačenih navika. Māliku je duboko smetalo njegovo ponašanje, ali je strpljivo čekao da i netko drugi o tome počne govoriti. Nakon nekog vremena, više osoba se žalilo i Mālik se odluči da ga posjeti i zamoli da promijeni svoje navike. Mladić je to vrlo grubo primio.

— Ja sam sultanov miljenik, rekao je Māliku, nitko nema pravo da se brine o onom što činim niti da me priječi da radim onako kako mi se sviđa.

— Govorit ću sa sultanom, zaprijeti Mālik.

— Sultan mi neće prestati odobravati, ma šta činio, odvrati mladić.

— Pa dobro! Ako sultan tu ništa ne može, nastavi Mālik, žalit ću se Bogu Milostivome i On će pokazati prst nebeski.

— Oh! uzvrati mladić, On je predobrostiv da bi me kaznio.

Satrven, Mālik ode. Prođoše dani, a mladićeva raskalašenost pređe sve granice. Ljudi su se ponovo žalili. Mālik se pripremi da mu uputi prijekore; ali usput začu glas: »Ostavi Mog prijatelja na miru!« Zapanjen, Mālik dođe mladiću. »Što se dogodilo da opet dolaziš?«, upita ovaj.

»Ovaj put nisam došao da te grdim«, odgovori Mālik. »Došao sam jednostavno da ti kažem da sam čuo ove riječi.« »Ah!«, uzviknu mladić, »ako je tako, onda cijelu svoju palaču posvećujem Njemu. Nije me briga za ono što imam.« I napusti sve, te ode lutati svijetom.

Mālik priča da je kasnije u Meki vidio tog mladića bez igdje ičega i gotovo na izdisaju.

»On je moj prijatelj«, prošapta. »Išao sam da vidim svog prijatelja«, reče i izdahnu. *ʿAṭṭār*

Abū Yazīd al-Bistāmī

Hātim al-Asamm — gluhi — bio je tako milostiv sufi da je petnaest godina hinio da je gluh kako ne bi uvrijedio neku ženu koja je u njegovoj prisutnosti bila neumjesno bučna. Tek nakon njene smrti pokazao je da nije gluh. Jednoga dana rekao je svojim učenicima: »Onaj među vama koji se na Sudnji dan ne bude založio za one iz pakla nije moj učenik.«

To su prenijeli Abū Yazīdu. »Kažem«, reče Abū Yazīd, »da je moj učenik onaj koji stoji na rubu pakla i pruža ruku svakom tko je tamo, te ga odvodi odatle i šalje u raj, a zatim umjesto njega ulazi u pakao.«

»Kad sam prvi put ušao u Meku«, kaže Abū Yazīd, »vidjeh Kaʿbu. Kad sam drugi put u nju ušao vidjeh Gospodara

Kaʿbe. Treći put ne vidjeh ni Kaʿbu ni Gospodara Kaʿbe. To jest, izgubih se u Bogu i ne znadoh više ništa.«

Netko je došao na njegova vrata i pozvao ga. »Koga tražiš?«, upita Abū Yazīd. »Abū Yazīda«, odgovori čovjek. »Jadniče!«, uzviknu Abū Yazīd, »Ja tražim Abū Yazīda već trideset godina i ne mogu mu ni traga naći.«

To su prenijeli Ḏū-n-Nūn al-Miṣrīju. On reče: »Bože, smiluj se mom bratu Abū Yazīdu! Izgubljen je u društvu onih koji su izgubljeni u Bogu.«

Jednoga dana upitaše Abū Yazīda al-Bistāmīja kako je došao na svoju »postaju«. On ispriča ovo: »Jednoga dana moja me je majka zamolila vode. Kako je vrč bio prazan otišao sam na rijeku da ga napunim. Vrativši se, našao sam majku kako spava. Noć je bila hladna. Držao sam vrč u ruci. Kad se majka probudila popila je malo vode i blagoslovila me. Primijetila je da se vrč bio zaledio za moju ruku i uzviknula: — Zašto ga nisi odložio? — Bojao sam se da se ne izvrne, rekao sam. — Ostavi vrata otvorena, reče mi ona. Bdio sam do zore da budem siguran da je onako kako je zaželjela i da sam je poslušao. Tako je ono što sam toliko tražio ušlo kroz ta vrata.«

ʿAṭṭār

Abū Yaʿqūb Yūsuf ibn al-Ḥusayn ar-Rāzī

Doznavši da Ḏū-n-Nūn-al-Miṣrī zna Najveće Ime Božje, ispuni ga želja te ode u Egipat. Stigavši u džamiju Ḏū-n-Nūna, on izgovori pozdravnu molitvu i sjede. Ḏū-n-Nūn mu uzvrati pozdravnicu. Cijele godine Yūsuf je ostao u zabačenom kutku džamije ne usudivši se ništa pitati Ḏū-n-Nūna. Na kraju te godine Ḏū-n-Nūn upita: »Odakle je ovaj mladić?« A on odgovori: »Iz Rayya.«

Tijekom druge godine Ḏū-n-Nūn ne reče ništa, a Yūsuf je i dalje zauzimao isti kutak. Na kraju te druge godine Ḏū-n-Nūn

upita: »Zbog čega je ovaj mladić došao?« »Da te posjeti«, odgovori Yūsuf.

Ḏū-n-Nūn ušuti još jednu godinu. Zatim pruži Yūsufu drvenu posudu s poklopcem: »Pređi Nil. Na izvjesnom mjestu srest ćeš starca. Predaj mu ovu zdjelu i zapamti što ti bude rekao.«

Yūsuf uze zdjelu i pođe na put. Putem ga spopade iskušenje. »Što se to samo unutra miče?« I on otvori zdjelu. Iskoči miš i pobježe. Yūsufa spopade očaj. »Kuda sada? K starcu ili k Ḏū-n-Nūnu?«

Napokon, ode starcu s praznom zdjelom. Kad ga starac vidje, nasmiješi se. »Pitao si ga koje je najveće Ime Božje?« »Da.« »Ḏū-n-Nūn je vidio tvoje nestrpljenje i dao ti je miša«, reče starac. »Slava Bogu! Ti se ne možeš brinuti ni o jednom mišu. Kako bi onda čuvao Najveće Ime?«

Posramljen, Yūsuf se vrati u Ḏū-n-Nūnovu džamiju. Ovaj mu reče: »Jučer sam sedam puta molio Boga za dopuštenje da te poučim Najvećem Imenu. Bog mi to nije dopustio, što znači da još nije došlo vrijeme. Zatim mi je Bog naredio da te stavim na probu sa mišem. Kad sam to učinio, eto što je bilo. Vrati se sada u svoj grad dok ne dođe vrijeme.« *ʿAṭṭār*

6. LJUBAV PREMA BIĆIMA

Salomon i zaljubljeni mrav

Putujući, veličanstven i plemenit, Salomon je prolazio na
nekom zabačenom mjestu uz mravinjak.[1]
Svi se mravi približiše da se pokore; zakratko
ih bi na tisuće.
Samo jedan mrav nije pohitao da dotrči, jer je ispred
svoga gnijezda imao brdašce pijeska i odbrojavao zrnca
jedno po jedno kako bi ono nestalo.
Salomon ga dade pozvati i reče: »O mravu, čini se da nemaš
mnogo ni izdržljivosti ni snage;
pa čak sa Noinom izdržljivošću i Jobovim strpljenjem,
nikada ne bi mogao privesti kraju svoj pothvat.
On nije po mjeri tvoje snage; nikada ti ne bi mogao
sravniti to brdašce pijeska.«
Mrav, odvezavši jezik, reče: »O veliki kralju, na ovom
putu ne može se napredovati bez velikodušnosti!
Jedan se mrav od mene skrio nakon što
me je uhvatio u zamku svoje ljubavi,

1 Po islamskim predajama, Salomon je razumijevao jezik mrava, a ovi su priznavali njegovu postaju proroka (vidi *Qur'ān*, XXVII, 18 i 19). Bilješka francuskog prevodioca.

rekavši mi: 'Razoriš li ovu hrpu pijeska i
oslobodiš put, maknut ću veliku zapreku koja
nas dijeli i prihvatiti tvoje društvo.'
Tako sam prionuo tom zadatku, ne misleći ni na šta
drugo do na premještanje pijeska.
Uspijem li da ovog pijeska nestane, mogu se nadati
sjedinjenju s mojim voljenim.
Pa ako u ispunjavanju tog djela trebam i život
izgubiti, neću biti ni hvalisavac ni lažljivac.«
Prijatelju, nauči od mrava što je to snaga ljubavi,
nauči od slijepca tajnu viđenja.
Premda se mrav posvetio nesreći, on je sluga na putu[2].

'Aṭṭār

Žena i pas

Prorok reče: »Bila neka žena raskalašena ponašanja,
bestidna grešnica, okaljana.
Jednoga dana prolazeći poljem, opazi na svom
putu zdenac
kraj kojeg je bio pas što je dahtao od žeđi, isplažena jezika;
s punom nježnošću, ona odustade od svoga nauma.
Od cipele napravi kofu, od kaputa uže,
izvuče vodu i napoji psa. Za to dobročinstvo Bog
ju je uzvisio u oba svijeta.
Na noć svoga uzašašća vidjeh je lijepu
poput Mjeseca, u raju.«
Tako raskalašena žena dobila je od Boga tako
veliku nagradu zato što je napojila psa.
Ako i načas utješiš tuđe srce, tvoja će
nagrada biti veća od obaju svjetova[3].

'Aṭṭār

2. 'Aṭṭār: *Le Livre divin*, prijevod Huada Rouhanija, Pariz, 1961, Albin Michel, str. 92–93.
3. Isto, str. 426.

Mudrac iz Gorgana i mačka

Mudrac iz Gorgana, otjelotvorenje odanosti i u
svoje doba stožer ezoterijskog znanja,
imao je u svom samostanu mačku koju je viđao
svakodnevno.
Bili su joj napravili kožne papuče kako bi
zaštitili njene šape
da se u njenim šetkanjima tamo-amo ne uprljaju.
Čas bi išla k mudracu, čas bi se klupčala
na molitvenom sagu.
Nakon sata vremena, počela bi mijaukati,
dozivajući tako službenike
da joj obuje papuče i pusti van.
Često je odlazila u kuhinju i svi su na to bili svikli;
od nje nikad nisu krili meso,
jer nikada nije krala ništa ni sirovoga ni kuhanoga,
nego je bila zadovoljna s onim što joj dadnu.
Imali su u nju povjerenja za stolom i posvuda u
samostanu, jer nikada nisu bili vidjeli da je
ma šta ukrala.
Ali, jedanput, u sumrak, u kuhinji, ona kradom
zgrabi komad mesa iz lonca.
Službenike je potraži i kazni, povukavši je
jako za uši.
Uvrijeđena, ona prestade odlaziti k mudracu, i
namrgođena se sklupča u jedan ćošak.
Mudrac se raspita za nju a službenike mu ispriča
što se bilo dogodilo.
Tada je učitelj pozva i reče: »Zašto si nešto tako
napravila?«
Pokunjena mačka ode i u tri puta
dovede po mače,
položi svoje mačiće uz noge mudraca, a zatim se,
tužna, povuče na jedno stablo.

Dureći se na služinče, prijetećeg pogleda, sjede
na jednu granu, otvori širom oči i šutaše.
Mudrac, videći to, prekori služinče. Pokaza svoje
čuđenje i obrati se svojim ljudima ovim riječima:
»Prestup ove mačke je oprostiv, jer ga nije
počinila misleći na sebe.
Njen čin nije drzak jer ga nalaže nužnost, a onome
tko je u nevolji, zabranjeno odjednom postaje dopušteno.
Da nahrani svoje mlade, svako biće, pa čak i najslabiji
pauk, istrglo bi komad hrane iz lavljih ralja.
U ponašanju ove mačke nema ništa čudnog, jer
je materinska ljubav nešto čudesno.
Sve dok ne budeš imao djece, nećeš shvatiti
što može biti ta skrb.«
Zatim mudrac reče služinčetu: »Ova jadna životinja
bez dara govora zasigurno je mnogo propatila;
i na stablo se popela jer je ljuta na tebe. Traži da ti oprosti,
i njen će bijes proći.«
Služinče skine turban, a zatim pred mačkom
zamoli oprost.
Njegovo kajanje ipak ostade bez učinka, i mačka
ga ne udostoja pogleda.
Napokon se umiješa mudrac, govoreći joj blago,
zamoli je da siđe s grane.
Mačka odmah siđe i sklupča se mudracu kraj nogu.
Svi povikaše. Iz svakog srca izbi plamen kao iz svijeće...
Svi dadoše za pravo jadnoj životinji i združiše se
u priznanju tog nježnog bića.
Da imaš veze koje bi ispunile stotinu svjetova, nikada
one neće biti jednake onoj jednog jedinog djeteta.
Jedini koji je iznad te vezanosti za dijete, jest Bog
Čisti, Neusporedivi[4]. *'Aṭṭār*

4. 'Aṭṭār, *Le Livre divin*, prijevod Fuada Rouhanija, Pariz, 1961, Albin Michel, str 101—103.

FIZIČKA SMRT I MISTIČKA »SMRT« / *FANĀ'*

»A najljepše mjesto povratka je u Allāha«, »On iz neživa izvodi živo«. On će, zatim, učiniti i da pomrete i poslije će vas oživjeti a onda ćete se Njemu vratiti[1]«, *kao što* »oživljuje« *zemlju* »mrtvu«. »I ne recite za one koji su na Allahovu putu poginuli: 'Mrtvi su!' Ne, oni su živi, ali vi ne znate[2]!« *Najviša je nagrada kad Allah pravednome kaže:* »A ti, o dušo smirena, vrati se Gospodaru svome zadovoljna a i On tobom zadovoljan[3]« *bit će blaženo viđenje:* »Ne očekujući da mu se zahvalnošću uzvrati, već jedino da bi naklonost Gospodara svoga Svevišnjega stekao, i on će, zbilja, zadovoljan biti[4].«

Ta kako sufi ne bi težio susretu s božanskim Voljenim za kojim je žudio cijeloga života? »Kad između ljubavnika i voljenog postoji samo košulja od strune«, *rekao je jedan od njih dvoje na svojoj smrtnoj postelji,* »zar ne želiš da se svjetlost sjedini sa Svjetlošću[5]?« »Onome tko je cijeloga života volio

1. *Qur'ān,* III, 14; XXIX, 57, itd. (*Qur'ān,* VI, 95) *Qur'ān,* II, 28.
2. *Qur'ān,* II, 154; usp. III, 169.
3. *Qur'ān,* LXXXIX, 27—28.
4. *Qur'ān,* XCII, 19—21.
5. Rûmî, vidi *Mystique et poésie en Islam,* str. 23.

Boga i samo Njega«, *kaže Ġazālī*, »grob postaje rajski vrt a smrt ubrzava njegov susret s Voljenim, nakon što sve veze svijeta pokida[6].«

Prorok je rekao: »Umrite prije smrti.« *Ova izreka, o kojoj su meditirali svi islamski mistici, može se shvatiti na više načina: umire se za sebe: smirena duša* (nafs mutma'inna) *koju će Bog dočekati, jest duša koja se znala odreći svoje ljudskosti* (fanā' al-bašariyya), *svojih svojstava samih* (fanā' aṣ-ṣifāt). *Sljedeći stupanj sastojat će se u tome da se izgubi u onome koji je učeniku objava božanskoga i koji transcendira svoju usku osobnost: u svom učitelju. To je* fanā' fī-šayḫ. *Napokon, posljednja postaja bit će ona u kojoj će se svojstva pojedinaca ukinuti u svojstvima Božjim* »kao što se plamen svijeće gubi u prisutnosti sunca«. *Što, dakle, onome koji je tako* »mrtav prije nego umre«, *može predstavljati fizička smrt, ako ne stalno sjedinjenje* (baqā') *sa Apsolutnim?*

Smrt će dakle biti skidanje koprena koje skrivaju krajnju Stvarnost. San, »brat smrti«, *već je dao duši da nasluti da s onu stranu prividne stvarnosti stvarî postoji drugi život. Slavna proročka predaja kaže da život možemo usporediti sa snom, a smrt sa budenjem. Zar u* Qur'ānu *ne stoji:* »Allah uzima duše u času njihove smrti, a i onih koji spavaju, pa zadržava one kojima je odredio da umru, a ostavlja one druge do roka određenog[7]«? *Sve dok ne uzme izabrane u svoju »kuću mira«* (dār as-salām): »Uđite u nj, u miru, ovo je Dan vječni[8]!«

Anđeo sna

U vrijeme večernje molitve, kad sunce zalazi,
put se čula zatvara, a put nevidljivoga razotkriva.
Anđeo sna vodi duše do praga

6. *Iḥyā'*, III, 192 (*Damm ad-dunyā, bayān 4*).
7. *Qur'ān*, XXXIX, 42.
8. *Qur'ān*, L, 34.

poput pastira što čuva svoje stado.
S onu stranu prostora, usred duhovne doline,
kakve čudne gradove i kakve čudne vrtove
on im pokazuje;
duša sagleda tisuću oblika i čudesnih lica
kad san iz nje izbriše pečat ovoga svijeta.
Reklo bi se da je duša oduvijek stanovala u tom kraju.
Ne sjeća se ovoga ovdje i ne ćuti tuge.
Od svih tvarnih stvari nad kojima je strepila,
ona se odvojila tako da više nikakve brige nema[9]. *Rūmī*

Zov smrti

Ustajte, prijatelji, polazimo. Vrijeme je da napustimo ovaj svijet.
Bubanj odjekuje s neba, zove nas.
Vidi: gonič deva je ustao, pripremio karavan
i hoće da idemo. O putnici, zašto spavate?
Pred nama, za nama, uzdiže se zvek zvona,
graja polaska.
U svakom času, jedna duša, jedan duh, uzlijeće
tamo gdje nije nikakvo mjesto.
S tih zvjezdanih svjetala, s tih plavetnih nebeskih svodova,
pojaviše se tajanstveni likovi koji otkrivaju tajne stvari.
Teški je san pao na tebe sa sfera što se okreću:
pazi se tog lagodnog života, čuvaj se teškog sna.
Dušo, traži Voljenoga, prijatelju, traži Prijatelja.
Ti što bdiješ, budi na oprezu: ne priliči budnome
da spava[10]. *Rūmī*

9. Rûmî, *Odes Mystiques*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Mokrija, Pariz, 1973, Klincksieck, str. 271.
10. Rûmî: *Divân-e Shams-e Tabrîzî*.

Nakon smrti, život

»Sve će osim Njega propasti« (*Qur'ān*, XXVIII, 88). Sve će se stvari poništiti i biti uništene. Čiste duše anđela, nebesa, zemlja, nebo, nebesko prijestolje, daščica i pero od trstike, i ostalo. Ali smrt vjernika, premda je naizgled smrt i poništenje, ne zovemo smrt. Jer dobro koje je u njemu postojalo i koje se čini uništenim i poništenim, zapravo je umnoženo tisuće puta. Njegova smrt nije uistinu smrt. Jer, kad umre on postaje tisuću puta veći. Poput zrna žita ili koštice što ih ukapamo u zemlju. Zrno se u zemlji raspukne i biva uništeno. Sagnjije i potpuno nestane. Kad zatrube proljetne trube, sve sjeme oživi; to pokazuje da u stvarnosti i nije bilo poništeno: ono je bilo, naprotiv, tisuću puta uvećano. Uistinu, zrno nije umrlo.

Koje zrno nije bilo zakopano u zemlju a da iz nje nije izniklo? Zašto sumnjaš u sjeme čovjekovo?

Smrt se sastoji u tome da gorko zrno ili oštar trn, koji stalno uzvikuje: »Kad bih mogao da ne postojim i da nikad na svijet nisam došao!« postane, kad umre i kad se poništi, sto puta ružnije. Takvu smrt zovemo pravom. To je stanje gore od smrti. Jer ima mnogo ljudi koji, usred muka i patnji, žele umrijeti. I nevjernik također, kad vidi svoju ružnoću uzvikuje: *»Da sam, bar, zemlja ostao!«* (*Qur'ān*, LXXVIII, 40)...

A smrt vjernika, dobrih ljudi i svetaca, premda je smrt, nije smrt, nego život.

»Nikako ne smatraj mrtvima one koji su na Allahovu putu izginuli! Ne, oni su živi i u obilju su kod Gospodara svoga« (*Qur'ān*, III, 169—170). Žito njihova života ustostručeno je. Svevišnji Bog je rekao: »Sve te stvari se poništavaju, one ne ostaju, bilo da je to anđeo, vila, vrag. Ja ostajem, Jedini[11].«

Sulṭān Walad

11. Sulṭān Walad: *Ma'ārif*, odlomak 5.

Vjenčanje

Naša je smrt, naše vjenčanje s vječnosti.
Koja je njena tajna? *»Bog je Jedan.«*
Sunce se dijeli prolazeći kroz otvore kuće;
Kad su otvori zatvoreni, mnoštvenost nestaje.
Ta mnoštvenost postoji u grozdovima:
ali je nema u soku iscijeđenu iz grožđa.
Onome tko je živ u svjetlosti Božjoj,
smrt tjelesne duše je dobročinstvo.
O tome ne reci ni zla ni dobra,
jer to je iznad dobra i iznad zla.
Veži svoje poglede na Boga, i ne govori o onome
što je nevidljivo,
tako da On u tvoj pogled stavi drugi pogled.
Viđenje tjelesnih očiju tvori to viđenje za koje ne postoji nijedna nevidljiva i tajna stvar. Ali kad je pogled okrenut prema svjetlosti Božjoj, pod takvom svjetlošću, koja bi stvar mogla ostati skrivenom? Premda sve svjetlosti zrače iz božje svjetlosti, ne nazivaj sve te svjetlosti »Božja svjetlost«; vječna svjetlost je Božja svjetlost; sporedna svjetlost svojstvo je tijela i mesa. To je paklena svjetlost što svijetli u očima stvorenja, osim u onih kojima sam Bog pomaza oči.
Njegova vatra postade svjetlom Njegovu prijatelju Abrahamu;
oči pameti neupućene su kao i oči magarca.
O Bože koji daješ dar viđenja!
Ptica viđenja uzlijeće prema Tebi na krilima želje[12]. *Rūmī*

12. Rûmî: *Odes Mystiques*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Mokrija, Pariz, 1973, Klincksieck, oda 833, str. 231

Ğunaydova smrt

Kad mu se približi smrt, Ğunayd naredi da se prostre stol i pripremi objed. »Želim svoju dušu izručiti«, reče on, »dok moji učenici jedu zdjelicu juhe.«

Osjetivši prve boli smrtne borbe, zatraži da mu donesu vode za obredno pranje. Kad je to obavio, pade ničice i zaplaka.

»O Učitelju«, uzviknuše njegovi učenici, »nakon svih službi i sveg tog podređenja Bogu, zar je sad trenutak da se klanjaš«?

»Ğunaydu to nikada nije bilo potrebnije nego sada«, odgovori on.

I poče recitirati *Qur'ān* ne prekidajući.

»Što! Ti recitiraš *Qur'ān*?«, upita jedan učenik.

»Tko na to ima više pravo od mene čiji će se svitak života u ovom času odviti, i koji ću vidjeti mojih sedamdeset godina poslušnosti i službovanja kako o koncu vise u zraku? A zatim će puhnuti vjetar koji će ga njihati amo-tamo tako da neću vidjeti da li to vjetar donosi odvajanje ili sjedinjenje. Na jednoj mojoj strani protezat će se staza između neba i pakla; na drugoj će stajati anđeo smrti. Sudac čije je svojstvo pravednost bit će tamo čekajući me, nepromjenjiv u svojoj savršenoj pravičnosti. Preda mnom se prostire put, a ja ne znam kojim će me putom odvesti.«

Izrecitirao je cijeli *Qur'ān*, a zatim još sedamdeset ajeta iz sure o Kravi. Spopale su ga druge boli smrtne borbe. »Reci Allāh«, rekoše mu.

»Nisam zaboravio«, odgovori on. I tako je držao krunicu da su mu četiri prsta bila čvrsto uz nju svinuta, a jedan je bio slobodan. »U Ime Boga, Milostivog, Samilosnog«, uzviknu on. I, sklopivši oči, ispusti dušu.

Kad je došlo vrijeme da mu se opere tijelo, onaj koji je to obavljao htjede mu vodom oprati oči. Uto začu glas s neba: »Makni svoju ruku s očiju Moga prijatelja. Njegove su se oči sklopile nad Mojim Imenom, i otvorit će se tek u času susreta sa Mnom.« Kad je zatim pokušao otvoriti Ğunaydove prste

Glas reče: »Prst koji se svinuo na Moje Ime bit će ispravljen samo po Mom nalogu.«

Kad su njegovo tijelo metnuli na nosiljku, bijela se golubica spustila na ćošak. Uzalud su se trudili da je otjeraju. Na kraju, golubica uzviknu: »Pustite me samo. Moje su kandže pričvršćene za ovaj ćošak nosiljke čavlom Ljubavi. Zato sam i spuštena ovdje. Ne brinite; danas će se kerubini brinuti o njegovu tijelu. Da niste vikali njegovo bi tijelo bilo s nama uzletjelo na nebesa poput bijelog sokola.« *'Aṭṭār*[13]

Smrt našeg Gospodara
Mūse / Mojsija

Naš Gospodar Mūsä obožavao je Boga u svom pustinjaštvu.
Allāh! Allāh!
Otišao je da ponovo oživi vezu koja ga je sjedinjavala s njegovom majkom. Allāh! Allāh!
Prošavši uz planinu, nađe anđele kako kopaju grob.
Allāh! Allāh!
Reče im: »Za koga je taj grob?« Allāh! Allāh!
Oni mu rekoše. »Za onoga koji kad ga izmjeri vidi da mu je po mjeri.« Allāh! Allāh!
Naš se Gospodar izmjeri i vidje da mu je po mjeri. Allāh! Allāh!
On im (anđelima) reče: »Pričekajte da se odem oprostiti od svoje majke.« Allāh! Allāh!
I ode užurbana koraka i silovito udari (vrata svoje majke).
Allāh! Allāh!
Ona im (ljudima u kući) reče: »Oslobodite me ovog duha.«
Allāh! Allāh!
On joj reče: »Majko, nisam ja duh. Allāh! Allāh!
Ja sam tvoj sin Mūsä ibn Imrān. Allāh! Allāh!

13. 'Attar, *Le Mémorial des Saints*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch. Vidi u ovoj knjizi, bilj. 3, str. 203.

Majko moja! Došao sam da se s tobom oprostim.« Allāh! Allāh!
Ona mu reče: »Pričekaj da ti pripravim hranu za put.« Allāh! Allāh!
On joj reče: »Moj put je bez povratka.« Allāh! Allāh!
Ona mu reče: »Idi se oprostiti od svoje sestre.« Allāh! Allāh!
I on ode užurbana koraka. Allāh! Allāh!
I silovito udari (vrata svoje sestre). Allāh! Allāh!

Isti prizor kao s majkom, ponavlja se s njegovom sestrom, a zatim i s njegovom ženom. Ženi kaže: »Moj put je bez povratka« *i odlazi. Priča se nastavlja ovako:*

I nađe anđele kraj groba. Allāh! Allāh!
Pozdravi ih i oprosti se od njih. Allāh! Allāh!
Zatim obavi obredno pranje i jednu »rak'u«. Allāh! Allāh!
On (anđeo smrti) mu reče: »Sīdī Mūsä, odakle (od kojeg dijela tijela) ću početi?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Hoću li početi od tvojih stopala?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Tvoja su stopala ulazila u kuću Božju.« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Hoću li početi s tvojim trbuhom?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »U tvom je trbuhu hrana Božja (manna).« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Hoću li početi od tvojih grudi?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Tvoje grudi sadrže riječ Božju.« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Hoću li početi od tvojih uha?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Tvoja su uha čula riječ Božju.« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Hoću li početi s tvojim očima?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Tvoje su oči vidjele knjigu Božju.« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Hoću li početi s tvojim ustima?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Tvoja su usta izgovarala riječi Božje.« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Hoću li početi od tvojih ruku?« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Tvoje su ruke dizale knjigu Božju.« Allāh! Allāh!
On mu reče: »Sīdī Mūsä, kako ću?« Allāh! Allāh!

(Tada) Sīdī Mūsä zauze mjesto u onome što je bilo po njegovoj mjeri (svom grobu) i klekne pred Boga. Allāh! Allāh!
Zatim obavi obredna pranja i molitvu od dvije *rak'e*. Allāh! Allāh!
Tada, (anđeli) mu predaju jabuku (rajsku) od strane Boga. Allāh! Allāh!
Sīdī Mūsä, udahne njen miris i (njegova duša) uzleti prema Bogu[14]. Allāh! Allāh!
I anđeli prekriše zemljom (njegovo tijelo). Allāh! Allāh!
Zatim se pokloniše ispred (njegova groba) i uzletješe prema Bogu.
Svaki se stranac vraća svom zavičaju. Allāh! Allāh[15]!

Marokanska pjesma

Pjesma smrti[16]

Vičem Ti: žalost! dušama čiji svjedok (privremeni = ja sam) odlazi, s onu stranu mjesta, da se pridruži Svjedoku Vječnosti!
Vičem Ti: žalost! srcima, toliko dugo zalijevanim, uzalud, iz oblaka otkrivenja, u kojima se skuplja ocean mudrosti!
Vičem Ti: žalost! Božjoj Riječi, otkako umire, sjećanje na nju samo je ništavilo u našoj mašti!

14. Prema narodnom muslimanskom vjerovanju, kao što točno naznačava prevoditeljica ove pjesme, Azrael, anđeo smrti, od Boga je poslan umirućima. Njegovo je poslanje da blago odvoji dušu od tijela, jedan dio tijela za drugim. Ako se umirući opire anđelu, anđeo se vraća Bogu koji mu daje rajsku jabuku kao jamstvo njegova poslanja: *»U marokanskoj pjesmi, tek kad se anđeo smrti, zadivljen zaslugama velikog proroka vezanog uz Boga cijelim svojim bićem, osjeti nesposobnim da ispuni svoje poslanje, Bog će svom slavnom slugi čiji je čas kucnuo poslati rajsku jabuku čiji će miris osloboditi njegovu dušu.«*

15. Pjesma nepoznatog pisca na marokanskom dijalektu, zabilježila ju je Jeanne Jouin, *Bulletin du CNRS* »Usmena arapsko-berberska književnost«, Pariz, 1971—1972, str. 153 i dalje.

16. Pjesma koju je Hallag izgovorio noć uoči njegova mučenja. Hallâj, *Diwân*, u prijevodu Louisa Massignona, Pariz, 1955, Cahiers du Sud, str. 14—15.

Vičem Ti: žalost! dokazima (nadahnutim) pred kojima ustupa svaki govor govornika, što se tiče dijalektike.
Vičem Ti: žalost! konvergentnim aluzijama što ih nabacuju umovi: od svih njih ostaju (u knjigama) samo ruševine.
Vičem Ti: žalost! u ime Tvoje ljubavi, vrlinama srdaca gomile, onih kojih su okovi izrađeni da slušaju.
Svi su oni već prošli (prešavši pustinju, a da u njoj nisu) ostavili ni zdenaca ni traga, prošli kao pleme Ada i grad, žaleći sebe, žaljeni od Irama!
A iza njih, napuštena svjetina tumara nasumce, slijepa više od životinja, slijepa više od stada deva. *Ḥallāǧ*

Viđenje Boga

I na trgu i u samostanu — samo sam vidio Boga Samoga.
I u dolini i na planini — samo sam vidio Boga Samoga.
I Njega često vidim kraj sebe u mojim patnjama;
u uspjehu i u sreći — samo sam vidio Boga Samoga.
U molitvi i u postu, u hvali i u zrenju,
u vjeri Prorokovoj — samo sam vidio Boga Samoga.
Ni dušu ni tijelo, ni sporednost ni bitnost,
ni svojstva ni uzroke — samo sam vidio Boga Samoga.
Otvorio sam oči, i svjetlošću Njegova lica oko mene
u svemu što sam opazio — samo sam vidio Boga Samoga.
Poput svijeće istopih se u Njegovoj vatri:
među svjetlucavim plamenima — samo sam vidio Boga Samoga.
Vlastitim pogledom vidjeh sebe vrlo jasno,
ali kad se vidjeh Božjim pogledom — samo sam vidio Boga Samoga.
Izgubih se u ništavilu, nestadoh,
i evo postadoh Živi — samo sam vidio Boga Samoga[17].
Bābākūhī

17 Bâbâkûhî de Shirâz, u prijevodu R. A. Nicholsona: *The Mystics of Islam*, London, 1963, Routledge and Kegan Paul Ltd, str. 59.

Mistička smrt

Kako kaže šeik Muḥyi-d-Dīn ibn al-ʿArabī: »Znanje (*maʿrifa*) je koprena koja Ga skriva, i kad ne bi bilo postojanja dvaju svjetova, bit bi bila jasna.«

Budući da traganje i znanje i strasna ljubav i privrženost sve pripadaju naravi stvorenja, kada ih u njemu nema, onda je on (čovjek) poništen. Budući da su njegova bit i njegova svojstva samo pridjevi koji se odnose samo na Boga Svevišnjega i uzvišenoga, kada je stvorenje poništeno, njegovo svojstvo sluge, poput vala, vraća se moru. To je značenje »Vrati se Gospodaru svome!« — *irǧī ilä rabbiki (Queʾān,* LXXXIX, 28); kao i značenje izreke »Mi smo Allahovi i mi ćemo se Njemu vratiti!« — *li-Llāhi wa inna ilayhi rāǧiʿūn (Qurʾān,* II, 156) i smisao »Sve će, osim Njega, propasti!« — *kullu šayʾin hālikūn illā waǧhahu (Qurʾān,* XXVIII, 88); i značenje — *kullu man ʿalayha fānin wa yabqa waǧhu rabbika ḏū-l-ǧalāli wa-l-ikrām (Qurʾān,* LV, 26—27), to jest: »Sve što je na Zemlji prolazno je, ostaje samo Gospodar tvoj, Veličanstveni i Plemeniti« isto je to.

Ako smo još uvijek svjesni svojih vlastitih osjećaja, misli i osjeta, još uvijek se nalazimo u stanju dvojstva, kao što i mističko zrenje podrazumijeva dvojstvo: dok postoji netko tko zre, mora postojati i ono što on zre; kao što osjećanje podrazumijeva ono što osjećamo i osobu koja osjeća; i mislilac podrazumijeva ono što je mišljeno. Sve to odnosi se na stvorenje u stanju dvojstva, kao što je val val, a more more, val još nije spojen s morem; kad val i more postanu jedno, nema ni »susreta« ni »viđenja«. To i znači izraz: »Savršeno siromaštvo je uistinu Bog« i »Onaj koji se nalazi u stanju siromaštva ne treba Boga«. Ono što je ovdje naznačeno samo je poništenje samog stanja poništenja. Ali ako smo u stanju poništenja i ako smo toga svjesni, onda još nismo poništeni, jer smo još svjesni svoga vlastitog poništenja. U tom slučaju, još uvijek smo u carstvu dvojstva[18].
Hamza Fansūrī

18. Hamza Fansūrī, *Šarāb al-ʿAšiqīn* (Vino zaljubljenih); engleski prijevod Syeda Muhammada Naguib al-Attasa: *The Mysticism of Hamzah Fansûrî*, str. 470—472, Singapur, 1963.

Fanā'. njena tri oblika

1. Kad bit stvorenja (*ḏāt-i 'abd*) iščezne (*fani šavad*) u biti Božjoj (*ḏāt-i Ḥaqq*) i prestane postojati, kao što kap vode gubi svoju pojedinačnost (*ta'ayyun*) u oceanu. Ova se (*fanā'*) zbiva kada se očituje bit božanska.
2. Kad se svojstva stvorenja (*ṣifāt-i 'abd*) izgube u svojstvima Božjim (*ṣifāt-Ḥaqq*): tada su njegova ljudska svojstva zamijenjena božanskim svojstvima, i Bog postaje njegovo uho i njegovo oko.
3. Kad bit stvorenja iščezne (*maḥfi šavad*) u svjetlosti božanske biti, kao što zvijezde iščezavaju na sunčevoj svjetlosti, Njegovo svojstvo stvorenja (*ḥalqiyya*) ne prestaje postojati, ali je prikriveno pod vidom stvaranja *Ḥaqqiyya*: Gospodar (*Rabb*) je jasan, a rob (*'abd*) nevidljiv[19].

Hod u Bogu

Upitaše jednom Sayyida Burhān ad-Dīn Tirmiḏīja: »Ima li Put Božji neku granicu?« Sayyid odgovori: »Put ima granicu, ali postaja je nema, jer hod je dvovrstan: hod prema Bogu i hod u Bogu; prvi ima granicu, jer to je prelazak s onu stranu postojanja i ovoga niskog ovozemaljskog svijeta, to je oslobađanje od svoje osobnosti; sve to ima kraj i granicu. Ali kad dosegnete Boga, onda hodate u znanju i spoznaji Vrhunskog Bića, a ove su bez granica: sve do mora, ima tragova stopa, ali potom se tragovi stopa gube u oceanu. Kopnene postaje, božanskom smotrenošću, su naselja, stanovi, karavan-saraji. Ali morske postaje, kad se uzburkaju valovi, nemaju ni poda ni krova da zaštite putnika. Ove oceanske postaje nemaju vidljive izbočine, ove stanice nemaju ni znaka, ni imena[20].« *Aflakī*

19. Walī Muḥammad Akbarābādī. *Šarḥ-i- Maṭnawī-y Mawlānā-y Rūmī* (Komentar *Maṭnawija*).
20. Aflakī: *Manākib al-'Ariſīn*, str. 56–57.

JEDNOST BOGA / *TAWḤĪD* I JEDINSTVO BITKA / *WAḤDAT AL-WUĞŪD*

»Lā ilāha illā-Llāh« *Nema boga do Allāha: temelj je islamskog nauka, kojem sufiji u tumačenju daju njegov najdublji smisao: »Nema stvarnosti do Stvarnosti«. Samo je Bog apsolutno stvaran. Jednost Boga, čije samo tvrdenje tvori muslimansku vjeroispovijest* — šahāda, *koja čovjeka čini »svjedokom« Božjim (to je i samo značenje izraza* šahāda, *svjedočenje) – podrazumijeva, ne samo to da ne može biti politeizma, što proglašuju i sve velike religije, nego i to da u izvjesnom smislu Bog jest Sam.* Qur'ān *kaže:* »On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi[1].« »Kuda god se okrenete, pa tamo je lice Allahovo[2].« »Gospodar svjetova, koji nema saučesnika[3].« »Nema boga osim Njega! Sve će, osim Njega, propasti[4].« »Sve što je na Zemlji prolazno je, ostaje samo Gospodar tvoj[5].«

1. *Qur'ān*, LVII, 3.
2. *Qur'ān*, II, 115.
3. *Qur'ān*, VI, 163; XVII, 111; XVIII, 26; XXV, 2.
4. *Qur'ān*, XXVIII, 88.
5. *Qur'ān*, LV, 26—27.

Božja Stvarnost ne ulazi ni u jednu kategoriju: vidjeli smo da šahāda *sadrži negaciju: »Nema božanstva« (ili stvarnosti), koju uravnotežuje tvrdnja: »Osim Božanstva«: jer se nikakva definicija ne može dati za Nespoznatljivo. Kako to čvrsto kaže Ibn al-'Arabī*: »Nitko Ga ne dokučuje osim Njega samoga, Nitko Ga ne zna, osim Njega samoga... On Sebe zna po Sebi samome... Drugi-osim-Njega ne može Ga dokučiti. Njegova neprobojna koprena vlastito je Njegovo jedinstvo. Drugi-osim-Njega ne prikriva Ga. Njegova koprena je Njegovo samo postojanje. Zastrt je Svojim jedinstvom na neobjašnjiv način... Drugi-osim-Njega ne postoji i ne može se, dakle, poništiti[6]...« *Dakle, o Bogu se ne može ništa ni reći, ni zamisliti. Ḥallāǧ je čak rekao:* »Onaj tko misli da može potvrditi Božju Jednost time Mu daje suučesnika.« *Ili kako kažu Ḏū-n-Nūn al-Miṣrī*: »Ma kakvu misao u svome duhu o Bogu stvarali, On je od nje različit[7].«

U sufija, transcendencija i imanencija se ne isključuju: one su komplementarni oblici iste Stvarnosti. Tako je On ujedno »Posve-Drugi«, i Onaj koji »se upliće između čovjeka i srca njegova[8]«, »i bliži mu je od vratne žile kucavice[9]«. *»Jedinstvo bića« jest dakle sveprisutnost Jedine Stvarnosti:* »Kad je tajna jednog jedinog atoma među atomima jasna, tajna svih stvorenih stvari, vanjskih i unutarnjih, jasna je, te ti više ništa ne vidiš ni na ovom ni na drugom svijetu osim: Boga[10].«

Iz ovog nauka proistječe islamski univerzalizam, a svaki reduktivni sinkretizam samo je njegova karikatura. Valja napomenuti da je islam jedina religija koja se ne naziva po svom osnivaču, ni po zemlji u kojoj je nastala. Riječ islām *znači »predati se Bogu«, to jest Apsolutnome priznatom kao takvom, i, na taj se način pokoriti zakonu njegova bića. Stoga je jedan*

6. *Risālatu-l-Aḥadiyya (Traité de l'Unité)*, pripisana Ibn al-'Arabīju, na francuski preveo Abd al-Hâdī u *Le Voile d'Isis*, Pariz 1923, str. 13—14.
7. Navedeno u *Maṭnawī*, sv. 7, str. 103.
8. *Qur'ān*, VIII, 24.
9. *Qur'ān*, L, 16.
10. *Risālatu-l-Aḥadiyya, nav. dj.*

suvremeni muslimanski teolog mogao napisati, izrazima koji se mogu činiti paradoksalnim, ali su u tom videnju duboko točni, da su »Mjesec, Sunce, planeti, stabla, zrak, voda, toplina, minerali, životinje 'muslimanski' jer se pokoravaju božjim propisima[11]«. *Budući da može biti samo jedna Istina, a ne »istine«, može biti samo jedno Otkrivenje ako je Bog izabrao da Se otkrije, pa dakle i samo jedna poruka, valjana za cijelo čovječanstvo. Samo su je ljudi razradivali, iskrivljavali, pa otuda divergencije među različitim pristupima božanskom: Zapad ne zna da se muslimanom može proglasiti onaj koji priznaje i druga Sveta pisma:* Tora, Evanđelja *i, općenito sve što su* »Božji poslanici« *donijeli raznim narodima na Zemlji ukoliko, naravno, ne proturječe nepromjenjivoj biti ove Poruke. I* Qur'ān *se smatra samo »Objavom« ove jedine objavljene činjenice.*

Sufiji se ne zadovoljavaju time da u to »vjeruju«: to čini svaki musliman. Oni to žive, na svim razinama, od najuzvišenije do najbliskije. Cijela je muslimanska zajednica odraz tog jedinstva u ljudskom društvu. Stoga oni rado navode izreku jednog Prorokovog sljedbenika, Abū 'Ubayde, umrlog 639: »Nikada nisam razmatrao ni jednu jedinu stvar a da Bog nije bio bliže meni nego ta stvar[12].«

Jednost Boga

Reci: »On je Allah — Jedan!
Allah je Utočište svakom!
Nije rodio i rođen nije,
i niko Mu ravan nije[13]!« *Qur'ān*

11. Abū A'la Mawdūdī: *Risāla-e diniyat*, francuski prijevod: *Comprendre l'Islam*, Pariz, 1973; engleski prijevod: *Towards Understanding Islam.*
12. Navod Al-Ḥarrāza u njegovoj knjizi *Livre de la Véracité*, engleski prijevod objavio Arberry, str. 48.
13. *Qur'ān*, CXII, 1—3.

Tajna jednosti

Znaj da je Bit Boga Vrhovnog tajna (*ġayb*) jednosti (*al-aḥadiyya*) koju svaki simbol izražava u stanovitom odnosu, a da Je ne može izraziti u mnogim drugim odnosima. Ne shvaćamo Je, dakle, nekim racionalnim pojmom, niti Je shvaćamo aluzijom (*išāra*) konvencionalnom; jer nešto možemo shvatiti samo u nekom odnosu koji mu označava mjesto, ili negacijom, dakle suprotnošću; kako u cijelom postojanju nema nikakva odnosa koji »smješta« Bit, niti kakve oznake koja se na Nju primjenjuje, ništa Je ne može poricati i ništa Joj nije suprotno. Za jezik, Ona kao da ne postoji, i u tom odnosu Ona Sebe odbija od ljudskog shvaćanja. Onaj koji govori postaje nijem pred božanskom Biti, a onaj koji se kreće postaje nepokretan; koji vidi bude zaslijepljen. Ona je preplemenita da bi Je umovi shvatili... Ona je preuzvišena da bi Je misli dokučile. Njen pratemelj (*kunh*) nije dotakla nijedna mudra izreka znanosti, nijedna šutnja koja Je ušutkuje; nijedna granica, ma kako tanana i nemjerljiva bila, ne obuhvaća Je[14].

Ǧīlī

Bitni Bitak

»Stvarnost nad stvarnostima« koja je božanski bitni Bitak, najuzvišenije, jest Stvarnost svih stvari. Ono je Jedno u Sebi samome i »jedino« na taj način da u Njega ne može prodrijeti množina; ali Svojim mnogostrukim otkrivenjima i brojnim pojavnim očitovanjima, Ono se ponekad predstavlja u obliku neovisnih supstancijalnih entiteta (*Ḥaqā'iq-i Ǧawhariyya maṭbū'a*) a ponekad opet u obliku akcidentalnih i ovisnih entiteta (*Ḥaqā'iq-i araziyya i ṭābi'a*). Stoga, Bitak Bitan i Jedan javlja se mnogostrukim zbog brojnih svojstava ovih bitnosti i slučajnosti, premda je On zapravo »Jedno« i ni na koji način nije prijemljivo za mnogostrukost i množinu.

14. Ǧīlī, *Al-Insan al-Kamil*, francuski prijevod. *De l'Homme universel*, Titus Burckhardt, Lyon, 1953, Derain, str 28. Pretisak: Pariz, 1975, Dervy-Livres.

Ukini riječi »ovo« i »ono«:
svojstvo razumijeva razliku i suprotnost.
U cijelom ovom svemiru punom ljepote i bez nesavršenosti,
vidi samo jednu jedinu bitnost i jednu jedinu Bit.

Ova jedina Bit u svom apsolutnom obliku, ogoljena od svih pojava, svih granica, svake mnogostrukosti, jest »Stvarnost«. Osim toga, mnogostrukost kojom se Bog očituje kad se zastire pojavama, čini da je Ona cijeli stvoreni svemir. Zato je svemir vanjski i vidljivi izraz »Stvarnosti«, a »Stvarnost« je unutarnja i nevidljiva stvarnost svemira. Prije nego što se očitovao vanjskom vidu, svemir je bio istovjetan »Stvarnosti«; a »Stvarnost« je, nakon tog očitovanja, istovjetna svemiru. K tome: u stvarnosti postoji samo Jedan Jedini stvarni Bitak; Njegovo iščeznuće i Njegovo očitovanje, Njegovo prije i Njegovo poslije, samo su Njegovi odnosi i Njegovi oblici. *»On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi«* (*Qur'ān*, LVII, 3).

Svemir, sa svim svojim dijelovima, samo je izvjestan broj slučajnosti, što se stalno mijenjaju i obnavljaju svakim dahom, povezanih u jedinu bitnost i iščezavajući svakog časa da bi bile zamijenjene sličnim nizom. Upravo zbog te brze smjene promatrač krivo misli da svemir posjeduje stalno postojanje. I sami *aš'ariti*[15] to priznaju kada objašnjavaju da smjena slučajnosti u svojim bitnostima razumijeva stalnu zamjenu slučajnosti, tako da bitnosti nikada ne ostaju potpuno bez sličnih slučajnosti onima koje su im prethodile. Stoga, promatrač misli, pogrešno, da je svemir nešto stalno i jedinstveno.

Ocean se ni ne smanjuje niti raste.
Premda se valovi stalno uzdižu i otječu;
biće ovoga svijeta val je što traje tek časak:
a već sljedećeg časka iščeznuti mora.

15. Najortodoksniji teolozi islama.

Na ovome svijetu, ljudi obdareni shvaćanjem mogu razlikovati
rijeku čije se bujice kovitlaju, poskakuju, namreškavaju.
i iz snage što djeluje u valu
mogu naučiti skriveno djelo »Istine«...

Filozofi lišeni razuma smatraju
da je ovaj svijet tek misao duha;
misao jest, istina je, ali ne znaju vidjeti
Velikog Idealista koji stoji s onu stranu...

Oblici u koje se zaodijeva postojanje traju
tek časak, a zatim sljedećeg časka nestaju;
Ovo promjenjivo stanje dokazuje izreka:
»Svakog časa On stvara nešto novo.« (*Qur'ān*, LV, 29)

Ključ ove tajne je da Uzvišenost najviše »Istine« posjeduje »imena« suprotna jedna drugima, jedna su veličanstvena a druga strašna[16]; ova su imena u neprestanom djelovanju, i nikakav prekid u tom djelovanju nije moguć ni za jedno od njih. Tako, kad jedna od kontingentnih bitnosti, zahvaljujući spoju potrebnih uvjeta, i odsutnosti protivnih uvjeta, postane sposobna da primi Samo Biće, milosrđe Milostivog ga zaposjeda, i Samo Biće se u nju ubrizgava (*ifāza*); i Samo Biće, tako izvanjšteno, budući da je zaodjenuto učincima i svojstvima takvih bitnosti, javlja se u obliku posebne pojave, i otkriva Se u vidu te pojave. Zatim, djelovanjem strašne svemoćnosti koja iziskuje poništenje svih pojava i svih privida mnogostrukosti, ova ista bitnost biva ogoljena od tih pojava. Istoga časa u kojem je ogoljena, ova bitnost biva zaodjenuta drugom nekom pojedinačnom pojavom, sličnom prethodnoj, djelovanjem milosrđa Milosrdnoga. Sljedećeg trenutka, ova posljednja pojava biva poništena djelovanjem strašne svemoći, i uspostavlja se druga pojava milosrđem Milosrdnoga; i tako dalje, sve dokle god Bog hoće. Tako se nikada ne događa da se Samo Biće otkrije u dva susljedna trenutka u vidu iste pojave.

16. Naprimjer, pridjevi božanski *ǧamāl* — ljepota i *ǧalāl* — svijetla uzvišenost.

Svakog časa, jedan se svemir poništava i drugi sličan ga zamjenjuje. Ali onaj koji je zaslijepljen ovim koprenama, to jest neprestanim slijedom sličnih pojava i istovjetnih uvjeta, vjeruje da svemir traje u jednom i istom stanju i da se nikada ne mijenja.

Uzvišeni Bog čija velikodušnost, milosrdnost,
milost i dobrota obuhvaćaju cijeli svijet,
svakog časa svodi jedan svijet na ništavilo
i stvara drugi sličan na njegovo mjesto.
Svi darovi dolaze od Boga,
pa ipak, posebni darovi dolaze od »imena« posebnih;
svakim dahom, jedno »ime« poništava,
i jedno drugo stvara iznova sve vidljive stvari.

Dokaz da je svemir samo sklop slučajnosti sjedinjenih u jednoj jedinoj biti, to jest, »Stvarnosti« (*ḥaqq*) ili Biću Samom, počiva u činjenici da, u pokušaju definiranja naravi stvari koje postoje, te definicije ne obuhvaćaju ništa drugo do »slučajnosti«. Naprimjer, kada čovjeka definiramo kao »razumnu životinju«, i životinju kao »tijelo sposobno za rast i osjete, obdareno sposobnošću slobodnog kretanja«, i tijelo kao »bitnost obdarenu trima dimenzijama«, i bitnost kao »entitet koji postoji *per se* i koji nije inherentan nekom drugom predmetu«, i entitet kao »bit obdarenu stvarnošću i nužnim postojanjem« — svi upotrijebljeni izrazi u ovim definicijama svrstavaju se u kategoriju »slučajnosti«, sa izuzetkom te nejasne biti koju možemo razabrati iznad tih izraza... Ova nejasna bit je, zapravo, »Stvarnost«, Biće Samo, koje postoji po Sebi i čini da postoje sve slučajnosti... Reći da postoji neki drugi supstancijalni entitet osim Bića Jedinog Bitnog, strašna je zabluda; utoliko više što duhovna intuicija ljudi koji znaju istinu, koju posuđuju od svjetiljke proročanstva, potvrđuje suprotno[17]. *Ǧāmī*

17. Djâmî, *Lawāih*, engleski prijevod Whinfielda i Kazwînîja, London, 1906, Oriental translation fund, str. 42 i dalje..

Bit Božja

Nitko, sam, ne može spoznati Boga; Bit Božja može se spoznati samo Njegovom milošću. Um će te voditi, ali samo do Njegovih vrata. Njegova će te milost dovesti Njemu.

Na putu prema Njegovoj apsolutnoj transcendenciji, spoznaja svoje vlastite naravi bit će ti dovoljna da spoznaš Njegovu Bit. Um je učinio sve što je mogao, ali nije mogao nastaviti putem, na kraju je priznao da spoznati Boga znači upravo biti nemoćan da Ga spoznaš. Kako bi mogao potaknuti um da Ga traži? Kako bi ono što je slučajno moglo govoriti o Vječnom? Samo preko svoje duše i svojih nesavršenih čula slučajno govori o Vječnome. Ne uzimaj uma za vodiča da bi išao prema Njemu, tvrdokoran u zabludi, poput ostalih, ne čini takve gluposti. Čuđenje je »svršetak« napora uma na Njegovu putu. U masti za oči koja je učinila da Ga se uvidi, um nije bio upoznat s Njegovim božanstvom.

... Njegova (Božja) ruka je snaga, Njegovo lice Vječnost. Njegov dolazak je Njegova mudrost. Silazak, dar Njegov. Njegova dva stopala su veličanstvo Njegove vlasti i Njegova dostojanstva. Njegova dva prsta, izvršenje Njegova naloga... U odnosu na Njegovo postojanje, vječnost je prekjučer, ona je došla u praskozorje, ali već je bilo za nju kasno! Kako bi tu za Njega moglo biti mjesta, bilo ono veliko ili malo? Jer samo mjesto nema mjesta. I što bi mjesto moglo predstavljati Tvorcu mjesta? I Nebo, Onome koji je stvorio nebo? O ti, robe oblika i crteža, zatočeniče riječi »On u svom veličanstvu sjede na prijestolje«, oblik nije odvojen od onoga što je slučajno i ne može odgovarati Vječnome[18]. *Sanā'ī*

18. Sanā'ī, *Ḥadīqatu-l-Ḥaqīqa*, preveo Jabre, u *Le poète persan Sanā'ī*, Pariz, 1973, umnožena teza, str. 62—64.

Bitak svemira

Bit Božja i Njegov Bitak su Jedno; Njegov Bitak i bitak svemira su jedno; bitak svemira i svemir su jedno, poput svjetlosti koja mijenja ime ali ne i stvarnost: za izvanjsko opažanje ona je jedna, i za oko unutarnjeg opažanja, ona je također jedna. Takav je i bitak svemira, u odnosu s Bitkom Božjim — ono je jedno, jer svemir uzet neovisno ne postoji. Njegovo izvanjsko postojanje samo je privid, a nije stvarnost. Tako i slika u zrcalu, premda ima oblik, nema istinskog postojanja[19]. *Hamza Fansūrī*

Nesvršeno prelazi u svršeno

Stvarnost je, bitno, duh. Ali, naravno, postoje stupnjevi u duhu... Svijet, u svim svojim pojedinostima, od mehaničkoga kretanja onoga što nazivamo atomom tvari do slobodnoga kretanja misli u ljudskom ja, jest samo-objava »Ja sam Velik«. Svaki atom božanske snage, ma kako nisko bilo njegovo mjesto na ljestvici postojanja, jest jedan ja. Ali ima stupnjeva u izrazu »ja«. Kroz cijelu gamu bića uzdiže se nota »ja« koja se malo-pomalo uzdiže sve dok ne postigne svoje savršenstvo u čovjeku. Zato u *Qur'ānu* i stoji da je krajnji ja bliži čovjeku od njegove žile kucavice. Poput bisera, mi živimo, krećemo se i imamo biće u vječnom strujanju božanskog života... Stupanj stvarnosti mijenja se sa stupnjem osjećanja »ja«. Zato čovjek, u kojega je »ja« doseglo svoje relativno savršenstvo, zauzima pravo mjesto u srcu stvaralačke božanske snage, i tako ima puno viši stupanj stvarnosti od stvari koje ga okružuju. Među svim Božjim ostvarenjima, jedini je on sposoban da svjesno sudjeluje u stvaralačkom životu Svoga Stvoritelja (...)

19. Hamza Fansūrī, Asrār ul-'Arifīn, engleski prijevod Syeda Naguiba al-Attasa, *Some aspects of Sufism as understood and practised among the Malays*, Singapur, 1963, Malaysian Sociological Research Institute.

U povijesti religioznog iskustva u islamu koji se, prema Proroku, sastoji u »stvaranju božanskih svojstava u čovjeku«, ovo iskustvo izraženo je u raznim izrekama: *»Ja sam stvaralačka Istina«* (Ḥallāǧ), *»Ja sam sudbina«* (Mu'āwiya), *»Ja sam riječ iz* Qur'āna« ('Alī), *»Slava meni«* (Bayazid). U najuzvišenijem sufizmu islama, sjedinjujuće iskustvo ne sastoji se za svršeni ja u brisanju njegove osobnosti nekom vrstom utonuća u nesvršeni ja; prije se radi o nesvršenom koje prelazi u ljubavni zagrljaj svršenog. Tako Rūmī kaže: *»Božanska spoznaja gubi se u spoznaji svetoga*[20]*.«* *Iqbāl*

Vrhunska stvarnost

Stvarnost nad stvarnostima — to jest, Bitak najuzvišenije Stvarnosti, jest Stvarnost svih stvari. Što se tiče Njegove Biti, On je Jedan u Sebi i Jedini, tako da u Njega ne može prodrijeti množina; ali svojim mnogostrukim otkrivenjima i brojnim određenjima, ponekad Se predstavlja u obliku neovisnih supstancijalnih entiteta a ponekad u obliku slučajnih i ovisnih entiteta.

Jedina Bit Božja, shvaćena kao apsolutna i oslobođena svih određenja i ograničenja naziva se »Stvarnost«; a shvaćena u Njenom vidu kao zaogrnuta mnogostrukošću i mnoštvenošću koje su vidljive, Ona je sav stvoreni svemir. Svemir je dakle vidljivi vanjski izraz najuzvišenije Stvarnosti, a najuzvišenija Stvarnost je unutarnja nevidljiva stvarnost svemira. Svemir, prije nego što je postao očit vanjskom viđenju, bio je istovjetan najuzvišenijoj Stvarnosti; a najuzvišenija Stvarnost nakon što je svemir postao očit postaje istovjetna svemiru. Postaje dakle jasno da je zapravo najuzvišenija Stvarnost Jedini stvarni

20. Mohammad Iqbal, *Reconstruire la pensée religieuse*, prevela Eva de Vitray-Meyerovitch, Pariz, 1955, Librairie d'Amérique et d'Orient — Adrien Maisonneuve, Pariz, str. 80—81 i 120.

Bitak. Njeno očitovanje i Njeno ne-očitovanje, Njeno prije i Njeno poslije samo su Njeni odnosi i Njeni oblici. *»On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi«* (Qur'ān, LVII, 3[21]).

Ǧāmī

Istina nad istinama

Oni koji poznaju Allāha uzdižu se metaforama sve do istinitosti, poput onoga koji se iz dolina uspinje na planine; na kraju svoga uspona vide, kao neposrednim viđenjem očevidaca, da nema ničeg što postoji osim samog Allāha, i da *»će sve, osim Njega, propasti«* (Qur'ān, XXVIII, 88); i neće propasti u nekom posebnom trenutku, nego je nešto stalno propadljivo, budući da može biti samo tako shvaćeno. Jer svaka druga stvar osim Allāha, kad je promatramo samu za sebe, može biti samo ne-bitak; a ako je ispitujemo kao stvar koja svoje postojanje prima od iskonske Stvarnosti, sudimo da ona postoji — ne po sebi, nego ovisna o Onome koji joj daje postojanje. Dakle, nema ničeg postojećeg osim samoga Lica Božjeg. Jer svaka stvar ima dva oblika, jedan okrenut prema sebi samoj, drugi prema svome Gospodaru: u pogledu prvoga, ona je ne-bitak; ali u odnosu na Boga, ona jest bitak. Stoga su sve stvari propadljive osim Allāhova Lica, oduvijek i zauvijek. Ovi gnostici, prema tome, ne trebaju čekati Sudnji dan da bi čuli kako Tvorac objavljuje: *»Ko će imati vlast toga dana? — Allah, Jedini, Svemoćni!«* (*Qur'ān*, XL, 16). I ta će objava zauvijek odzvanjati u njihovim ušima. Oni ne shvaćaju izraz »Allāh je najveći« (*Allāhu akbar*) kao da je On samo »veći« od svih drugih. Ne dao Bog! Jer u cijelom postojanju nema uz Njega ništa što bi On mogao nadmašivati veličinom. Ništa drugo ne dose-

21 Djami, *Lawâih*, engleski prijevod Whinfielda i Kazwînîja, London, 1906, Oriental translation fund, str. 41—42.

že čak ni stupanj supostojanja, ili izvedenog postojanja, pa čak ni postojanja, jednostavno, osim onog oblika koji Ga prati. Postojeće je samo Njegovo Lice. Tako je nemoguće da On bude »veći« od Svog vlastitog oblika. Smisao je da je On apsolutno velik a da bi bio nazvan većim, ili vrlo velikim, u nekom odnosu ili usporedbi. Prevelik da bilo tko, pa bio prorok ili anđeo, može dokučiti istinsku narav Njegove veličine. Jer nitko ne poznaje Allāha istinskom spoznajom osim Njega samoga; jer sve poznato nužno ulazi u granice i područje znalca; stanje koje tvori samu negaciju svake uzvišenosti i svake »veličine«.

Ovi gnostici, vrativši se sa svog uspona na nebo Stvarnosti, jednodušno izjavljuju da tamo nisu vidjeli ništa postojeće, osim Jedine Stvarnosti. Neki među njima su do toga došli znanstveno, drugi iskustveno i subjektivno. Potonjima je mnogostrukost stvari posve iščezla. Bili su utopljeni u apsolutnu Jednost, i umovi su im bili izgubljeni u Njenom bezdanu. Tamo su postali kao zaslijepljene stvari. Nijedna sposobnost nije u njima ostala osim da se spominju Allāha; uistinu, izgubili su i sposobnost da se spominju sebe samih. Tako da u njima nije ostalo ništa osim Allāha. Postali su opijeni pijanstvom u kojem je iščezla moć njihova rasuđivanja; tako da je jedan od njih[22] uzviknuo: *»Ja sam Vrhunska Istina!«* (*Anā-l-Ḥaqq*); drugi: *»Slava meni! Kako je velika moja slava*[23]*!«*; i neki drugi opet: *»Ispod ove odjeće samo je Bog!«*. Ali riječi strastvenih zaljubljenika u njihovu pijanstvu i zanosu trebaju biti prikrivene i o njima se ne treba govoriti. Zatim, kad se to pijanstvo rasprši i kad se vrate pod moć razuma, koji je Allāhova tezulja na zemlji, oni znaju da to nije bilo istinsko spajanje, nego nešto što sliči istovjetnosti; kao u riječima zaljubljenog na vrhuncu strasti: *»Ja sam Onaj kojeg volim, i Onaj kojeg volim je ja; mi smo dva duha utopljena u jedno jedino tijelo«* (Ḥallāǧ).

22. Ḥallāǧ.
23. Bayazīd Bistāmī.

Jer moguće je da čovjek koji nikada nije vidio zrcalo u svome životu, kada se iznenada nađe pred zrcalom i vidi u zrcalu, misli da je oblik što ga vidi u zrcalu oblik samog zrcala, istovjetan njemu. Drugi opet može vidjeti vino u čaši i misliti da je to samo boja čaše. I ako ta misao postane uobičajena i stalna, poput neke umišljotine njegova duha, ona ga potpuno upija, tako da on traži Allāhov oprost:

Čaša je tanka, bistro je vino!
Oni su slični, pitanja zbrkana:
jer kao da je tu vino a ne čaša za vino,
ili pak da je čaša a da nema vina!

Ipak postoji razlika kad se kaže: »Vino *je* čaša vina« i kad se kaže: »Kao da je to čaša za vino.« Tako, kad čovjeka obuzme takvo duhovno stanje, nazivamo ga u odnosu na onoga koji ga osjeća utrnuće (*fanā'*), ili pak, utrnuće utrnuća, jer se duša poništila u sebi samoj, poništena vlastitim poništenjem; jer postaje nesvjesna sebe i nesvjesna vlastite nesvjesnosti; budući da bi, kad bi bila svjesna svoje nesvjesnosti, ona bila svjesna sebe. U odnosu na čovjeka koji je uronjen u to stanje, stanje je nazvano, u metaforijskom jeziku »stapanje«; a u jeziku stvarnosti »sjedinjenje«. Pod tim istinama počivaju dvije tajne o kojima nam nije dopušteno raspravljati[24]. *Ġazālī*

Samo Ti

Mi smo harfa, a Ti sviraš na našim žicama
i nisu to naše žalopojke, nego Ti jecaš.
Mi smo poput frule, naša svirka od Tebe dolazi,
šahovske figure koje postrojavaš za bitku
i pokrećeš prema porazu ili pobjedi.

24. Ġazālī, *Udubina za svjetla*.

I pobjedu i poraz, Tebi dugujemo, o Biće Najviše.
Tko smo mi, o dušo naših duša, da postojimo kraj Tebe?
Naša su postojanja samo ne-postojanje: Ti si apsolutno Biće,
Ti činiš da se pojavljuju stvari propadljive.
Mi smo blistavi heraldički lavovi na zastavama:
Tvoj nevidljivi dah rasprostire nas svijetom[25]. *Rūmī*

Odricanje postojanja

Reci: Allāh! i odrekni se postojanja i onoga što ga okružuje,
želiš li ispunjenje savršenstva.
Sve, osim Boga, ako si dobro shvatio, jest ništavilo u
pojedinosti i cjelini.
Znaj dobro: bez Njega, cijelo stvaranje, pa i ti, raspršuje se,
briše.
Onaj koji u Njegovoj Biti nema korijena svoga postojanja,
njegovo je postojanje, bez Njega iz korijena nemoguće.
Upućeni su poništeni. Mogu li zreti nešto drugo osim
Svevišnjega, Veličanstvenoga?
Sve što vide, a što nije On, uistinu je propadljivo u sadašnjosti,
prošlosti i u budućnosti.
Razmisli i ispitaj možeš li vidjeti išta osim djelovanja među
djelovanjima.
Razmatraj i visinu i nizinu postojanja pogledom poduprtim
dedukcijom.
Pronaći ćeš da sve podsjeća na Njegovu Uzvišenost izravno ili
pak alegorijski.
Odozgo pa nadolje, a da to nitko toliko ne bi mogao,
On, njihov Stvoritelj, u rukama drži sve stvari[26].
Sīdī Abū Madyān

25. Rūmī, *Maṯnawī*, I, 598 i dalje.
26. Sidi Abû Madyân: *Diwân*, francuski prijevod Émilea Dermenghema i Bachira Messikha, Damask, 1938, Chawâr, str. 57.

Pet oda jednosti Božjoj

1.

O Ti! Neka su Ti posvećeni i moje srce i moja duša!
I jedno i drugo neka, o Ti! budu bačeni pred tvoje noge!
Neka srce Tebi bude žrtvovano, jer Ti srce očaravaš;
Neka duša bude bačena pod Tvoje noge, jer Ti si sam Duša.
Teško je srce osloboditi Tvoje moći,
lako je dušu baciti pod Tvoje noge.
Put koji vodi sjedinjenju s Tobom pun je opasnosti,
neizlječiva je bol uzrokovana Tvojom ljubavi.
Mi smo sluge Tvoje, i na rukama svojim nudimo Ti
naše srce i našu dušu,
naše su oči Tebi na službu, naše uši slušaju Tvoj nalog.
Želiš li mir, evo srca našeg;
želiš li rat, evo duše naše.
Neke noći, obgrljen ljubavlju i tugom,
trčao sam tamo-amo, poput bezumnika.
Na kraju me želja da Te vidim
dovela u samostan mudraca.
Ah, neka zla sreća protjerana bude! Tamo, opazih
tihu osamu
obasjanu svjetlošću Božjom, a ne plamenovima.
Vidjeh kako posvuda plamti ta vatra što je one noći
Mojsije, sin Imranov, vidje kako plamti na gori Sinajskoj.
Bješe tu i neki starac što podjarivaše plamen.
Svuda oko njega, mali mudraci stajahu dostojanstveno
blještavih lica, djetinjastih usta;
lutnja i viola, tamburin, frula i harfa,
svijeće, milina, ruže, vino, mirisni bosiljak,
peharnik, lica slična Mjesecu, crnih kovrči,
svirač, radosni pripovjedač ugodnoga glasa,
svi su stajali, spremni da služe.

A ja, postiđen u svom islamu[27]
sakrih se u jedan ćošak.
Pir[28] upita: »Tko je ovaj?« Oni odgovoriše:
»Zaljubljenik jedan, srca potresena.«
On reče: »Dajte mu pehar čista vina,
premda je nepozvan došao.«
Peharnik, »obožavatelj vatre« goruće ruke,
napuni pehar plamtećim vinom.
Kad ga ispih, u meni ne osta ni vjere, ni razuma.
Istovremeno, to vino istroši i vjerovanje i bezbožnost.
Bio sam opijen, i usred tog pijanstva,
na neizrecivom jeziku, začuh
govor, što izviraše iz cijelog moga bića.
Sve u meni, žile i bilo
ponavlja:
On je Jedan, ništa osim Njega ne postoji
On je Jedini, nema drugoga Boga osim Njega.

2.

Nikada, o Prijatelju moj! Neću prekinuti vezu što me uz Tebe
veže, pa da me i mač raskomada.
Uistinu, priliči da žrtvujemo stotinu života
za najmanji osmijeh tvojih slatkih usana.
O moj Oče! prestani me svjetovati o ljubavi:
nikada tvoj sin neće slušati razum.
Ja dobro poznajem put spokojstva.
Ali što ću? Uhvaćen sam u mrežu tvoje ljubavi.
Nažalost! Oni koje bi svjetovati trebalo
govore mi da se čuvam tvoje ljubavi.
U crkvi, jednoga dana, rekoh nekoj kršćanskoj djevojci:
»Voljena, ti koja mi srce uhvati u zamku,

27. To jest taj konformistički i legalistički način shvaćanja svoje religije.
28. Duhovni učitelj, na perzijskom, što odgovara arapskom *šeiku*.

ti koja, lancem tvog *zonnara*[29],
držiš privezanom svaku moju vlas,
dokad ćeš odbacivati put prema Jednosti?
Dokad ćeš sramno vjerovati u tri boga
umjesto u Jednoga?
Ona otvori svoje medene usne i odgovori
osmijehom slađim od slasti:
»Ako stvarno poznaješ tajnu Božje Jednosti,
ne smiješ nas nazivati bezbožnicima.
U tri zrcala vječna Ljepota
odrazila je Svoje sjajno Lice.
Svila ne postaje tri tkanine, nazoveš li je
parnian, harir, ili *parand.*«
Baš dotle smo stigli u svom razgovoru
kad zvona zazvoniše ovu pjesmu:
On je Jedan, ništa osim Njega ne postoji
On je Jedini, nema drugoga Boga osim Njega.

3.

Jedne noći, nađoh se kod prodavača vina
srca uzbuđena i obuzeta ljubavlju.
Vidjeh sjajan radostan skup
s *pirom* na čelu, prodavačem vina.
Njegovi paževi uspravni stajahu u redovima,
a pijači vina sjedili su sa svake strane.
Pir ima počasno mjesto, okružen pomoćnicima;
jedni bijahu pijani, drugi izvan sebe.
Srca im bijahu očišćena mržnje, duše čiste,
duhovi razgovorljivi a usne nijeme.
I svi su, milošću vječne milosti,
očima svojim zreli Boga, ušima svojim slušali Istinu.

29. *Zonnar*: brahmanski pojas; u prenesenom značenju: vanjski znak ne-pripadnosti islamu.

Jedan govoraše drugome: »Nek ti je slasno ovo vino!«
Drugi odgovaraše: »Nek ti dade besmrtnost!«
Slušajući zvuk lutnje, očiju uprtih u pehar,
optočen željom za ovim i onim svijetom,
učtivo im pridoh i rekoh:
»O ti čije je srce utočište anđela Soruša,
zaljubljen sam i patim od čežnje;
pogledaj moju bol, pokušaj me izliječiti.«
Pir se poče smijati, i šaljivo reče:
»O ti, pred kojim se um drži poput ponizna roba,
što ćeš ti s nama, kolike li zbrke,
kći vina, takva ljepota, kraj tebe ostaje
skrivena kristalom?
Odgovorih: »Moja duša gori, daj mi vode,
ublaži žar ove vatre što me proždire.
Sinoć, gorio sam od te vatre:
jao meni ako se ove noći isto ponovi!«
Smiješeći se, on mi reče: »Dođi, uzmi ovaj pehar.«
Uzeh ga. »Pazi da ne otpiješ previše«, reče mi.
Popih gutljaj, i odmah se
oslobodih tereta uma i muka misli.
Kad dođoh sebi, vidjeh samo jedno;
sve ostalo činilo se prostim crtama i obojenim mrljama;
iznenada, s visina transcendentalnog svijeta,
Soruš mi na uho ponovi ove riječi:
»On je Jedan, ništa osim Njega ne postoji,
On je Jedini, nema drugog Boga osim Njega.«

4.

Otvori oči srca svoga da vidiš dušu svih stvari:
vidjet ćeš bez koprene sve što je bilo nevidljivo.
Putuješ li prema zemlji ljubavi,
obzorja ovoga svijeta činit će ti se ružičnjakom.
Stanovnicima ovoga svijeta, po njihovoj želji,

vidjet ćeš, okreću se sfere nebeske.
Sve što budeš vidio, srce će ti željeti;
sve što ti srce bude željelo, vidjet ćeš odmah.
Siromašnog, bijednog, prosjaka, tamo,
vidjet ćeš ga kako prezire sva ovozemaljska kraljevstva.
Bosonogog, u toj zemlji, vidjet ćeš
kako korača nebeskim zviježđima.
Vidjet ćeš tamo i gologlave,
kako se zaklanjaju pod sjenu neba.
U času zanosa, plešući, svakog od njih
vidjet ćeš kako daleko odbacuju oba svijeta.
Razbiješ li jezgru atoma,
naći ćeš u njemu zatvoreno sunce.
Sve što imaš, daj ljubavi;
bezbožnik ja bio ako ti to bude i najmanji gubitak.
Istopiš li dušu svoju u dlanu ljubavi,
otkrit ćeš da je ljubav duši filozofski kamen.
Ići ćeš preko granica ovoga života, sličan uskom tjesnacu,
naći ćeš beskrajnost onoga kraljevstva s onu stranu prostora.
Što ti uši nisu čule, čut ćeš;
što ti oči nisu vidjele, vidjet ćeš.
Na kraju ćeš stići na onu točku s koje ćeš vidjeti
kao jedino biće,
cijeli kozmos i sva stvorenja.
Cijelim srcem, cijelom dušom, posveti se ljubavi prema
Jednom;
tada, izvjesno je, vidjet ćeš jasno:
»On je Jedan, ništa osim Njega ne postoji,
On je Jedini, nema drugog Boga osim Njega.«

5.

Posvuda se nalazi Prijatelj otkriveni,
prisutan u očitovanju, o ti obdaren viđenjem!
Ti tražiš svijeću pod punim suncem;

dan je tako blistav a ti ostaješ u tminama noći!
Izbjegneš li taj mrak, opazit ćeš
cijeli svemir usmjeren prema svjetlosti.
Kao da si slijep, ti tražiš vodiča i štap,
dok se pred tobom pruža put, ravan i jasan.
Otvori oči prema ružičnjaku i zri vodu čistu
što izvire iz ruža i trnova.
Vidi kako se iz bezbojne vode rađa stotine tisuća boja raznih;
vidi kako ruže i tulipani sjaje u cvjetnjaku.
Pređi put traganja uz pomoć ljubavi.
Ponesi sa sobom popudbinu.
Ljubav mnoge stvari čini lakima
što su se razumu činile teškima.
Ujutro i uvečer, ponavljaj ime Prijatelja,
traži Prijatelja noću i kad svane zora.
Kaže li ti i stotinu puta: »Ti Me nećeš vidjeti«,
ipak stalno očekuj viđenje,
sve dok ne stigneš na ono mjesto koje ne mogu dokučiti
stopalo mašte i ljestve mislî.
Bit ćeš dočekan usred jednog skupa
u kojem Gabrijel, Duh odani, sam primljen nije bio.
Tu je put, popudbina i postaja tu je:
ako si onaj koji slijedi taj put, dođi, donesi sve što imaš.
Ako nisi sposoban da tim putem ideš,
onda, poput drugih, ponavljaj ime Prijatelja, i
označi stopu.
O Hatefu! Onima koji imaju znanje
i koje, ponekad, zovu pijanima, ponekad, vidovitima;
njima, vino, svečanost, peharnik i svirač, mudraci,
samostan, *šahed* i *zonnar,*
njima sve te stvari znače samo skrivene tajne koje
se izražavaju takvim simbolima.
Shvatiš li njihovu tajnu, znat ćeš bit tih tajni:
On je Jedan, ništa osim Njega ne postoji,
On je Jedini, nema drugog Boga osim Njega.

Hātif Iṣfahānī

»Samo Jednoga tražim...«

Što ću, o muslimani? Više sam sebe ne prepoznajem.
Nisam ni kršćanin, ni židov, ni pārs, ni musliman[30];
nisam ni sa Istoka, ni sa Zapada, ni s kopna ni s mora;
ne potječem ni od prirode, ni od nebesa u njihovu okretanju.
Nisam ni od zemlje, ni od vode, ni od zraka, ni od vatre;
nisam ni od neba, ni od prašine; nemam
ni postojanja ni bića;
Nisam ni iz Indije, ni iz Kine, ni iz Bulghara, ni iz Saqsina,
nisam ni iz kraljevstva Iraka ni iz zemlje Korasan.
Nisam ni s ovoga ni s onoga svijeta, ni iz raja ni iz pakla,
nisam ni od Adama, ni od Eve, ni iz edena ni iz rizvana.
Moje je mjesto da budem bez mjesta, moj trag da budem bez
traga;
ni tijelo ni duša, jer pripadam duši Voljenoga.
Odbacio sam dvojnost, vidjeh da su dva svijeta jedno:
Samo Jednoga tražim, samo Jednoga znam, samo Jednoga
vidim, samo Jednoga zovem.
On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi[31];
ne poznam nijednog drugog osim »o Njega« (*ya hu*) i
»o Njega koji jest!« (*ya man hu*).
Opijen sam peharom ljubavi, šta će mi dva svijeta;
nemam drugog cilja osim pijanstva i zanosa.
Provedoh li i jedan tren života svoga bez tebe,
kojem se za taj časak.
Postignem li na ovome svijetu i jedan trenutak s tobom,
vući ću se pod stopalima obaju svjetova, plesat ću
pobjednički zauvijek.
O Šamso iz Tabriza! Opijen sam na ovom svijetu
da ne znam za drugo osim za pijanstvo i zanose[32]. *Rūmī*

30. To jest nije konformistički privržen nekom netolerantnom nazivu vjeroispovijesti. Rumi, naravno, ostaje uvjereni musliman.
31. *Qur'ān*, LVII, 3.
32. Rûmî, *Diwân-e Shams-e Tabrîz*.

Sveopćost islama

One koji su vjerovali,
pa i one koji su bili Jevreji,
i kršćani, i Sabijci,
one koji su u Allāha i u onaj svijet vjerovali
i dobra djela činili,
doista čeka nagrada od Gospodara njihova;
ničega se oni neće bojati
i ni za čim neće tugovati[33]. *Qur'ān*

Recite:
»Mi vjerujemo u Allaha
i u ono što se objavljuje nama,
i u ono što je objavljeno Ibrāhimu, i Ismāilu, i Ishāku,
i Jākubu, i unucima,
i u ono što je dato Mūsāu i Isāu,
i u ono što je dato vjerovjesnicima od Gospodara njihova;
mi ne pravimo nikakve razlike među njima,
i mi se samo Njemu pokoravamo[34].« *Qur'ān*

Nije čestitost u tome da okrećete lica svoja prema
istoku i zapadu;
čestiti su oni koji vjeruju u Allāha, i u onaj svijet,
i u meleke, i u knjige, i u vjerovjesnike,
i koji od imetka, iako im je drag, daju rođacima,
i siročadi, i siromasima, i putnicima-namjernicima,
i prosjacima, i za otkup iz ropstva,
i koji molitvu obavljaju,
i zekat daju,
i koji obavezu svoju kada je preuzmu, ispunjavaju,

33. *Qur'ān*, II, 62.
34. *Qur'ān*, II, 136 i III, 84.

naročito oni koji su izdržljivi u neimaštini,
i u bolesti,
i u boju ljutom.
Oni su iskreni vjernici,
i oni se Allaha boje i ružnih postupaka klone[35]! *Qur'ān*

Razmislio sam o nazivima vjera, trudeći se
da ih shvatim, te ih smatram jednim Načelom
s brojnim ograncima.
Ne traži, dakle, od čovjeka da usvoji ovaj ili onaj naziv
vjere, jer će ga to udaljiti od osnovnog Načela, a svakako
to Načelo Samo treba doći da ga nađe, Ono u kojem
se rasvjetljuju sve veličine i sva značenja; i tada će čovjek
shvatiti[36]. *Hallāǧ*

Brojni su putovi traganja, ali je traganje uvijek isto. Zar ne vidiš da su putovi što vode u Meku razni, jedan dolazi iz Bizanta, drugi iz Sirije, a drugi pak prelaze kopnom i morem? Stoga je udaljenost koju ovim putovima treba proći svaki put različita; ali kad stignu na cilj, raspre, rasprave i odstupanja u pogledima iščezavaju, jer srca se sjedinjuju... Ovaj polet srca nije vjera, ni nevjera, nego ljubav[37]. *Rūmī*

Bezbožnost i vjera hitaju obje putem Božjim. *Sanā'ī*

Tko je čvrsto vezan uz jedno posebno vjerovanje nužno ne zna (svojstvenu istinu drugih vjerovanja), otuda njegovo vjerovanje u Boga sadrži poricanje drugih oblika vjerovanja.

35. *Qur'ān*, II, 177.
36. Al-Hallāǧ, *Diwân*, u prijevodu Louisa Massignona, Pariz, 1953, Cahiers du Sud.
37. Rûmî, *Le Livre du Dedans*, Pariz, 1975, Sindbad, poglavlje 23.

Kad bi znao za Ğunaydovu izreku: *»Boja vode jest boja njene posude«*, prihvatio bi valjanost svih vjerovanja, i prepoznao bi Boga u svakom obliku i svakom predmetu vjere. A on misli drukčije zato što nema spoznaje (o Bogu), nego svoje vjerovanje temelji na mišljenju o kojem govori božanska izreka: *»Prilagođavam se mišljenju što ga Moj sluga ima o Meni«*, što znači: Ja se Svom obožavatelju očitujem u obliku njegova vjerovanja; dakle, neka poopćuje, ako hoće, ili neka određuje. Božanstvo u skladu s vjerovanjem je ono koje može biti određeno, i Ono je Bog koje srce može primiti (prema božanskoj izreci: *»Ni Moja nebesa, ni Moja Zemlja ne mogu Me sadržavati, nego Me vjerno sadrži srce Moga sluge«*). Jer apsolutno božanstvo ne može biti sadržano ni u jednoj stvari, budući da je Ono sama bit stvarî i Svoja vlastita bit[38].

Ibn al-'Arabī

38. Ibn ul-'Arabî, *La sagesse des Prophètes*, u prijevodu Titusa Burckhardta, Pariz, 1974, Albin Michel.

SIMBOLIZAM KOPRENE

Čovjek, u svom tjelesnom stanju, ne može zamisliti onostrano, naličje stvari — jednako kao što ni zametak ne bi mogao vjerovati u stvarnost svijeta u koji će ipak biti pozvan, kad kucne njegov čas. Ovu »drugu dimenziju« Qur'ān *naziva riječju koja je teško prevodiva, ali izuzetno nabijena značenjem:* ġayb, *to jest, nevidljivo, ono što ni čula ni razum ne mogu opaziti, a što je duboka Jednost zapretana u mnoštvu pojava.*

Jedva da je možemo naslutiti. Prisutnost srca kao dokaza intuitivne vjere (yaqīn), *tako da* »ono što mu je skriveno ima istu moć kao i ono što mu je vidljivo[1]«, *sufisti shvaćaju kao bezvremeni susret iskustvene svijesti s dubokim nadsvjesnim Ja* (sirr). *Tako jedan sufist uzvikuje:* »Tko je taj u mom uhu što sluša moj glas, tko je taj koji u mojim ustima izgovara riječi? Tko mojim očima pogled daje? I tko je, napokon, ta duša kojoj sam ja odjeća[2]? *Dotle jedan drugi ezoterijsku mudrost* (ma'rifa) *određuje kao* »Postupni uvod najdublje svijesti (*sirr*) u kategoriji mišljenja«, *to jest* »Uprisutnjenje 'podsvjesnog' u

1. Rūmī, *Maṯnawī*, I, 381.
2. Rūmī, *Dīwān*.

području mišljenja.« *A Ġazālī, jedan od najvećih filozofa svih vremena — Algazel srednjega vijeka — od kojeg je Descartes posudio glavninu svoje metode, govori o »strancu« koji počiva u ljudskom srcu.*

Transcendentalna psihologija islama, prethodeći i nadmašujući suvremena istraživanja o psihologiji ljudskih dubina, uvijek je naglašavala nužnost da »spoznamo sebe same« i da radi toga transcendiramo malo iskustveno »ja« kako bismo dospjeli do onog dubinskog sloja u kojem duša susreće Boga. Svi muslimanski mistici i mislioci meditirali su o Prorokovoj izreci: »Tko poznaje sebe, poznaje Gospodara svoga.« *Ali, velika razlika u odnosu na psihoanalizu sastoji se u tome što se ovdje radi o istraživanju koje ide mnogo dalje. Sufijski učitelji bili su savršeno upućeni u terapijske metode što se danas otkrivaju. Avicenna nam u svom* Zakonu *govori o djevojci koja ležeći na divanu — već onda! — priča svom liječniku o svojim duševnim tegobama. Rūmī je tu temu preradio u svom slavnom* Maṯnawīju. *Ġazālī nam priča kako ga je u presudnom trenutku njegova života, dok je bio razapet između straha i želje da odbaci sve i slijedi Put* taṣawwufa, *iznenada spopala nijemost te da njegovim liječnicima nije promakla ne-organska i čisto psihosomatska narav te oduzetosti govora. Njegova bolest je nestala čim se odlučio i time prekinuo unutarnju napetost.*

U muslimanskim zemljama u srednjem vijeku bilo je uobičajeno da se živčane bolesti liječe (znamo da se na Zapadu za duševne bolesnike držalo da su opsjednuti dusima i da ih se primoravalo, još ne tako davno, najgorim poslovima). U Bagdadu su u bolnicama otvorena mjesta upravo za liječenje takvih bolesnika. Osim toga, sufijska djela sadrže brojne činjenice iz područja parapsihologije.

Ali radi se o posve različitoj razini: onoj na kojoj duša prima »spoznaju što dolazi od Gospodara njena« ('ilm-i-ladunni[3]) *i na kojoj se ona otvara viđenju. Ona će na toj svjetlosti opaziti da postoji »ponor«, kako to kaže jedan sufijski učitelj, između »ja« i*

3. *Qur'ān*, XVIII, 65.

»jastva«. Više nismo na razini podsvjesnoga, nego na onoj nadsvjesnoga.

U ovom viđenju zapreka može biti »koprena« ipsizma, individualnost, koja stvara pregradu. Simbolizam koprene ima u islamskoj predaji poseban značaj; ona označava ujedno zadržanu, zastrtu spoznaju ili objavljenu rastrtu, otkrivenu. Otkrivenje je skidanje koprene[4]. *U* Qur'ānu *stoji:* »Nijednom čovjeku nije dato da mu se Allah obraća osim na jednom od tri načina: nadahnućem, ili iza zastora, ili da pošalje izaslanika...[5]« *Ova koprena* (ḥiǧāb) *označava sve što ga priječi da opazi cilj. Tjelesna duša* (nafs) *savršena je koprena, budući da se ona drži prividnosti i veže uz prolazno, uz oblike, osjete. Iz toga proizlazi da sufiji i samo postojanje smatraju koprenom*[6].

Prorok je rekao da se sam Bog skriva iza sedamdeset tisuća koprena svjetlosti i tmina. U sufizmu se za nekoga kaže da je zastrt, umotan (maḥǧūb) *kad je nesposoban da opazi božansku svjetlost u svom srcu. Dakle, nije Bog, nego je čovjek zastrt koprenom, pa tako* Qur'ān *kaže za one koji se odvraćaju od Objave* »Srca su naša pod pokrivačima, daleka od onoga čemu nas ti pozivaš[7]«.

Među tekstovima koji slijede nalazi se cijelo Ġazālījevo poglavlje o simbolizmu koprene; taj tekst, od velike važnosti, sada je prvi put preveden na francuski jezik.

4. Vidi »otkrivanje« u prispodobi o slikarima, u ovoj knjizi, str. 34.
5. *Qur'ān*, XLII, 51.
6. Vidi članak »Veo«, Eva de Vitray-Meyerovitch, u *Rječniku simbola*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.
7. *Qur'ān*, XLI, 5.

Etape razvoja

Čovjek je najprije bio u carstvu neorganskih stvari, zatim je otuda prešao u carstvo vegetativnoga, i nije se uopće sjećao prethodnoga svoga stanja. I kada je prešao u animalno stanje, nije se više sjećao svog stanja biljke: ostala mu je samo sklonost što ju je ćutio prema tom stanju, što se naročito izražava u doba proljeća i cvijeća, kao što dječica osjećaju naklonost prema svojoj majci (a i ne znaju što ih to privlači krilu materinskom), ili učenici prema učitelju (dio učenikova uma proizlazi iz sveopćega uma...); a potom je čovjek ušao u ljudsko stanje; on se uopće ne sjeća svojih prvobitnih duša, i on će se ponovo promijeniti iz svoje sadašnje duše[8]. *Rūmī*

Ljestvica bića

U samom času tvog dolaska u svijet postojanja,
pred tebe su postavljene ljestve, kako bi ti
bilo omogućeno da se izbaviš.
Upočetku si bio mineral, zatim si postao biljka;
a onda, postao si životinja: zar bi ti to moglo biti
nepoznato?
Zatim si stvoren čovjekom, obdarenim spoznajom, razumom,
vjerom;
pogledaj to tijelo, iz prašine izvučeno: kakvo
je samo savršenstvo postiglo!
Kad budeš transcendirao ljudsko stanje, postat ćeš,
u to nema sumnje, anđeo;
i za tebe tada Zemlje više neće biti; tvoj stan bit će nebo.
Premosti čak i stanje anđeosko: prodri
u taj ocean,
da napokon tvoja kap vode postane more[9]... *Rūmī*

8. Rūmī, *Maṯnawī*, iv, stihovi 3637 i dalje.
9. Rūmī, *Dīwān-e Šams-e Tabrīzī*.

S onu stranu ove Zemlje

Bog je stvorio uzroke, tako da je, kapi vode sjemena koja nije imala ni sluha, ni uma, ni duha, ni vida, ni kraljevskog, ni ropskog svojstva; ni spoznaje tuge, ni radosti, ni nadmoćnosti, ni podređenosti, On dao utočište u maternici; zatim je tu vodu pretvorio u krv i krv u tijelo i, u materinskoj utrobi gdje nije bilo ni ruku, ni oruđa, On je stvorio otvore za usta, oči i uši, oblikovao je jezik i ždrijelo, i riznicu grudnu u koju je smjestio srce koje je ujedno i kap i svijet i biser i ocean i rob i kralj. I koji to um može shvatiti da nas je On iz tog stanja neznanja i prezira doveo do naše uzdignutosti? I Bog je rekao: »Jesi li vidio, jesi li čuo odakle sam vas doveo i dokle? Sada, još, kažem ti da te Ja neću ni ostaviti tu gdje jesi. Odvest ću te s onu stranu ove Zemlje i ovoga neba, u slatku jednu zemlju i nebo koje nitko ne može ni zamisliti ni sebi predočiti: a svojstvo mu je da dušu rastapa u radosti. I pod tim svodom, mlado ne postaje starim, novo ne postaje starim; nijedna se stvar ne kvari, ni ne uništava, ništa ne umire, nijedna se budna osoba ne uspavljuje, jer san je stvoren za odmor i tjeranje boli, a na tom mjestu, nema ni patnje, ni tuge. I ako ti to ne vjeruješ, razmisli časak: kako bi ona kap sjemena mogla bila vjerovati da si joj rekao: »Bog je stvorio jedan svijet izvan ovoga svijeta mraka, svijet u kojem postoji nebo, sunce, mjesečina, pokrajine, gradovi, sela, vrtovi; u kojem postoje stvorenja među kojima ima kraljeva, bogatih, zdravih, bolesnih, slijepih? Sada, o sjemena kapi, strahuj! Kada budeš izašla iz ovog mračnog boravišta, kojoj ćeš vrsti ti pripadati?« Nema te mašte, ni tog uma koji bi mogli vjerovati toj priči: da izvan ovih tmina i ove krvave hrane postoji drugi svijet i druga hrana. I, premda je toj kapi takva mogućnost bila nepoznata i premda ju je poricala, ona ipak nije mogla izbjeći izlazak, jer silom su je izveli...

Tako ćeš se i ti naći izvan ovoga svijeta sličnoga materinskoj utrobi; napustit ćeš ovu Zemlju da bi prodro u široko

prostranstvo, znajući da riječ Božja iz (*Qur'āna*): *»Prostrana je zemlja Božja«* označava ono prostrano područje u koje su stigli sveti[10]. *Rūmī*

Sam svijet je koprena

Mi također znamo da je Bog sam Sebe opisao kao »Vanjskog« (*aẓ-ẓāhir*) i kao »Unutarnjeg« (*al-bāṭin*), te da je svijet pokazao ujedno kao unutarnji i kao vanjski, kako bismo spoznali »unutarnju« stranu Boga našom vlastitom unutarnjošću, i »vanjsku« našom vanjštinom. Isto tako, opisao je Sebe svojstvima blagosti i bijesa, i pokazao je svijet kao mjesto straha i nade, kako bismo se bojali Njegova bijesa i nadali Njegovoj blagosti. Opisao je Sebe ljepotom i veličanstvenošću i obdario nas strahopoštovanjem (*al-hayba*) i bliskošću (*al-uns*). Tako je sa svime onim što se odnosi na Njega i čime se On označava. Ove parove komplementarnih svojstava On je izrazio simbolom dviju ruku koje pruža prema stvorenju univerzalnog Čovjeka; ovaj u sebi sjedinjuje sve bitne istine (*ḥaqā'iq*) svijeta, kako u njegovoj cjelini tako i u svakoj od njegovih pojedinosti. Svijet je prividan, a predstavnik Boga u njemu je skriven. Tako sultan ostaje nevidljiv, i u tom se smislu i Sam Bog skriva iza koprena mraka — a to su prirodna tijela i koprena od svjetla — a to su nježni duhovi; jer svijet je stvoren od grube tvari (*kaṯīf*) i fine tvari (*laṭīf*).

Sam je (svijet) svoja koprena, tako da ne može vidjeti Boga zato što vidi sebe; nikad se on sam od sebe ne može osloboditi svoje koprene, premda zna da je svojom ovisnošću vezan uz svog Tvorca. Zato što svijet ne sudjeluje u samostalnosti bitnog Bića, on Ga nikada i ne shvaća. U tom odnosu, Bog uvijek ostaje nepoznat, kako slutnji tako i zrenju, jer prolazno nema pristupa tome, to jest vječnosti[11]. *Ibn al-'Arabī*

10. Rūmī, *Maktūbāt* (Pisma).
11. Ibn ul-'Arabî, *La Sagesse des Prophètes*, prijevod Titusa Burckhardta, Pariz, 1974, Albin Michel, str. 34—35.

Sedamdeset tisuća koprena

Što znači predaja: »Allāh ima sedamdeset koprena svjetlosti i mraka: Kad bi skinuo ove koprene, sjaj Njegova Lica nesumnjivo bi sažgao svakoga tko bi Ga vidio« (Neki čitaju: »sedam stotina koprena«; neki pak »sedamdeset tisuća«).

Ja to objašnjavam ovako. Allāh je jasan u Sebi i po Sebi samom. Koprena je nužno u odnosu s onima koji su daleko od sjajnog i zastrtog cilja. Među ljudima su tri vrste o obzirom na to jesu li im koprene od čistoga mraka, mraka pomiješana sa svjetlošću, ili pak od čiste svjetlosti. Brojne su podskupine ovih skupina; ali ja nemam povjerenja u ishode takvih određenja i nabrajanja, jer nitko ne zna jesu li ona željena ili nisu. A što se tiče određenja broja na sedam stotina ili sedamdeset tisuća, samo je proročka moć može dokučiti. Osobni moj dojam je, ipak, jasan: te brojke nisu navedene kao točan broj, jer su brojke često navedene bez namjere da se ograničava, nego prije da se označi neka neodredljivo velika količina: Bog zna bolje. To je, dakle, izvan naše odgovornosti, i sve što zasada mogu učiniti jest to da ti razotkrijem ove tri osnovne skupine i nekoliko podskupina.

1. *Oni koji su zastrti čistim mrakom.* U prvu podjelu spadaju oni koji su zastrti čistim mrakom. To su ateisti *»ni u Allaha ni u onaj svijet ne vjeruju«* — *Qur'ān*, IV, 38. To su oni koji *»život na ovome svijetu više vole od onoga svijeta«* (*Qur'ān*, XIV, 3), jer uopće ne vjeruju u ono što treba doći. Dijele se u dvije podvrste.

Prvo, ima onih koji žele otkriti uzrok postojanja svijeta, i oni prirodu smatraju tim uzrokom. Ali, priroda je svojstvo koje počiva u tvarnim bitnostima i ona im je imanentna, i, osim toga, ona je nejasno svojstvo, jer ne posjeduje ni spoznaju, ni opažanje, ni samosvijest, ni svijest, ni svjetlost koja je zamjetljiva posredstvom fizičkog vida.

Drugo, ima onih koji se samo brinu za »ja«, i koji se ni na koji način ne bave istraživanjem uzročnosti. Bolje rekavši, oni

žive život poljskih životinja. Koprena je, da tako kažemo, njihov ego usredotočen na sebe samoga, i njihove mračne želje; jer nema jačih tmina od robovanja strastima i samoljublju. *»Kaži ti Meni, hoćeš li ti biti čuvar onome koji je strast svoju za boga svoga uzeo?«* (*Qur'ān*, XXV, 43) i Prorok: »Strast je najgnusnija od svih bogova obožavanih na Zemlji.«

I ova druga podskupina može opet biti podijeljena. U prvoj su vrsti oni koji misle da je glavni cilj svijeta zadovoljenje vaših potreba, životinjskih prohtjeva i užitaka, bilo da su u vezi sa spolnošću, hranom, pićem ili odjećom. To su stvorenja užitka; užitak je njihov bog, cilj njihove težnje; i, kad ga postignu, vjeruju da su postigli sreću. Odlučno i dragovoljno, oni se postavljaju na razinu poljskih životinja; uistinu, na razinu nižu od one životinjske. Možemo li zamisliti veće tmine od ove? Takvi su ljudi stvarno zastrti potpunim mrakom.

U drugoj su vrsti oni koji misle da je glavni čovjekov cilj osvajanje vlasti, pokolj, otmica i porobljavanje svojih bližnjih. Takvo shvaćanje imaju Arapi, neki među Kurdima, a naročito bezbrojni slaboumnici. Njihova koprena je crna koprena svojstava okrutnosti, koja njima vladaju, tako da oni smatraju mučenje svoje žrtve vrhuncem sreće. Oni su, dakle, zadovoljni što zauzimaju razinu grabežljivih životinja, pa čak i goru.

Treća vrsta pretpostavlja da je glavni cilj bogatstvo i uspjeh, jer je zlato sredstvo za zadovoljenje svake želje. Oni se, dakle, bave gomilanjem i umnažanjem bogatstava, povećanjem vlasništva, zemljišnih dobara, osobnih dobara, čistokrvnih konja, stada, živine, polja i ostaloga, te zgrću čak i pod zemljom. Možemo li vidjeti kako teško rade cijeloga svog života, upuštajući se u opasnosti na kopnu i na moru, preko brda i dolina, nagomilavajući bogatstva koja ipak sami sebi uskraćuju, a koliko više i drugima! Na takve je mislio Prorok kad je rekao: »Jadan bijednik, rob dirhama! Jadan bijednik, rob dinara!« I uistinu, ima li dublje tmine od one što zasljepljuje ljude, dok su zlato i srebro samo dvije kovine nepoželjne same po sebi, i ne vrijede više od šljunka, osim što mogu biti sredstvo da se postignu razni ciljevi i da ih se potroši na stvari koje zaslužuju da budu kupljene?

Četvrta vrsta se popela nešto više od potpunog ludila ovih posljednjih, i pretpostavlja da najviša sreća počiva u širenju osobne slave čovjekove, pronošenju njegova glasa, rastu broja njegovih pristaša i njegova utjecaja na druge. Možemo ih vidjeti kako se dive svojim zrcalima! Takav je spreman, makar mu u kući vladala glad i bijeda, da sve potroši na odjeću, pokušavajući da izgleda što elegantniji, kako bi izbjegao prezirne poglede u prolazu.

Bezbrojne su podvrste ove vrste, a sve su odreda zastrte daleko od Allaha čistom tminom, i sami su tmina. Tako nije nužno navoditi sve pojedinačne podvrste, kad smo već skrenuli pažnju na tu vrstu. Jedna od tih podvrsta, koju ipak trebamo navesti, jesu oni koji svojim jezikom priznaju: »Nema boga do Allāha«, ali su na to potaknuti samim strahom, ili željom da prose u muslimana, ili da postignu njihovu naklonost, ili nekom čisto fanatičnom revnošću da podrže mišljenja svojih otaca. Jer ako vjera ne uspije da ih potakne na dobra djela, ona sigurno neće ni osigurati njihovo uzdizanje prema svjetlosti iz mračne sfere. Bolje rekavši, njihovi sveti zaštitnici su vragovi koji ih vode iz svjetlosti u mrak. Ali onaj kojeg vjera dirne, tako da mu se smuče njegova loša djela i da mu dobra djela pričinjaju zadovoljstvo, prešao je s onu stranu čiste tmine, čak ako je još uvijek veliki grešnik.

2. *Oni koji su zastrti svjetlošću i mrakom izmiješanima.* Druga skupina sastoji se od onih koji su zastrti stanovitom mješavinom svjetla i tmine. Ona se dijeli u tri vrste; prvo, oni čija mračnost vuče korijene iz čula; drugo, iz mašte; treće, iz krivih zaključaka uma.

Na prvom su, dakle, mjestu oni koji su zastrti mrakom čula. Tu spadaju osobe koje su sve odreda premostile ono utonuće u sebe koje obilježuje sve one iz prve skupine, budući da su postale nešto drugo nego što je »ja« i imaju stanovitu želju da spoznaju božansko. Prvi stupanj ovih sliči idolopoklonicima,

posljednji stupanj dualistima; između ova dva krajnja, postoje i drugi stupnjevi.

Prvi, idolopoklonici, svjesni su, općenito, da imaju neko božanstvo koje treba da vole više od svog tmurnog »ja«, i vjeruju da je to božanstvo moćnije od svega drugoga i da je vrednije od svake druge vrijednosti. Ali tmina čula zastire im spoznaju da im valja transcendirati čulni svijet u njihovu traženju, tako da oni sami sebi stvaraju, od najdragocjenijih kovina, zlata, srebra, i dragoga kamenja, likove divno oblikovane, a zatim te slike smatraju svojim bogovima. Takvi su ljudi zastrti svjetlošću uzvišenosti i ljepote. Uzvišenost i ljepota Allāhova su svojstva i svojstva Njegove svjetlosti; ali ovi ih vežu uz tijela zamjetljiva čulima; ta čula im skrivaju svjetlost Allāhovu, jer čula su tmine u odnosu na duhovni svijet, kao što smo već vidjeli.

U drugu vrstu spadaju turska najudaljenija plemena koja nemaju organiziranih vjerskih zajednica ni određena vjerskog zakona, i koja vjeruju da imaju božanstvo i da je to božanstvo nešto izuzetno lijepo; tako, kada vide neko ljudsko biće posebne ljepote, ili pak neko stablo, konja, itd., oni ga obožavaju i nazivaju svojim bogom. Oni su zastrti svjetlošću Ljepote pomiješane s mrakom čula. Oni su u kraljevstvu svjetlosti i u otkrivanju svjetlosti prodrli dalje od idolopoklonika, jer su oni obožavatelji Ljepote u apsolutnom, a ne u pojedinačnom; i oni je ne ograničuju posebno na nekog pojedinca s izuzećem ostalih; štaviše, Ljepota koju obožavaju ostvarenje je same prirode, a nije njihovo.

Treća vrsta izjavljuje: naše božanstvo treba biti svjetlost u Svojoj biti, slavno u Svojoj slici, veličanstveno u Sebi samom, strašno u Svojoj prisutnosti, nedostupno; pa, ipak, Ono treba biti zamjetljivo. Jer, po mišljenju tih ljudi, ono što nije zamjetljivo lišeno je čula. Tako, budući da smatraju da vatra ima takvo obilježje, oni je obožavaju i uzimaju za Gospodara. Oni su zastrti svjetlošću moći i slave koje su, uistinu, dvije Allāhove svjetlosti.

Četvrta vrsta misli da, budući da možemo nadzirati vatru, paleći je i gaseći je po volji, vatra ne može biti božanstvo. Samo ono što posjeduje svojstvo moći i slave i što nas drži pod svojom apsolutnom vlasti, i što je usto vrlo uzdignuto i uzvišeno, samo to može biti božanstvo. Astrologija je znanost koja je vrlo cijenjena u ovih ljudi, koji svakoj zvijezdi pripisuju poseban utjecaj; tako neki obožavaju Cinozuru a drugi Jupitera, a neki pak neka druga nebeska tijela već prema vjerovanju u brojne utjecaje različitih zvijezda. Oni su zastrti svjetlošću uzvišenoga, sjajnoga, moćnoga, a to su također tri Allāhove svjetlosti.

Peta vrsta podržava četvrtu u njenom osnovnom poimanju; ali, njeni pripadnici kažu da ne priliči da se njihov Gospodar opiše malim ili velikim među bitnostima koje daju svjetlost, nego da On treba biti najveći, te oni tako obožavaju Sunce koje je, kažu, najveće od svih svjetlosti. Takvi ljudi zastrti su svjetlošću veličine, uz one prethodne svjetlosti; ali još uvijek su pomiješani s mrakom čula.

Šesta vrsta se uzdiže još više: Sunce ima isključivo pravo na svjetlost; druga tijela koja nisu Sunce imaju svako svoju svjetlost. Tako, budući da božanstvo ne smije imati sudionika u svjetlosti, oni obožavaju apsolutnu svjetlost, koja obuhvaća sve svjetlosti, i misle da je to Gospodar svjetova, i da mu se treba pripisati sve što je dobro. Zatim, kako vide da na svijetu postoje zla, i kako nikako neće dopustiti da se ona pripišu njihovom božanstvu, koje je potpuno lišeno zla, oni zamišljaju borbu između Njega i tmina, i ove dvije sile nazivaju Yazdan i Ahriman: to je dualistička sekta.

Ovo bi trebalo biti dovoljno kao obrada ove podskupine, koja sadrži mnogo više vrsta nego što smo naveli.

Na drugom mjestu, ima onih koji su zastrti nekom svjetlošću pomiješanom s mrakom mašte. Oni su nadišli čula, jer tvrde da iza vidljivih predmeta postoji nešto, ali su nesposobni da nadiđu maštu, te tako obožavaju neko biće koje stvarno sjedi na prijestolju. Najniži stupanj ovih nazivamo korporalistima; zatim, tu su svi razni Karamiti, u čije spise i mišljenja sad ne

možemo ulaziti, jer nema smisla na to trošiti riječi. Ali, na najuzdignutijem položaju su oni koji Allāhu poriču tjelesnost i sve njene slučajnosti, osim jedne: pravca, i to pravca prema gore; jer, kažu oni, ono što se ne može pripisati nijednom pravcu, i što se ne može opisati ni kao da je na svijetu, ni izvan njega, ne postoji, jer ne može biti zamišljeno maštom. Oni nisu uspjeli shvatiti da nas prvi stupanj jasnoća odvodi s onu stranu svakog odnosa prema pravcu ili dimenziji.

Na trećem mjestu su oni koji su zastrti božanskom svjetlošću pomiješanom s mrakom lažnih zaključaka uma, i koji obožavaju božanstvo koje »čuje, vidi, posjeduje spoznaju, moć, volju, život«, i koje transcendira sve pravce, pa tako i pravac prema gore, ali čije je poimanje ovih svojstava u odnosu s onim što su oni sami; tako su neki među njima mogli slobodno izjaviti da je »Njegov govor sastavljen od glasova i slova kao i naš«; dok su drugi napredovali nešto više, možda, i rekli: »Njegov je govor kao naš duhovni govor, ujedno i bez glasova i bez slova.« Tako, kad su bili izazvani da pokažu da su »čuje, vidi, živi« itd., stvarne u Allāha, zapali su u ono što je u biti antropomorfizam, mada ga zapravo osuđuju, jer nikako nisu uspjeli shvatiti što uistinu znači pripisivanje tih pojmova Allāhu. Tako oni u vezi s Njegovom voljom kažu da je neizvjesna kao i naša; da želi i da sebi postavlja neki cilj, kao naša. Sva su ta mišljenja dobro poznata, i nema potrebe da dublje ulazimo u taj predmet. Ovi su, dakle, zastrti s više božanskih svjetlosti, pomiješanih s mrakom podudarnosti koje um iznalazi. Sve ove vrste pokazuju da druga skupina okuplja one koji su zastrti svjetlom pomiješanim s tminom.

3. *Oni koji su zastrti čistom svjetlošću.* U trećoj skupini su oni koji su zastrti čistom svjetlošću, a i njih ima više vrsta. Ne mogu ih sve nabrojiti, nego ću se zadržati samo na tri među njima.

Prvi su istraživali i shvatili istinsko značenje božanskih svojstava, i shvatili su da, kada se božanska svojstva nazivaju govor, volja, moć, znanje, i ostalo, da to ne ide po našem

ljudskom načinu imenovanja. I to ih je dovelo do izbjegavanja da Ga označavaju tim svojstvima, i da Ga označavaju jednostavno u odnosu na Njegovo stvaranje, kao što je učinio i Mojsije u svom odgovoru Faraonu, kada ga je ovaj upitao: *»Tko je dakle Gospodar svjetova?«* (*Qur'ān*, XXVI, 23). Oni su rekli: Gospodar kojeg Svetost transcendira i samu misao o tim svojstvima, Onaj koji pokreće i upravlja nebesima.

Drugi su se uzdigli još više od ovih, budući da su shvatili da su nebesa mnoštvo, i da je onaj koji pokreće svako različito nebo jedno drugo biće, nazvano anđelom, i da ti anđeli tvore mnoštvo, i da je njihov odnos prema drugim božanskim svjetlostima kao odnos zvijezda prema svim drugim svjetlostima (usp. *Qur'ān*, XLI, 11). Zatim, shvatili su da su ta neba omotana jednom drugom sferom, čijim pokretanjem se sve ostalo okreće u dvadesetičetiri sata, i da je, napokon, Gospodar Onaj koji kretanje prenosi toj krajnjoj sferi, koja obuhvaća sve ostalo, zato što Mu se, govorili su oni, ne može pripisati mnoštvenost.

Treća vrsta se uzdiže još više od ovih. Oni kažu da ovaj izravni prijenos kretanja nebeskim tijelima treba biti uslužno djelo s obzirom na Gospodara svemira, djelo obožavanja i poslušnosti Njegovom upravljanju, i učinjeno od jednog od Njegovih stvorenja, nekog Anđela koji u odnosu na čistu božansku svjetlost stoji u odnosu kakav Mjesec ima s drugim vidljivim svjetlima; tvrdili su da je Gospodar Onaj kojeg sluša to anđeosko kretanje, i da se Svemoćnog treba smatrati sveopćim pokretačem posredno i posredstvom naloga (*amr*), a ne neposredno i posredstvom djela (usp. *Qur'ān*, VII, 54). Objašnjenje tog »naloga« i što je on zapravo sadrži mnogo nejasnoće i preteško je za većinu umova, osim što je i izvan dometa ovoga spisa.

Takvi su stupnjevi svih onih koji su zastrti svjetlostima, bez primjese mraka.

4. *Cilj potrage.* Ali oni koji *dospiju* tvore četvrti stupanj na kojem je postalo očito da Onaj kojega slušamo, ako Ga

poistovjetimo s Allāhom, treba dobiti svojstva koja bi poricala Njegovu čistu jednost i savršenost, zbog tajne koja se ne može otkriti u okviru ove knjige i da je odnos Onoga kojega slušamo prema stvarnom postojanju kao odnos Sunca prema bitnoj svjetlosti, ili gorućeg ugljena prema iskonskoj vatri; i tako, »oni su odvratili svoja lica« od Onoga koji pokreće nebesa i Onoga koji je dao nalog (*amara*) da se ona pokrenu, i došli su do postojanja koje transcendira sve što je shvatljivo ljudskim pogledom ili ljudskim umom; jer našli su Ga s one strane, odvojena od svakog označavanja koje smo prije toga činili.

I ovi posljednji također se dijele. Za jednu vrstu, cijeli sadržaj onoga što je zamjetljivo poništen je, istrošen, izbrisan, i uništen; ipak, ostaje sama duša koja zre ljepotu i apsolutnu svetost, i koja zre samu sebe u svojoj ljepoti, ljepoti koja joj je udijeljena pri njenom dolasku u božju prisutnost. U njima, dakle, izbrisane su viđene stvari, ali ne i duša koja vidi.

I njih nadilaze drugi, među kojima su malobrojni od malobrojnih; koje »divote plemenita Lica iscrpljuju«, i koje veličanstvenost božanske slave briše; tako da su sami poništeni, uništeni. Više nema mjesta zrenju sebe samoga, jer više nemaju što činiti sa sobom. Ne ostaje ništa osim Jednoga, Stvarnoga; i značenje Njegove riječi: *»Sve, osim Njega, propada«* (*Qur'ān,* XXVIII, 88) postaje iskustvo duše. O ovom smo govorili i u prvom poglavlju, kad smo naveli u kojem su smislu oni to stanje nazivali »sjedinjenošću« i kako su ga poimali.

Takav je krajnji stupanj onih koji dospiju. Neki među njima, u svom napredovanju i usponu, nisu morali prelaziti korak po korak stupnjeve koje smo opisali; njihov uspon nije od njih iziskivao nikakva vremenskog razdoblja; nego su svojim prvim poletom stigli do spoznaje svetosti i uvjerenja da Njegova vlast transcendira sve što treba biti transcendirano. U samom početku svladala ih je spoznaja koja je ostale svladala tek na kraju. Allāhovo očitovanje stiglo im je iznenada, tako da je sve ono što je vidljivo vidom čula ili uma bilo »potpuno iscrpljeno divotama Njegova Lica«. Moguće je da je ovaj prvi put bio

Abrahamov, Allāhova Prijatelja, dok je posljednji bio Muhamedov, Allāhova voljenoga. Samo Allāh zna tajne njihova napredovanja i njihovih postaja na Putu svjetlosti.

To bi bilo naše izlaganje u vezi s onima koji su zastrti koprenama; ne bi bilo čudno da se, nakon potpuna svrstavanja tih postaja i potpuna proučavanja koprena mističkih hodočasnika, broj ovih vrsta pokaže da je sedamdeset tisuća. Ipak, gledate li pažljivo, vidjet ćete da se, od svih tih vrsta, nijedna ne nalazi izvan skupina koje smo zahvatili. Jer, kao što smo pokazali, oni moraju biti zastrti svojim vlastitim ljudskim svojstvima; ili čulima, maštom, diskurzivnim umom; ili čistom svjetlošću.

Eto što mi je bilo moguće reći kao odgovor na tvoja pitanja... Mogu li te naputiti da za mene tražiš oprost za sve ono u čemu se moje pero moglo prevariti, ili moja noga pokliznuti? Jer pustolovno je zaroniti u more božanskih tajni bez dna; mučno je i teško pokušavati otkriti nebeska svjetla koja su iza koprene[12]. *Ġazālī*

12. Ġazālī, *Miškāt al-Anwār* (Udubina za svjetla), poglavlje treće i posljednje.

SVIJET, BOŽJE ZRCALO

Svijet je Božje zrcalo. Ali treba otvoriti oči da ga se opazi, jer mi vidimo samo ono što smo u stanju vidjeti. Prema slavnoj Plotinovoj izreci: »Nikada oko ne bi vidjelo sunca da nije postalo sličnim suncu, ni duša ne bi vidjela ljepote da nije lijepa[1].« *To je istina koju sufiji ponavljaju natječući se u tome i to je, na kraju krajeva, razlog postojanja i cilj isposništva. Čovjek, ontološki »dostojan« Boga, svojom ishodišnom naravi* (fiṭra), *nakon što je odgovorio pozivu koji mu je upućen, od pamtivijeka, i nakon što je postao sposoban za viđenje, otkrit će, kako to veličanstveno kaže Sanā'ī,* »da u kraljevstvu duše postoje nebesa koja upravljaju nebesima ovoga svijeta«; *to jest da je čovjek mikrokozmos koji može odraziti božansko ako je postao zrcalo, kao što makrokozmos odražava Boga; i* »sve stvari slave Njegovu hvalu«. *Postoji samo jedna jedina Stvarnost, božanska jednost* (at-tawḥīd): *postati toga svjestan, znači živjeti* tawḥīd, *u subjektivnom smislu, to jest postići sjedinjenost. Jer nakon* fanā' e, *to jest utrnuća granica individuacije, »mističke smrti«, postoji* baqā, *vječnost u božanskoj trajnosti.* Huwa-l-bāqī, *»samo je On trajan«, upisuje se na muslimanske grobove.*

1 Plotin, *Eneade.*

Jer sve proizlazi iz božanske biti. Sve se u nju vraća: ljudska je duša prvo što je stvoreno u prapostojanju:

Prije no što na svijetu bje vrtova, vinograda i grožđa, duša je naša bila opijena besmrtnim vinom.

Čestica sveopće duše sišla je u svijet tvari i treba se ponovo uspeti prema Jednome iz kojeg izvire stvaranje. Prije stvaranja sva su stvorenja virtualno postojala u Bogu: »Božanski svjetovi predstavljeni su u obliku arhetipskih ideja, prvo na razini božanske spoznaje, zatim na razini vidljiva svijeta, koji je pozornica očitovanja, ili *zrcalo* što predstavlja božansko biće, apsolutno[2]«, *kaže Ğāmī.*

Povratak najdubljoj unutarnjosti znači dakle povratak ishodištu, izvoru — izraz 'ayn *isti je za oba značenja: iz čežnje za izgubljenim zavičajem započinje uspon na ljestvici bića:* »Piješ li žedan vode iz pehara, ti usred vode zreš Boga. Onaj koji nije zaljubljen u vodi vidi svoju sliku[3].«

Ali čemu ta sveopća ljestvica? Ğalāl ad-Dīn Rūmī, meditirajući o izreci iz Qur'āna: »Vi ćete sigurno na sve teže i teže prilike nailaziti! Pa šta im je, zašto neće da vjeruju[4]?« *sažima ove predene »stupnjeve« od stanja minerala do stanja vegetativnoga, od ovoga do stanja animalnoga, a zatim do stanja ljudskoga; i od stanja ljudskoga do stanja andeoskoga, i tako u beskraj i zaključuje:* »Bog je očitovao svoje naloge, kako bi prepoznao druge stupnjeve koje valja preći. On ih nije objavio da bi ih ti poricao i govorio: 'Tu je sve što postoji.' Umjetnik pokazuje svoje umijeće i svoj dar kako bismo u njega vjerovali i priznali mu sposobnosti[5].«

Jer spoznajom fenomenalnog svijeta, »oblika« sveopćeg uma, čovjek može stići do duha. To stalno naglašavaju kuranski ajeti,

2. *Lawaih*, III, navedeni prijevod.
3. *Maṯnawī*, VI, 3643—44.
4. *Qur'ān*, LXXXIV, 19—20.
5. *Le Livre du Dedans*, Pariz, 1975, Sindbad, poglavlje 5.

koji su i sami znamenje (āyāt): »Stvaranje nebesa i Zemlje, smjena noći i dana, lađa koja morem plovi s korisnim tovarom za ljude, kiša koju Allāh pušta s neba pa tako u život vraća zemlju nakon mrtvila njezina — po kojoj je rasijao svakojaka živa bića, promjena vjetrova, oblaci koji između neba i Zemlje lebde — doista su dokazi za one koji imaju pameti[6].« *Isto tako* »Bog vas vodi u tmine zemlje i mora[7].« »Zar oni ne vide kako ptice u prostranstvu nebeskom bez muke lete, njih samo Allāh drži. To su, zaista, dokazi ljudima koji budu vjerovali[8].«

Bog se Sam u Qur'ānu *opisao ujedno kao* ẓāhir *i* bāṭin *(Vanjski i Unutarnji[9]) i rekao da je objavio Svoje znakove* »na obzorju i u srcima«. »Dok svetac označava Boga iznutra, stvaranje označava Boga izvana«, *rekao je Ḥallāğ. Samo prosvijetljeno srce, ono* »kojem je Jednost otkrivena vidi Boga najprije i u svemu što vidi[10]«; *jer* »onome čija je duša postigla božansko viđenje, Svemir je Knjiga Svevišnje Istine[11].«

6. *Qur'ān*, II, 164.
7. *Qur'ān*, XXVII, 66.
8. *Qur'ān*, XVI, 79.
9. *»On je očitovao svijet ujedno kao unutarnji i kao vanjski kako bismo upoznali »unutarnju« stranu (Boga) našom unutarnjošću, i 'vanjsku' našom vanjštinom«* (Ibn ul-'Arabī, *La Sagesse des Prophètes*, prijevod Titusa Burckhardta).
10. *Kitāb at-Tawāsin*, str. 175.
11. *Golšan-e-Rāz*, 84 sq.

Svijet je zrcalo

Znaj da je cijeli svijet zrcalo,
u svakom atomu nalazi se stotinu gorućih Sunca[12].
Zaparaš li srce jednom jedinom kapi vode,
iz njega izbija stotinu čistih oceana.
Ispitaš li svako zrno prašine,
tisuće Adama možeš otkriti...
Svemir je cijeli skrit u zrnu prosa;
sve je skupljeno u točki sadašnjosti...
Iz svake točke tog kruga,
izvučeno je tisuću oblika.
Svaka točka, u svojoj vrtnji u krugu
čas je krug, a čas obodnica što se vrti[13].

Maḥmūd Šabestārī[14]

Simbol zrcala

Bit se otkriva samo u »obliku« predispozicije osobe koja prima to otkrivenje; i nikada se ne zbiva ništa drugo. Otuda, onaj koji prima bitno otkrivenje uvijek će vidjeti samo svoj vlastiti »oblik« u Božjem zrcalu, neće vidjeti Boga — nemoguće je da Ga vidi — ali će pritom znati da svoj vlastiti »oblik« vidi samo zahvaljujući tom božanskom zrcalu. Ovo je posve istovjetno onome što se zbiva u tjelesnom zrcalu: promatrajući u njemu oblike, ti ne vidiš zrcalo, znajući da te oblike — ili svoj vlastiti oblik — vidiš samo zahvaljujući zrcalu. Ovu pojavu je Bog očitovao kao izuzetno prikladan simbol Njegova bitnoga otkrivenja, da onaj kojem se otkriva zna da Ga ne vidi; nema izravnijeg i prikladnijeg simbola za

12. i 13. Nije naodmet da podsjetimo da je slavna mistička perzijska pjesma nastala u srednjem vijeku, mnogo stoljeća prije Pascala, a još više prije nuklearne fizike...
14. Maḥmūd Šabestārī, *Golšan-e-Rāz*, stih 145 i dalje.

zrenje i otkrivenje o kojem se radi. Pokušaj dakle i ti vidjeti tijelo zrcala gledajući oblik koji se u njemu odražava; nikad ga nećeš vidjeti u isto vrijeme. Ovo je toliko točno da su neki, promatrajući taj zakon oblika odraženih u zrcalu (tjelesnih ili duhovnih), smatrali da se odraženi oblik postavlja između pogleda onoga koji gleda i samog zrcala; to je ono najviše što su dokučili u području duhovne spoznaje; ali zapravo stvar je onakva kao što smo rekli (to jest da odraženi oblik ne skriva u biti zrcalo, nego ga zrcalo očituje). Bog je, dakle, zrcalo u kojem ti vidiš sebe samoga, kao što si ti Njegovo zrcalo u kojem On promatra Svoja Imena. Ona, dakle, nisu ništa drugo do On sam[15].

Ibn al-'Arabī

Mikrokozmos i makrokozmos

»Allah je izvor svjetlosti nebesa i Zemlje« (*Qur'ān*, XXIV, 35). Svevišnji Bog objavljuje: Ja sam svjetlost neba i Zemlje. Sve što vidite na Zemlji i na nebu, tmine, svjetlost, život i ljepotu; smatrajte da sve to dolazi od Mene. Budući da vam pogled nije dovoljno čist da vidite Moju ljepotu bez posrednika i bez dodataka, pokazujem vam je posredstvom oblika i koprena. Jer vaše opažanje onoga što je bez oznake prolazi kroz oblik. Vi ne možete vidjeti ono što je bez dodatka. Dakle, Moja je ljepota dodana obliku, tako da bude u skladu s vašom sposobnošću viđenja. Svemir liči tijelu čija je glava u nebu a noge na Zemlji. Kako ljudsko tijelo vidi dušom, tom tijelu je nebo glava a zvijezde čula. Oko, uho, jezik: žive, vide, čuju, govore, osjećaju zahvaljujući duši. Viđenje, svjetlost, vid, sposobnosti opažanja: sve proizlazi iz duše. Dušu opažamo posredstvom cijele te moći. Kad duša napusti tijelo, u njemu

15. Ibn ul-'Arabī, *La Sagesse des Prophètes*, navedeni prijevod, Pariz, 1974, Albin Michel, str. 46—48.

više nema ni ljepote, ni draži, ni sjaja: očito, cijela se ljepota očitovala tijelom dok je ono pripadalo duši.

Isto tako, tijelo svemira, koje je napravljeno od neba, Zemlje, zvijezda, Sunca, Mjeseca, svježine zemlje, ljudi, životinja, divljih zvijeri, neživih stvari, biljaka, stabala, voća, u cjelini je svjetlost Božja. Svaki život, svaka djelatnost dolaze od Boga. Postojanje tijela, od čela, lica, očiju, trepavica, usana, usta do sedam udova[16]: sve dolazi od Boga...

Kad se duša odvoji od tijela ono se kvari; uništava se; i zvijezde glave, našeg neba, to jest oči, uši, usne, nos, više ne služe: nesposobne da djeluju, one trunu i nestaju; ista sudbina čeka druge dijelove... Tako će biti na Dan Uskrsnuća i Okupljanja: Biće Postojanja, to jest nebo i Zemlja, odvojit će se od svemira, a on će biti odvojen od Boga koji je njegova duša. Ostat će svemir bez duše. Ljudi, koji su dijelovi i plodovi svemira, umiru u sedamdesetoj ili osamdesetoj godini. Cijeli svemir ima daleko duži život. Ne pada li voćka svake godine sa stabla, dok ono, okruženo drvećem, ostaje?

Kad stigne kraj svemira, bit će to Dan Uskrsnuća. Nebo, koje mu je glava, rascijepit će se i odvojiti. *»Kad se nebo rascijepi«* (*Qur'ān*, LXXXIV, 1). *»Kada Sunce sjaj izgubi, i kada zvijezde popadaju, i kada se planine pokrenu, i kada steone kamile bez pastira ostanu, i kada se divlje životinje saberu, i kada se mora vatrom napune«* (*Qur'ān*, LXXXI, 1—6). U vezi s uništenjem postojanja, unatoč onima koji vjeruju da je ovaj svijet nestvoren i da će vječno trajati, Bog također kaže: *»Kada se nebo rascijepi, i kada zvijezde popadaju, i kada se mora jedna u druga uliju, i kada se grobovi ispreturaju«* (*Qur'ān*, LXXXII, 1—4). *»Kada se Zemlja najžešćim potresom svojim potrese«* (*Qur'ān*, XCIX, 1) i kada vrati svoje terete, to jest riznice i mrtve, *»I na Dan kada Zemlja bude zamijenjena drugom zemljom, a i nebesa, i kad svi izidu pred Allaha Jedinoga i Svemoćnog«* (*Qur'ān*, XIV, 48).

16. To jest sedam dijelova tijela koji dotiču zemlju za vrijeme obrednog klanjanja: čelo, ruke, koljena, stopala.

Takav je opis smrti tijela bića i svemira. Isto tako mikrozmos, to jest čovjek: kad ga napusti duša, njegova glava (nebo) cijepa se i odvaja, a njegove noge (njegova Zemlja) postaju prah. Makrokozmos, koji je sveukupnost svemira, jest poput stabla: njegova smrt naliči smrti dijelova koji ga tvore i smrti njegova ploda. Neće ostati ni neba, ni Zemlje, ni Sunca, ni Mjeseca, ni morâ, ni planina: sve će biti rastavljeno, odvojeno, razasuto, i postat će prahom[17]. *Sulṭān Walad*

Kozmički sklad

Ne budi zarobljenik veza prirode,
dođi da zreš djelo božansko.
Promatraj strukturu nebesa,
kako bi mogao hvaliti Istinu zbog Njenih znamena.
Digni oči, i vidi kako se svod najvišeg neba
proteže oko svjetova.
Zašto ga nazivamo »prijestoljem Milostivoga«?
U kakvom je odnosu sa srcem čovjekovim[18]?
Zašto su oba u vječnom kretanju,
bez trenutka odmora zauvijek?
Možda je srce središte tog neba,
srce središte, nebo obodnica.
Možeš vidjeti kako se ta nebesa okreću
u vrtnji dana i noći kao točak grnčarov.
U svakom času, mudrost gospodara
oblikuje novi vrč od gline i vode.
Svaka stvar što postoji u vremenu i prostoru
dolazi iz ruke jednog jedinog majstora, i jedne jedine
radionice...

17. Sulṭān Walad, *Ma'ārif*, poglavlje 5.
18. Aluzija na *ḥadīṯ*: »Srce vjernika najviše je nebo«.

...Svi planeti vrte se u potrazi,
čas iznad, čas ispod Zemlje.
Elementi: voda, zrak, vatra i zemlja,
zauzimaju svoje mjesto pod nebesima;
svaki pomno služi na određenom mu mjestu,
ni prije, ni preko tog mjesta nikad se ne upušta...
Iz njih proistječe trostruko kraljevstvo prirode,
minerali, biljke, a potom životinje,
prerađujući u sebi bitnost[19]
onako kako se sufiji očišćuju od oblika:
svi, po nalogu i volji gospodara,
stoje na svom mjestu, pokorni njegovoj volji[20].

Maḥmūd Šabestārī

Čovjek, odraz Boga

Promatraj svijet potpuno zatvoren u tebi samome;
ono što bi stvorenō na kraju bilo je prvo u misli.
Ono što bi stvoreno na kraju, duša je Adamova,
dva svijeta poslužila su njegovu nastanku.
Nema druge svrhe osim čovjeka,
što je očitovano u samom biću čovjekovom.
Onaj čije je srce crno i slaboumnik suprotnosti su
svjetlosti,
pa ipak su mjesto bogojavljenja[21].
Kad je naličje zrcala zacrnjeno[22],

19. *Hayūlā*, supstancija, grčki *hýlē*, unutarnji element stvari, nasuprot vanjskom obliku.
20. Maḥmūd Šabestārī: Golšan-e-Rāz, stih 212 i dalje.
21. Usp. *Qur'ān*, XXXIII, 72: *»Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek, a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lakomislen.«* Ovaj emanet je dužnost da se očituju božanska svojstva, i čovjek je ispunjava zahvaljujući posvemašnjosti svoje naravi.
22. *Čovjek, zrcalo božanstva, zacrnjen je s jedne strane crnilom ne-bića, kako bi odražavao biće* (Lahijieva bilješka).

ono svojim licem odražava čovjeka;
i zrake sunca u četvrtom nebu
ne odrazuju se prije nego padnu na
zemljanu prašinu.
Ti si odraz »Onoga što anđeli obožavaju«,
stoga tebe obožavaju anđeli[23].
Svako stvorenje što kraj tebe prolazi ima dušu,
a tu dušu jedno uže povezuje s tobom[24].
Stoga su sva ona podređena tvojoj vlasti,
jer duša svakoga stvorenja skrivena je u tebi.
Ti si kora svijeta u njegovu samom krilu,
znaj da si ti sam duša svemira...
...Nebesa i Zemlja tvoja su odjeća,
promatraj to ne-biće koje je dokaz Bića,
vidi kako je ta visina bit dubine...
...Svatko potječe iz nekog Imena božanskog,
i u Njega se vraća;
u tom Imenu, svako stvorenje ima svoje biće,
u svom početku, svatko polazi od tog izvora,
u svom povratku, to su mu vrata odlaska...
...Vrata kojima dolazimo su i ona kojima odlazimo,
premda u životu svatko luta od vrata do vrata.
Zato i učiš sva Imena Božja,
jer ti si odražena slika »Imenovanoga«[25].
Moć, spoznaja i volja očitovani su
u tebi, o slugo Gospodara blaženstva!
Ti si onaj koji sluša, vidi, živi, govori,
ali tvoja trajnost ne dolazi od tebe, nego
od Njega.

23. *»A kad rekosmo melekima, 'Poklonite se Ademu!', oni se poklonište, ali Iblīs ne htjede«* (*Qur'ān*, II, 34).
24. »Bit čovjeka«, ili »sveopći uzrok«, jest duša koja oživljuje sve stvari, i koja tvori vezu mističkog sjedinjenja između njih i čovjeka (Lahijieva bilješka).
25. *To jest Bog. Imena koja slijede su imena sedam bitnih božanskih svojstava. Značenje je da, budući da je svako stvorenje očitovanje jednog od Imena Božjih, i da je čovjek sažetak svih stvorenja, on može u sebi vidjeti odraze svih Imena Božjih* (Lahijieva bilješka).

O prvi koji si jednako bit posljednjega!
O unutarnji koji si jednako bit vanjskoga[26]!
Danju i noću, ispituješ se o sebi samome;
bolje je da više ne misliš na sebe,
jer kraj mišljenja je čuđenje...
...Tko sam? Reci mi što znači »ja«?
Što znači: »Putuj u sebi samom«[27]?
I ponovo me ispituješ, govoreći: »Tko sam ja«?
Obavijesti me o meni, o tome što znači »ja«.
Kad treba označiti apsolutno biće,
ljudi upotrebljavaju riječ »ja« da ga izraze.
Kad se Istina (*ḥaqq*) očituje u nekoj pojavi,
izražavamo je riječju »ja«:
»ja« i »ti« su slučajnosti samog bića,
otvori u udubini za svjetiljku nužnog bića[28].
Znaj da su tijela i duhovi jedinstvena svjetlost,
koja svijetli čas iz zrcalâ, čas iz plamenova.
Ti kažeš: »Riječ 'ja' u svim odnosima označava
razumnu dušu čovjekovu.«
Ali kako si ljudski um učinio svojim vodičem,
ti ne razlikuješ tvoje »jastvo« od tvojih sastavnih dijelova,
idi, i nauči da dobro poznaješ svoje »jastvo«...
...»ja« i »ti« su viši od tijela i duše,
jer i tvoje tijelo i tvoja duša dijelovi su »jastva«.
Riječ »ja« ne ograničuje se na čovjeka,
tako da bi ti mogao reći da označava samu dušu[29].
Izdigni se iznad vremena i prostora,
ostavi svijet i budi sam svoj svijet[30]. *Maḥmūd Šabestārī*

26. *Qur'ān*, LVII, 3.
27. *Ḥadīt:* »Onaj tko sebe poznaje, poznaje svoga Gospodara.«
28. *Qur'ān*, XXIV, 35: *»Allah je izvor svjetlosti nebesa i Zemlje, primjer svjetlosti Njegove je udubina, u zidu u kojoj je svjetiljka...«* Vidi u ovom djelu, str. 139.
29. *»Ja« i »ti« mjesta su očitovanja cijeloga apsolutnog bića, dok duša i tijelo očituju samo božnska svojstva* (Lahijieva bilješka).
30. Maḥmūd Šabestārī, *Golšan-e-Rāz*, 262 i dalje.

Svijet, odraz Boga

Gdje smo bili mi, dok je Sudac Posljednjeg suda
sadio razum u vodu i glinu (Adamovu)?
Budući da je On za nas stvorio nebo iz
ne-postojanja i rasprostro sag zemlje
i stvorio svjetla zvijezda...
Oh! Koliko li je samo pogledu skrivenih ili očitih struktura
zatvorio u taj krov (nebo) i u taj sag (zemlju)?
Adam je astrolabij svojstava božanske Uzvišenosti:
Adamova narav pozornica je Njégovih otkrivenja.
Sve što se u njemu (Adamu) javlja Njegov je odraz,
kao što se Mjesec odražava u riječnoj vodi.
Likovi predstavljeni na ploči tog astrolabija tu su
da bi očitovali vječna svojstva,
tako da ta ploča može poučiti
otkrivajući nebo Nevidljivoga i sunce Duha.
Bez astronoma (duhovnoga, da bi objasnio njihovo značenje)
ploča i taj astrolabij koji pravilno vodi padaju (beskorisno)
u ruke prostog puka.
Bog je (znanje) ove astrologije (duhovne) udijelio prorocima:
za (tajne) Nevidljivoga, oko koje promatra Nevidljivo
neophodno je.
Ovi su naraštaji pali u zdence sadašnjeg svijeta; svatko je,
u zdencu, vidio svoj vlastiti odraz.
Znaj da ono što ti se javlja u zdencu zapravo dolazi
izvana...
Znaj da je svijet stvorenih stvari sličan čistoj
i bistroj vodi u kojoj se zrcale svojstva Svemoćnoga.
Njihovo znanje, pravednost i blagost su kao
zvijezda nebeska odražena u tekućoj vodi.
Kraljevi su pozornica na kojoj se javlja kraljevstvo Božje;
mudraci su zrcala mudrosti Božje.
Jedni su naraštaji prošli, novi naraštaj dolazi;
Mjesec je isti Mjesec, ali voda nije ista voda.
Pravda je ista pravda, i znanost je ista znanost,

ali oni naraštaji i oni narodi zamijenjeni su drugima.
Naraštaji i naraštaji su iščezli, ali oni Pojmovi (božanska svojstva) trajni su i vječni.
Voda u ovoj rijeci promijenila se mnogo puta: odsjaj Mjeseca i zvijezda ostaje nepromijenjen...
...Ta su svojstva kao idealne zvijezde: znaj da su ustanovljena u sferi ideja.
Oni koji su lijepi kao zrcalo božanske ljepote; ljubav koju nadahnjuju odraz je želje kojoj je Bog cilj.
Taj obraz, taj madež, valja ih tražiti na njihovu izvoru: kako bi utvara mogla ustrajati zauvijek u vodi?
Sveukupnost oblika samo je odraz u riječnoj vodi; ako su ti oči otvorene, znat ćeš da su svi oni u stvarnosti On[31].

Rūmī

Ishodište

Lawlaka: *»Da to nije bilo za tebe, Ja ne bih bio stvorio nebesa.«* (Ḥadīṯ qudsī: *proročka izreka u kojoj Bog govori u prvom licu*).

Stoga si ti naizgled mikrokozmos, i stoga si ti u stvarnosti makrokozmos.
Naizgled je i grani ishodište plod; ali u stvarnosti, grana je postala zbog ploda.
Da nije bilo želje i nade u plod, zar bi vrtlar bio zasadio korijen stabla?
Zato je u stvarnosti stablo rođeno iz ploda, premda naizgled stablo rađa plod.
Stoga je Muhamed rekao: »Adam i ostali proroci slijede me za mojom zastavom.«
Stoga je onaj učitelj svega znanja izgovorio alegorijsku izreku: »Mi smo prvi i posljednji.«

31. Rūmī, *Maṯnawī*, VI, stih 3134 i dalje.

(To jest:) »Ako sam naizgled rođen od Adama, u stvarnosti sam predak svakog pretka.
Budući da ga anđeli obožavaju zbog mene, i da se uspeo na sedmo nebo zbog mene.
Stoga je otac (Adam) od mene rođen, stoga je stablo u stvarnosti rođeno iz ploda.
Misao koja dolazi kao prva dolazi kao posljednja u svom ostvarenju, posebno misao koja je vječna.«
Početak, koji je misao, svršava se u djelu; znaj da je na taj način stvoren svijet u vječnosti... Stoga ova tajna misao koja je bila jezgra tih devet nebesa postade na koncu gospodarem *Lawlaka*[32].

Rūmī

Boravište duše

Filozofi kažu da je makrokozmos nebo, Zemlja i svemir, a da je mikrokozmos postojanje ljudskog bića. Mistici (*awliyā'*) kažu suprotno. Filozofi promatraju oblik i kažu: »Nebo i Zemlja su veliki, a ljudski je oblik malen; ovaj ljudski oblik plod je zemaljskog stabla.« Ipak, oni ne vide da ima mnogo malenih stvari koje su velike i mnogo velikih stvari koje su malene. Jedan *dram*[33] srebra naizgled je manji od sto *mana*[34] pepela. Ali, u stvarnosti, *dram* je veći. Tako je i s ljudskim tijelom: trbuh, bedra, noge veći su od zjenice oka. Ali ona važnost što se nalazi u oku i u uhu ne nalazi se u trbuhu, leđima, nogama. Isto je i s duhom, on je manji, nježniji i skriveniji od zjenice, ali je iznad svega. Dapače, sve ovisi o njemu, sve živi njime...

...Premda ljudsko tijelo potječe od neba i Zemlje, nebo i Zemlja potječu iz dubokog smisla (*ma'nī*) čovjekova i njegove spoznaje. Dakle, svijet je u stvarnosti rođen od čovjeka, i ono

32. Rūmī, *Maṯnawī*, IV, 521 i dalje te II, 970 i dalje.
33. Slaba mjera za težinu.
34. Jedan *man* je 3 kg.

što znači ova spoznaja nije potpuna spoznaja. Ova spoznaja znači da, nakon poništenja, bude spoznaja koja postaje spoznaja Boga. *»Nisi ti bacio, kad si bacio, nego je Allāh bacio*[35].«

Nebo i Zemlja boravište su tijela i zapremina. Tijela su ljudski omot, boravište duša, razuma i vjere. Dakle, tijelo je boravište dubokog smisla a svemir je boravište oblika. Oblik je ograničen, a duboki smisao neograničen. Stoga, ljudski je omot makrokozmos, nebo i Zemlja su mikrokozmos. Ljudsko tijelo je jedna životinja, i ono je tvoja oprema... Duša je neodredljiva. Budi njena palača[36]. *Sulṭān Walad*

Dva svijeta

Svemir se sastoji od dva svijeta, duhovnog i tvarnog, ili, ako hoćete, iz svijeta čula i svijeta uma; ili pak, iz svijeta višeg i svijeta nižeg. Svi su ovi izrazi slični jedan drugom. Promatramo li ova dva svijeta same po sebi, upotrebljavamo prvi izraz; promatramo li ih u odnosu s organom koji ih zapaža, drugi; a u uzajamnom odnosu njihovu, treći. Također ih možemo nazvati čulne vladavine i opažanja, i svijet Nevidljivog i Kraljevstva nebeskog. Ne bi bilo nimalo čudno da se proučavatelji činjenica zapretanih u ovoj terminologiji zbune mnogostrukošću izraza i zamisle odgovarajuću mnogostrukost pojmova. Ali onaj kojem su otkrivene činjenice što su zapretane pod ovim izrazima daje prvo mjesto pojmovima a drugo izrazima, dok niži umovi čine obratno. Njima je izraz ishodište činjenice. U *Qur'ānu* nalazimo aluziju na ove dvije vrste duhova: *»Da li je na ispravnijem putu onaj koji se idući spotiče ili onaj koji pravim putem uspravno ide?«* (*Qur'ān*, LXVII, 22).

Takav je pojam dvaju svjetova. Zatim treba da znaš da je taj

35. *Qur'ān*, VII, 17.
36. Sulṭān Walad, *Ma'ārif*, poglavlje 17.

nebeski svijet »Kraljevstva« svijet nevidljiv većini ljudi; a svijet naših čula je svijet opažanja, jer ga svi opažaju. Ovaj svijet čula naša je polazišna točka u uzdizanju k svijetu uma; i kad ne bi bilo tog odnosa između ovih dvaju svjetova, i njihova uzajamnog odnosa, put koji se uspinje prema najuzdignutijoj sferi bio bi zapriječen. I kad bi taj put bio nemoguć, bio bi nemoguć i uspon prema prisutnosti gospodarevoj i približenje Allāhu. Jer nijedan se čovjek ne može približiti Allāhu ako mu bar jedna noga nije u samom središtu svetoga kruga. Dakle, svetim svijetom želimo označiti svijet koji transcendira doseg čula i mašte. I zbog zakona ovoga svijeta — zakona po kojem njemu stran niti izlazi iz njega niti u njega ulazi — nazivamo ga svetim krugom. A ljudski duh, koji je posrednik očitovanjima svetoga, možemo nazvati *»svetom dolinom«* (*Qur'ān*, XX, 12).

...Vidljivi svijet je, kako smo rekli, polazišna točka prema svijetu nebeskog Kraljevstva, a napredovanje hodočasnika na ispravnu putu izraz je što označava taj uspon, koji možemo također označiti kao religiju i mjesto na koje silazi svjetlost koja vodi. Kad ne bi bilo odnosa i veze između dvaju svjetova, svaki uspon od jednoga drugome bio bi nezamisliv. Stoga je božanska milost vidljivome svijetu dala vezu sa svijetom nebeskog Kraljevstva, i stoga u svijetu čula ne postoji ni jedna stvar koja ne bi bila simbol neke stvari na onome svijetu. Moguće je da jedna stvar ovoga svijeta simbolizira više stvari nebeskog Kraljevstva, kao što jedna stvar nebeskog Kraljevstva može sadržavati više simbola vidljivoga svijeta. Tipičnim ili simboličnim nazivamo nešto što liči ili odgovara svom uzoru s više strana.

Iscrpno nabrajanje ovih simbola značilo bi da smo iscrpili sveukupnost postojećih stvari u oba svijeta. Ljudska moć i ono što obuhvaća umnu sposobnost ne bi bili sposobni da ispune jedan takav zadatak, i naši mali životi ne bi bili dovoljni da ih se u potpunosti izloži. Najviše što mogu jest da ti objasnim jedan primjer. Tako će veće moći biti izvedeno iz manjega; a vrata traganja u tajnama ovoga znanja bit će pred tobom otvorena.

Primjer simboličnosti, prema priči o Abrahamu u Qur'ānu. Sada slušaj. Ako nebesko Kraljevstvo sadrži entitete svjetlosti, visoke i uzvišene, koje nazivamo »anđelima«, iz kojih razne svjetlosti zrače na smrtne duhove i zbog čega ih nazivamo »gospodarima«, onda je Allāh »Gospodar gospodarâ«, i ovi će gospodari imati različite stupnjeve svjetlonosnosti. Njihovi će simboli u vidljivome svijetu biti, u prvom redu, Sunce, Mjesec i zvijezde. I hodočasnik na Putu prvo se uzdiže na stupanj što odgovara stupnju neke zvijezde. Javlja mu se zračenje svjetlosti te zvijezde. Otkriva mu se da je cijeli svijet što je ispod nje pod njenom vlašću i pod sjajem njene svjetlosti. I tako zbog njene ljepote i svoga uzdignuća uzvikuje: *»Ovo je Gospodar moj!«* (*Qur'ān,* VI, 76)[37]. Ide dalje i kada postane svjestan stupnja svjetlosti odmah iznad njega, to jest one što je simbolizira Mjesec, pod nebeskim svodom vidi kako ta zvijezda zalazi, što je u usporedbi s njom viša svjetlost, i kaže: *»Ne volim one koji zalaze.«* I tako se uzdiže dok ne dospije na kraj stupnja koji simbolizira Sunce. I njega, opet, vidi kao veće i više od prethodnoga, ali ipak omogućuje usporedbu, zbog odnosa koji postoji između ta dva svjetla. Ali sadržavati odnos s nečim što je nesavršeno podrazumijeva nesavršenost i iščezavanje. Stoga on kaže: *»Ja okrećem lice svoje, kao pravi vjernik, prema Onome koji je nebesa i Zemlju stvorio, ja nisam od onih koji Njemu druge ravnim smatraju«* (*Qur'ān*, VI, 79). Dakle, izraz »Onome« neodređena je aluzija, koja nema istovrijednog. Upitamo li se: »Što može imati isto značenje kao Onaj«, ne bismo mogli naći odgovora. Dakle, Onaj koji transcendira svaku usporedbu jest Prvi, Istiniti. Također, kada su Arapi jednom upitali Allāhova Poslanika: »Čemu je Bog sličan?« ovakav je odgovor objavljen: *»Reci: On je Allah — Jedan! Allah je utočište svakom! Nije rodio i roden nije, i niko Mu ravan*

37. Sūra VI, 75—83, pokazuje kako Abraham odbija idolopokloničkl kult svojih predaka i odlazi u potragu za Bogom. *»I kad nastupi noć, on ugleda zvijezdu i reče: Ovo je Gospodar moj.«* Ali ona iščeznu. Isto se zbilo sa Mjesecom i Suncem. On tada shvata da je Bog iznad stvorenoga i da je samo On trajan.

nije!« (*Qur'ān*, CXII); značenje je ove sure jednostavno da On transcendira svaku sličnost. Isto tako, kada Faraon kaže Mojsiju: *»Reci mi tko je Gospodar svemira?«* kao da traži da spozna Njegovu bit, Mojsije, u svom odgovoru, jednostavno naznačava Njegova djela, jer su ona očitija duhu onoga koji pita; te je odgovorio: *»Gospodar nebesa i Zemlje i onoga što je između njih, ako vjerujete. A Faraon reče onima oko sebe: Čujete li?«* (*Qur'ān*, XXVI, 24—25) kao da prosvjeduje zbog zaobilaznog načina na koji je Mojsije odgovorio na njegovo pitanje o bitnoj naravi Allahovoj. Tada je Mojsije rekao: *»Gospodar vaš i Gospodar vaših davnih predaka.«* Stoga ga je Faraon smatrao luđakom. On je tražio da se božanska Bit usporedi s nečim, a Mojsije mu je odgovorio govoreći o Njegovim djelima. Tako je Faraon rekao: *»Poslanik koji vam je poslan uistinu je lud.«*

Osnovni primjeri simboličnosti, posebno prema priči o Mojsiju iz Qur'āna. Vratimo se sada primjeru što smo ga izabrali za prikaz metode simbola. Znanost tumačenja viđenja određuje nam vrijednost svake vrste simbola; jer viđenje je dio proročanstva. Zar ne vidiš da, u viđenju, Sunce treba tumačiti kao vrhovnog vladara zbog njihove uzajamne sličnosti i njihova sudjelovanja u općoj duhovnoj misli, to jest, vlast nad svime i zračenje ili izlijevanje utjecaja i svjetlosti na sve. Mjesec će predstavljati ministra tog vladara; jer zahvaljujući Mjesecu Sunce širi svoju svjetlost na svijet dok je ono samo odsutno; isto tako, posredstvom svog vlastitog ministra vladar izražava svoj utjecaj na podređene koji nikada nisu vidjeli kraljevsku osobu... Nemoguće je iscrpiti razne načine na koje se mogu tumačiti simboli ove vrste. Želim samo reći da su neka bića duhovnog nebeskog svijeta simbolizirana Suncem, Mjesecom i zvijezdama; druga mogu biti predstavljena različitim simbolima, kad je točka što ih povezuje nekog drugog obilježja nego što je svjetlost[38]...

Ġazālī

38. Ġazālī, *Udubina za svjetla*, 2. poglavlje.

Postojeće i ne-postojeće

Usporedba svijeta koji u stvarnosti postoji i koji izgleda ne--postojećim, i svijeta koji u stvarnosti ne-postoji i koji izgleda postojećim.

Bog je učinio da se ne-postojeće javlja kao postojeće i veličanstveno; On je učinio da se postojeće javlja u obliku ne-postojećeg.

Skrio je more a pjenu učinio vidljivom; skrio je vjetar i pokazao ti prašinu.

Vjetar se kovitla u podnebljima, visoko poput minareta: kako bi se inače prašina sama od sebe tako uzdigla?

Ti u visinama vidiš prašinu, o ti vida nesavršena: ti ne vidiš vjetar, osim znanjem što proizlazi iz indukcije.

Ti vidiš pjenu koja se miče u svim pravcima: bez mora, pjena se ne bi micala.

Ti pjenu vidiš osjetilnim opažanjem a more indukcijom: misao je skrivena, riječ očita.

Mi poricanje smatramo tvrdnjom: naše oči opažaju samo ne--postojeće.

Oči koje su u postojanje došle u stanju sna (sadašnji život), kako bi mogle vidjeti nešto drugo osim utvare i ne--postojanja?

Bilo je neizbježno da u zabludi zalutamo, budući da je Stvarnost bila skrivena a utvara vidljiva,

pitajući se zašto je Bog razotkrio to ne-postojanje svim očima, a zašto je tu Stvarnost učinio skrivenom.

Hvala Tebi, o Vrhovni Snovaču čarolije, koji činiš da talog vinom smatraju oni koji se udalje (od Istine).

Čarobnjaci, u prisutnosti ovih trgovaca, mjere mjesečeve zrake i primaju zlato kao platu.

Kada takvim čarolijama izvuku novac, novac odlazi iz ruke kupca, ali nema platna (u zamjenu).

Ovaj je svijet vještac, a mi smo trgovci što od njega kupujemo mjesečeve zrake...

I kad uzme novac koji je tvoj vlastiti život, o robe! novac ode a platna nema, i tvoja je torba prazna[39]. *Rūmī*

Vidljivi izraz Stvarnoga

Od pamtivijeka je Voljeni razotkrivao Svoju ljepotu u samoći nevidljivoga;

promatrao u zrcalu svoje lice, očitovao
Svoju hvalu Sebi samome.

Bio je ujedno i promatrač i prizor; nijedno drugo oko osim Njegova nije vidjelo svemir.

Sve je bilo Jedno, nije bilo ni dvojnosti, ni tvrdnje o »mome« ili »tvome«.

Golema nebeska kugla, sa tisućama svojih kretanja,
bila je skrivena u jednoj jedinoj točki.

Stvaranje je počivalo u snu ne-bića, poput
čeda prije njegova prvoga daha.

Oči Voljenoga, vidjevši ono što nije bilo,
promatrale su ne-postojeće kao postojeće.

Premda je On u Svojoj vlastitoj biti promatrao Svoja svojstva i Svoje pridjeve u svom njihovom savršenstvu,

ipak, poželio je da u nekom drugom zrcalu ona mognu biti ponuđena Njegovu pogledu,

i da svako od tih vječnih Njegovih svojstava bude očitovano u nekom različitom obliku.

Stoga je stvorio zelena polja vremena i prostora, i vrt ovoga svijeta koji daje život,

kako bi svaka grana, svaki list, svaki plod
svjedočio o Njegovim različitim savršenstvima.

39. Rūmī, *Matnawī*, V, stih 1026 i dalje.

Čempres podsjeća na Njegov plemeniti stas, ruža obavještava o Njegovu izgledu punom ljupkosti.
Svaki put kad se pojavi ljepota, ljubav se javlja pokraj nje; svaki put kad ljepota zablista na rumenu obrazu, ljubav na tom plamenu pali svoju buktinju.
Kad god je ljepota bivala u mračnim omotačima, došla bi ljubav i pronašla srce zatočeno svojim lancima.
Ljepota i ljubav su poput tijela i duše; ljepota je rudnik a ljubav dragi kamen.
Oduvijek su stalno bile skupa; nikada nisu putovale drukčije do jedna s drugom...

...Jedina bitnost, smatrana apsolutnom i lišenom svake pojavnosti, svakih ograničenja i svake mnogostrukosti jest Stvarno (*al-Ḥaqq*). Osim toga, razmotrimo li Njenu stranu mnogostrukosti i mnoštvenosti, kakva se očituje kada je zakrivena pojavnostima, Ona je cijeli stvoreni svemir. Stoga je svemir vanjski vidljivi izraz Stvarnoga, a Stvarno je unutarnja i nevidljiva stvarnost svemira. Svemir je, prije nego se očitovao vanjskom vidu bio istovjetan Stvarnome; a Stvarno je, nakon tog očitovanja, istovjetno svemiru[40]. *Ǧāmī*

Ljubavnik, zrcalo ljubljenoga

Svevišnji Bog je obuzet Sobom samim i nema nikoga tko bi Mu bio jednak i koga bi mogao promatrati.

On stalno igra ljubavnu igru sa Sobom samim. Stoga se ti trebaš osloboditi sebe i promatranja sebe i ispuniti se ljubavlju i strašću prema Bogu, kako bi se On Sam vidio u tebi. Uistinu, kad se voli nema dvoje, jer ljubavnik je zrcalo ljubljenoga, i ništa drugo. Nema dvoje, jer ako vanjski oblik i riječ za zrcalo i

40. Ǧāmī, *Tuḥfatu-l-Ibrār*, engleski prijevod R. A. Nicholsona, u *The Mystics of Islam*, str. 81—82, London, 1963, Routledge and Kegan.

ljubljeni jesu dvoje, u dubokom smislu oni tvore samo jedno, budući da se u zrcalo upisuje samo slika voljenoga. Tako i voda teče iz izvora u rijeku. Čovjek koji shvaća vidi jednu jedinu vodu u oba slučaja, jer je riječna voda ona ista izvorska. Kad je Ḥallāǧ rekao: »Ja sam Bog«, to je Bog rekao, a ne on, jer se u jednosti ne može naći dvojnost[41]. *Sulṭān Walad*

41. Sulṭān Walad, *Rebāb-Nāme*.

SAVRŠENI ČOVJEK

Savršeni čovjek (al-Insān al-kāmil), *kaže Ibn al-'Arabī, je* »savršena slika Boga i sadrži u sebi sve stvari«. *Bog je, zapravo, stvorio čovjeka po Svojoj slici: ali se on treba roditi drugi put da bi potpuno shvatio svoju bitnu jednost s božanskim bićem koje ga je stvorilo. Postavši »savršen i potpun«* (al-kāmil, at-tāmm), *kako ga odreduje Abū Yazīd al-Bistāmī*[1], *svetac predstavlja vezu izmedu Tvorca i stvorenih stvari:* »On u sebi sjedinjuje oblik Boga i oblik svemira. Jedino on otkriva božansku bit sa svim Njenim Imenima i Svojstvima. On je zrcalo kojim se Bog otkrio Sebi samome i, otuda, krajnji uzrok stvaranja«[2], *kaže Ibn al-'Arabī.*

Posrednik izmedu Boga i svijeta, savršeni čovjek, dakle, sadrži dvostruku ulogu: sveobuhvatni oblik božanskih Svojstava, on hvata sliku Boga i odašilje je: postao je, u punom smislu izraza, »svjedokom« Boga. Doista, svojom potvrdom božanske jednosti (at-tawḥīd) *vjernik svjedoči:* šahada (*ispovijedanje vjere*) *znači, vidjeli smo, »svjedočenje«: savršeni svjedok je mučenik* (*označava se riječju istoga korijena:* šāhid). *Ali potpuno ostvaren čovjek*

1. Navedeno u djelu *Risāla* al-Qušayrīja, Kairo, 1315. po hidžri.
2. Vidi Encyclopédie de l'Islam, članak *»Insân ul-kâmil«.*

samo je onaj koji »ostvaruje« to svjedočenje. Stoga je on posrednik; i učenik koji je Put prošao dotle da umire u sebi da bi se izgubio u onome koji u njegovim očima epifanizira božansko (fanā' fi-š-šayḫ) *pristupit će, zahvaljujući njemu, životu u Apsolutnom* (baqā'). »Oh! Više no jedan prevario se oblikom«, *kaže Ǧalāl ad-Dīn Rūmī u svom* Maṯnawīju[3]. »Težio je obliku savršena čovjeka, a u stvarnosti dosegao je Boga.« *Tako možemo shvatiti ponekad hiperduličke izreke kojima su se sufiji obraćali svom učitelju; premda učitelj još uvijek nije postigao svoju punu duhovnu pojavu, on predstavlja proroka, savršenog čovjeka* par excellence. *Isto tako, ne postoji* muršid, *vodič na* tarīqi, *koji nije postavljen od nekog drugog učitelja, koji je i sam bio postavljen od nekog drugog, i to prema lancu* (silsila) *koji potječe, bez prekida, od Muhameda. Zato što savršeni čovjek predstavlja ishodište cijelog stvaranja i njegov svršetak — budući da je Bog skrivena riznica koja je htjela biti poznata — i što je, za uzašašća, Prorokova* mi'rāǧa, *Gospodar ovome rekao:* »Da to nije bilo za tebe, ne bih bio stvorio nebesa.«

Najpotpunije mjesto božanskog zračenja na zemlji« (taǧallī)[4], *savršeni čovjek je srce svijeta, jer se u njemu odražava sveopća duhovna bit čovjekova* (haqīqat-e-ǧāmi 'a-ye-insāni). *U jednom* ḥadīṯ qudsi *Bog kaže:* »Ne sadrže Me ni Moja zemlja ni Moje nebo, nego Me sadrži srce Moga vjernog sluge.«

Božanska Imena i Svojstva su, prema Ǧīlīju, istinska narav srca, u kojem je bio stvoren; veliki mistici cijelim svojim bićem dočekuju sveukupnost tih Imena i Svojstava božanskih, i bitno su s Bogom. »Mjesto« u kojem se Bog očituje jest srce: »Srce je mjesto gdje Allāh gleda[5]«, *kaže šeik al-Naqšabandī. A Rūmī:* »Srce nije ništa drugo do more svjetlosti... Mjesto viđenja Boga[6].« *Ali to je istinito samo za srce koje je »postiglo svoju punu dimenziju«:* »Ne pristoji se da za svoje srce kažeš: i ovo je

3. *Maṯnawī*, II, 1178.
4. Nabolosi, komentar *Khamriya* Ibn ul-Fâridha, *nav. dj.*, str. 138.
5. *Tanwîr al-qulûb*, navedeno u *Petite Philocalie de la Prière du Coeur*, u prijevodu Jeana Gouillarda, Cahiers du Sud, str. 319.
6. *Maṯnawī*, III, 2269.

također srce; samo je srce sveca ili proroka više od nebesa. Pojedinačna srca su kao tijelo u odnosu prema srcu savršena čovjeka koje je pravi izvor[7].«

Budući da je Bog obasuo Svojom svjetlošću svece, oni su jedno, *u biti:* »Zbog božanske Svemoći, tijela savršenih ljudi postigla su sposobnost da nose neuvjetovanu svjetlost. Božanska moć staklenu posudu čini stanom te svjetlosti od koje Sinaj ne može podnijeti ni jednu iskru[8].« *Proroci će se predstaviti jedan drugom, jer im se otkrio sveopći Duh.* »Isus kaže: 'Dođite meni da biste upoznali Mojsija.' Muhamed kaže: 'Dođite meni da biste u meni upoznali Mojsija i Isusa.' Prijatelji mu odgovoriše. 'Ali, Muhamede, tko će te predstaviti drugima budući da nakon tebe nema drugih proroka?' On odgovori: 'Onaj tko poznaje sebe poznaje svoga Gospodara, to jest: Poznajem li sebe, poznajem Boga. Radi se o srcu, a ne o tijelu'[9].«

Istinska spoznaja sebe sastoji se, dakle, u tome da se u sebi zre Duh Božji. Jedina Stvarnost jest »da On sam Sebe vidi Sobom samim, i da se Sam spozna Sobom samim«. *Budući da je savršeni čovjek shvatio da su prividi samo koprena koja skriva tu Stvarnost on* »dospijeva na mjesto na kojem će boraviti, jer u njemu više nema ničeg osim te božanske prisutnosti[10]«: *»postavši ono što je bio«, on ju je pronašao u dubinama svoga vlastitoga bića. Jedan veliki kršćanski mistik to izražava izrazima apsolutno istovjetnim ovim sufijskim: govoreći o »liku božanskom« koji počiva u ljudskom srcu Tauler kaže da je to* »više nego otisak, da je to sam Bog onakav kakav je u Svom bitnom biću, koji je prisutan u duši, koji Se u njoj spoznaje, voli i raduje Sam sebi[11]«.

7. *Maṯnawī*, II, 839.
8. Vidi *Qur'ān*, XXIV, 35, ajet o Svjetlosti; i o Sinajskoj gori, kao mjestu očitovanja: *Qur'ān*, VII, 143; *Maṯnawī*, II, 1293.
9. *Maqālāt*, neobjavljeno, Šamsa iz Tabriza. Gotovo istovjetan odlomak nalazimo u Aflakīja, *nav. dj.*, sv. II, str. 153.
10. *Maṯnawī*, II, 98.
11. Navedeno prema Bizetu, *Les mystiques allemands*, str. 94.

Sva dvojnost je tada transcendirana: Ja bez svojstava vraća svoju sliku onome koji ga gleda. Tako su, videći sebe u zrcalu uzvišenosti Voljenoga trideset ptica iz Attarove prispodobe shvatile da su one same božansko biće, Simorgh *kojeg su tražile. Tragač za blagom, sam je blago:* »Mi smo oboje jedan jedini obožavatelj koji se, zbog stanja sjedinjenja, klanja pred njegovom biti u svakom klanjanju[12].« *Jer, kako je rečeno u jednom* haditu: »Vjernikovo srce Božje je prijestolje«, *i u drugom:* »Vjernikovo srce najviše je nebo.«

U toj tajni srca, sjedištu tawhida, *zbiva se duhovno rodenje:* »Naše su svijesti jedna jedina Djevica u koju samo Duh Istine može prodrijeti«, *kaže Ḥallāǧ*[13]. *Tada,* »Pojedinačna duša postaje trudnom, kao Marija, po Mesiji koji očarava srce. Nije to Mesija koji putuje zemljom i morem, nego Mesija koji je s onu stranu ograničenja prostora. Jednako, kad je duša bila oplođena Dušom duše, takvom je dušom bio oplođen i svijet[14].«

Djelitelj božje milosti (»Bog Svoj dar stavlja na dlan Svoje ruke, i, dlanom Svoje ruke, dijeli ga onima koji su predmet Njegova milosrđa«[15]), *savršeni čovjek s punim pravom može reći:* »U našim se rukama nalazi lijek svakoj boli« *jer* »ljubav je liječnik za sve boli«, *a svetac otjelovljuje božansku ljubav: ne stoji li u* Qur'ānu *da je Muhamed poslan svjetovima kao milost*[16]*? Sam Prorok je sufiju Abū Sa'īdu al-Ḫarrāzu u snu rekao:* »Onaj koji Boga voli mora da je mene volio«[17] *jer Bog nije vidljiv. Dakle, put prema Njemu prelazi preko savršenog čovjeka; i duša zaklinje:*

Ti si vrata grada spoznaje, jer ti si zrake sunca
milosti.

12. Ibn al-Fāriḍ, *Tā'iyya,* stihovi 153—154.
13. Navedeno prema Louisu Massignonu, *Eranos-Jahrbuch,* XV, 1947.
14. *Maṯnawī,* II, 1184 sq.
15. *Maṯnawī,* V, 875 sq.
16. *Qur'ān,* XXI, 107.
17. *Taḏkirāt al-Awliyā',* I, 67, 5.

Vrata! budite otvorena za onoga koji vrata traži... Budite
otvorena zauvijek, o vrata milosrđa...
Sve je mjesto viđenja Boga: ali, sve dok ona nisu otvorena, tko
kaže: »Tamo su vrata«?
Ukoliko budni ne otvori vrata, ta misao u njemu
ne oživljuje[18].

Čovjek, po drugi put roden, otkriva da duh koji ga je pomagao nije odvojen od njega; bilo prorok ili svetac, uvijek si to »ti sam, ali ne ono nestvarno ti: on je ti koje je na kraju svjesno da se izbavilo svijeta utvare«; *jer* »tvoje posljednje ti vratilo se tvom prvom stvarnom ti[19]«. *Ili, kako kaže Ǧāmī:* »Posljednje stanje čovjekovo jest povratak u svoje prvo stanje[20]«. *Tada se završava traženje budući da se duša vratila svom izgubljenom zavičaju. Pronašavši sebe samu, duša je pronašla svijet koji je zagrijavala svojom ljubavi, ponovo mu dajući primljene božanske milosti, kako to simbolizira žrtvovanje* samā'e. *Iznad toga ne postoji više ništa, osim tišine i vrhunske spoznaje:* »Ne govori, zato da Duh može govoriti za tebe[21]«. *Više se ništa ne može reći o hodočasniku na Putu, jer kao što stoji u* Qur'ānu: »Uistinu, u Bogu samome je granica.«

Čovjek je knjiga

Savršeni čovjek je ujedinjenje božanskih i prirodnih, sveopćih i djelomičnih svjetova. On je knjiga u kojoj su ujedinjene sve božanske i prirodne knjige. Zbog svog duha (*rūḥ*) i uma (*'aql*) to je razumna knjiga nazvana majkom knjige (*umm al-kitāb*, kuranski izraz koji označava nebeski prototip objavljenih knjiga, riječ i božanski duh, što ga Ǧurǧānī poistovjećuje s prvotnim Umom). Zbog svog srca (*qalb*) to je

18. *Maṯnawī,* I, 3763 sq.
19. *Maṯnawī,* VI, 3774—75.
20. *Kitāb al-Lumā',* 29, 11.
21. *Maṯnawī,* III, 1304, sq.

knjiga dobro čuvane pločice (*na kojoj su upisane sve stvari u božanskom praznanju*). Zbog svoje duše (*nafs*) to je knjiga stvari izbrisanih i stvari upisanih (*vidljivi svijet prelaznih stvari*); to je on — ti obožavani listovi, uzdignuti, čisti koji se ne smiju doticati i čije tajne mogu shvatiti samo oni koji su očišćeni od mračnih koprena. Odnos prvotnog Uma (*al-'aql al-awwal*) s velikim svijetom (*al-'ālam al-kabīr*) i njegovim stvarnostima je kao odnos ljudskoga duha prema tijelu i njegovim sposobnostima; sveopća duša (*an-nafs al-kulliyya*) srce je velikog svijeta, kao što je razumna duša srce čovjekovo, i stoga je svijet nazvan »velikim čovjekom«[22]. *Ğurğānī*

Svjetlost

»Allah je izvor svjetlosti nebesa i Zemlje! Primjer Svjetlosti Njegove je udubina u zidu u kojoj je svjetiljka, svjetiljka u kandilju, a kandilj je kao zvijezda blistava koja se užiže blagoslovljenim drvetom maslinovim, i istočnim i zapadnim, čije ulje gotovo da sija kad ga vatra i ne dotakne; sama svjetlost nad svjetlošću! Allah vodi ka svjetlosti Svojoj onoga koga On hoće. Allah navodi primjere ljudima, Allah sve dobro zna.« (Qur'ān, XXIV, 35).

Bog kaže: »Uzvišeni i Svevišnji Bog jest svjetlo neba i Zemlje. Uspoređen je sa svjetiljkom koja svijetli u udubini u zidu, usmjerena prema *qibli*, u ćošku. Iz te se svjetiljke širi svjetlost koja, poput zvijezde, sjaji u kandilju. Ona plamsa i zrači zahvaljujući maslinovu drvetu koje nije ni sa Istoka ni sa Zapada. Ulje te svjetiljke pruža svjetlost nalik plamenu.«

Ta je svjetiljka biće sveca (*wālī*). Ulje je njegovo čisto srce. Svevišnji Bog obitava u tom srcu i privržen mu je. *»Ni Zemlja ni nebo ne sadrže Me, nego Me sadrži srce Moga vjernog*

22. Ğurğānī, u prijevodu Silvestrea de Sacyja, u *Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque Royale*, Pariz, 1810, svezak X, br. 211.

sluge[23].« Odsjaj svjetlosti ove svjetiljke osvjetljava i oživljava postojanje svemira. Jedan dio te svjetlosti nije opipljiv, ali je jasan. Ona sjaji na način neuvjetovan i ne-slučajan, u dušama i umovima. I polazeći od duša i umova ona sjaji životinjama. I polazeći od životinja, biljkama koje niču i rastu; i od biljaka na nežive stvari, tako da se one griju i hlade. Sva su ta zračenja znakovi odsjaja te svjetlosti. Dakle, stvarni život pripada tom svecu, kojeg podržava Bog i koji je Božji namjesnik na nebu i Zemlji. I sva druga stvorenja žive od odsjaja njegove svjetlosti. Njihov je život uzajmljen, kao što toplina i crvena boja uzajmljuju od željeza u vatri. Kad se željezo odvoji od vatre, ta crvena boja i ta toplina, uzajmljene, iščezavaju; dotle vatra posjeduje toplinu i crvenu boju sama za sebe. I ova dva svojstva, budući da nisu posuđena, tvore samu njenu bit.

Dakle, pol (*quṭb*) se okreće oko sebe samoga bez ičije pomoći. Drugi se okreću oko njega i primaju pomoć; oni se njome koriste već prema svojoj duhovnoj sposobnosti. Isto tako, Sunce, smješteno na četvrtom nebu, širi svoje zrake prvo po tom četvrtom nebu, prije nego što ga redom rasprostre na treće i drugo, na svod koji obavija Zemlju i napokon na samu Zemlju. Dakle, pol je poput Sunca duša i umova. Najprije obasjava prvi red; zatim dospijeva do drugih stupnjeva, red po red, vrstu po vrstu. Kao što nebesa imaju sedam visina, Zemlja ima sedam dubina; svjetlosne koprene slične su nebeskim visinama i bezdani tmina slični su zemaljskim dubinama. Osim što su koprene duhovne, kao naravi anđela, vjernika i svetaca. A bezdani sadrže demone, vile i duhove. Svi od pola primaju pomoć, već prema svojoj naravi.

Dakle, bit pola miješa se sa svjetlošću neba i Zemlje. Isto tako, svako svjetlo što obasjava vrata i zidove proistječe iz svjetlosti te svjetiljke: oni koji nemaju savršen vid pretpostavljaju da ta svjetlost pripada zidu. Ali oni koji znaju shvataju da se ta svjetlost širi iz svjetiljke[24]. *Sulṭān Walad*

23. *Ḥadīṯ qudsī*.
24. Sulṭān Walad, *Ma'ārif*, poglavlje 5.

Duhovni učitelj

Dođe li onaj koji poziva da ti ponudi svoju pomoć,
  podsjećajući na Istinu koju je ostvario, na najvišoj postaji,
čuvaj se bezbrižnosti i brižno slušaj njegove riječi
Pitaj ga o sjedinjenosti i vidi odražava li je.
Ako kaže da je Ona daleka, i sam je od nje udaljen,
a kaže li da je blizu, smatraj ga najdostojnijim
  da bude slijeđen;
za tebe, on će poravnati put prema Istini
kojim ćeš moći tražiti lice Božje.
Od prvoga susreta, na polju, dočepat će se tebe
i tvoje će stopalo postaviti na put Gospodnji.
Učvrsti u oko svoje duše slova Imena,
milošću učitelja, vidjet ćeš kako na obzorju blistaju
ta slova koja nisu nigdje drugdje osim u tvom srcu,
i kad Ime postane tvoje, nestat će odvajanja.
Tada, uvećaj ta slova onoliko koliko budeš mogao,
na sve velike i male stvari, upiši ih.
Učvrstivši u tvom oku Ime, ti ćeš se uzdignuti Njegovom
svjetlošću do one točke u kojoj svjetovi u ništavilo hlape.
I to po nahođenju samog šeika, nikako ne po svome.
On je kažiprst Božji.
Također se u njega pouzdaj da ti skine spone
  kojima si zatočen,
da te odvede slobodi nad slobodama, prema Prvome,
  prema Onome koji prethodi svim počecima,
u čijoj biti, kao ništa, vidiš cijeli svemir,
manji od ničega u beskrajnosti Gospodnjoj.
Ti se gubiš čim se javi beskraj,
jer »ti« nisi nikada bio, ni jednog jedinog trena.
Ti ne vidiš tko si ti, jer ti si, ali nisi »ti«.
Ti postojiš, ali ne kao ti sam: nema druge moći
  osim Božje.

Nakon tvoga utrnuća, u vječnosti se trebaš roditi,
za vječnost vječnosti,
na vrhuncu svake visine: i naši se pratioci
  zaustavljaju
licem u lice s Istinom[25]. *Aḥmad al-Alawī*

Božji čovjek

Božji čovjek opijen je bez vina,
Božji čovjek sit je bez kruha,
Božji čovjek je izgubljen, zbunjen,
Božji čovjek niti jede niti spava,
Božji čovjek je kralj pod svojom mantijom,
Božji čovjek je blago pod ruševinama.
Božji čovjek nije od zraka i zemlje,
Božji čovjek nije od vatre i vode.
Božji čovjek je ocean bez granica,
Božji čovjek pušta bisernu kišu, bez oblaka.
Božji čovjek ima stotinu Mjeseca i nebesa,
Božji čovjek ima stotinu Sunca.
Božji čovjek postao je mudar po vrhunskoj Istini,
Božji čovjek nije postao mudar od knjiga.
Božji čovjek je s onu stranu bezbožnosti i vjerovanja,
Božjem čovjeku su pravedno i nepravedno slični.
Božji čovjek izjahao je izvan ne-bića,
Božjem čovjeku služi se s dostojanstvom.
Božji čovjek je skriven, o Šams-ad-Dīnu!
Pođi tražiti Božjeg čovjeka, ti, i nađi ga[26]! *Rūmī*

25. Šayḫ Aḥmad al-Alawī, *Dīwān*, u prijevodu Martina Lingsa, navedeno u *Un Saint musulman du 20e siècle*, Pariz, 1973, Traditionnelles.
26. Rūmī, *Odes mystiques*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Mokrija, Pariz, 1973, Klincksieck, str. 324.

Božji izabranik

Cissé[27]! ti koji si sve čitao!
Ti moliš, noću, stojiš — cijele noći.
U redove svrstavaš vjernike što mole.
Ti moliš svakog dana, i vodiš molitvu Petkom.
Ti si uslužan, ti postiš, ti milostinju dijeliš.
Ti grizeš — i neprijatelj ti ostaje visjeti među zubima,
poput štakora u gubici mačjoj.
Na tvoju riječ, sve se izvršava.
Upitan, odgovaraš samo na putu Božjem.
Ti ne piješ mlijeka u kravljem toru.
Ranjen, ti šutiš.
Uronjen si između Meke i Medine.
Nikada nisi blatio kišnicu, niti si doticao djevojačke grudi,
niti si bio imam crnačkog sela, niti perač mrtvaca.
Kormoranu Rajski!
Volaru Rajski!
Ti zaranjaš u Raj kao kormoran u vodu.
Brvno prelaziš kao volar na vratnom grebenu vola[28].

Peulska pjesma

Očišćenje bića

Čovjek koji stigne do tajne jednosti
onaj je koji se ne zaustavlja na putnim postajama.
Znalac je onaj koji zna samo biće,
koji je svjedok bića apsolutnog
i koji daleko odbacuje vlastito postojanje.
Tvoje postojanje nije ništa drugo do trnje i korov:
odbaci sve to daleko od sebe.

27. »Cissé«, počasno ime poznatih masinskih marabuta (bilješka Vincenta Monteila).
28. Peulska pjesma iz Masine Mali, stari Sudan, zabilježio i preveo Gilbert Vieillard, objavio Vincent Monteil, u *Esprit*, listopad 1963.

Pometi sobu svoga srca,
neka bude spremna da postane stan Voljenoga.
Kad ti iz njega odeš, On će u njega ući,
u tebe, ispražnjenoga od sebe samoga, pokazat će Svoju ljepotu.
Čovjek koji je voljen zbog svojih »pobožnih djela«,
kojeg patnje »poricanja« očišćuju kao što
je soba pometena,
svoj stan nalazi na »hvalevrijednoj postaji«,
i svoj dio postiže od *»onoga što oko vidjelo nije
ni uho čulo*[29]*«*,
ali sve dok blato njegova vlastita postojanja ostaje u njemu,
spoznaja znalca ne zadobiva oblik iskustva.
Dok ne makneš prepreke pred sobom,
svjetlost neće ući u tajnu tvog srca.
Budući da postoje četiri prepreke na ovome svijetu,
znaj da imaju i četiri načina očišćenja[30]:
prvi je očišćenje blata tijela;
drugi, očišćenje grijeha i zla, »šaputanja napasnika«,
treći, očišćenje od loših navika,
koje ljude čine sličnim poljskim životinjama;
četvrti, očišćenje nutrine srca,
jer tu se završava put hodočasnika.
Onaj koji se učini čistim ovim očišćenjima,
uistinu je dostojan da opći s Bogom.
Prije no što se potpuno odrekneš sebe samoga,
kako tvoja molitva može biti istinska molitva?
Kad je tvoja bit čista od svake mrlje,
tada su tvoje molitve *»radost za oči«*[31],
i više nema nikakve razlike:
znalac i znano su jedna jedina i ista stvar[32].

Maḥmūd Šabestārī

29. *Ḥadīṯ qudsī*.
30. Četiri stupnja što ih navodi Ġazālī.
31. *Qur'ān*, XX, 40.
32. Maḥmūd Šabestārī, *Golšan-e-Rāz*, stihovi 396—413.

Prije stvaranja

Pirovi (duhovni učitelji) su oni čiji su duhovi, prije
nego što je ovaj svijet postojao, bili u oceanu božanskoga.
Prije stvaranja ovoga tijela, živjeli su više života;
prije sjetve, želi su žito.
Duh su primili prije stvaranja oblika; bisere
razotkrili prije no što je more stvoreno.
I dok je stvaranje čovječanstva još bilo u razmatranju,
njihovi su duhovi bili uronjeni u ocean Svemoći.
I dok su se anđeli protivili tom stvaranju (čovjeka)[33],
pirovi su se kradom rugali anđelima.
Pirovi su znali tvarni oblik svakog bića koje postoji
prije nego što je ova sveopća duša postala povezana
(tvarno).
Prije stvaranja nebesa, vidjeli su Saturn; prije
postojanja sjemena, vidjeli su kruh...
Trenutni naslućaj njima je misao. Misao se
bavi prošlim i budućim: kad se oslobodi
i jednog i drugog teškoća je razriješena.
Duh je zreo vino u grožđu, duh je zreo
entitet u ničemu;
duh je zreo svaku uvjetovanu stvar kao
neuvjetovanu...
Prije no što su vinogradi stvoreni, pio je vino i opio se[34].

Rūmī

33. *Qur'ān*, II, 30.
34. Rūmī, *Maṯnawī*, stih 168 i dalje.

Vrhunska postaja

O ti koji ne shvaćaš
moje riječi, zašto govoriš protiv mene?
Duha si lišen,
ne poznaješ božanskoga.
Kad bi znao moje stanje,
priznao bi moju savršenost
i vidio bi me među ljudima
poput Sunca što obasjava stvaranje.

Gospodar moj uslišio je moju molitvu
i ispunio moje potrebe, Vodič i Darovatelj ujedno.
Nakon što me je vodio, On mi je dao
haljinu Svoga blaženstva
i utažio žeđ moju na peharu neobičnom
čije je piće dragocjenije od eliksira;
Uznio me je u visine jednog stanja
uzvišenijeg od plejada.

Tražiš li me, o sveti,
u gospode se trebaš raspitivati
tražeći iznad svih vrhunaca,
moguće je da me pronađeš.
Uzvišeni, rijetki, tajni i nepoznati
moji su bližnji, jer pronašao sam
zakopano blago što moje bijaše:
u meni su skrivene sve stvari.
Ali što ti možeš znati o mojim stanjima,
ti koji nemaš znanja izabranika?
Vjeruješ da je u meni samo praznina.
Vjeruj kako hoćeš: jer Voljeni
je moj, i nije me briga više za ovaj svijet.
Ma kakav sud moji klevetnici
dali protiv mene,

moje je srce moje, i ostaje moje;
čula svoja, rado im dajem.

Moji su dani sada spokojni,
i ne žalostim se zbog nevolja kao što čine drugi.
Pa da je i svijet izgubio, onaj koji poznaje Boga
već bi samim tim utješen bio.
Onaj čija je duša prazna i srce mutno,
oči ima samo za ovaj prolazni život.
Slijepo, u bludnju se baca
da bi zgrnuo neka dobra na ovome svijetu,
on ne gleda neminovan kraj svih stvari
ni smrt koja se bliži,
ne pohodi nikada savršena čovjeka,
nego, zatvoren u svoj bezizlazni prijestup,
ukorijenjen u svoj razdor,
protiv Boga zauvijek se bori.

Neka Gospodar moj usliši moju molitvu,
da zauvijek okrenut Njemu, zauvijek budem primljen:
štiti me uvijek i štiti
sav narod Muhamedov:
neka se u blaženstvu otkriva Tvoja ljepota,
sve dok je obožavatelji zazivlju
i sve dok je sveci zazivlju
najplemenitijem od tvojih Proroka,
svim njegovim Sljedbenicima, cijeloj njegovoj Kući,
njihovim nasljednicima koji upravljaju, onima koji traže
i svakom pobožnom i svetom čovjeku —
u svjetlosti mojih želja, neka svi njome budu omotani[35]!

Aḥmad al-Alawī

35. Šayḫ Aḥmad al-Alawī, *Dīwān*, u prijevodu Martina Lingsa, navedeno u *Un Saint musulman du 20e siècle*, Pariz, 1973, Traditionnelles, str. 25—26.

Bogojavljenje

Ujutro, mjesec se neki na nebu pojavi,
siđe s neba i pogleda me:
poput sokola što grabi pticu za vrijeme lova,
taj mjesec me očara i odnese na nebeske visine.
Kad pogledah sebe, ne vidjeh se više,
jer u tom mjesecu moje tijelo milošću postade slično duši.
I dok putovah svojom dušom, ne vidjeh ništa do mjeseca,
sve dok ne bi potpuno otkrivena tajna vječnog Bogojavljenja.
Devet je nebeskih sfera posve utonulo u taj mjesec
a barčica moga bića posve utonula usred tog mora.
More se razlomi u valove, i opet se pojavi um;
izreče poziv; i tako to bi.
More postade pjena, i u svakom mjehuriću njenom
nešto se uobličavalo, nešto se otjelovljivalo.
A svaki mjehurić otjelovljenje pjene što primi znamen od tog mora,
odmah se rastvori i postade duh usred tog Oceana.[36]

Rūmī

36. Rūmī, *Odes mystiques*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Mokrija, Pariz, 1973, Klincksieck, oda 649, str. 206.

Vrhunska sjedinjenost[37]

Ne budi poput onih čije proučavanje čini duh slabim
i neizvjesnim,
jer tamo, s onu stranu predaje, vlada znanost koja je
i previše istančana da ne bi izbjegla stisak jasna uma.
Primio sam je od sebe, i sam sam je prenio: to je moje
vlastito bogatstvo kojim me je moja duša ispunila.
Ali, ne zanemaruj previše teatar sjena — jer
igra njegovih igračaka izražava svu težinu duše.
Pazi da se ne okreneš s prezirom od varava sjaja
oblika i cijelog područja utvare i nestvarnog.
Jer u snu utvare pojava sjena vodi te
prema onom što ti je pokazao kroz proziran zastor.
Čim sam od sebe sklonio tu pregradu, moja mi se duša
pojavila bez ikakve koprene.
Odmah se diglo Sunce zrenja; cijelo je postojanje njime
bilo obasjano, a u meni su bili razvezani čvorovi
privrženosti čulima.
Okrenuh se tada da preobilje svoje milosti širim svakom
stvorenom biću, već prema vremenu i okolnostima.
I da nisam bio zastrt svojim svojstvima, predmeti u kojima
sam se očitovao bili bi sažgani sjajem moje slave.
Sva bića u govoru svom, samo ako slušaš pažljivo,
rječito svjedoče o mojoj jednosti.
U vezi s mojom jednošću postoji sigurna predaja, čije
je prenošenje od jednoga drugome potvrđeno,
koja proglašava da Bog voli one koji su Mu se približili
svojim pobožnim djelima ili poštovanjem onoga što zakon
traži.

37. *Tawḥīd*, to jest sjedinjenost, vidi definiciju u *Kitāb al-Lumā`*, poznatoj raspravi sufija Abū Naṣra al-Sarrāğa: *»Apsolut božanske naravi ispunjen u poništenju ljudske naravi«*, tako da se *»posljednje čovjekovo stanje vrati u svoje prvo stanje i da on postane ono što je bio prije nego što je postojao«.*

I ta točka na kojoj učenje inzistira naznačena je jasno
kao Mjesec ovim riječima: *»Ja sam Sâm njegov sluh i njegov vid.«*
Ta sam sredstva koristio da dosegnem sjedinjenje sve dok
ga nisam našao, i ta je djelatnost bila jedan od mojih vodiča.
Tim sam se sredstvima sjedinio sve dok ih nisam mogao
pustiti, i sjedinjenje je bio način približenja koji mi je najviše
pomogao.
Zatim sam svoju dušu oslobodio svega toga, i ona je ostala
jedna i sama — ipak, ona u stvarnosti nikada nije ni bila
drukčija do sama.
I zaronio sam u mora sjedinjenosti. Zaronio sam u njih u
samoći, i iz njih donio brojne bisere bez cijene...

...U moje su ime oni koji su primili Duh pozivali narode na
moj put, i mojom su riječi pobijedili nevjernike.
I budući da je moja bit prva, oni se svi kreću u mom vlastitom
krugu i izviru iz mojih izvora.
Jer, premda sam naizgled sličan sinu Adamovu, ipak moj duh
svjedoči da sam uistinu njegov otac.[38]
Ne živi nitko tko svoje postojanje ne vuče od mene, i svaka
volja sluša moju volju.
I nitko ne govori a da se ne izražava mojim riječima, i nitko ne
vidi osim mojim očima.
I onaj koji sluša čuje samo mojim sluhom, onaj koji steže steže
samo mojom snagom.
I u cijelom stvaranju, samo ja govorim, vidim, čujem.
I u vidljivome svijetu očitovao sam u svakom izgledu stvarnost
koja uzrokuje njegovu ljepotu.
I u svakoj stvarnosti koja nije pojavno otkrivena, bila je moja
slika, lišena tjelesnih izgleda.

38. Rūmī, *Maṯnawī*, IV, 521 i dalje: *»Ako sam naizgled i roden od Adama, zapravo sam ja predak svakog pretka... Stoga je otac roden od mene, stoga je zapravo stablo nastalo od ploda.«*

I u duhu što ga zapaža unutarnje viđenje, također sam bio skriven jednoj misli što se brzo umorila mojom krajnjom tananošću.
I u blagosti u kojoj se duša širi, ja cijeli jedna sam želja kojom se nada širi cijelim svemirom.
I u stravi straha ja cijeli jedan sam predmet straha, i svako stvorenje na koje pustim svoj pogled poštuje me.
I u sjedinjenosti ovih svojstava, ja cijeli jedno sam približenje.
Dođi dakle, dođi posve blizu mojim čudesnim svojstvima.
Na tom mjestu gdje više ne postoji »u«, nisam prestajao da u sebi samom uživam u slavi i da zrem sebe samoga i da ćutim savršenost svoje naravi.
Tamo gdje više ne postoji »u«, nisam prestajao da u sebi zrem ljepotu svoga bića, ali više ne pogledom očiju.
Ako si, dakle, jedan od mojih, traži sjedinjenost sa mnom i zbriši svaku odvojenost.
Ne dopusti da te odvrati mrak naravi.
I primi znamene moje nadahnute mudrosti, koja će od tebe odstraniti krive sudove izvučene iz osjeta[39].

'Umar ibn al-Fāriḍ

39. 'Umar ibn al-Fāriḍ, *La Grande Tā'iyya*, fragmenti, u prijevodu Claudine Chonez i Ahmeda Bennanija, navedeno u: *L'Islam et l'Occident*, Pariz, 1947, Cahiers du Sud, str. 292 i dalje.

Povratak

U svakom času sa svih strana odzvanja poziv ljubavi:
idemo prema nebu, tko želi poći s nama?
Bili smo na nebu, bili smo prijatelji anđela,
i svi ćemo se tamo vratiti, jer to je naš zavičaj.
Uzdignutiji smo od neba, plemenitiji od anđela:
zašto da ih ne nadmašimo? Naš cilj je vrhunska uzvišenost.
I što bi nježni biser sa svijetom prašine?
Zašto ste ovamo sišli? Uprtite svoj prtljag.
Kakvo je ovo mjesto?
Sreća nas prati, na nama je da se žrtvujemo!
Vođa našeg karavana je Mustafa[40], slava svijeta...
...Zašto su tvoje oči okrenute na tu stranu za to viđenje?
Poput morskih ptica, ljudi dolaze iz oceana
— oceana duše.
Kako bi ptica, rođena iz tog mora, ovdje boravila?
Ne, mi smo biseri usred tog mora, tamo
mi svi boravimo:
inače, zašto bi val slijedio za valom koji dolazi
iz mora duše?
Val onoga »Nisam li ja« došao je, skršio je
brod tijela;
a kad je brod skršen, viđenje se vraća i
sjedinjenost s Njime.
Vrijeme je sjedinjenosti i viđenja, vrijeme je
uskrsnuća i vječnosti;
vrijeme je milosti i dobrote, ocean je to
savršene čistoće.
Riznica darova je došla, očitovao se sjaj mora,
svanula je zora blaženstva. Zora? Ne, svjetlost Božja[41].

Rūmī

40. Jedno od imena Proroka Muhameda.
41. Rūmī, *Odes Mystiques*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Mokrija, Pariz, 1973, Klincksieck, str. 179—180.

BIBLIOGRAFIJA

Abū Madayān, *Sīdī*

Umro 1197, rodom iz Andaluzije, studirao u Fesu i na Istoku, živio najviše u Bedjaiai u Alžiru, a sahranjen kraj grada Tlemcena u kojem ga štuju kao sveca. Glavni je utemeljitelj sufizma u Maghrebu i nesumnjivo jedan od najpoznatijih svetaca Alžira. Njegove se pjesme često recitiraju, kao i one 'Umara Ibn al-Fāriḍa, a njegove se izreke komentiraju i dandanas. Njegov *Dīwān* preveli su na francuski Émile Dermenghem i Messikh, a objavljen je u Damasku 1938.

Akbarabādī, *Muḥammad*

Djelo *Muḫbir ul-wāṣilīn* napisao je oko 1635. godine. U njemu govori o prorocima i brojnim sufijima, od početaka islama do kraja svoga života.

al-Alawī, *Šayḫ Aḥmad*

Rođen u Mostaganemu 1869, umro 1934. Osnivač je jedne *tarīqe* koja je imala brojne učenike, naročito u sjevernoj Africi, autor je brojnih djela muslimanske teologije i mistike, jednog *Dīwāna* koji je prvi put objavljen 1921. Vidi: Martin Lings, *Un saint musulman du 20e siècle*, éd. Traditionnelles, Pariz, 1967. Martin Lings preveo je mnoge tekstove Šayḫa Aḥmada.

Anqarawī, Ismā'īl

U 17. stoljeću pisac najpoznatijeg komentara Rūmījevih *Maṭnawī* (*Fātiḥ al-abyāt*). Također je pisac komentara Sohrawardijeva *Hayākil an-nūr* (Arhetipi svjetlosti) i al'Arabījeva *Zubdat-al-fuṣūṣ*. Jedno njegovo djelo također posvećeno monumentalnom Rūmījevu Djelu proučava stanovit broj problema; prozni prijevod *Maṭnawīja* na turski jezik također je njegovo djelo.

al-Anṣarī al-Harawī, *'Abdallāh*

Rođen u Heratu, u Afganistanu, 396/1006, umro 481/1089, jedan je od najvećih mističkih sufijskih pjesnika. Pisao je pjesme na arapskom, ali su mu glavna djela, koja su još uvijek predmet proučavanja i divljenja, na perzijskom jeziku: *Risāla munağāt* (Knjiga zazivanja), *Tabqat-us-ṣufia* (Knjiga sufijâ), *Zād ul-'ārifīn* (Knjiga upućenih), *Kitāb-e asrār* (Knjiga tajni), *Manāzil as-sā'irīn* (Les étapes des itinérants vers Dieu, u prijevodu oca Laugiera de Beaurecueila). Žestok branitelj *Qur'āna* i *sunne* (Prorokove predaje), Anṣarī je imao veliki broj učenika.

'Aṭṭār, *Farīd ad-Dīn*

Rođen oko 1140. a umro oko 1230. u Nišapuru. O njegovu životu malo se zna. Ime 'Aṭṭār je, zapravo, nadimak i označava onoga koji trguje s mirisima. Bilo je to zanimanje njegova oca i pjesnik ga je naslijedio. U svom ljekarničkom dućanu vjerojatno je i napisao većinu svojih djela: puno je putovao i sreo velike mistike kao što su Nağm ad-Dīn Kubrā i najveći mistički pjesnik Perzije Ğalāl ad-Dīn Rūmī, koji je u to doba bio još dijete i 'Aṭṭār je njegovu ocu prorekao da će mu sin jednoga dana rasplamsavati srca božanskom ljubavi. Kasnije će Ğalāl ad-Dīn za 'Aṭṭāra reći u jednom poznatom stihu: *»Bio je duša misticizma ... ja tek slijedim njegov trag.«* 'Aṭṭār je pisac jednog vrlo važnog proznog djela, *Taḏkirāt al-awliyā'* (*Mémorial des Saints,* francuski prijevod Paveta de Courteillea, Pariz, 1889, ponovno izdanje Pariz, Seuil; na engleski preveo A. J. Arberry pod naslovom *Muslim Saints and Mystics*) u kojem su sabrane izreke i iskustva sedamdeset i dvojice sufijskih svetaca. Njegovi biografi pripisuju mu između 100 000 i 200 000 stihova. Neke njegove knjige nikada nisu pronađene, ali su ipak sačuvane sljedeće: *Ilāhi-nāma* (*Le Livre divin,* francuski prijevod Fuada Rouhanija, Pariz, Albin Michel, 1961); *Mantiq aṭ-ṭayr* (*Le langage des Oiseaux*, francuski prijevod iz 1856. Garica de Tacyja, Pariz, Sindbad); *Asrār-nama* (Knjiga tajni); *Moṣṣibāt-nama* (Knjiga boli); *Mohtar-nama* (Izabrani stihovi); *Pand-nama* (*Le Livre des conseils*, francuski prijevod Sylvestrea de Sacyja, 1819); *Ḫosraw-nama* (Knjiga iz Khosrawa) i *Dīwān* (Zbirka oda). Biografi svih vremena bili su zadivljeni neusporedivom veličinom 'Aṭṭārova djela.

Bābā Kūhī

Šayḫ 'Alī Abū 'Abdallāh, zvan Bābā Kūhī, rođen 337, a umro 442. po hidžri. Jedan od važnih mistika i učitelja u svom stoljeću. Kako je mnogo putovao susreo je u Nišapuru imama Qušayrīja i Šayḫa Abū Sa'īda Abī-l-Ḫayra; vjerojatno je u Bagdadu sreo i Ḥallāğa. Vrativši se u Širaz postao je pustinjakom i živio u potpunoj osami u nekoj špilji u blizini tog grada. Ostavio je *Dīwān* sufijskih pjesama objavljen 1953. u Širazu. L. Massignon u više navrata govori o njemu u *Passion*...

Safvet-beg Bašagić-Redžepašić

1870—1934. Rođen u hercegovačkoj muslimanskoj obitelji. Doktorirao književnost na Bečkom sveučilištu, orijentalist, pjesnik, prevodilac turskih i perzijskih djela, autor nekoliko zbirka pjesama.

al-Bistāmī, *Abū Yazīd*

Rođen u Bistamu, u Iranu, bio je unuk jednog zoroastrijana. Umro je 261/874. ili 264/877. Osnivač je jedne ekstatičke škole sufizma. Poznat je i pod imenom Bayazīd.

Ćazim Ćatić, *Musa*

1879—1915. »Prokleti pjesnik« muslimanske Bosne, imao je vrlo buran život i upoznao je veliku nevolju. Preveo je više mističkih djela sa arapskog i turskog. Dvije zbirke njegovih pjesama otkrivaju njegov veliki mistički žar.

Dard, *Ḫawāğa Mīr*

1720—1784. Rođen u Delhiju u obitelji mistika. Proveo je svoj život u osami a da nije napuštao taj grad, unatoč pokoljima koji su vladali u to doba. Bio je glasovit glazbenik, pisac važnih djela o sufizmu i najveći mistički pjesnik na jeziku urdu. Napisao je mali broj, ali zato vrlo snažnih pjesama.

Ḏū-n-Nūn al-Miṣrī

Rođen u Ehmimu u Gornjem Egiptu oko 180/796. Sufizam je proučavao s raznim učiteljima i mnogo putovao. 214/829. bio je uhapšen u Bagdadu zbog hereze, a po otpuštanju se vratio u Kairo gdje je umro 246/861. Tu se još uvijek čuva njegov mauzolej. Postao je legendarnim likom, glasovitim alkemičarem i čudotvorcem.

Ğāmī

Roden u Ğāmu u Korasanu 1414, studirao u Heratu i Samaru teologiju i pristupio sufijskoj bratovštini naqšabandisa kojoj je postao starješinom. Umro 1492. Ostavio je brojna djela na perzijskom i arapskom, neka u prozi (mistički eseji i životopisi sufija; jedan svezak preveo je na francuski u 19. stoljeću Silvestre de Sacy i ovaj je prijevod ponovo objavljen: *Vie des soufis*, Michel Allard, Pariz, 1977), neka u stihovima: tri *dīwāna* i sedam *maṯnawīja* i jednu zbirku anegdota što u stihovima što u prozi, *Beharestan* koju je na francuski preveo Henri Massé, Geuthner, Pariz, 1925. Gami je vrhunac perzijske književnosti. Najpoznatija su mu djela *Layla wa Mağnūn, Yūsuf wa Zalayḫa* što ga je na francuski preveo Auguste Bricteux, Geuthner, Pariz, 1927, *Salamān wa Absāl, Subḥat-ul-abrār* (Krunica pobožnih), *Tuḥfat-ul-ahrār* (Dar plemenitima) napisan u čast njegova učitelja velikog sveca al-Naqšabandīja, utemeljitelja tariqe, *Iskandarnāma*, brojni komentari *Qur'āna*, jedna kratka mistička rasprava, *Lawā'iḥ* (Svjetloskok, na engleski preveli Whinfield i Kazwini), a posebno *Nafaḥāt-ul-uns* (Zračenje božje bliskosti).

Emre, *Yūnus*

Jedan je od prvih i najvećih pjesnika što su pisali na turskom jeziku (u Anatoliji je do 13. stoljeća učeni jezik bio perzijski). O njegovu životu malo se zna; smatra se da je živio od sredine 13. stoljeća do oko 1320. godine. *»Pripadao je jednoj od onih poznatih bratovština mističkih muslimanskih derviša koji su stvorili prethodnice turske i islamske kulture«* piše Guzine Dino (Yūnus Emre: *Poèmes*, prijevod Guzinee Dino i Marca Delouzea, Publications orientalistes de France, 1973). Njegovo djelo sastoji se od duge didaktičke pjesme *Risālat-un-nušiyya* (Knjiga pouka) i njegova *Dīwāna*. Izražavajući u zadivljujućem obliku *»najapstraktnije i najsloženije probleme i najstvarnija čuvstva«* jednako dirljiv učenima i neukima, Yūnus Emre je zauvijek sačuvao ogromnu popularnost usred turskog seljaštva čiju osjetljivost i duboku dušu sam predstavlja.

Fansūrī, *Hamza*

Indonezijski sufi, pisac rasprava i pjesama na malezijskom jeziku; porijeklom iz Barusa na zapadnoj obali Sumatre. Živio je u drugoj polovini 10/16. stoljeća, i pripadao istom mističkom toku kao i Ibn al-'Arabī i perzijski pjesnik 'Irāqī. Njegove je pjesme komentirao Šams ad-Dīn Pasai (umro 1039/1630); mnoge njegove pjesme na engleski je preveo profesor Syed Muhammad Naguib al-Attas (Singapur, 1963).

Ġazālī, *Abū Ḥāmid*

Rođen u Tusu 450/1058, jedan od najvećih mislilaca islama i najvećih filozofa, nazvan »dokazom islama«. On je slavni Algazel zapadnjačkog srednjeg vijeka. U Nišapuru je proučavao sufizam kod Abū-l-Ma'ālī al-Ğuwaynīja, a zatim je otišao na dvor Niẓām al-Mulka, i 1091. postao profesorom na glasovitom sveučilištu Niẓāmiyya u Bagdadu. Tada je pisao djela posvećena pravu. Jednom vjerskom krizom bio je potaknut da napusti sveučilište i da se povuče na gotovo deset godina. Ovo svoje iskustvo opisao je u djelu *Munqiḏ min aḍ-ḍalāl* (Izbavljenje od grijeha). Temeljno mu je djelo »Oživljenje vjerskih znanosti« (*Iḥyā' 'ulūm ad-dīn*) u kojem pomiruje filozofiju i najortodoksniju teologiju sa sufizmom kojeg smatra jedinim načinom postizanja izvjesnosti. Kraj svoga života proveo je u jednom sufijskom »samostanu« u Tusu, svom rodnom gradu, u društvu nekolicine učenika, i umro je 1111. godine. Istinska enciklopedija vjerskih znanosti, *Iḥyā'* je imala nejednak utjecaj na razvoj muslimanske misli. Vidi: H. Laoust: *La politique de Ghazâli;* Wensick: *La pensée de Ghazâli; Le critère de l'action* (*Mizān al'amal*, francuski prijevod Hikmata Hachema); *Nasihat-ul-Muluk* (*Ghazâlî Book of Counsel for Kings*, Bagleyev prijevod na engleski), i studije Montgomery Watta. Različite kraće tekstove objavila je Libanonska komisija za prijevod remek-djela, a mnogi se upravo tiskaju kod pariškog izdavača Sindbad.

Ḥaddād, *Abū Ḥafs*

Rođen u Nišapuru, po zanimanju kovač, susreo je Ğunayda, Šiblija i druge mistike iz Bagdadske škole. Poznat po svojoj pobožnosti, umro je u Nišapuru 265/879.

Ḥāfīẓ

Jedan od najvećih lirskih perzijskih pjesnika, rođen u Širazu u prvoj polovini 14. stoljeća, gdje je i umro 1389, nakon što je tu proveo cijeli svoj život. Bio je osobno vezan s većinom vladara Širaza, grada u kojem su vladali nemiri i političke borbe, a koji je potom razorio Tamerlan. Njegov je život slabo poznat. Isto tako, teško je znati kako valja tumačiti njegov *Dīwān* čiji je mistički značaj ponekad osporavan, ali čija je ljepota nenadmašna. Velika je Ḥāfīẓova popularnost u Iranu: njegov je grob mjesto hodočašća, a stihove njegova *Dīwāna* svi znaju napamet i *Dīwān* je predmet obožavanja: otvaraju ga nasumce da bi našli odgovor na zamišljeno pitanje upućeno pjesnikovoj duši, i odgovor nalaze u stihu ili pjesmi na koje im je palo oko.

Ḥallāǧ, *Ḥusayn Manṣūr*

Rođen oko 244/857. a umro 309/922. Porijeklom iz Tura u Iranu. Njegov otac, po svoj prilici grebenar (*ḥallāǧ*), doveo ga je u Wasit na Tigru gdje je postao *ḥāfiẓ* (onaj koji napamet zna *Qur'ān*). U dvadesetoj godini odlazi u Basru i prihvaća sufijsku halju (*kirqa*), te tu i ostaje živeći strogo isposnički. Bio je na hodočašću u Meki gdje je proveo godinu dana pod trijemom hrama, u stalnom postu i šutnji. Po povratku, započinje s javnim propovijedima; ići će na još dva hodočašća. Svojim propovijedima izlaže se žrtvovanju. Progone ga zavidnici, meta je političkih stranki, osuđen je na zatvor. Bio je to početak suđenja koje će trajati devet godina, kada će Hallag biti mučen i smaknut na izuzetno barbarski način: bičevanje, rezanje, vješanje, i nakon dugih muka odrubljivanje glave (27. ožujka 922). Pred smrt je rekao: *»Anā-l-Ḥaqq«*: »Ja sam stvaralačka istina.« Ova slavna izreka, predmet brojnih komentara, smatrana je bogohulnom, premda su je mnogi mistici (kao Ǧalāl ad-Dīn Rūmī) smatrali dokazom poniznosti (Ḥallāǧa više nije bilo, ostao je samo Bog). Louis Massignon je Ḥallāǧu posvetio veoma vrijednu studiju koju je objavio Gallimard, Pariz, 1976. Također je preveo njegove prozne molitve i zanosne pjesme (*Dīwān*, Cahiers du Sud, Pariz, 1955).

Huǧwīrī, *Abū-l-Ḥasan 'Alī*

Rođen u Ghazni u Afganistanu. O njegovu se životu malo zna: putovao je širom muslimanskih zemalja, proučavao sufizam u više velikih učitelja, na kraju se nastanio u Lahoreu, gdje je umro, vjerojatno oko 465/1076. Bio je poštovan kao svetac. Pisac je mnogih djela, među kojima je *Dīwān*, rasprava o sufijskoj metodi koja sadrži i Ḥallağov životopis, zatim djelo koje objašnjava Ḥallağove izreke, knjiga o »Sjedinjenosti s Bogom« (*Kitāb al-bayān li-ahl al-'iyān*), te knjiga o božanskoj jednosti. Nijedno od ovih djela nije sačuvano. Imamo samo *Kašf al-Maḥǧūb li-arbāb al-qulūb*, što je najstarija perzijska rasprava o sufizmu. Napisao ju je u Lahoreu, kao odgovor na pitanja koja su mu upućena, i stil joj je didaktički. Istražuje različita mišljenja o istom predmetu i pojašnjava ih primjerima iz osobnoga iskustva. Sunitski musliman, savršeno ortodoksan, Huǧwīrī je uspio izmiriti teologiju i mistiku. Nicholson tvrdi da je on prvi pisac koji je objasnio učenja raznih sufijskih škola. Ovu raspravu na engleski je preveo R. A. Nicholson, 1911.

Ibn Adham, *Abū Isḥāq Ibrāhīm*

Rođen u Balkhu u plemićkoj arapskoj obitelji, opisan je u sufijskim legendama kao kraljević koji se odrekao svoga kraljevstva da bi se posvetio isposničkom životu. Radio je najteže poslove sve do svoje smrti u Siriji oko 165/782. Glasovita je priča o njegovu obraćenju.

Ibn al-'Arabī, *Muḥyi-d-Dīn*

Rođen 560. po hidžri (1165. g. n. e.) u Murciji u Andaluziji; umro 638/1240. u Damasku. Nazvan Muḥyi-d-Dīn: »životvorac vjere«. Smatra se najvećim sufijskim učiteljem (*aš-šayḫ al-akbar*). Napisao je mnoga djela koja su većinom izgubljena; sačuvana djela — posebno *Futuḥāt al-Makkiya* (»Objave iz Meke«) i *Fuṣūṣ al-Ḥikam* (doslovno: Drago kamenje mudrosti, objavljeno u prijevodu Titusa Burckhardta na francuski: *La Sagesse des Prophètes*, Pariz, 1955. i 1974, Albin Michel) sadrže izlaganje o najuzvišenijem učenju sufizma. Njegovo metafizičko učenje svojom je dubinom utjecalo na mnoge kasnije mislioce i mistike. Sjajan primjer ovoga utjecaja je Emir Abd el-Kader u posljednjem razdoblju svoga života — takozvanom damaškom — kada je napisao zadivljujuću zbirku komentara o *Futuḥāt*. Imamo malen broj prijevoda Ibn al-'Arabīja: *Tarǧumān al-ašwāq* (Tumač želja) preveo je na engleski R. A. Nicholson; Asin Palacios objavio je španjolski prijevod *Risālat ul-quds* (Poslanica svetosti); na njemačkom je Nyberg objavio tri kraće rasprave sa sažetkom (*Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabī*); Abdul Hadi objavio je francuski prijevod »Traité de l'unité« (*Risālat-ul-aḥadiyya*) čije je drugo izdanje objavljeno u Orientales éditions — Michel Allard, Pariz, kao i *La profession de foi* u prijevodu Rogera Deladrièrea.

Ibn 'Aṭā

Ibn 'Aṭā, Aleksandrijski, umro 1309, nazvan »ocean mistike« (*Baḥr at-taṣawwuf*). Imao je golem utjecaj i brojne učenike, među kojima je bio Ibn 'Abbād ar-Rundī, koji je umro u Fesu 1394, a koji je napisao komentar o glasovitim »Maksimama« svoga učitelja (*Šarḥ al-ḥikam al-'aṭā'iyya*).

Ibn Dinār as-Sāmī, *Mālik*

Sin perzijskog roba iz Kabula, bio je učenik Hasana iz Basre. Smatra se tradicionistom dostojnim vjere. Bio je glasovit kaligraf *Qur'āna*, a umro je oko 130/748.

Ibn al-Fāriḍ, *'Umar*

Rođen u Kairu oko 1182, a umro oko 1235. On je prvi veliki arapski pjesnik čije sufijsko nadahnuće resi lirsko obilje. Napustivši studij prava, povlači se na planinu Muqattam i posvećuje se duhovnome životu. Snagom svoga poetskoga daha naliči velikim perzijskim sufijskim pjesnicima. Nazvan »sultanom zaljubljenih«, napisao je *Ḥamriyyu* (prijevod na francuski Émilea Dermenghema, uz komentar Nabulūsīja: *L'Eloge du vin*, Pariz, 1931, Véga) i

Velika Tāi'yya, u kojoj se mistička himna koristi jezikom svjetovnih ljubavnih pjesama i pjesama o bakovskom pijanstvu koje su bile vrlo razvijene u arapskom pjesništvu. Njegova pjesma *Naḍm as-sulūk* razvija temu mističke želje za utonućem u duhu Proroka Muhameda, krajnjoj projekciji božanske mudrosti. Njegove, vrlo poznate pjesme, najčešće se recitiraju za vrijeme *ḏikra*.

Ibn al-Mubārak, *'Abdallāh*

Iz Merva, rođen 118/736, a umro 181/797. Isposnik i glasoviti tradicionalist po svojoj učenosti u raznim područjima. Napisao je mnoga djela od kojih nam je sačuvano jedno posvećeno isposništvu.

Ibn Ṭufayl, *Abū Bakr Muḥammad*

Rođen u Andaluziji početkom 12. stoljeća. Bio je tajnik upravitelja Grenade, a zatim vezir i liječnik sultana Abū Ya'qūb Yūsufa, vladara muslimanske Španjolske i Sjeverne Afrike, s boravištem u Marrakešu. Zaštitnik znanstvenika, imao je značajan utjecaj na zapadnjačku srednjovjekovnu misao, potičući glasovitog filozofa Ibn Rušda (Averroësa) da napiše svoje komentare o Aristotelu otkrivši tako Evropi djela ovoga filozofa. Napisao je mnoga djela o medicini, astronomiji, zatim mnoge pjesme i filozofske rasprave, a najslavniji mu je filozofski roman *Ḥayy ibn Yaqẓan* (Živi sin Budnoga) koji je doživio brojne prijevode (u nas: Tarik Haverić, Sarajevo, 1985, Veselin Masleša), te koji je poslužio Danielu Defoeu kao uzor njegova *Robinsona Crusoea*.

Iqbāl, *Muḥammad*

Nacionalni pakistanski pjesnik, pravnik, filozof, pjesnik, pisac na engleskom, perzijskom i urdu jeziku. Rođen 9. studenoga 1877. u Sialkotu u Pendžabu, umro 21. travnja 1938. Bio je predsjednik Muslimanske lige, član Konferencije okruglog stola koja je izradila ustav nove pakistanske države. Glavna prozna djela su: *The Development of Metaphysics in Persia* (na francuski prevela Eva de Vitray-Meyerovitch, u tisku kod Sindbada, Pariz); *Six Lectures on the Reconstruction of Religious Thought in Islam* (u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch, pod naslovom *Reconstruire la pensée religieuse de l'Islam*, predgovor L. Massignon, Librairie d'Amérique et d'Orient — Adrien Maisonneuve, Pariz, 1955). Od pjesničkih djela najpoznatija su: *Asrar-e-Khodi* (u engleskom prijevodu R. A. Nicholsona, pod naslovom *The Secrets of the Self*, Lahore, 1944); *Romuz-e-Bikhodi* (u engleskom prijevodu A. J. Arberryja, pod naslovom *The Mysteries of Selflessness*, London, 1953);

Bang-e-Dara (Poziv karavana); *Bal-e-Ǧibrail* (Krilo Gabrijelovo); *Musāfir Zarbe-Kalim* (Mojsijev mač); tri posljednja djela napisao je na jeziku urdu. Zatim, *Payām-e-Mašriq* (*Message de l'Orient*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Achene, Les Belles Lettres, Pariz, 1956) i *Ǧāwīd-nama* (*Le Livre de l'Eternité*, u prijevodu Eve de Vitray-Meyerovitch i M. Mokrija, Albin Michel, Pariz, 1962).

Iqbāl, čija slava i utjecaj daleko premašuju indijski potkontinent, nije zapravo sufi, nije mistik, nego filozof i pjesnik. Ipak, njegovo je djelo nezaobilazno u shvaćanju cjelokupnog kretanja i obnove islamske suvremene misli. Tako analize religijskih pojmova u njegovu najvažnijem djelu *Reconstruire la pensée religieuse de l'Islam* tvore vrlo pristupačan priručnik onima koji su obrazovani isključivo zapadnjačkom kulturom.

'Irāqī, *Faḫr ad-Dīn Ibrāhīm*

Poznati iranski pjesnik i mistik. Mnogo je putovao po Indiji, Ḥiǧāzu i Maloj Aziji, gdje je učio kod Ṣadr ad-Dīn Konyawīja, al-'Arabījeva zeta. Njemu je i dao na uvid svoje *Lama'ai*, pa zaključujemo da ih je napisao prije 1274. godine kada je umro Ṣadr ad-Dīn. Bila mu je povjerena *Takkiyya* derviša u Tokatu. Zatim je otišao u Egipat i umro 1289. u dobi od 78 godina. Imao je brojne učenike. Sva su njegova djela mistička, a posebno *Dīwān gazela* i »Knjiga bića obuzetih Bogom« (*'Ušak-nama*, postoji prijevod na engleski A. J. Arberryja.

Iṣfahānī, *Sayyid Aḥmad Hātif*

Rođen u Isfahanu u 12. stoljeću po hidžri (18. stoljeće). Studirao je matematiku, filozofiju, medicinu i pisao pjesme na arapskom i perzijskom. Osim toga, imamo i njegov *Dīwān* u oko 2 000 stihova. Jezik mu je posebno čist i jednostavan. Naročito je poznat svojim djelom »Pet oda o Božanskoj jednosti«, čija simboličnost ujedinjuje mudrace starog Irana sa kršćanstvom i islamom. U njima nalazimo obilje mističkih tema.

Ǧīlī, *'Abd al-Karīm*

Potomak glasovitoga sufijskog učitelja, 'Abd al-Karīma Ǧilānīja, rođen je 767/1365, a umro oko 832/1428. Živio je u Jemenu i u Indiji. Napisao je tridesetak djela, a najslavnije mu je djelo *Al-Insān al-Kāmil fī ma'rifa* (Savršeni čovjek) i komentar *Futuḥāt* Ibn al-'Arabīja čije je učenje slijedio. (Usp. R. A. Nicholson: *Studies in Islamic Mysticism*, i Titus Burckhardt: francuski prijevod djela *Insān al-Kāmil: De l'Homme universel*, Lyon, 1957, ponovno izdanje: Pariz, 1975, Dervy-Livres).

Ğurğānī, *'Alī Ibn Muḥammad*

Zvani »as-Sayyid aš-Šarīf«, rođen 740/1339. u Tajû, umro u Širazu 816/1413. Pisac djela na perzijskom o gramatici, teologiji i filozofiji (od kojih je jedno preveo na engleski G. Morrison: *Vis o Ramin*).

Ğunayd al-Baġdādī

Umro u Bagdadu 298/911. *Taṣawwuf* učio kod svog ujaka Sarīja as-Saqatīja, koji je pak bio učenik slavnog sufija Ma'rūf al-Karḫīja, Ğunayd je *»postavio temelje na kojima će biti izgrađeni kasniji sufijski sustavi«* (*Encyclopédie de l'Islam*, 2. izdanje). Prije osnivanja *tarīqa* nazivali su ga »Gospodarem sufija«, »Učiteljem nad učiteljima«. Smatrao je da se sufizam temelji na *Qur'ānu* i proročkim predajama, i tako dokazivao islamsku ortodoksnost sufizma. Iz njegove škole i njegova duhovnog reda kasnije nastaju bratovštine.

Ḥawwāṣ, *Ibrāhīm Baġdādī*

Ḥawwāṣ (rešetar) — iranskog porijekla, rođen u Bagdadu, umro 291. po hidžri. Poglavar mističke škole u Korasanu. Učenik Yahya Ibn Mu'aḍa. Jedan je od najvećih sufijskih pjesnika. Ğāmī ga spominje u svom *Beharistanu* (usp. L. Massignon: *Essai sur le lexique technique de la Mystique musulmane*, i al-Ḥallâğovu *Passion* u izdanju Gallimarda, Pariz, 1975).

Abū Sa'īd ibn Abī-l-Ḫayr

Rođen 967, umro 1048. u Iranu, veliki sufijski pjesnik. Jedan od prvih koji su u Korasanu širili učenje *taṣawwufa* i uveli *samā'u*, duhovnu glazbu, u *takkiyye* (samostane) derviša. Učenik velikog učitelja Abū Faḍla as-Saraksīja, dopisivao se s Ibn Sīnom (Avicenna). Najpoznatije mu je djelo *Asrār-e-Tawḥīd* (Tajne božanske jednosti).

Mīr, *Muḥammad Tāqī*

1720—1808. Rođen u Agri, umro u Lucknowu, pripada delhijskoj školi. Plodan pjesnik, pisac jedne autobiografije, šest svezaka lirskih pjesama (*ġazal*) i desetak *maṯnawīja* (priče u stihovima) od kojih je najslavnija »Utvara i san«. Smatra se i velikim lirskim pjesnikom na urdu jeziku.

Nābulūsī, *'Abd al-Ġānī*

Rođen 1050/1641. Sedam je godina u Damasku proučavao djela Ibn al-'Arabīja i 'Afīf ad-Dīn at-Tilimsānija, pripadao bratovštinama Qadīriyya i Naqšabandiyya, i mnogo putovao (Turska, Liban, Jeruzalem, Egipat, Meka), zatim se vratio u Damask gdje je umro 4. ožujka 1731. Imao je mnoge učenike, i pisac je 200 do 250 djela (sufizam, poezija, priče s putovanja, tumačenje snova, obrana Mawlawija, važni komentari, među kojima i onaj o *Ḫamriyyi* Ibn al-Fāriḍa, usp. É. Dermenghem: *L'Eloge du Vin*, i L. Massignon: *Recueil de textes inédits concernant l'histoire de la mystique en pays d'Islam*, 1929, str. 242—243).

Naqšabandī, *Muḥammad Bahā'-ud-Dīn*

Rođen 1317/717, umro 1389/791. Utemeljitelj reda Naqšabandi. Njegovo ime, koje znači »slikar«, tumačeno je kao »onaj koji u svom srcu sadrži oblik savršenstva«. Rođen u Buhari, bio učenik sufija Bābā as-Samnāsīja, koji ga je kasnije izabrao za svoga nasljednika. Nakon službe u sultana Samarkanda, živio je čineći dobra djela, okružena učenicima. Bratovštinu Naqšabandiyya, nazvanu po njemu, zapravo je osnovao Abū Ya'qūb Yūsuf al-Ḥamaḏānī (umro 1140) a organizirao 'Abd al-Ḫāliq al-Ġuğdawānī (umro 1220). Naqšabandiji su poklonici duhovnoga *ḏikra* i brane javne skupove *samā'e*. Vježbe se zasnivaju na dvanaest načela, osam prvih je postavio 'Abd al-Ḫāliq, a tri posljednja Bahā'ud-Dīn Naqšabandī. Radi se o posebno razrađenoj tehnici usredotočenja na božju prisutnost. Glasoviti mistički pjesnik Ğāmī pripadao je ovoj bratovštini koja ima svoje ogranke u Anatoliji, Kavkazu i Indiji.

Niẓāmī, *Iliyās ibn Yūsuf*

Rođen između 530/1138. i 535/1140. u kavkaskom Azerbejdžanu; neizvjestan je i datum njegove smrti 570/1174. do 619/1222. Jedan je od najvećih iranskih pjesnika. Pisac pet dugih pjesama u formi *maṯnawī*: »Riznica tajni« (*Mahrzān ul-asrār*); *Ḫosrow i Chirin* (na francuski preveo Henri Massé pod naslovom *Le Roman de Chosroès et Chîrîn*, Maisonneuve et Larose, Pariz); »Sedam portreta« (Haft païkar): »Roman o Aleksandru« (Iskandar-nama); *Leylā i Maǧnūn* (na engleski preveo J. Atkinson a na francuski Chézy, na češki i njemački J. Rypka; ponovo na engleski W. Clarke). Niẓāmī je živio isposnički, posvećen proučavanju i poštovanju sufizma.

Rabī'a bint Ismā'īl al-'Adawiyya

Još u djetinjstvu prodana kao rob, živjela je u Basri gdje je postala glasovita po svojoj svetosti. Njeni suvremenici obožavali su kako Rabiju tako i njene propovijedi. Datum njene smrti nije pouzdano utvrđen. Zna se jedino da je živjela u 8. stoljeću nove ere. Ona je među prvim sufijskim pjesnicima o božanskoj ljubavi.

ar-Rifā'ī, *Aḥmad*

Osnivač jednog od najvažnijih sufijskih redova, rođen u Iraku 512/1118, umro 578/1182. Učio je kod sufiste i znalca islamskih znanosti 'Alīja Abū al-Faḍla al-Wāsiṭīja i iz njegovih ruku primio *kirqu:* dervišku mantiju. Ubrzo je stekao svetačku glasovitost i dobio naslov »poglavara šeika«. I njegovi suvremenici i kasniji naraštaji smatraju ga polom (*quṭb*) to jest »savršenim čovjekom, vrhunskim učiteljem«. Imao je brojne učenike (govori se čak o više stotina tisuća). Krajem 19. stoljeća *tarīqa rifā'iyya* imala je učenike u gotovo svim muslimanskim zemljama, od Indije do Sjeverne Afrike i Crne Afrike pa čak i na Balkanu. Napisao je brojna djela. O njemu je napisana izvrsna doktoratska radnja: Mustafa Tahrali, Pariz, 1973.

Rūmī, *Ğalāl ad-Dīn*

Najveći mistički pjesnik perzijskog jezika i jedan od najvećih duhova sveopće duhovne književnosti. Rođen u Balkhu u Korasanu 1207, umro u Konyji u Anatoliji 1273. U Konyji, gdje je sahranjen u mauzolej koji štuje cijeli Istok, osnovao je *tarīqa mawlawiyya* (na turskom, mevlevi) koju Zapad poznaje pod imenom vrtećih derviša, zbog njihove glasovite *samā'e*, duhovne glazbe praćene plesom koji simbolizira okretanje planeta oko Sunca. Ovaj veliki mistik bio je i veliki vidovnjak: ta govorio je o fuziji atoma još u doba svetog Luja? Njegovo ogromno djelo predstavlja zbir muslimanskog mističkog učenja, stalni je predmet proučavanja i razmišljanja: stalno postoje katedre *Maṯnawīja* proučavajući osnovno učenje što ga pruža didaktičko djelo ovog velikog učitelja. Kažu da je *»usporediv«* s jednim prorokom; ali njegov je lirizam neusporediv. Za vrijeme otomanskog carstva njegov je red imao ogranke koji su okupljali desetke tisuća učenika: ovi su ogranci dali značajan doprinos turskoj kulturi i glazbi, i njihovo je zračenje dopiralo do granica islamskih zemalja, posebno u Indiju i Afganistan. Osim *Maṯnawīja* od 25000 stihova (izdao u prijevodu na engleski R. A. Nicholson; kod Sindbada, Pariz, u pripremi izdavanje francuskog prijevoda), glavna su mu djela katreni (u pripremi izdavanje francuskog prijevoda Eve de Vitray-

-Meyerovitch kod Sindbada, Pariz), vrlo je značajno njegovo doktrinarno djelo u prozi *Fīhi-mā-fīhi* (prevedeno na francuski pod naslovom *Le Livre du Dedans*, Sindbad, Pariz, 1975) i *Dīwān* posvećen njegovu učitelju Šamsu iz Tabriza (ista prevoditeljica u suradnji s Mohammedom Mokrijem, pod naslovom *Odes mystiques*, Klincksieck, Pariz, 1973. a na engleski preveo A. J. Arberry).

Sanā'ī

Rođen u Ghazni sredinom 11. stoljeća, bio je prvo dvorski pjesnik za vrijeme Ghaznavida Ibrahima i Bahramchaha a zatim se nastanio u Korasanu gdje je učio kod sufijskih učitelja. Ostavio nam je mističke pjesme i nekoliko *maṯnawīja*. Jedan je od prvih iranskih pjesnika; njegovo djelo obilježava stanovit zaokret u perzijskoj književnosti. Utjecao je na velikana perzijske književnosti Ğalāl ad-Dīn Rūmīja, koji mu više puta izražava hvale. Najpoznatije je njegovo djelo *Ḥadīqat-ul-ḥaqīqa*. Posvećena mu je jedna radnja na francuskom: Jabre, *Le poète persan Sanā'i*, 1973.

Sarī Saqatī, *Abū-l-Ḥasan*

Prvi propovjednik mističkih sufijskih istina u Bagdadu. Učenik slavnoga Ma'rūfa al-Karkīja, Ğunaydova ujaka, zauzimao je značajno mjesto među bagdadskim sufijima. Umro je 253/867. u dobi od 98 godina.

Šabestārī, *Maḥmūd*

Rođen kraj Tabriza u Iranu. Umro 720/1320. Bio je poznat sufi i imao brojne slušatelje. Pisac mističkih rasprava: *Ḥaqq al-yaqīn* (O izvjesnosti); *Sa'adat-nama* (Knjiga o radosti); *Mir'āt al-muḥaqqiqīn* (Zrcala upućenih); glasovitoga *Maṯnawīja:* Golšān-e-Rāz (Ružičnjak tajni, koji se upravo prevodi na francuski) značajne rasprave o sufizmu.

Šaqīq Balhī, *Abū 'Alī*

Sufi vrlo velike erudicije, ubijen u borbi za vrijeme jednog vjerskog rata 194/810.

Šiblī, *Abū Bakr*

Rođen u Bagdadu ili Samarri, postao je upraviteljem Demavenda i posvetio se sufizmu u Bagdadu, gdje se pridružio Ğunaydovim učenicima. Umro 334/846.

Ṭawrī, *Sufyān*

Rođen 97/715. u Kufi, najprije učio kod svoga oca a zatim s više poznatih znanstvenika. Umro je 161/778. u Basri, nakon što je osnovao pravnu školu koja je trajala dva stoljeća. Poznat po isposništvu tako da su ga sufiji smatrali svetim.

Sulṭān Walad

Rođen 1226, umro 1318, stariji sin i nasljednik Ǧalāl ad-Dīn Rūmīja na čelu *tarīqe mawlawija* koju je njegov otac osnovao u Konyji u Anatoliji. Zapravo je on bio organizator ove bratovštine i doprinio njenom širenju u cijelom carstvu. Vrlo blizak učenik svoga oca i duhovnog učitelja, Sulṭān Walad nam je ostavio dragocjena sjećanja na učenja Ǧalāl ad-Dīn Rūmīja u svojoj raspravi *Fīhi-mā-Fīhi* posvećenoj Rūmīju (francuski prijevod pod naslovom *Le livre du Dedans,* Sindbad, Pariz, 1975), i svojim *Ma'ārif.* Njegova su djela još: *Dīwān, Ibtidā'-nama, Intihā'-nama, Rabāb-nama* i *Rubā'iyāt* na perzijskom.

Walad, *Bahā'-ud-Dīn*

Poznat teolog i propovjednik velike elokvencije, nazvan Sulṭān al-'ulamā', »kralj učenih«. Sufijski učitelj, čije duhovno porijeklo ima korijene u mistici Aḥmada Ġazālīja, filozofova brata. Imao je brojne učenike, a najslavniji među njima je njegov sin, veliki Ǧalāl ad-Dīn Rūmī, koji ga je dok je još bio dijete zvao *Mawlānā* (na turskom: Mevlana) zbog njegove preuranjene svetosti. Rođen je oko 1148. godine naše ere, a umro 1231. u Konyji, kraj Rūmīja. Bahā'-ud-Dīn Walad ostavio je vrlo značajno djelo *Ma'ārif* (Mističke spoznaje) u kojem iznosi svoja razmišljanja i duhovna iskustva.

KAZALO

7 UVOD

SUFIZAM / *TAṢAWWUF*

19 Parabola o slonu / *Rūmī*
20 O sufizmu, definicije / *Huǧwīrī*

ČOVJEK DOSTOJAN BOGA

27 Pranarav / *fiṭra* / *Ibn Ṭufayl*
29 »Čuvar rijeke« / *Indonežanska legenda*
31 »Čudesna bit« / *'Aṭṭār*
32 »Na pučini svjetla« / *Safvet-beg Bašagić-Redžepašić*
33 Srce, zrcalo božanskoga / *Ġazālī*
34 »Srce bijelo kao snijeg« / *Rūmī*
34 Pouka bizantskih i kineskih slikara / *Rūmī*
36 Vid srca / *AbūSa'īd ibn Abī-l Hayr*

BOŽJI POZIV

42 Prema sjedinjenosti / *Ibn al-'Arabī*
43 »Ti me ne bi tražio da me već nisi našao...« / *Rūmī*
44 Tragač za Istinom / *Šayḫ Aḥmad al-Alawī*
46 Božja privlačnost / *Ǧāmī*
46 Duhovno rođenje / *Rūmī*
47 Blizina Boga / *Rūmī*
48 Odgovor duše / *Rūmī*

PUT / *TARIQA*

1. NAUK

53 Novak na Putu / *Huǧwīrī*
54 Šiblījevo naukovanje
55 Jednost Boga i Put / *Šaqīq Balhi*
55 »Poklonici Istine« / *Hamza Fansūrī*
57 Samozaborav / *Sulṭān Walad*
60 Putokazi / *Sanā'ī*
61 Napredovanje na Putu / *Ḥallāǧ*
62 Posljednja postaja na Putu / *'Aṭṭār*
64 Theubei-Nesuh / *Ćazim Ćatić*

2. SPOZNAJA / *MA'RIFA* I ZRENJE / *MUŠAHADA*

67 Gnoza i znanje / *Huǧwīrī*
68 O gnozi, definicije / *Huǧwīrī*
68 Tri vrste spoznaje Boga / *Ḏū-n-Nūn al-Miṣrī*
69 Znanost spoznaje najviša je znanost / *Aḥmad ar-Rifā'ī*
70 Poklonici spoznaje / *Hamza Fansūrī*
72 Zrenje / *mušāhada* / *Huǧwīrī*
73 Viđenje Boga / *Huǧwīrī*
74 Svjedok / *Iqbāl*

3. DUHOVNO ISKUSTVO

76 Pogled jednog sufija / *Bahā'-ud-Dīn Walad*
78 Iskustvo sufija / *Iqbāl*
81 Postaje putnika prema Bogu / *'Abdallāh al-Anṣarī al-Harawī*
96 Devet nebeskih sfera / *Rūmī*

4. BOŽANSKA LJUBAV

97 Opijanje / *'Umar Ibn al-Fāriḍ*
100 Ono je ljubav / *Nabulūsī*
101 Vino pijanstva / *Ḥāfiẓ*
102 »Moja je duša koprena Njegove ljubavi« / *Ḥāfiẓ*
102 »Nijedan smrtnik nije te mogao vidjeti« / *Ḥāfiẓ*

103 Istine ljubavi / *Aḥmad ar-Rifā'ī*
103 Nagodba / *Aḥmad ar-Rifā'ī*
104 Hvalospjev ljubavi / *'Irāqī*
106 »U oceanu Tvoje ljubavi« / *Yūnus Emre*
107 »Dočepali ste se mog razuma« / *Sīdī Abū Madyān*
107 »Žrtvovat ću Tebi tisuće duša« / *Yūnus Emre*
109 Zora ljubavi / *Moḥammad Taqī Mīr*
110 Ljubav i sunce / *Yūnus Emre*
111 U potrazi za Voljenim / *Hawāǧa Mīr Dard*
112 Žrtve ljubavi / *Yūnus Emre*
113 Otkrivenje božanske ljubavi / *Ġazālī*
118 Raj je... / *Bayazīd Bistamī*

5. SUFIJSKI GOVOR

119 Izreke sufija / *Ǧāmī*
124 O nekim izrazima / *Huǧwīrī*
128 Simbolički govor / *Maḥmūd Šabestarī*
131 Metaforički govor / *Lāhiǧī*
131 Proročki govor / *Ibn al-'Arabī*
132 Oblici i značenja / *Sulṭān Walad*

DUHOVNI ŽIVOT

1. MOLITVA

138 *Al-Fātiḥa* / *Qur'ān*
139 O svjetlosti / *Qur'ān*
140 Prijestolje / *Qur'ān*
141 On je Bog / *Qur'ān*
142 *Ḥadīṯ qudsī*
143 Prorokove izreke (*ḥadīṯi*)
145 Prorokova molitva
145 'Alījeva molitva
146 Poziv na molitvu / *Sufyān Ṭawrī*
146 Duša molitve / *Rūmī*
147 Rabijina molitva / *Rabī'a bint Ismā'īl al-'Adawiyya*

148 Molitva Ibn Mašīša / *Ibn Mašīš*
149 Zazivanje / *Iqbāl*
151 Dozivanje / *Ibn ʿAtā al-Iskandarī*
153 Tužaljka / *Ḏū-n-Nūn al-Miṣrī*
155 Zaklinjanje / *Niẓāmī*
156 Rob / *ʿAṭṭār*
158 Plamen / *Iqbāl*
158 Zazivanje hodočasnika na pragu svete zemlje / *Ḥallāǧ*
159 Šutnja / *Rūmī*
160 Božji odaziv / *Rūmī*

2. SPOMINJANJE BOGA / *ḎIKR*

162 Poslije smrti... / *Ġazālī*
163 *Ḏikr*: metode i tehnika / *Šayḫ al-naqšabandī*

3. DUHOVNI SKLAD / *SAMĀʿ*

175 Frulina žalopojka / *Rūmī*
176 Sjećanje / *Rūmī*
177 Kozmički ples / *Rūmī*
178 Slika mira / *Rūmī*
179 *Sama* je riječ božanska / *Ibn al-ʿArabī*
180 Pjesma svijeta / *Bahāʾ-ud-Dīn Walad*
181 Tajna plesa *mawlawī* / *Mehmet Ćelebi*
183 Simbolizam plesa / *Ismāʿīl Anqarawī*
188 Pjesma vremena / *Iqbāl*
189 Hvalospjev / *Yūnus Emre*
191 Kozmos svjedok / *Ḏū-n-Nūn al-Miṣrī*
191 Kozmička pohvala / *Ġazālī*
193 Duhovna čula / *Šayḫ ʿAlī al-Hawwāṣ*

4. POSVEMAŠNJA SRODNOST

196 Sjena nepoznatog stabla / *Rūmī*
196 Bliskost duše / *Rūmī*
198 Mir / *Rūmī*
198 Jedna jedina duša / *Rūmī*

5. ŽIVOTI I OBIČAJI SUFIJA

199 Rabīʿa al-ʿAdawiyya: njeno rođenje i mladost
203 Abū-l-Qāsim al-Ǧunayd: najbolji učenik / *ʿAṭṭār*
204 ʿAbd Allāh ibn al-Mubārak, ʿAlī ibn al-Muwaffaq i hodočašće / *ʿAṭṭār*
205 Abū Isḥāq Ibrāhīm ibn ʿAdam, kraljević prosjak / *ʿAṭṭār*
206 Abū Ḥafs Ḥaddād i sućut / *ʿAṭṭār*
207 Mālik ibn Dinār i raskalašeni mladić / *ʿAṭṭār*
208 Abū Yazīd al-Bistāmī / *ʿAṭṭār*
209 Abū Yaʿqūb Yūsuf ibn al-Ḥusayn ar-Rāzī / *ʿAṭṭār*

6. LJUBAV PREMA BIĆIMA

211 Salomon i zaljubljeni mrav / *ʿAṭṭār*
212 Žena i pas / *ʿAṭṭār*
213 Mudrac iz Gorgana i mačka / *ʿAṭṭār*

FIZIČKA SMRT
I MISTIČKA SMRT / *FANĀʾ*

218 Anđeo sna / *Rūmī*
219 Zov smrti / *Rūmī*
220 Nakon smrti, život / *Sulṭān Walad*
221 Vjenčanje / *Rūmī*
222 Gunaydova smrt / *ʿAṭṭār*
223 Smrt našeg Gospodara Mūse / Mojsija / *marokanska pjesma*
225 Pjesma smrti / *Ḥallāǧ*
226 Viđenje Boga / *Bābākūhī*
227 Mistička smrt / *Hamza Fanṣūrī*
228 *Fanāʾ*: njena tri oblika / *Akbarabadī*
228 Hod u Bogu / *Aflakī*

JEDNOST BOGA / *TAWḤĪD* I JEDINSTVO BITKA / *WAḤDAT AL-WUǦŪD*

233 Jednost Boga / *Qur'ān*
234 Tajna jednosti / *Ǧīlī*
234 Bitni Bitak / *Ǧāmī*
238 Bit Božja / *Sanā'ī*
239 Bitak svemira / *Hamza Fansūrī*
239 Nesvršeno prelazi u svršeno / *Iqbāl*
240 Vrhunska Stvarnost / *Ǧāmī*
241 Istina nad istinama / *Ġazālī*
243 Samo Ti / *Rūmī*
244 Odricanje postojanja / *Sīdī Abū Madyān*
245 Pet oda jednosti Božjoj / *Hātif Iṣfahānī*
251 »Samo Jednoga tražim...« / *Rūmī*
252 Sveopćost islama / *Qur'ān, Ḥallāǧ, Rūmī, Sanā'ī, Ibn al-'Arabī*

SIMBOLIZAM KOPRENE

260 Etape razvoja / *Rūmī*
260 Ljestvica bića / *Rūmī*
261 S onu stranu ove Zemlje / *Rūmī*
262 Sam svijet je koprena / *Ibn al-'Arabī*
263 Sedamdeset tisuća koprena / *Ġazālī*

SVIJET BOŽJE ZRCALO

278 Svijet je zrcalo / *Maḥmūd Šabestārī*
278 Simbol zrcala / *Ibn al-'Arabī*
279 Mikrokozmos i makrokozmos / *Sulṭān Walad*
281 Kozmički sklad / *Maḥmūd Šabestārī*
282 Čovjek, odraz Boga / *Maḥmūd Šabestārī*
285 Svijet, odraz Boga / *Rūmī*

286 Ishodište / *Rūmī*
287 Boravište duše / *Sulṭān Walad*
288 Dva svijeta / *Ġazālī*
292 Postojeće i ne-postojeće / *Rūmī*
293 Vidljivi izraz Stvarnoga / *Ǧāmī*
294 Ljubavnik, zrcalo ljubljenoga / *Sulṭān Walad*

SAVRŠENI ČOVJEK

303 Čovjek je knjiga / *Ǧurǧānī*
304 Svjetlost / *Sulṭān Walad*
306 Duhovni učitelj / *Aḥmad al-Alawī*
307 Božji čovjek / *Rūmī*
308 Božji izabranik / *peulska pjesma*
308 Očišćenje bića / *Maḥmūd Šabestārī*
310 Prije stvaranja / *Rūmī*
311 Vrhunska postaja / *Aḥmād al-Alawī*
313 Bogojavljenje / *Rūmī*
314 Vrhunska sjedinjenost / *'Umar Ibn al-Fāriḍ*
317 Povratak / *Rūmī*

321 Biografske bilješke